

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Beelden-Dienst Ende Vasten Met Haere Ceremonien Soo
Sy Ghebryckt Worden Vande H. Roomsche Kercke
Bevestight Met De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders
vande eerste 400. jaeren**

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, 1664

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71387](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71387)

Th
6193

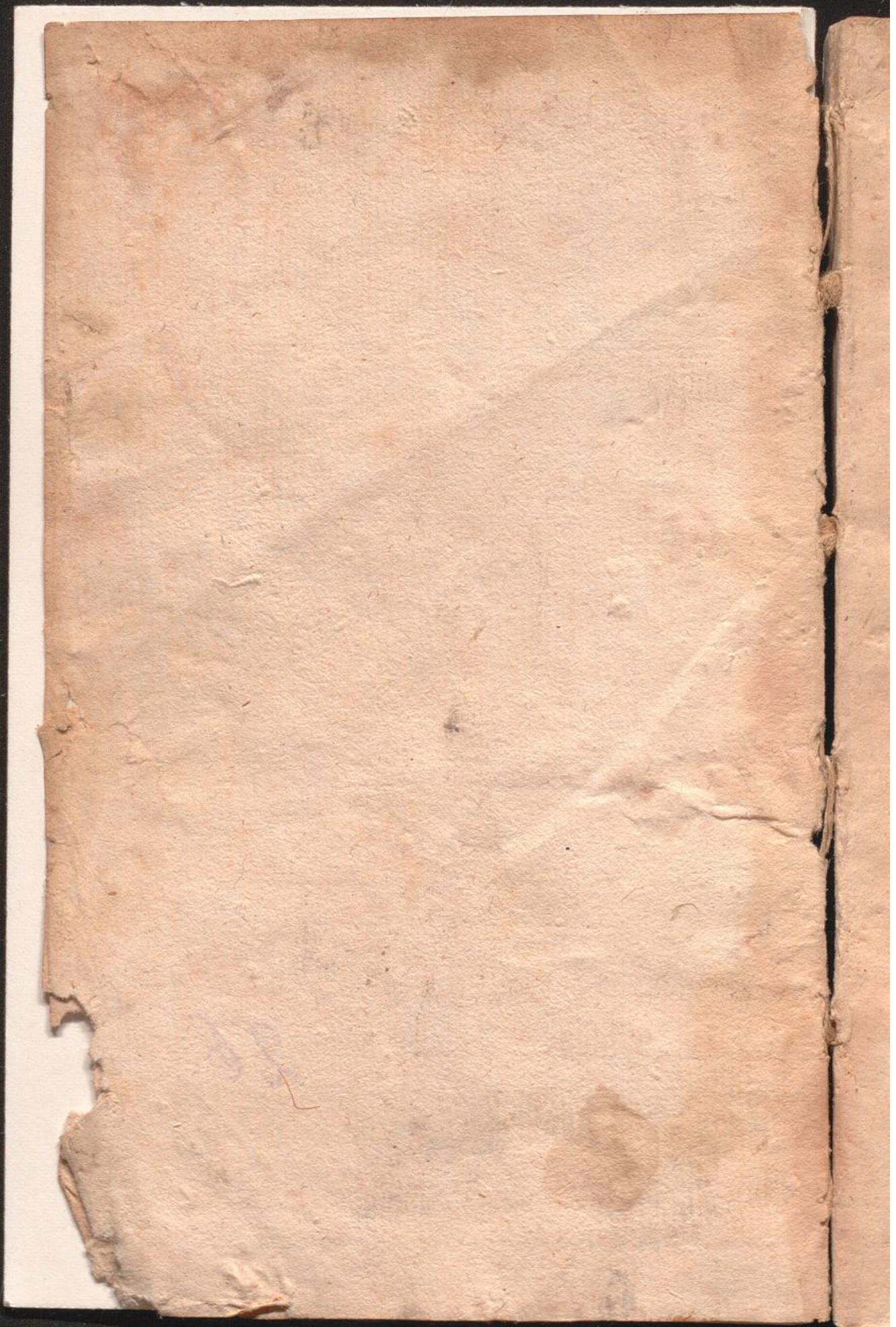
Th
6193

F.VI.33.

Th. 6199.

6123

26.

BEELDEN-DIENST

ENDE

VASTEN

MET HAERE

CEREMONIEN

SOO SY GHEBRUYCKT WORDEN

VANDE

H. ROOMSCHE KERCKE,

BEVESTIGHT MET DE

H. SCHRIFTVRE

ENDE

DE HH. OVT-VADERS

vande eerste 400. jaeren.

D' OOR

Den Eerw. P. CORNELIUS HAZART

Priester der Societeyt IESU.

TANTWERPEN,

By MICHEL CNOBBAERT, 1664.

WELLDEN-DIENST

E N D E

V A S T E N

M I T H A N D E

G E R E M O N I E N

Z O O N O V E R N A M M E N

V A N D E

I N B O O M S C H E K E R K E

B E V A N D E

H E R E N C H R I S T V A N

E N D E

D E H E R E N O V E R N A M M E N

Z O O N O V E R N A M M E N

B O O K

DE ERVEN VAN HANDE

DE ERVEN VAN HANDE

DE ERVEN VAN HANDE

DE ERVEN VAN HANDE

3

V O O R - R E D E N .

Et is nu ontrent acht maenden gheleden dat ick in druck hebbe laeten uytgaen een seker boecxken, handelende van het eeren vande Reliquien der Heylighen, in het welck ick uyt de H. Schrifture, ende de HH. Oudt-vaders vande eerste vier hondert jaren, be-thoont hebbe, niet alleen dat het geoorloft is, ende prijsbaer sulckste doen, maer oock dat het metter daer, by alle Rechtsinnighe, door verscheyden uytwendighe Ceremonien, is in't ghebruyck geweest. Dit soude ghenoeghsaem kunnen wesen, om samen te bevestigen de eere die de H. Roomsche Kercke toedraeght, ende bewijst aen de Beelden; want de selve Schrifruer-plaetsen, ghetuyghenissen, en redenen, die ick voor-ghestelt hebbe tot voordeel van het eeren der Reliquien, raecken oock het eeren der Beelden: Doch soo onse *Weder-partije* ons beschuldicht van grouwelijcke Afgoderije, namelijk in het eeren der Beelden, soo is't, dat't my goet ghedacht heeft met een besonder Tractaet daer van te handelen, om alle eenvoudighe, ende onpartijdighe menschen t'onderrichten van het onghelijck, dat onse *Weder-partije* heeft in dese beschuldighen, met de welcke sy ons, teghen alle recht, ende reden beswaert. Dit hebbe ick op my ghenomen te doen, niet uyt eenighe passie, oft bitterheydt des ghemoets, maer enckelijck uyt de liefde der waerheydt; 'twelck oock alle onpartijdighe Lesers wel sullen kunnen mercken, indien sy wil-

4
len letten op mijne redenen de welcke vry zijn
van alle lasteringhen, ende op mijne voor- stellin-
ghen, de welcke sullen bevonden worden vry te
wesen van alle scheldinghen, de welcke noyt en
dienen om de ghemoederen te verbeteren, maer
altijdt om die te verbitteren : Ick wenschte dat
ons *Weder-partije* den selven wegh in-ghingh, en-
de in hare disputen soo sachtsinnelijck handelde
met de Roomsche Kercke , als ick met de hare,
soo sagh ick ten lesten den middel om met alle
vriendtschap te gheraecken tot de volle kennisse
van de oprechte waerheydt. Ick wenschte dat
wy moghten voortgaen in onse gheestelijcke ver-
schillen , ghelijck alle menschen moeten voort-
gaen in tijdelijcke processen, dat is, Recht vervol-
ghen sonder injurien , oft blasphemien : Dat het
soo zy , op dat den Godt van Peys , ende vrede
met ons zy.

HET

H E T
E E R S T E T R A C T A E T .

*Van de Peelden, ende Beelden-dienst in't
ghemeyn.*

H E T I . C A P I T T E L .

Wordt bethoont wat eyghentlijk
Afgoderije is.

DE naem self wijst de daet uyt ; want wat
is / Afgoderije, anders te segghen als Af-wij-
ken, oft Af-vallen vanden waerachtighen
Godt. ende sich keeren tot redelijcke / onredelijcke /
oft onghewoelijcke Schepselen / om die te eeren /
t'aenbidden / te herkennen als Goden?

Soo leert my / voor eerst, den H. Apostel Paulus
Rom. Cap. 1. v. 23. 25. daer hy handelt van de Af-go-
derije der Heydenen / ende seyd waer in dat sy be-
stondt / te weten : S'hebben de Heerlijckheydt des on-
verderffelycken Godts, verandert in de ghelijckenisse eens
beeldts van een verderffelyck mensche, ende van ghevo-
ghelte, ende van viervoetige, ende cruypende dieren S'heb-
ben de waerheydt Godts verandert in de leughen, ende het
Schepsel ghe-eert, ende gbedient boven den Schepper.

Soo leert my / ten tweeden, den H. Gregorius Na-
zianzenus, Orat. 38. & 42. De Afgoderye, seyd hy / is een
overloopen van het aenbidden des Scheppers, tot het aen-
bidden der Schepselen.

Soo leert my / ten tweeden, den H. Augustinus lib. 2.
de Doct. Christ. Afgoderije is / seyd hy / als men eenigh
Schepsel, oft een deel van eenigh Schepsel eert, oft dient
als Godt.

Hier in dan komen de H. Schriffture / ende de
H. Vaders / ober een / dat Afgoderije niet anders
en is / als af-wijcken, oft af-vallen van Godt, hem be-
roobende van de eere die hem alleen toekomt / en-
de die toezaghende aen eenigh schepsel als oft
het inder waerheyt Godt ware.

Bemerckt hier / dat / ghelijck de schepselen veels-
derley / en menigherhande zijn / alsoo oock de
hoor-worpselen vande Afgoderije konnen ver-
schepden zijn / en menighvuldigh / soo al men wel
bespeuren kan upt de Afgoderije vande oude Ro-
meynen, ende andere Heydenen.

Ten eersten, daer zijnder gheweest / de welke sich
lieten hoorstaen / dat inde beelden / oft statuwen
self eenighe goddelijckheyt was / ende ober sulcx
aenbaden het gont / het silber / hout / steen / &c. als
goddelijck.

Ten tweeden, daer zijnder gheweest / die de beel-
den / statuwen / oft boomen aenbaden / om dat den
dupbel daer dooz sprack / ende antwoorde gaf op
hare vraghen / ende alsoo aenbaden sy niet alleen
de beelden / statuwen / oft boomen / maer oock den
dupbel / als Goden.

Ten derden, daer zijnder gheweest / die gheloof-
den / dat die menschen / de welke hier op de werlt
hadden besouderlijck upt-ghesteken / oft in ghe-
leertheyt / oft in kloeckmoedigheyt / oft ander-
sins / hoe boos / ende roekeloos sy mochten ghe-
weest hebben van leuen / dies niet reghenstaende
naer hare doot warden verandert in Goden,
dies-bolghende droeghen haer / oft hare beelden /
die eere toe / de welke sy schuldigh waren aen den
Schepper alleen / namelijk niet haer op te dra-
ghen uptwendighe Sacrificien / de welke Godt
alleen toe-komen.

Ten lesten, daer en is niet op de wereltd / soo on-
gheboelijck / soo slecht / soo verwozen / soo boos /
welck de Heydenen / oft in haer seluen / oft in haer-
re beeltenissen niet misbruyckt en hebben tot Af-
goderije; andere aen-baden de Beesten, andere de

Plane.

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 7

Planeten, andere de Elementen, andere de Cortse, den Ouderdom, den Peys, &c.

Van dese allegaer seght den H. Apostel Paulus Rom. Cap. I. v. 21. 25. Daer sy Godt hadden ghekent, sy en hebben hem als Godt niet verheerlijckt, oft gedanckt, maer zijn verydelt gheworden in hare ghedachten, ende haer onverstandigh herte is verduystert geworden, s'hebben het schepsel liever ghezeert, ende ghedient als den Schepper, die te pryfen is inder eeuwigheydt. Amen.

HET II. CAPITTEL.

Wordt voorghestelt het verschil datter is tusschen een enckel Beeldt, eende een Afgodisch-Beeldt.

Wat een Af-godisch-beeldt is / sal ick trecken nupt de woorden vanden H. Apostel Paulus, 1. Corinth c. 8. v. 4. daer hy seyd / dat / een Afgodt niets is inde wereldt : wederom 1. Corinth c. 10. v. 19. Wat seghiek dan dat eenen Afgodt yet is? Gheenings niet / ten is niet met allen ; want al-hoe-wel (ghelyck den Dordrechtschen Bybel wel bemerckt Num. 8.) het gout, silver, steenen, Sonne, Mane, af ghestorven menschen, boose gheesten, en dierghelycke, die de Heydenen voor goden hielden, metter daet pet waren / soo is't nochrang / dat het maer ydele phantastien waren / ende haer eyghene versieringhen, booz soo veel als sy dierghelycke schepselen hielden voor Goden.

Hier op past seer wel 'tghene den H. Augustinus a seght Lib. de vera Innoc. cap. 213. Soo zyn de ghene, die Afgoden dienen, ghelyck die, de welke ydele dingen sien in haren slaep, ten zyn niet anders als droomen / ydele verbeeldinghen / ende eyghene versieringen.

Den H. Hieronymus, in Cap. 13. Zachar. vergheelijckt se by de ketteren: Ghelyck de verkeerde leerin- ghe der ketteren, al wat sy versiert, verkeert in eenen

Sic sunt qui colunt idola. quomodo qui in somni vident vana;

b Sicut idola
fiunt manu
artificis, ita
haereticorum
perversa do-
ctrina, quod-
cumque si-
molaverit,
vertit in ido-
lum.

Afgodt, alsoo worden de Afgoden ghemaect door de handt des constenaers *b*. Over sulckx ghelyck de leeringhen der ketteren/niet anders en zyn als ydele / ende epgheue berfierunghen / soo zyn oock de Af-goden.

Is eenen Af godt niets in de wereldd, ghelyck Paulus sepd: is het niet anders als eenen droom; ghelyck Augustinus sepd: is het niet anders als eene versieringhe; ghelyck Hieronymus sepd: Ergo soo en is een Afgodisch-beeldt, niet anders als eene verbeeldinghe van eenen Piet / van eene menschelijcke phantasia/ende versieringhe.

Ter Contrarien/Een Beeldt, is een af-setsel / oft herbeldinghe van eene sake die metter daet is / oft van eene sake die waerachtigh is.

Alsoo seght den H. Basilius *Lib. de Spiritu S. cap. 18. p. 180*, dat de eere / de welke ghegheven wordt aen het Beeldt / siet op het hoorbeeldt / oft op de sake self / de welke door het Beeldt upt-ghedzuckt / oft sfghemaelt is.

Alsoo seght mede den H. Joannes Chrysostomus *Serm. in Parab. de Semine*: Weet ghy niet dat, die iniurie doet aen het beelt vanden Keyser, oock iniurie doet aen den Keyser selve, als wesende het voorbeeldt? *c*

Dit verskil datter is / tusschen een enckel Beeldt, ende een Afgodisch-beeldt, hebben eertijts oock wel ghesien Origenes, ende Theodoretus, waer van den eersten *Hom. 8. in Exod. sept.*, 'Tis een ander dinghen, een Afgodisch-beeldt te maken, ende een ander ist, een Beeldt te maecken. *d* Den tweeden / *q. 38. in cap. 20. Exod.* Een Afgodisch-beeldt en bestaet in gheender manieren; maer een *e* Beeldt, is het beelat, ende ghelijckenisse van yet.

'Tis waer dat oock eene verbeeldinghe / ofte af-setsel van eenighe sake die metter daet is in de wereldd / (als by exempel / vande Sonne / Maene / Elementen / af ghestorven menschen / &c.) wel kan wesen een Afgodisch-beeldt / te weten / niet vooz soo veel als het de Sonne / Maene / &c. verbeeldt / maer vooz soo veel als het die schepselen verbeelt als Boden / oft / vooz soo veel als het hoorghestelt wordt /

e Non novisti quod is qui injuriâ afficit imperatoriam imaginem, in Imperatorem ipsum velut exemplar imaginis, injurius est?

d Aliud est idolum facere, aliud similitudinē.

e idolum nullo modo subsistit. Similitudo vero, est alicujus imago, & similitudo.

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 9

wordt/ als hebbende Goddelijcke kracht / oft in sich besluptende eenighe Goddelijckheyt; Doch dit blijft ebentwel/ dat het/ alsoo ghenomen wesende/ eene verbeeldinghe is van eene sake die metter daet niet en is/ aenghesien dat noch Sonne/ noch Maene/ noch eenigh schepsel en kan Godt wesen/ ende metter daet niet en is. In dier boegen machmen segghen dat alle afgodische Beelden / Beelden zijn/ maer ter contrarien / alle Beelden / en zijn gheene afgodische Beelden.

HET III. CAPITTEL.

Wort bethoont het verschil datter is tuschen d'eene eere, ende de andere, met de welcke men jet kan achtervolghen.

Ghelijck het boozwerpsel/ oft ooghmerck van de liefde/ is de goetheydt, oft schoonheydt, alsoo is het boozwozpsel / oft oogh-merck van de Eerbiedinghe/ de uytneumentheydt, oft weerdig. eydt, van eenighe sake/ boven de andere; Ende ghelijck den mensch uptter nature ghedzeven wordt om te beintunen al dat goetd/ oft schoon is/ alsoo wordt hy oock natuerlijck aenghestiert om te eeren / ende te achten al wat besondere weerdigheyt / ende uytneumentheydt heeft.

Dozder/ ghelijck daer verscheyden soozten van liefde zijn / ter oorzake van verscheyden goetdheden / oft schoonheden / alsoo zijn daer oock verscheyden soozten van eerbiedinghen / ter oorzake van verscheyden weerdigheden / oft uytneumentheden. Draecht ghy my hoe veelderley weerdigheden daer zijn? Ick antwoorde in't ghemeyn/ dat sy zijn tweederley/ te weten/ eene weerdigheyt die natuerlijck is/ ende eene die boven natuerlijck is; alsoo is oock de Eere / oft eerbiedinghe tweederley/ Natuerlijck, ende Boven-natuerlijck: Indien ick dan sedt eere ter oorzake van eenighe natuerlijc-

ke weerdighepdt/ die eere is natuerlyck, oft (ghelijck andere spreken) borgherlyck, alsoo eertmen de Coninghen/ Magistraten/ Ouders/ Meesters/ &c. Maer indien ick yet eere / ter oorsake van eenighe boven-natuerlijke weerdighepdt/ die eere is boven-natuerlyck, oft (ghelijck andere segghen) Religieuse. Doch/ soo daer verscheyden trappen zijn van boven-natuerlijke weerdigheden / soo zijn der oock verscheyden trappen van boven-natuerlijke/ oft Religieuse eerbiedinghen.

Op den eersten trap / boven al/ moet ghesteldt worden / de weerdighepdt Godts / als wesende onghemeten / onepudelijck (ongheschapen / ende eenen afgrone van alle volmaecktheden. Van de eere/ de welke men aen dese weerdighepdt schuldigh is/ spreekt den G. Propheet Isaias *Cap. 42. v. 8.* upt den mondt Godts: Icken sal mijne eere aen een ander niet gheven: Want dese eere is soodaenigh/ dat sy Godt alleen toekomt/ ende aen gheen schepselen kan toegheschreven/ oft medeghedeylt worden / sonder injurie te doen aen de Goddelijcke Majesteit.

Op den tweeden trap Christus, hoor soo veel als hy mensch is/ ende Verlosser/ ende Saligmaker des wereltds.

Op den derden trap moet gestelt worden de alderheplighste Maghet Maria, als Moeder Godts/ welcher weerdighepdt / al-hoe-wel sy boven-natuerlijk is ter oorsake vande verheven heplighept/ met de welke sy boven alle andere schepselen upstreeckt (want sy is/ vol van gratie, sy is ghebenedict onder alle de Vrouwen, *Luc. c. 1, v. 28.*) soo ist nochtans dat hare weerdighept geschapen is/ onepudelijck minder als die van Godt/ ende ongelijckelijck meerder als die van alle heplighen / oversulckx / soo de reden upt-wijst dat de eerbiedinghe moet wesen nae de proportie vande weerdighepdt/ soo is het oock redelijck / dat aen de Moeder Godts toegheschickt worde eene eerbiedinghe de welke onepudelijck minder sy / als die van Godt/

Godt/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 11

Godt / ende onghelyckelijck meerder als die van alle andere Heplighen / nochtans hoben-natuerlijck / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaben met de welke sp/hoben alle de schepselen / van Godt is voozkommen gheweest.

Op den derden/ende lesten tray moeten gesselt worden alle de andere Heplighen / de welke nu af-geschepden wesende van dit leven/ende volgen- se het lam waer dat het gaet, *Apoc. cap. 14. v. 4.* ende Godt aenschouwende aensicht aen aensicht, *I. Corinth. 13. v. 12.* ende wesende als Enghelen Godts in den hemel, *Matth. cap. 22. v. 30.* (welcke altemael hoben-natuerlijcke gaeben zijn / met de welke sp sonder twijffel uptsteken hoben alle de menschen / die hier noch zijn in dit leven) soo is't dat sp oock eene eerbiedinghe weerdigh zijn / de welke onepudelijck intuder zp als die van Godt / onghelyckelijck intuder als die vande Moeder Godts / nochtans beel meerder ende verhebender als die vande menschen / om dies-wil dat sp / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaeben / upt-steken hoben alle de menschen.

De eere die wy Godt alleen schuldigh zijn / noemt den H. Augustinus *Latria*, want soo seyd hy *Lib. 20. contra Faustum. c. 25.* *Latria* is eenen dienst, diemen eyghentlijk schuldigh is aen de Goddelijckheydt. In't duytsch soude-men dit moeten noemen / Aenbidden; den Predicant *Le Faucheur Lib. 4. de Cena Dom. cap. 4.* bekennt dat dit woordt oock roeghe-eyghent kan worden aen de schepselen; doch onepghentlijck / want de hoben-natuerlijcke eerbiedinghe die-men toe draecht aen eenighe schepselen / ter oorsake van hare hoben-natuerlijcke gaeben / en is (eyghentlijck sprekende) niet Aenbidden, maer Eeren, oft Vieren, oft Dienen.

*Latria est
servitus pro-
priè Divini-
tati debita.*

Wat nu aengaet het eeren der Beelden / daer zijn dzy verschepden saecken te bemercken / en t'onderschepden. De eerste is het uytwendigh teecken; de tweede het inwendigh oogh-merck / oft vooznemen; de derde de affectie / met de welke men het Beeldt eert. Het

Het uytwendigh teecken ziju sekerre sichtbare roeringhen / ende ghesteltenissen des lichaems / als van knielen/bugghen/ontdecken des hoofts &c. de welke gheschieden vooz't Beeldt: het voornemen, ende affectie ziju in het ghemoet / de welke vallen op't voozbeeldt / 'twelck door het Beeldt uytgedruckt is / in dier boeghen dat het vooznacmste 'twelck men eert in het Beeldt / is het voozbeeldt.

Du dan / ghelijck-men verschepden eerbiedinghen/natuerlijcke / oft boben-natuerlijcke/magh toc-draghen aen de schepselen self / om dat sp ofte met natuerlijcke / oft boben-natuerlijcke weerdigheyt begaest ziju / alsoo segghen wy dat-men oock eenighe eerbiedinghe bethoonen magh aen de Beelden / om die swil dat sp eenighen persoon verbeelden / die oft met natuerlijcke / oft boben-natuerlijcke weerdigheyt is begaest gheweest.

HET IV. CAPITTEL.

Wordt bethoont dat de Beelden vande H. Roomsche Kercke gheene Af-godische beelden en ziju, ende de eerbiedinghe, die-men haer bewijst, gheene Af-goderije.

Onse Weder partye wilst met kracht hebben / dat wy / in het eeren der beelden / Afgoderye bedijuen / dies-volghende dat wy Af godisten ziju / ende onse Beelden / Afgodische beelden.

Wy ter contrarien / houden staende / dat wy noch Afgoderye bedijuen / noch dies-volghende Af godisten ziju / noch onse Beelden / Af-godische beelden. Laet ons sien wie van beyde ghelijck heeft.

Ick segghe voor eerst. Indien wy plichtigh ziju in het stuck / dat Partije ons te laste leght / dat wy berdieneu versaeckt / ende verstootten te worden van

van Godt / als overtrederg niet alleen van sijne
Gheboden/maer oock als schenderg vande Wet-
ten vande Natuere. Doch indien Partye ons be-
schulldicht van een misdaet / daer wy onnoosel
van zijn/ ick segghe dat sy hier in sulck een grou-
wel bedrijft/dat de heele wereldd/ met recht/daer
oer moet schroomen.

Du dat Partye ons metter daet beschuldicht van
Afgoderye, in het eeren der Beelden / is soo klaer/
datmen daghelijckg niet anders en hoorz upt den
mondt van hare Ghemeynte / ende doorgaeng
niet anders en leest inde schriften van hare Lee-
raerg. Siet Du Moulin, *Bouclier sect. 120.* ende Guil. Per-
kinsius *Controv. 9. de Imag. c. 5. in fine, &c.*

Hier op vzaegh' ick / als sy ons met ghewelt
willen op-legghen dit grouwelijck stuck van Af-
goderye, oft sy hier in bestrijden het gheloobe/ende
leeringhe vande Kercke / oft wel/de onwetent-
hepdt alleen van sommighe Chzistenen/die de lee-
ringhe / aen haer vande Kercke ghegheven / mis-
bzupcken?

Indien sy my segghen / dat haere beschuldin-
ghen alleenlijck sien op het misbzupck van beson-
dere per soonen; schoon ick haer toestemde datter
sommighe onwetende / oft onachtsame Chziste-
nen waren / die de leeringhe vande Kercke mis-
bzupcken / ende 'tghene wel ende loffelijck inghe-
stelt is / verkeeren in quaedt; de Kercke en laet
daerom niet te wesen in haer gheheel/supber/op-
recht/ ende sonder dolinghe; want ghelijck den
H. Hieronymus seer wel seght *Epist. adv. Iovinian.* ende
Partye oock moet leeren: *a* De schuldt van weynighe

a Paucorum
culpa non
prejudicat
Religioni.

Maer indien Partye de heele gantsche Kercke
beschuldicht van Afgoderye, in het eeren der Beel-
den/ ick en kan-se niet krachtelijcker overtuppen
van valschepdt / als upt de eyghen woorden ende
leeringhen selfg van onse Kercke: laet ons die
hooren.

Ten eersten, het tweede alghemeyn Concille van
Nicéan

b Qui venerandas imagines, idola appellant, anathema: Qui dicunt quod imagines

Christiani ut deos adorēt, anathema.

c Sāctas imagines Christiani habentes ad solam recordationem, ex amore circa illarū principia flagrantēs, has & amplexi sunt, & honoranter adoraverunt, nō tamen Latriam, & divinum cultū ipsis impenderunt.

d Nullus Christianorū hominum qui sub cælo sunt, imagini latriam exhibuit.

e Non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, aut virtus, propter quā sint colenda; vel quod ab eis sit aliquid petendū, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat à gentibus, qui

in idolis spem suam collocabant; sed quoniam honor, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant. Ita ut per imagines, quas osculamur, & coram quibus caput aperimus, & procumbimus, Christum adoremus, & Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur.

Nicéen *Actione 7. b* Dat sy vervloectt zijn die de eerwerdighe Beelden Afgoden noemen: Dat sy vervloectt zyn, de welke segghen, dat de Christenen de Beelden aanbieden als Goden.

Item Actione 6. c De Christenen hebbende de heylighe Beelden tot enckele ghedachtenisse, uyt liefde die sy hebben tot hare voorbeelden, hebben die omhelst, ende met eere aenbeden; nochtans sy en hebben haer niet toeghedraghen de eere, ende dienst, die Godt alleen toekomt.

Ibidem: d Niemandt vande Christene menschen die op de wereltdt zijn, en heeft aen eenigh Beeldt de eere bewesen die Godt alleen toe comt.

Ten tweeden: **Het H. Concilie van Trenten, Sessione 25. leert** / dat men de Beelden van Christus, de alderheylighste Maghet, ende andere Heylighen magh hebben, ende houden inde Kercken, ende dat men die sal achtervolghen met behoorlycke eere, ende eerbiedinghe. **Het op de woorden die volghen**: Niet om dat men ghe-looft dat in haer besloten is eenighe Godlijckheydt, ofte cracht, om de welke sy moeten ghe-eert worden; oft dat men yet van haer moet vraghen, oft dat men eenigh betrouwen op de Beelden moet stellen, ghelijck eertijds ghedaen wierdt vande Heydenen, die hare hope stelden inde Afgodische Beelden: maer om dat de eere, de welke haer wordt bewesen, toeghedraghen wort aen de voorbeelden, die door de Beelden uytghedruckt zijn. Soo dat wy door de Beelden, die wy cussen, ende voor de welke wy het hooft ontdecken, ende nedervallen. Christum self aenbidden, ende de Heylighen eeren, vande welke de Beelden de ghelijckenisse voeren.

Ten derden: **De Kercke vanden Oosten / in Censurâ cap. 21. pag. 135.** Wy eeren de Beelden der Heylighen, niet met eenen dienst die eygen aen Godt is, maer met op-sicht tot de voorbeelden. Wy en aenbidden gheene vremde Goden, ende wy en zijn niet buyten maere gheneghen om de Heylighen te eeren, ende hare Beelden, maer tus-

schen

vande Beelden ende Beelden-dienst. is
schen sekere paelen, vreesende haer toe te draghen die eere,
de welcke aen Godt alleen eyghen is; want 'tis eene god-
deloose sake, ende gantschelijck yremdt vande Kercke
Christi, ende sijne kinderen, te aenbidden de heylighe Beel-
den, sonder oplicht te hebben op't voorbeeldt.

Wie sal ick hier nu gheloooben? oft onse We-
derpartye, de welcke met kracht wilt hebben dat
wy Afgoderye bedryven in het eeren der Beelden;
oft wel onse Kercke / de welcke in hare openbare
belijdenisse protesteert / dat sy de Beelden niet en
aenbidt als Goden; dat sy niet en ghelooft datter
eenighe Goddelijckhepdt / oft goddelijcke krachte
in is; dat sy aen haer de eere niet toe en draeght
die Godt alleen toekomt / ende eyghen is / &c.
maer / dat sy alles wilt ghedaen hebben met op-
sicht op de boozbeelden selve / ende dat met mindere
eere / als / die Godt alleen toekomt? Hoe kan
jemandt / 'ren zy onredelijck / ende met groot on-
recht / beschuldicht worden van een misdact / het
welck hy niet alleen met woorden / maer oock
met de wercken selve versaeckt? Dit doet onse
Kercke ten opsichte vande Afgoderye: want sy ver-
saeckt se met woorden / ghelijck klaerlijck blijkt
upt die / de welcke ick hier boven hebbe ghestelt: sy
versaeckt se metter daet / want sy ghebruyckt alle
middelen om die te beletten / namelijk in ontwe-
rende menschen: sy verbloecht die / de welcke seg-
ghen / dat de Christenen de Beelden aenbidden als Go-
den, &c. Ergo onse Kercke wordt onredelijck / ende
met groot onrecht / van Partye beschuldicht van
Afgoderye in het eeren der Beelden.

Mengaende nu onse Beelden self / dat het gheene
Afgodische Beelden en zijn / bewijse ick in deser ma-
nieren:

Ten eersten: Wy protesteren / ende belijden / dat
wy aen haer onghelijckelijck mindere eere toe-
draghen / ten opsichte van hare boozbeelden / als
die Godt alleen toe-behoort: Ergo wy en heroo-
ben Godt in gheender manieren van sijne eere /
die hem alleen eyghen is / om die te gheben aen
de

de Beelden. Ter contraxien/wy verbloecken die/ de welcke sulckx maer en souden dencken : Ergo het eeren van onse Beelden/ en is gheen Af-wycken / oft Af-ballen van Godt ? Ergo gheene Afgoderije, oversulckx de Beelden/die wy eeren/ gheene Afgodische-beelden.

Ten tweeden : Wt de woorden van Paulus , hoven ghemelt : Eenen Afgodt is Niet: Ergo een Afgodisch Beeldt/ is eene verbeeldinghe van't ghene Niet en is : Maer onse Beelden / zijn af-settelen van persoonen/die metter daet leven met Godt inden hemel / ende hier op de werelt hebben upt-ghesteken in alle soorten van deughden : Ergo onse Beelden en zijn gheene Afgodische-beelden.

Ten derden : Wy en eeren noch Beelden / noch hare voorbeelden / als Goden : Ergo onse Beelden en zijn gheene Afgodische-beelden.

Ten vierden : Wy en eeren in onse Beelden gheene boose gheesten / noch overspeelders / noch straet-schenders / noch infame vrouwe-persoonen / die upt-ghebende als Goden/ghelijck eertijds de Heydenen deden : Maer wy eeren daer door persoonen / die in dit leven hebben uptgeschenen in heplighepdt / oft die haer bloedt hebben ghestort voor het Gheloobe / ende nu Godt aensicht aen aensicht aenschouwen / oversulckx vrienden Godts zijn ; voor sulckx eeren wy haer / door hare Beelden : Ergo onse Beelden en zijn gheene Afgodische-beelden.

Ten vijfden : Wy en ghelooben niet (ghelijck eertijds de Heydenen deden) dat inde Beelden selve / oft eenighe Goddelijckheydt is , oft eenighe goddelijcke cracht ; ghelijck wy behoont hebben upt het Concilie van Trenten : Ergo onse Beelden wederom / en zijn gheene Afgodische beelden.

Doordat dan / om dit Capittel te sluyten ; 'tis klaer dat onse Beelden/gheene Afgodische-beelden en zijn/'tis klaer dat wy/met haer te eeren/gheene Afgoderye en bedryven : Ergo 'tis klaer dat wy gheene Afgodisten en zijn.

HET

HET V. CAPITTEL.

Het voorgaende wordt bevestigt met de ghetuyghenissen vande Out-vaders.

Ick sal dit Capittel beghinnen met een Sermon' welck over dupsent ende vyftigh jaren/ by maniere van eene saemen-spraecke / teghen de Joden ghedaen heeft Leontius Bisschop van de Stadt Neapoli en Cyprus, ende wordt gheciteert in *Concilio Nicano 2. Actione 4.* luydende soo hier naer- volght.

Laet ons nu boozstaen / ende beschermen de gheschilderde Beelden/ op dat wy de monden stoppen vande ghene die lasteren: want dit is een gebrypck dat de Wet raecht / ende een oberleberinghe. Hoozt Godt spreken tot Moylem: Maeckt beelden van twee goude ghesnedene Cherubiinen, om het versoen-decksel t omlommeren. Ende wederom: Als Godt den Tempel heeft ghetooant aen Ezechiël, hy sagh ghedaenten van Palm-boomen, van leeuwen, ende van menschen, ende van Cherubiinen, vanden vloer tot het ghewelffel toe. Doozwaer eene schroomelijckere reden! dien / den welcken aen Israël verbiedt te maecken al dat ghesneden is / alle beeldt / ende ghelijckenisse van al het ghene datter is inden hemel / ende op der aerden: Den selven belast aen Moyles te maecken ghesneden ghedierten/ Cherubijnen: den selven thoont aen Ezechiël eenen Tempel vol van beelden/ ende ghelijckenissen van ghesneden leeuwen / palm-boomen/ ende menschen. Waerom oock Salomon, de figuere ontfanghen hebbende wyt de Wet / heeft den Tempel ghemaeckt vol van koperen / ende ghesneden / ende ghegoten leeuwen / ende ossen / ende palm-boomen/ ende menschen: ende nochtans hy en is hier ober van Godt niet berispt gheweest. Indien ghy my dan berispen wilt ober de Beelden / berispt

B

mede

mede Godt/ die dese dinghen belast heeft te maec-
ken/op dat sy by ons souden wesen tot sjuder ge-
dachtenisse.

De Jode heeft ghesepdt : Maer dese ghelijcke-
nissen en wierden niet aenbeden als goden / doch
sy wierden alleen ghemaect tot enckele ghedach-
tenisse.

De Christene heeft ghesepdt : G'hebt seer wel
ghesepdt ; want by ons en worden oock de ge-
daenten / beelden / ende ghelijckenissen der Wep-
lighen/niet aenbeden als goden:want waer't sae-
ken dat ick het hout van het beeldt aenbadt als
Godt/ ick soude boozwaer oock de andere houten
moghen aenbidden. Want waer't saecken dat ick
het hout aenbadt als Godt/ ick en soude het beelt
niet verhzanden als de ghedaente / ofte ghelijcke-
nisse nu uyt is. Ende wederom: Soo langh als de
twee houten van't Cruys saemen ghelijmt ofte
ghenaghelt zijn / ick aenbidde de ghedaente ter
oorsake van Christus,die daer aen is ghekrust ge-
weest. Maer als dese twee houten nu van mal-
kanderen gheschepden zijn / ick werpe die wegh/
ende verhzandese. Ende ghelijck dien / den welc-
ken eenigh bebel vanden Keysers ontfangen heeft/
ende aen den seghel heeft eere betwesen/by en heeft
ofte het papier/ofte het loodt niet aenbeden/maer
hy heeft eere ende dienst betwesen aen den Keysers.
Wy Christenen doen oock alsoo/wy aenbidden de
ghedaente des Cruys / wy en aenbidden de
nature van't hout niet / maer het teecken / den
rinck / ende de ghedaente Christi , hebbende onse
ooghen op't beeldt ; dooz het beeldt groeten ende
aenbidden wy dien / die daer op is ghekrust ghe-
weest. Ende ghelijck de kinderen van eenen va-
der/die booz eenen tijdt uytgherepft is/dooz groo-
te liefde ghedzeben zijnde/ die sy hem dzaghen/'tzy
dat sy synen stock in huys sien / 'tzy synen stoel/
oft synen mantel / die omhelsen ende kussen met
traenen ; sy en aenbidden die niet / maer sy wen-
schen naer haeren vader / ende zijn begheertigh
naer

naer hem selve/ende sy eeren hem. Alsoo oock wy
 ghelooftghe allegaer / aenbidden het Cruys als
 den stock Christi; sijn alder-heyligste graf/als sijn
 neu stoel/ende slaep-stede; de kribbe/ende Beth-
 lehem / ende sijne andere heylighe tabernakelen/
 als sijn huys: Doch sijne Apostelen / ende heyl-
 ighen Martelaeren/ende andere heylighen / als
 vrienden: Maer wy bieren Sion, als sijne stadt /
 wy groeten Nazareth, als sijne hoebe/wy omhelsen
 den Jordaan, als sijne goddelijcke af-wasschinghe:
 Want de plaetsen daer hy / ofte op-ghelommen
 is/ ofte gheseten heeft/ ofte verschenen is / oft die
 hy gheraecht heeft / oft die hy onlommert heeft/
 eeren ende aenbidden wy als plaetsen Godts:
 Doch wy en eeren de plaetsen niet/noch het huys/
 noch het landtschap/ oft de stadt/ ofte de stenen;
 maer wy eeren dien/die daer op ghehandelt heeft/
 ofte verschenen is/ daer hy bekend is gheworden/
 in't lichaem/ende verlost heeft van dwaelinghe/te
 weten Christum onsen Heere: Ende dooz Christum
 dzucken wy upt op alle plaetsen het ghene dat
 Christus aengaet / sijn liden inde Kercken / ende
 huysen/ende op de straeten/ende in beelden/ ende
 in doecken / ende op de kleederen; op dat wy dit
 ghedurighlijck aensende vermaent worden/ende
 niet en vergheten/ ghelijck ghy / o Jode! verghete-
 ten hebt uwen Heere/uwen Godt. Ende gelijck gy
 aenbiddende het boeck des Wets/ niet en aenbidt
 de nature vande bladeren / ofte inckt / maer de
 woorden Godts/ die daer in begrepen sijn: Alsoo
 doen ick oock aenbiddende het beeldt Christi, ick en
 aenbidde de nature van't hout / ofte berwen niet
 (verre sy dat van my;) maer hebbende het beeldt
 Christi, soo dunckt my dat ick daer dooz Christum
 hebbe/ ende aenbidde. Ende ghelijck Jacob, als hy
 den bebloedden rock van Joseph hadde ontfanghen
 upt de handen van sijne souen / dien ghekust heeft
 met traenen / ende ghelept aen sijn ooghen / het
 kleedt niet ghe-eert en heeft / oft bemint; maer
 sich liet voozstaen dat hy daer dooz Joseph self kust
 ste/

ste. / ende hem hadde in sijne handen. Alsoo oock alle de Christenen / als sy de beelden van Christus, ofte Apostelen / ofte Martelaeren hebben / oft groeten met 't lichaem / sy laeten haer voozstaen / dat sy met het ghemoet Christum, oft synen Martelaer selve hebben.

Seght my nu dan / ghy die meynit datmen niet een magh aenbidden / 't welck met de handt ghemaeckt zy / ofte gheschapien / hebt ghy noyt het kleedt ofte cieraet / van uwe ghestorvene vrouwe / ofte sonen / soo ghy dat saeght in uwe kamer / ghekust / ende mer traken bespoept / sonder nochtang daer ober berispt te sijn? Want ghy en hebt die kleederen niet ghe-eert als Godt / maer / dooz het kussen / hebt ghy uwe liefde ghe-toont tot dien / den welcken daer mede altemet hadde ghekleedt gheweest. Jae wy selve groeten dickwils onse kinderen / ende gheschapien vaders / ende sondaeren / ende nochtang wy en worden daer ober niet berispt : want wy en groeten haer niet als goden / maer wy thoonen onse naturellycke liefde tot haer / dooz het kussen. Ghelyckerwijs dan dat ick nu dickwils ghesepdt hebbe / men moet in alle aenbiddinghe / ende groetenisse naemelyck opsicht hebben op 't vooznemen / oft meyninghe. Doch indien ghy my beschuldicht / dat ick het hout des crups aenbidde / als den Heere / waerom en beschuldicht ghy Jacob oock niet / die aenbeden heeft op het sop van den staf van Joseph? Maer het is klaer / dat hy het hout niet aenbeden en heeft / maer Joseph selve / door het hout vanden staf ; ghelyck wy oock Christum aenbidden dooz het Crup. Abraham heeft aenbeden de goddeloose menschen / die hem het graf hadden vercocht / ende heeft daer vooz sijne knien gheboghen tot op der aerden toe? maer hy en heeft se niet aenbeden als goden. Ende wederom / Jacob heeft den goddeloosen ende afgodischen Pharao ghe seghent / doch niet als Godt. Ende wederom / Esau vallende op de aerde heeft die aenbeden / doch niet als Godt.

Hebt

Hebt ghy wel ghesien/hoe beele groetenissen/ ende aenbidtinghen wy boozghesteldt hebben upt de Schyftuere / die niet berispelijck en zijn? Ende sult ghy u stoozen / als ghy my siet groeten het Beeldt van onsen Heere Jesus-Christus, ofte van sijne onbekleete Moeder / ofte van eenighe anderen rechtbeerdighen? ende sult ghy my daerom lasteren/en ons houden voor Afgodisten?

Doorder wordt ghy niet beschaeint? seht my / schroomt ghy niet? heeft ghy niet? wordt ghy niet roodt? als ghy siet de heele werelt deur / de Tempelen der Af-goden ter aerden werpen/ ende die van Martelaers op-bouwen? waer 't saecken dat ick de Afgoden aenbadt/waerom soude ick de Martelaeren eeren / die de Afgoden vernielt hebben? Indien ick het hout aenbidde/ en verheerlijcke als Godt / hoe verheerlijcke/ende eere ick dan de Martelaeren die de houte afgodische beelden hebben te niet ghedaen? Indien ick de steenen verheerlijcke als goden / hoe eere ick dan de Apostelen/en Martelaeren/ die de steenen der afgodische beelden hebben ghemozfelt/ ende ghebroken? hoe eere/ende prijse ick/hoe rechte ick Kercken op/hoe vperre ick de Feest-daeghen van de dyp kinderen/ de welke in Babylonien het gouden beeldt niet en hebben aenbeden? Inder waerhepdt groot is de hartneckighepdt der boose/boozwaer menighbuldigh is de blindhepdt/ ende Goddelooghepdt der Joden. De Waerhepdt lydt van haer injurie. Godt wordt ghelasterd door de tonghe van de ondancckbare Joden. De diphelen worden seer dickwils uyt ghesaeght door de Reliquien / ende Beelden der Martelaeren/ende de boose verwozpenne menschen spotten hier mede.

Seght my / hoe menighmael isser bloedt ghebloept upt de Beelden/ ende Reliquien der Martelaeren? maer sp achten dat booz (ot tigheden/ ende ghedichtfelen. Hoe kunnen wy Afgodisten zijn/ die/ende de beenderen / ende aschen/ende de doeken / ende het bloedt / ende het graf bande Mar-
relaeren

telaeren daerom aenbidden/ende eeren/om dat sy gheen sacrificie en hebben ghedaen aen de Afgoden?

De Jode heeft gheseyt / Hoe heeft Godt dan de heele Schyftuere deut/belast/dar men gheene van alle de schepselen en soude aenbidden?

De Christene heeft gheseyt: Seght my: zijn de aerde/ende bergghen gheene schepselen Godts? sonder twijffel: hor leert David dan segghende: Verheft onsen Heere ende Godt, ende aenbidt de voet-banck sijnder voeten, want sy is heyligh? Ende wederom heeft hy gheseyt: Den Hemel is mijne sit-plaetse, ende de aerde de voet-banck mijder voeten.

De Jode heeft gheseyt: Ghy en aenbidt die niet als Goden / maer dooz haer aenbidt ghy diese gemaect heeft.

De Christene. Seer wel gheseyt: Weet nu dan/ dat ick dook dooz den Hemel/ ende aerde / en zee/ en hout/ en steenen/ en Reliquien/ en Kercken/ en 't hups/ en Enghelen/ en menschen/ende dooz alle sienlycke / ende onstienelycke schepselen/ niemant en dtene/ende aenbidde als den Schepper / ende Heere van al: want het schepsel en aenbidt dooz sijn eyghen selven / den schepper niet / maer dooz my verkondighen de hemelen de glozie Godts / dooz my aenbidt de maene Godt / ende dooz my verheerlijcken de sterren Godt/ dooz my verheerlijcken Godt/de waeteren/den reghen/den douw/ ende alle schepselen. Ende ghelyck die/ de welke de kroone vanden Coninck/ die hy met sijn eyghen handt bereydt heeft/groeten/ ende eeren/het gout noch de peerlen niet en eeren/maer het hooft vanden Coninck/ ende sijne handen/ die de kroone bereypt hebben / alsoo dook / o mensch! de Christene volcken/de welke de figure van t Cruys / ende beelden groeten/die en offeren gheenen dienst aen het hout/ ofte steenen / ofte gout/ ofte aen het beverffelijck beeldt/ofte kasse / ofte reliquien / maer sy dienen daer deut / ende verheerlijcken Godt haeren Schepper. Wat de eere die in toe-draecht
aen

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 23
aen d'heplighen / heeft op-sicht op Godt : Eben
ghelijck die ter contrarien / de welke de beelden
van den Keyser on-eeren / den Keyser selve
vergrammen / ende niet het beeldt. De mensch
dan de wijle hy naer het beeldt Godts gheschae-
pen is / is het beeldt Godts / ende boven al / dien / in-
den welcken den H. Gheest sijne woonplaetse ge-
nomen heeft. Die dan het beeldt vande dienaren
Godts eert / ende aenbidt / verheerlijckt oock het
hups vanden H. Gheest. Want, seyt hy / ick sal in
haer wonen, ende wandelen in het midden van haer. Dat
de Joden beschaemt worden / de welke de Chri-
stenen houden vooz Af-godistē / daer sy selve noch-
tans haere eyghen / sae vromde Continghen hebben
aenbeden. Maer wy Christenen worden daeghe-
lijck / ende op alle uren / in alle steden / en lan-
den / teghen de afgodische beelden ghewapent / wy
singhen daer tegen / wy schryben daer teghen / wy
bidden daer teghen / ende oock teghen de dupbelen.
Hoe noemen ons dan de Joden afgodisten? Waer
zijn onse sacrificien van schaepen / van ossen / van
kinderen / die wy aen de afgoden hebben geoffert?
waer zijn de afgodische autaren / en reucken / en-
de storten van bloet? Wy Christenen en weten van
dierghelijcke Sacrificien / ofte autaren niet te
spreken. De Heydenen gaeben de namen aen
haere Kercken van oberspelders / doodtslae-
ghers / etc. ende hielden die vooz goden. Doch sy
en noemden gheene Kercken / ofte autaren / vande
Propheten / oft H. Martelaren etc.

Indien het goddeloos is te aenbidden de been-
deren / hoe heeftmen dan met alle heerlijkheyt
de beenderen van Joseph ghevoert upt Egypten?
Hoe is den dooden mensch / raeckende de beende-
ren van Elisæus, levendigh gheworden? Nu dan / is
saeken dat Godt mirakelen doet dooz de beende-
ren / 't is klaer dat hy dit oock kan doen dooz de
beelden / en steenen / ende andere dinghen. Jacob
bereerde Godt dooz den steen / dē selven stellende /
ende salvende tot een voozbeeldt van Christus den

hoeck-steen. Jesus Nave heeft twaelf steenen ghestelt tot ghedachtenisse Godts. Waer't saecken / o Joden! dat nu in uwe Kercke waeren ghesneden die twee Cherubijnen, die het versoen-decksel omloomen / ende datter in quam een heydenisch mensch / een dienaar der Af-goden / ende dese Cherubijnen ghesien hebbonde / de Joden uytshelde / ende berispte als Af-godissen: Seght my eens / wat kunt ghy hem kunnen antwoorden? ghy en seut anders niet kunnen segghen / als wy en houden die Cherubijnen in onsen tempel vooz geene godden / maer tot ghedachtenisse 2 ende glorie Godts. Ist saecken dat dit soo is / hoe berispt ghy my dan ober de beelden?

Ghy sult my segghen: Godt heeft aen Moyfes gheboden dese ghesnedene beelden te maecken; Ende ick segghe dat oock: maer Salomon, hier dooz bestiert wesende / heeft noch meer beelden in den tempel ghemaect / die hem / noch van Godt gheboden en waeren / noch in het Tabernakel en hadden gheweest / noch van Ezechiel in den Tempel ghesten / die hem Godt hadde verthoont: Ende noch tans Salomon en is hier ober niet berispt / noch beschuldicht geweest: want hy heeft diergelijcke gedaenten ghemaect tot de glorie Godts / ghelijck wy oock mede doen / etc.

Als ghy dan de Christenen het kruys siet aenbidden / weet / dat sy dese aenbiddinghe offeren aen den ghekruyften Christus, ende niet aen het hout. Want waer't saecken dat wij de natuere van't hout hadden ghe-eert / wy souden voortwaer boomen / ende bosschen hebben aenbeden / ghelijck ghy Joden eertijds ghedaen hebt / segghende aen de boomen / en't hout: Ghy siet mynen Godt / ende ghy hebt my voortghebracht. Maer wy en segghen alsoo niet aen't kruys / ende beelden der Heylighen: Ghy siet onse Goden / want ten zijn onse Goden niet / maer ghelijckenissen / ende beelden van Christus ende syue Heylighen tot ghedachtenisse / ende eere / ende tot cieraet van de Kercken
vooz-

boozghestelt / ende die moeten aenbeden worden. Want die den Martelaer eert / eert Godt: ende die sijne moeder aenbidt/bewijst eere aen hem/ende die den Apostel eert / eert dien / die hem ghesonden heeft. Hoe en zijt ghy niet beschaemt teghen my op te staen ter oorzaecke van de beelden / ende injurie te doen aen het krups? want ist saecken dat Abraham Afgodisten aenbeden heeft / ende Moyse lethro eenen afgodist / ende Jacob Pharao, ende Daniel Nabuchodonosor: ist saecken dat dese / daer sy Propheeten waeren / ende rechtvaardigh / ter oorzaecke van eenighe weldaeden / haer hebben aenbeden / die hier op der aerden afgodisten waeren / sult ghy teghen my op-staen om dat ick het krups aenbidde / ende de beelden der Heplighen / door de welke ick thien duysent weldaeden/van Godt ontfanghe? etc.

Ter hier toe heeft ghesproken den weerdighen Bisschop Leontius, die gheleest heeft over duysent en vijftigh jaeren/dat is in't jaer Christi 610. Dat was van dien tijdt af het gheboelen van de Catholijcken / niet alleen dat men de beelden magh eeren ('t welck desen booznoemden Leontius, met ontweederlegghelijcke redenen / ende Schyftueren bewijst) maer oock/hoben al/dat die de welke de beelden eeren gheene afgoderije en bedrijven/ende oversulcx dat de beelden der Heplighen / gheene afgodische beelden en zijn; met dese belijdenisse ende protestatie komt de hedendaechsche Roomsche Kercke ober een / ergo onse Partye heeft groot onghelijck van ons te beschuldighen van Afgoderije, in het eeren der Beelden. Maer om dit onghelijck noch veel meer te doen blijcken / ende partye van alle kanten te batten/soo wille ick dese onse belijdenisse / ende leeringhe / dat wy gheene afgoderije en bedrijven in het eeren der beelden/bast maecken met de protestatie van noch andere H. Vaders.

Den H. Gregorius.

Lib. 7. Epist. 54. ad Secundinum.

Absre nō facimus si per visibilia invisibilia demōstramus. Scio quidem quod imaginem Salvatoris nostri non ideo petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationē Filij Dei, in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre desideras. Et nos quidē, non quasi ante divinitatem prosternimur, sed illum adoramus, quē per imaginem aut naturam, aut passum, sed & in throno sedentem recordamur.

b Quoniam nōnulli eo nomine nos reprehēdunt, quod Salvatoris, ac Dominæ nostræ, reliquorumque Sanctorum, ac Christi servorum imagines adoramus, atque honore afficimus, audiant velim quod Deus ab initio hominem ad imaginem suam effinxit. Qui fit igitur ut alij alios adoremus, nisi quia ad Dei imaginem facti sumus? &c. Siquidem per sepe usuevit ut Domini passionem animo minime versantes, conspecta Christi Crucifixi imagine, in salutiferæ passionis memoriam redeamus, ac prostrati non materiam, sed eum, cujus Imago effingitur, adoremus.

Wy en doen niet bytē pzoopost/indien wy on sienlycke dingen bethoonen dooz sienlycke. Ick weet wel/ dat ghy daerom het beelt van onsen Saelighmaecker niet en bzaeght/ op dat ghy dat sout eeren als Godt/maer op dat ghy dooz de ghedachtenisse vanden Sone Godts/sout ontfteken worden in sijne liefde. Ende wy oock / en vallen booz de beelden niet neder / als booz eenighe goddelyckheyt/maer wy aenbidden dien / van den welcken het beelt ons indachtigh maectt/ dat hy gebozen is/ gheleden heeft/etc a

Den H. Ioannes Damascenus.

Lib. 4. Orthod. fidei Cap. 17.

b Menghesien dat sommighe ons hter oberbertspen/ om dat wy de beelden des Saelighmaeckers / ende van onse Uebe Vrouw / ende andere heplighen / ende dienaeren Christi aenbidden/ en eeren/ dat sy eens hooren dat Godt den mensch gheschapen heeft nae sijn beelt. Hoe ghebeurt het dan/dat wy den eenen den anderen aenbidden / ten sy om dat wy naer het beelt Godts gheschapen zijn etc. Het gheschiet dickwils/ dat wy het lyden des Heeren niet hebbende in onse ghedachten / soo wy maer een beeldt sien vanden ghekrupsten Christus, wy worden indachtigh sijne saelliche Passie / ende nederballende / wy en aenbidden de materie niet/maer wy aenbidden dien / wiens beelt het is.

Athanasius

Athanasius Alexandrinus.

Cap. 38 Interrogat. & Respons. ad Antioch.
Princip.

c Verre sy van ons / dat wy Christenen
de beelden souden aenbidden als Goden/ ge-
lyck de (heydensche) Grieken doen. Wy
gheben alleentlick te kennen onse affectie/en-
liefde tot de figure van de persoon/ de wel-
cke door het beeldt upt-ghedrukt is. Soo ge-
beurt het dickwils/ dat wy / 't ghene te bo-
ren een beeldt was / als de figure nu upt
is/ als onnuttrigh verbranden. Ghelycker-
wijs van Jacob, als hy upt dit lebē sou schep-
den / heeft het opperste van den staf Josephs
aenbeden/niet eerende den staf selbe / maer
dien / die den staf hielt : Alsoo en eeren wy
Christenen op gheene andere maniere de
beelden / ten sy / ghelyck als wy onse kinde-
ren / ofte Vaders kussende / te kunnen ghe-
ben de begheerte van ons ghemoedt. Ghe-
lyck oock eertijds de joden aenbaeden de
twee goude/ende ghesmedene Cherubinen,niet
eerende de natueren van den steen/ ofte goud/
maer den Heere / die gheboden hadde / dat
mense soude maecken.

Euthymius.

In Psalm. 134.

d Wy hebben beelden van Heylighen / de
welcke goudt sijn / en silber / ende wercken
van de handen der menschen : maer noch-
tans ten sijn gheene Afgodische beelden.
Want de eerste voozbeelden / ende eerste ht-
stozien van de afgodische beelden sijn valsch/
te weten fabels/ende versierselen/de welcke
op gheene waerheyt en steunen. Want de
Heydenen schryben haer selven goden toe/
die

c Absit, ut quem-
admodum Græci fa-
ciunt, nos Christiani
tanquam Deos, ima-
gines adoremus. Af-
fectionem dumtaxat,
& charitatis nostræ
studium, erga figurâ
personæ per imaginē
expressâ declaramus.
Itaque lignum sæpè
quod jam erat imago,
si figura deleta sit
tanquam inutile
comburimus, quem-
admodum igitur Ia-
cob, cum esset e vitâ
discessurus, fastigium
Virgæ Ioseph adora-
vit, non Virgam ip-
sam honorans, sed
eum qui virgam te-
nebat: Ita nos Chri-
stiani non aliâ ratio-
ne imagines colimus,
nisi quemadmodum
etiam, cum Filios no-
stros, & Patres oclu-
lamur, animi nostri
desiderium indica-
mus, Sicut & Judæus
olim legis tabulas, &
duo Cherubim aurea,
& sculptilia quondâ
adorabat, non lapidis
aurive naturam col-
lens, sed dominum,
qui ut ea fierent, præ-
ceperat.

d Apud nos sunt
Sanctorum imagines,
quæ & aurum, & ar-
gentum sunt, & opera
manuum hominum:
Verum enimvero
idola non sunt. Quo-
niam idolorum qui-

dem primæ species, ac prima eorum argumenta, falsa sunt: Fabula nimirum quæ nullâ rei veritate subsistunt. Deos etenim sibi adscriunt gentes, qui dñi non sunt, sed demones, falso sibi divinitatem adscribentes. Verum Sanctorum nostrorum imagines primas suas species veras habent, ac prima eorum argumenta vera sunt.

Quoniam secundum veram historiam verè id fuerunt, quod appellantur, & vera etiã quæcumque de illorum vitâ ac conversatione traduntur. Unde sola scelestissimorum hominum, aut demonum sunt simulachra: nostræ autem, sanctorum & clarissimorum hominum imagines.

Non materiam adoramus, quemadmodum impios sacre videmus, sed spiritualein adorationem, ad eam rem, quæ figurâ exprimitur, per picturam referimus: Siquidem imaginis honor, ut cum Balio magno loquar, ad exemplar ascendit. Atque hac ratione crucem, ex quacumque tandem materiâ constructa sit, adorare ita didicimus, ut non ipsi materiæ, sed ei affixo, cultum tribuamus.

Idola non fabricamus, nec adoramus, imò crucem facimus, & ei imaginem hominis super impo-

die gheene goden en zijn / maer dubbelen / de welke valschehlyck de Goddelycheyde aennemen. Maer de eerste boozbelden / ende historien bande beelden van onse Heylighen / zijn waerachtigh / want volgheng de waerachtighe historie / sy zijn waerlyck gheweest 't gheene sy ghenoeit worden / ende al wat van haer leven / ende handel verhaelt wort / is waerachtigh. De beelden van goddeloose menschen / of dubbelen / zijn alleenlyck afgodische beelden / maer de onse / zijn beelden van Heylighe / ende godvuchtighe menschen.

Simeon Metaphrastes.

In vitâ Stephani Iunioris Cap. 3.

Wp aenbidde de materie niet / ghelyck wp de goddeloose sien doen / maer wp draeghen door de schilderij eene gheestelycke aenbiddinghe toe / aen de saecke self / de welke door het beelt upt-ghedrukt wort. Want de eere van't beelt / op dat ick met den grooten Basilius spreke / alint op tot het boozbeelt: Ende alsoo hebben wp gheleert het kruys te aenbidde / van wat materie het oock mocht ghemaecht wesen / de eere niet toeschrybende aen de materie selve / maer aen dien den welken daer aen vast ghehecht is.

Petrus Alphonsus.

Titulo 12.

Wp en maecken / noch en aenbidde gheene afgodische beelden; Jae wp maecken het kruys / ende wp stellen daer op het beelt van eenen mensch; ende door het kruys bereckenen wp den Antaer / ende door het beeldt / het sacreficie het welck op den Antaer is.

Tertullianus nimus, & per crucem quidem altare, per imaginem sacrificium, quod super altare est, designamus.

Tertullianus.

Lib. 2. aduersus Marcionem Cap. 22.

g Als Godt heeft verboden ghelijckenissen te maecten van al wat in den Hemel is / ende op der aerden / ende in de waeteren / hy heeft de oorzacken bygheboeght / te weten / om te beletten de substantie bande Afgoderije : want hy seyt daer naer : Ghy en sult die niet aenbriden / noch ghy en sultse niet dienen. Het beeldt van 't koperen serpent / 't welck naederhant vanden Heere aen Moyses gheboden is gheweest / en kost den naem niet hebben van Afgoderije / om dieswil dat het ghestelt was tot een remedie van die / de welcke van de serpentes wierden ghebeten. Alsoo mede de goude Cherubin, ende Seraphin, ghemaect tot de signere bande Arcke / wessende een enckel cierraet / gheboeght nae het werck / hadden gantschelijck verschepden oorzacken van de afgoderije / om de welcke alle ghelijckenisse verboden wort / ende oversulckx sy en stryden reghen de wet niet / de welcke verbiedt ghelijckenissen te maecten / om dieswil dat sy die redenen niet en hadden / om de welcke de ghelijckenissen worden verboden.

Hier seght Tertullianus opentlijck / dat de Afgoderije niet ghelegghen en is in het maecten / ofte oprechten van beelden / maer in de redenen selve / om de welcke de beelden worden ghemaect / te weten / om aen die te betwijfen de eere / ende dienst die Godt alleen toekomt / ende oversulckx die te houden / ende eeren als Goden / maer de Kercke Christi, heeft van alle tijden gheyzotesteert / ende doet het nu noch / dat sy de beelden der heylighen / noch en maect / noch opzecht / noch upstelt om die te houden / ende eeren / als

Goden /

g similitudinem fieri vetans omniū, quae in caelo, & in terrā, & in aquis, ostēdit causas, idolatriae scilicet substantiam cōhibentes. Subjicit enim, non adorabitis ea, neq; seruietis illis. Serpentis autem aenī effigies postea praecepta Moysi à Domino, non ad idololatriā titulum pertinebat, sed ad remediandos eos qui à serpentibus infestabātur. Sic & Cherubim, & Seraphim aurea in arcā figuratum exemplū, certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diuersas habendo causas ab Idololatriā conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinem prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur.

Goden / Ergo Partye heeft groot onghelijck van ons te beschuldighen van Afgoderije.

Summa, wat willen wy hier langher in blijben / en disputeren. Ick segghe noch eens / dat onse beelden / gheene afgodische beelden en zijn / ende dies-volghende / wy gheene Afgodisten: Dit heeft ober duysent en vijftigh jaeren soo bondelijck bewesen den Bisschop Leontius, in de saemenspraecke hier oben van my boozghestelt / dat Partye niet machtigh en is die te wederlegghen; dit heeft ober acht hondert en vijftigh jaeren gheprotesteert het tweede Alghemeyn Concilie van Nicéen; dit heeft ober elf hondert jaeren gheprotesteert den H. Gregorius Magnus, ober neghen hondert jaeren / den H. Joannes Damascenus, ober seben hondert jaeren Simeon Metaphrastes, ober vijf hondert jaeren Euthymius; op den selven tijdt / Petrus Alphonsus, ober derthien hondert en twintigh jaeren / den H. Athanasius, ober hondert en eenighe jaeren het alghemeyn Concilie van Trenten. Grieckische / ende Latynsche Vaeders / ende wettelijke Concilien / die van dese materie hebben ghehandelt / protesteren / ende bewijzen eenpaerlijck dat sy de beelden der Heylighen niet en houden voor goden / dat sy aen die de eere en dienst niet en willen toedraghen / die Godt alleen toebehoort / dat sy de materie upt de welcke de beelden ghemaect zijn / is goud / silver / hout / steen / etc. de minste eere niet en willen bewesen hebben / maer wel aen de ghedaente / die door de materie wort upt ghezuckt / ende dat / met opsicht op hen voorbeelt selve / het welcke door die ghedaente wort afgebeelt / ende dat / met onepndelijke mindere eere als die Godt alleen toekomt. Wat vermetelijckheydt / ofte om beter te segghen / wat hartueckigheydt is het dan van Partye, te willen houden staen / dat onse beelden der Heylighen afgodische beelden zijn / ende wy afgodisten / daer soo beduydelijke / ende menighe protestatien in't ghemeyn / ende besonder van alle eenwen / ende bondighe ende onwederleg-

derleg-

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 31
derlegghelijcke bewijfen zijn van het contra-
rie?

HET VI. CAP.

Wordt bethoont dat het ghe oorloft is
beelden te maecten van Godt, de al-
heylighste Dryvuldigheydt, &c.

In dit point vint onse Wedepartye, sulck eene
swaerigheydt dat Guilielmus Perkinus *Controv. 9.*
de Imaginibus Cap. 2. uytduckelijck sept: Wy segghen
dat het verboden, ende ongheoorloft is, den waerach-
tighen Godt te verbeelden, oft uyt te drucken, op wat ma-
niere het moght wesen.

Item *Cap. 3.* De ghene die sijn-vervoordert de Al-
derheylighste Dryvuldigheydt uyt te drucken op de voor-
seyde forme, die quetst grouwelijk de glorie Godts, ende
hy doet dat, daer van dat hy noch ghebodt, noch
oorlof heeft.

Wp segghen hier teghen/dat/al hoe-wel sulckx
niet gheboden en is/ nochtraex nergheus verbo-
den is/dievolgende dat het ghe-oorloft is/ ende
wel ghedaen. Dit bewijfen wp met de naervol-
ghende redenen.

Ten eersten. Al het ghene dat Godt noch dooz
sijn eyghen selven / noch dooz Schrijtuere noch
dooz de wet bande natuere/ verboden heeft/ is ge-
oorloft; maer Godt en heeft nergheus / noch dooz
sijn selven / noch dooz Schrijtuere/ noch dooz de
wet bande natuere verboden/ hem te verbeelden/
Ergo dat te doen/ is gheoorloft. Want dat Guiel-
mus Perkinus *Controv. 9. de Imag. Cap. 2.* hier teghen
stelt uyt den *H. Propheet Isaias Cap. 40. V. 18.* Daer
hy traeght: Aen wie hebt ghy lieden Godt ghelijck ge-
maeckt? of wat ghelijckenisse sult ghy hem stellen? en
komt hier niet te pas/ noch en doet ter saeke niet/
want / ghelijck den boozsepden Perkinus selve be-
kent / den Propheet berispt hier de Afgodisten /
waerom?

Nos vero
prohibitum,
& illicitum
esse dicimus
effingere, aut
exprimere
quoquo mo-
do verum
Deum.

Qui his for-
mis effingere
presumit san-
ctissimam
Trinitatem,
is horribiliter
lædit Dei
gloriam, ac
facit id cuius
mandatum,
aut facultatē
nullam ha-
bet.

Idololatrias
condemnat.

waerom' niet om dat sy Godt uptbeelden met eenighe figueren/ maer om dat sy niet verscheyden figueren/ als van Ghevogelte, van viervoetighe dieren, ende Serpentes, etc. haer valsche / ende het siederde goden upt-druycken / ende die vergheleken / of stelden neffens den waerachtighen God; niet sulckx en doen wy / Ergo dese plaetse van Isaias en doet niet een sieder teghen ons.

Ten tweeden. Al het ghene dat Godt selve ons heeft booz ghedaen / dat moghen wy seer wel / ende loffelijck naerbolghen / te weten als het niet en is boven onse macht / dat is buyten twyffel; maer sy selven af te beelden in verscheyden ghedaenten heeft hy ons boozghedaen / ende ten is boven onse macht niet / die ghedaenten af te beelden / ergo 'rig seer wel ghedaen / ende loffelijck Godt hier in nae te bolghen.

De ghedaenten in de welke Godt sich op verscheyden tijden vertoont heeft / sijn wel bekendt upt Schriftuer. Aen Abraham *Gen. Cap. 18. v. 1.* is hy verschenen in de ghedaente van eenen mensch / soo Perkinus seyt: Aen Daniel, *Cap. 9.* Is hy verschenen in de ghedaente van eenen ouden man. Aen Joannes den Dooper / is den h. Gheest verschenen in de ghedaente van een duyve. *Marci. Cap. 1. v. 10.* Aen Joannes den Evangelist is Christus dickwils verschenen onder de ghedaente van een Lam. Wie sal my konnen berispen / indien ick dese ghedaenten / die Godt selve ons booz ghestelt heeft / naebolghen / ten sy dat hy Godt / ende Schriftuere berispen / die ons dierghelijcke ghedaenten / 't sy met exempel / 't sy met woorden hebben booz ghestelt.

Hier teghen seyt Guilielmus Perkinus, Ten eersten Als aen Godt vry sich te vertoonen in wat ghedaente 't hem belieft / maer hier upt en volghet niet dat de menschen hem in die ghedaenten moeten of moghen updruycken / aenghesien dat sy daer toe gheen oozlof en hebben / soo argumenteert Perkinus.

Wat maniere van argumenteren is dit? Wy segghen

segghen dat het ons gheoorloft is / om dat Godt ons heeft boozghegaen / ende Perkinus en seyt anders niet / als / niemant en heeft daer toe oorloft; dat is in de questie/ende dat most bewesen worden.

Ick bewijset/seyt Perkinus boozder: Ten is niet gheoorloft Godt upt te dzucken op wat maniere het moght wesen / ten sy dat dit besonderlijck beslist wordt.

Wat loochene ick/ende segghe dat het ghenoech is / om gheoorloft te wesen / dat het metter daet niet verboden en sy: Maer Partye en is nit machtygh te bewijfen dat dit erghens verboden is/ergo de wyse Godt selve ons hier in is boozghegaen / wy beslupten seer wel/ dat het ons gheoorloft is/ hem hier in nae te volgen.

Hier komt Perkinus wederom teghen/ende seyt: Als Godt sich verthoonde in de gedaente van een mensch / die ghedaente was een reecken van syne teghenwoozdigheyt / alleenlijck door dien tyd dat hy beropenbaerde/ende niet boozder.

Wel wat ist nu? ghenomen het soo waere (al hoe wel Perkinus dit seyt op syn epggen authoziteyt/ sonder fundament/sonder Schyzfructe/ sonder bewijs) ghenomen nochtans/ segghe ick/ dat het soo waer; hier upt en volghet gheensins niet/ datmen die selve ghedaenten/ de welcke eens reekenen zyn gheweest van de teghenwoozdigheyt Godts / niet dickwils naederhandt en mach afbeelden als / reekenen van het ghene Godt selve eertijds ghedaen heeft.

Ten derden Schyzfructe beschrijft ons Godt als eenen mensch/met ooghen; *Psal. 33. v. 16.* sijne ooghen sien op de Rechtveerdighe. Met ooren; *Psal. 5. v. 2.* Ontfanght mine woorden met uwe ooren. Met eenen mont; *Isaia Cap. 40. V. 5* Den mont des heeren heeft ghesproken. Met armen; *Osea Cap. 11 v. 3.* Ick droeghe in myne armen; Met handen; *Iob Cap. 10. v. 8.* Vwe handen hebben my ghemaect. etc. Waerom en soude men niet moghen upt dzucken met verwen/t gene Schyzfructer soo lebédiggh upt-dzuckt met woorden

den? want al wat Partye sal kunnen segghen te-
ghen de beelden / sal ick van ghelijcken kunnen
segghen reghen Schrijtuere.

Indien my Partye seght: Als Schrijtuere Godt
beschryft als eenen mensch / sy spreekt onc, ghen-
lijk; ick bekenne het / maer ick segghe van ghelje-
ken / als wy Godt af-beelden als een mensch / wy
bekennen dat wy hem af-beelden oneyghenlijk,
wat meerder ongherijmt hepdt is hier dies aen-
gaende / als in het beschryven vande Schrif-
tuere?

Indien my Partye hoorder seght: de afbeeldin-
ghen Godts als een mensch / syn oorzaecke van
ghedachten te hebben onweerdigh aen syne God-
delijcke Majesteit / ende volmaecktheit. Dzaghe:
waerom meer als de beschrijvinghen van de
Schrijtuere / de welke Godt niet alleenlijck upt
en dzucht als een mensch / maer oock als een
mensch die onderworpen is aen passien van doef-
hepdt / van breefe / etc.

Maer Partye haer keert / oft went / het moet hier
op upt komen / dat Godt dierghelijcke Beelden
niet gheboden heeft: Ick hebbe hier op gheant-
woordt / dat hyse nergheens verboden en heeft /
oversulckig / dat het ons ghe-oorloft is / ende by
staet dierghelijcke beelden te maecken; ende dit
dies te niet / om dat wy het exempel Godts heb-
ben / die ons hier in is boozghegaen / ghelijck wy
hoben upt verscheyden plaetsen vande Schrijtue-
re berhoont hebben.

HET VII. CAPITTEL.

Wordt voor ghesteldt de over-een-
kominghe van Partije, met de H.
Roomfche Kercke aengaende de
Beelden.

Petrus Vermilius.

in Lib. 3. Reg. Cap. 7.

Andelende van dese materse / spreekt
in deser boeghen : Het schijnt datmen
moet vast stellē, datmen alle schepselē door beelden
magh nyt drucken, jae oock de Engelen self, ghe-
lijck sy haer ondertusschen aen de menschen hebben
verthoont, oversulcx moghen oock de heylighe
mannen, die ghestorven zijn, met teekenen af-ghe-
beelt worden.

Een weynig daer naer seyt hy: Christus,
voor soo veel als hy mensch is, mach oock soo ghe-
schildert worden, noch het ghebodt Godts en ver-
biedt dat. Alsoo magh oock gheschildert worden
het Cruys des Heeren : want de conften van schil-
deren, zijn gaeven Godts, die Beseliel, ende Oliab
heeft verciert met synen gheest : Derhalven soo we-
ten wy dat Salomon ghewilt heeft daemen aen sy-
nen thron beelden sou stellen; ende hy en is hier
over van gheen Propheet berispt gheweest.

Guilielmus Perkinsius.

Controv. 9. de Imag. Cap. 1.

Wv b kennen soo wel als de Roomfche Kere-
ke, dat het borgherlyck ghebruyck van de beelden
vry is

Item: Wy seggen dat het ghebruyck van de
beelden

*a Statuendum vi-
detur omnes creatu-
ras imaginibus posse
referri, quin & ipsos
angelos, ut homini-
bus interdum sese vi-
dendos exhibuerunt;
quare sancti viri, qui
obierunt, signi refer-
ri possunt.*

*b Christus, quate-
nushomo est, ita pin-
gi potest, neque pra-
ceptum Dei id vetat:
Cruis item: Domini;
quoniam artes pin-
gendi, dona Dei sunt,
qui Beselielem, & O-
liabum ornavit Spi-
ritu suo: Deinde no-
vimus Salomonem
voluisse affingi solio
suo imagines, nec il-
lam ob rem, a quo-
quam Propheta re-
prehensus est.*

*c Nos tam agnosci-
mus usum imaginum
policitum esse sibe-
rum quam Ecclesia
Romana.*

d Usum imaginum

Historicum, & bonū
& licitum esse asseri-
mus.

• Est etiam aliquo
casu licitum imagi-
nes erigere ad testifi-
candam præsentiam,
aut effectus divinæ
Majestatis, tunc scili-
cet quando Deus ip-
semet, hoc fieri præ-
cipit mandato specia-
li.

f Deus præcepto
secundo non simpli-
citer prohibet omniū
imaginum sculpturā,
& usum.
Rationes assertionis
sunt.

g Quia Deus non
prohibet imagines,
nisi quæ idolatriæ
exercendæ sunt in-
strumenta, atqui non
omnes imagines sunt
ejusmodi.

h Quia artes sculp-
toria, fusoria, picto-
ria, &c. sunt Dei do-
na adeoq; sine crimi-
ne exerceri possunt.

i Quia ipse Deus
in tabernaculo, &
templo suo quasdam
imagines haberi vo-
luit, & Salomon in
templo Dei, leones,
boves, & Cherubinos
sculpi, ut sancti cu-
ravit.

beelden Histori-gheuwys, goet ende gheoorloft is,
ende wy stemmen gheerne toe, dat men de historien
vanden Bybel met schilderyen magh af beelden.

e Item: Het is oock gheoorloft in seker gheval,
beelden op te rechten, om te betuyghen de teghen-
woordigheydt, ofte uytwerckingen vande Godde-
lycke Maicsteyt, te weten dan, als Godt selve door
een besonder ghebodt belast dat te doen.

Fredericus Wendelinus.

Christ. Theolog. Lib. 2. Cap. 4. Thesi II. in
Explic.

f Godt en verbiedt niet enckelyck, in het tweede
ghebodt, 't ghebruyck van alle beelden, ende schil-
deryen, de redenen van ons segghen, zijn dese.

g De eerste, Want Godt en verbiedt de beelden
niet, als die, de welcke instrumenten zyn van Afgod-
derye te oeffenen. Maer alle beelden en zyn sooda-
nigh niet, Ergo

h De tweede. De konsten van snyden, gieten, schil-
deren, &c. zyn gaeven Godts, oversulcks konnen
sonder misdaet gheoeffent worden.

i De derde, Godt selve heeft in sijn tabernakel, ende
Tempel eenighe beelden willen hebben, ende Salo-
mon heeft, door bevel Godts, in den tempel
Godts doen snijden, of gieten, Lecuwen, Ossen, en-
de Cherubinen.

De wijle top nu dese bekentenisse hebben
van Partye, dat het niet alleculijck gheoor-
loft en is / maer gelijck Perkinsius boven seyt /
oock prijsbaer is / Beeldē te maekē / in 't welc
sp ober eenkomē met ons / soo is dan alleen
de questie / ende 't verschil tusschen ons / of
men die magh maekken / ende publikelijck
up-stellen om die te eeren: dese questie sal
ick nu gaen handelen in 't volghende Trac-
taet.

HET

HET
TWEEDE TRACTAET.

*Van het uyt-stellen der Beelden in't
publyck.*

HET EERSTE CAP.

Wordt bewesen dat het gheoorloft
is beelden te stellen in't
publyck.

Bewijsuyt de H. Scriftueren

TEn eersten. *Exodi Cap. 25. v. 18, 19. &c.* Ghy sult twee Cherubine van gout maecken, van dichten goude sult ghyse maecken, uyt de beyde eynden des versoendeckfels.

V. 19. Ende maeckt u eenen Cherub uyt het een eynde aen deser zijde, ende den anderen Cherub, uyt het ander eynde aen ghene zijde.

V. 20. Ende de Cherubinen sullen haere beyde vleugelen om hooghe uyt-breyden, bedeckende met haere vleughelen het versoensel: Ende haere aensichten sullen recht over teghen malcanderen zijn, &c.

Ten tweeden. *Numer. Cap. 21. v. 8.* Ende de Heere seyde tot Moyses: Maeckt u een vyerighe slanghe ende steltse op een staeck, ende het sal geschieden, dat al die gebeten is, als hysse aensiet, soo sal hy leven.

V. 9. Ende Moyses maeckte een koperen slanghe, ende stelde se op een staeck, ende het gheschiede, als een slange yemandt beet, soo sagh hy de koperen slanghe aen, ende hy bleef levendigh.

Ten derden *Lib. 3. of 1 Regum Cap 6. v. 23.* In de aanspraecck-plaetse maecte Salomon twee Cherubinen, van olye achtigh hout, elcker hooghe was thien ellen.

V. 29. Alle de wanden van't huys in't ronde graveerde hy met uyt-ghesnedene gravinghen, ende heeft daer in ghemaect, Cherubinen, en palm-boomen, en verscheide schilderyen, als uytstekende, ende uytkomende uyt den muer.

Eerste opworpinghe van Partije.

Dese beelden en werden niet uyt-ghesteldt tot eerbiedinghe.

Antwoorde.

Wat daer van is sullen wy hier naer sien in't volghende *Cap. 5 1.* 'Tis my hier ghenoegh / dat Schrifstuerer seghet / dat de beelden zijn uyt-ghestelt in't publyck / als te weten / in't tabernakel / in den tempel / op't velt.

Tweede opworpinghe.

Dese boornoemde beelden / zijn ghemaect gheweest door het expres bevel Godts.

Antwoorde.

Wat raecke de beelden die Salomon heeft ghestelt in den tempel / daer van en hebnde ick gheen uyt-druckelijck ghebodt Godts: Alleen kan ick bespeuren dat Salomon in het maeken der Cherubinen naeghebolght heeft het exempel van Moyses, aen den welcken Godt hadde belast / dat hy twee Cherubinen soude maeken aen d'Arcke / ende die stellen in't Tabernakel: Draeghe / waerom de Chyistenen dit exempel van Moyses niet eben moghen naebolghen (sonder expres bevel) ghelijck als Salomon?

Verhalben / genomen nu / dat alle die boornoemde

de

vande beelden, ende Beelden-dienst. 39
de beelden/ghemaect/ende upt-ghesteldt waeren
dooz het expres bevel Godts/wat doet dit ter sae-
ke? in teghendeel / ick neme dit tot ons voordeel/
ende segghe / dat wy daerom oock onse Beelden
wel moghen stellen in't publyck. Dit bewijse ick
aldus.

Ten eersten, Daerom heeft Salomon ghemeynt
dat hy de beelden der Enghelen/ wel mocht mae-
ken/ ende stellen in het publyck (al hoe wel hy
hier toe gheen expres bevel Godts hadde) om
dieswil dat dierghelyck bevel was ghegeuen aen
Moyses; Ergo van ghelycken meynen wy / dat wy
de beelden der Enghelen wel moghen stellen in
het publyck / sonder expres bevel / omdieswil dat
Salomon dat heeft ghedaen / volghende alleen het
exempel van Moyses.

Ten tweeden. Ghelyck Partye bekent (soo wy bo-
ven ghesien hebben) het maecken/ende enckel upt-
stellen der Beelden/en is in sijn selven niet quaet/
maer onbescheyden: doch als het Godt ghebiedt/
soo moet het noodtsaeckelijck goet worden / ergo
soo lanck als het niet upt-druckelijck verboden en
wozt/soo blijft het goet: Maer het maecken/ en-
de enckel uptstellen der Beelden / en is nergheng
naederhandt uptdruckelijck verboden gheweest /
soo is het dan / upt kracht van't voorgaende ghe-
bodt Godts/goet gheleben/Ergo/soo en kan het
ten minsten niet quaet/noch onghedoozlost wesen/
sich naer dit ghebodt te boeghen: Ergo het mae-
ken/ ende enckel upt-stellen van beelden in het
publyck/en is noch quaet/noch onghedoozlost.

Derde opworpinghe.

De beelden van de Cherubinen, waeren gestelt
in het binnenste / ende heymelijckste deel van den
Tempel / ende bukten de ooghen des volcks / de
welcke oock niemant en sagh als de opperste
Priester / ende dat maer eens s'jaers: soo seght
Perkinsius Boven.

Antwoorde.

Erant oper-
culo imposi-
ta effigies
duæ, quas
Hebræi Che-
rubos vocâr.

Ten eersten Ofte Perkinſius gaet hter met bedroch om/ofte is onerbaeren geweest in de Architecture van d'Arcke. Ick bekenne datter Cherubinen waeren in het Heyligh der Heylighen, die vast stonden/ende van het volck niet en wierden ghesien; maer daer waeren oock twee Cherubinen de welke vast waeren aen d'Arcke/want soo gherupghyt Josephus *Lib. 3. Antiq. Iudaic. Cap. 6.* segghende: Op het deeksel waeren ghestelt twee beelden, de welke vande Hebreuwen, worden Cherubin ghenoeemt.

Villalpandus *Lib. 3. in Ezech.* in sijne figueren/die hy hter van heeft laeten upt gaen in druck / macckse vast ober weer zijden vande Arcke / houdende het deeksel vande Arcke in haere handen: Soo wan- neer dan dat de Arcke wierdt om-ghedzaegen/soo wierden dan die Cherubinen saemen ghedzaeghen in het ghesicht van de heele Ghemepnte / ober- sulckx Perkinſius heeft groot onghelijck / als hy seght in't ghemepn/ sonder exceptie/ dat de beelde van de Cherubinen niet en wierden ghesien van het volck.

Ten tweeden, Ghenomen nu / dat het soo waer; wat sal hy dan segghen van het meraelen serpent; het welck opghericht was / ofte op eenen bergh/ ofte op een vlack belt? wat sal hy segghen van alle die beelden / de welke ghemaect waeren den heelen tempel deur van Salomon?

Vierde verworpinghe.

De beelden en moghen in't publijck niet ghestelt worden / op datter gheen perijckel en is van Afgoderije.

Antwoorde.

Maer wasser meerder perijckel van Afgoderije als onder de joden? hadden sy niet ghemaect een gulden

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 41
 gulden kalf om dat te aenbidden? waeren sy
 in de woestijne niet op alle kanten omrin-
 ghelt met Heydenen/ ende Afgodisten? wae-
 ren sy een deel niet besmeurt niet de Afgode-
 rijen dese sy hadden sien bedrijven in het lant
 van Egypten? dies niet tegenstaende soo heeft
 Godt haer gheboden dat sy beelden souden
 maeken van Engelen/ende van het serpent/
 etc. waerom en souden de Christenen het sel-
 ve niet moghen doen / of wat perijckel kan-
 der wesen van Afgoderije / als dese nu van
 alle kanten is upt-gheroept?

HET II. CAPITTEL.

Het voorgaenden wort bewesen uyt
 het ghebruyck vande eerste Chri-
 stelijke Kercke, ofte uyt de HH.
 Vaders vande eerste 400. jaeren.

Eusebius Cæsariensis. Anno 320.

Libro 3. de vitâ Constantini Cap. 48.

Ghy kont noch sien by de Fonteynen/ de
 welcke zijn in't midden vande merck/ de
 teechenen van eenen upt-nemenden her-
 der / wel bekend aen die / de welcke erbae-
 ren zijn in de Schyftuere. Daniel oock met
 de leeuwten ghesneden in koper / ende blinc-
 kende van goude plaeten. Soo groot is daer-
 en-boven ghelweest / ende soo goddelijck de
 liefde des Keysers / dat hy in den inganck vā
 het paleys / in het alderuytmenste quaer-
 tier / in het midden van het bergulden ghe-
 twelfsel des huys / in een seer groot uptghe-
 sprekt raesereel / heeft doen vast-maeken het
 C 5 teecken

^a Videas etiam ad-
 huc, licet, apud fon-
 tes in medio foro
 positos, pastoris pra-
 clari symbola, illis
 qui sacris litteris eru-
 diti sunt, satis cogni-
 ta. Danielem quoque
 cum leonibus in ære
 incisum, aurique la-
 minis splendescentē.
 Tantus item, & tam
 divinus amor impe-
 ratoris animū com-
 plexus est, ut in ipso
 palatij introitu, in
 ædificio omnium ex-
 cellentissimo, in me-

die recti laqueari in-
aurato, in tabulâ ma-
ximâ explicatâ, salu-
taris passionis insigne
ex lapillis pretiosis
eiusque modi, au-
roque multo, polite
elaboratis confectû
figendum curaverit.
Istud imperatori san-
ctissimo regni firmû
vidobatur esse pro-
pugnaculum,

teecken van de saeltighe passie / ghemaect
van kostelijcke ghesteeenten van alle soorte /
ende van goudt / altemael seer konstigh ge-
werckt. Dat teecken schein aen den alder-
heylighste Keyser te wesen/eene vaste sterck-
te des rijcks. a

Den II. Basilius Anno 370.

Sermone de S. Barlaam.

b Assurgite nunc
mihi, ô clarissimi
athleticarum virtutû
pictores, & militis a-
breviatam imaginem
vestris magnificate
artibus, obscurius
à me, qui coronatus
est scriptum, vestra
sapientia fulgorate
coloribus, &c. vide-
bo clariorem in ve-
stra depictum imagi-
ne luctatorem. Plorât
dâmones, martyris
factis fortibus & nûc
perculsi. Combusta
illius manus, & vin-
cens ostendatur, &
pingatur in tabulâ si-
militer & ipse Aga-
norheta luctantium
Christus.

c Templum hoc
quod Deo, & nobis
extruxit, opus sanè
haud silentio dignû:
Nam & octo aquila-
teris rectis in se oc-
currit. & columnarû,
ac porticum elegân-
tia, per laquearia in
altû assurgit, & quide
ejusmodi picturis or-
nata, ut nec natura
ipsi concedant.

b Staet my nu op/o aldervermaerste schil-
ders van vroom-daedighe deughden / ende
bereert met u lieden konstê het verkozt beelt
van den Soldaet: verlicht met de berwen
van u lieden wijshepdt 't welck van my
dupster gheschreven is/ etc. Ick sal in u lie-
den beelde den kloecken heldt klaerder up-
ghedrukt sien. Dat de dupbelen krysschen/
berbaest zijnde ober de kloecke daeden des
Marcelaers. Datmen vertroone sijne ber-
vande / ende winnende handt. Ende dat-
men van ghelijcken in het raefereel schildere
Christum den Prince der stryden.

Den H. Gregorius Nazianzenus. Anno 380.

Oratione 19. in laudem defuncti Parris.

c Dese Kercke/ de welke / mijnen vader
vanz Godt / ende vooz ons heeft ghebouwt/
is een werck / het welck niet en magh ver-
swighen worden/want het is in malkande-
ren ghehouden met acht ghelijck-hoeckighe
stukken / ende steeckt om hoogh in de locht
op schoone pilaeren/en galerijen / ende met
schoone ghewelfselen / de welke niet soo-
daenighe schilderijen berciert zijn/dat sy aen
de natuere selve niet en wijcken.

DEN

Den H. Gregorius Nyffenus. Anno 380.

Oratione de laudibus S. Theodori.

^a Indien yemant komt in eentighe plaetse ghelijck aen dese / daer heben ghehouden wordt onse vergaederinge / daer de ghedachtenisse / ende heplighe Reliquien zyn van den rechtbeerdighen Theodorus, Dooz eerst neemt hy sijn vermacck in de grootdaedighepdt van die saecken / de welcke hy siet / als hy aenschouwt dit huys als eenen tempel Gods / dooz de grootte van den bouw / ende luster van het toegewozpen verciersel pertinent wel ghezocht. Daer den timmerman het hout heeft ghefozmeert in gedaenten van Dieren / ende den metsers de steenen-stucken heeft gepolpsteert soo klaer ende glat als een silber. Den schilder heeft oock bloemen inghetwerckt / gheschildert wesende in het beelt van de konste / de kloecke daeden des Martelaers / sijnne stryden / en pynen / de woerde ende groutwelijcke gedaenten van de Tyrannen / het oberdzagghende gheweldt / dat brandende fozney / de alder-saelighste doodr vanden Campioen: Dit altemael / stryden ende arbeypden des Martelaers / heeft hy ons upt-ghedruckt / met verwen konstelijck afstreeckenende / als eenen boeck / die self sijnne uplegghinghe medebringht / ende heeft de Kercke verciert ghelijck als eene lustighe / ende bloepende wepde. want oock de swijghende schilderij pleeght in den muet te spreken / ende op het hooghste nuttig te zyn.

^a Quod si venerit ad aliquem locum similem huic, ubi hodie noster conventus habetur, ubi memoria iusti, sancti q; reliquiae sunt. Primum quidem earum rerum magnificentia, quas videt, oblectatur, dum adem ut templum Dei, & magnitudine structurae, & adiecti ornatus decore splendide elaboratum inuenitur. Vbi & faber in animalium figuram lignum formavit, & latomus ad argenti levitatem crustas lapideas expolivit. Induxit autem pictor etiam flores, artis in imagine depictos, fortia facta Martyris, repugnantias, cruciatus, efferatas & immanes Tyrannorum formas, impetus violentos, flammeam illam fornacem, beatissimam consummationem Athletae, omnia nobis tanquam in libro quodam, qui linguarum interpretationes continet, coloribus artificiose depingens, certamina atq; labores Martyris nobis expressit, ac tanquam pratum amaranthum, ac floridum, templum exornavit. Solet enim etiam pictura tacens in pariete loqui, maximeque prodesse.

Den

Den H. Ioannes Chrysoſtomus. Anno. 398.

In Encomio Meletij.

a Non ad nomen solum fuiſtis affecti, ſed ad ipſam etiam figuram corporis. Quomodo enim feciſtis in nominibus hoc etiam feciſtis in illius imagine. Etenim in palis annulorum, & in phialis, & in thalamorum parietibus, & ubique ſacram illam multi expreſſerunt imaginem, ut non ſolum audirent ſanctam illam appellationem, ſed etiam ubique viderent figuram corporis, & ejus excelsus duplicem haberent conſolationem.

a Ghylleden en zyt niet alleen roegedaen geweest tot den naē vanden H. Meletius, maer oock tot de ghedaente ſijnſ lichaems: want 't ghene ghylleden ghedaen hebt ten opſichte van ſijnen naem / hebt ghylleden oock ghedaen ten opſichte van zijn beelddt. Want veele hebben zijn beelddt upt-ghedzucht in de gheſteenten van haere ringhen / ende op de bekerg / ende op de mueren van haere ſlaepkammerg / ende ober al / op dat sy niet alleen dien hepligen naem en ſouden hoozen / maer oock ober al ſouden ſien het affetſel deg lichaems / ende dat sy dobbelen trooſt ſouden hebben in ſijne dooddt:

Den ſelven.

Homiliā quod Chriſtus ſit Deus.

b Crucem ubique celebrari videre licet: in domibus, in foro, in ſolitudine, in vijs, in montibus, in collibus, in vallibus in mari, in navigijs, in inſulis, in lectis, in veſtibus, in armis, in vasis argenteis, in aureis, in margaritis, in murorum picturis, in ſympoſijs, in libris, in civitatibus, in vicis, in locis quæ habitantur, & quæ non habitantur.

b Men kan ſien dat het kruygg ober al geviert wordt / in de huſen / op de merckt / in de woefſtjue / op de weghen / op de gheberchren / op de heubelen / in de vallepen / op de zee / op de ſchepen / op de eylanden / in de bedden / op de kleederen / op de waepenen / op de ſilbere / ende goude vaeten / op koſtelycke gheſteenten / in ſchilderjen op de mueren / in de ſlaepkammerg / in de herbergen in de boecken / in de ſteden / op de dozpen / in de plaetſen die bewoont / ende niet bewoont worden.

Den H. Nilus Anno 420.

Epistolā ad Olympiodorum Proconſulem.

c Novi ac veteris teſtamenti hitorijs

c Ick wilde wel dat de mueren van de Kercke

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 45
 Kercke (die ghy Olympiodore wilt bouwen)
 van twee zijden verhoort werden met de Hi-
 storien van het nientwe / ende oude testamēt /
 ende dat dooz de konste van eenen bande et-
 barenste schilderz: Op dat die / de welke
 ontwetende zijnde / ende de heylighe Schryf-
 tuere niet en kunnen lesen / dooz het beschou-
 wen van de schilderzje haere memozye ver-
 berschen van de ghene / de welke oprechte-
 lijck aen dien waerachtighen Godt dooz
 byzome seften / hebben ghedient; ende op dat
 sy berweckt worden tot den strijdt van de
 heerlijcke / ende prijsbaere daeden / dooz de
 welke sy de aerde met den hemel hebben
 verwisselt / eerende dooz de beschouwinghe
 't ghene sy niet en hebben ghesien.

Theodoretus Anno 430.

In Historiâ Religiosâ.

^a Men seght dat den naem vanden H. Si-
 meon Stylita, binnen Roomen (de welke verre
 de meeste is onder alle de steden) by alle
 menschen soo vermaert is gheweest / dat sy /
 in alle de inganghen vande winckelz / ende
 in de galerijen / klepne beelden aen hem heb-
 ben ghestelt / tot haere bescherminghe / ende
 hulpe.

Eusebius Cæsariensis. Anno 320.

Libro 7. Historia Ecclesiastica Capite 14.

^b Wy hebben verstaen dat te Cæsarea Phi-
 lippi, ghetoont wordt het huys van die vrou-
 we / die Christus vande bloedt-loop verlost
 heeft / ende datter voor de deure vā dit huys
 staet een koperen beeldt van de voorszeyde
 vrouwe / ghestelt op eenen verheben steen /
 met gheboghen kulen / ende met de
 handen

hinc inde parietes tē-
 pli repleri doctissimā
 pictoris operā velim,
 quo scilicet hi qui
 litteras non norunt,
 neque sacram Scrip-
 turā legere queunt,
 contemplatione pi-
 cturā in memoriam
 reducant, quinam
 germanē vero illi
 Deo per fortia facta
 seruiuerunt, atque in
 certamen excitentur
 gloriosorum, & lau-
 datorum facinorum,
 per quā cū cælo ter-
 ram commutarunt,
 venerantes scilicet
 per contemplationē,
 quæ non viderunt.

^a Aiunt Romæ,
 quæ est longè omnium
 maxima, eum fuisse
 adeo omnium sermo-
 ne celebratum, ut in
 omnibus officinarū
 vestibulis, & porticu-
 bus ei parvas posue-
 rint imagines. hinc si-
 bi tutelam, & praesi-
 dium parantes.

^b Cognovimus pro-
 foribus domus illius
 æneam mulieris effi-
 giem genibus flexis,
 & manibus in modū
 supplicantis, in ante-
 riorem partem extē-
 sis super editum lapi-
 dem collocatā: Huic
 e regione vii erectā

imagines ex eadem materia conflata vestitu ad talos demisso decenter ornata, & manum mulieri porrigentem: Ad cuius pedes in ipsa basi peregrinam quaedam, & inusitata, herbae speciem enasci, quam quidem ubi ad aenei vestitus fimbriam excreverit, morbis cuiusque generis medicandi vim, & facultatem habere. Hanc statuae effigie Jesu exprimere dicunt; quam ad nostram usque aetatem manentem, ipsi ad eam civitatem profecti, oculis cernebant. Nec plane mirum, eos qui ex gentibus prognati, a servatore, dum inter homines vivebat, beneficiis affecti fuissent, ista effecisse, cum & nos Petri, & Pauli Apostolorum, & Christi etiam ipsius imagines, in picturis, colorum varietate expressas, conservatasque aspexerimus.

handen boozwaerts oprstekende/ by mantelre van pemandt die bidt. Recht ober dit beeldt/ is opgherecht noch een ander van een manns persoon npt de selve materie / versciert wiesende met een kleedt hanghende tot de voeten toe/ ende ghebende de handt aen de vrouwe. Men de voeten van dit beeldt/ te weten in den pedestael/ verstaen wy/ dat groept eene sekere soorte van een byemt / ende onghetwoonlijck krupt/ het welck/ soo het ghekomen is tot den boort van het koperen kleedt / heeft de kracht om te ghenesen alle soorten van siekten. Sy segghen dat dese statuwe een af-settel is van Jesus: Dat selve beeldt / overghebleven zijnde tot onse tijden toe/ soo wy naer die stadt maeren gherepst / hebben wy met onse eyghen ooghen ghesien. Noch ten is soo wonder niet / dat die de welke npt de heydenen ghebozen waren / als sy van den Saeltighmaecker doen wy noch leefde onder de menschen / eenigh weldaet ontfanghen hadden / dierghelijcke dinghen ghemaecht hebben/aen-ghesien dat wy oock ghesien hebben de beelden van de Apostelen Petrus, ende Paulus, ende van Christus selve/ in schilderijen met verscheyden kleuren npt-ghedrukt/ ende bewaert.

Sozomenus. Anno 440.

Libro 5. Ecclesiastica Historia Capite. 20.

At Christiani postea, cum ejus fragmenta collegissent, in Ecclesia posuerunt, ubi etiam adhuc custoditur.

a Als den Apostael Julianus verstaen hadde / dat te Caesarea Philippi eene oprnemende beeltenisse Christi was / de welke daer gheset was van die vrouwe / die van Christo hande bloedt-loop herlost is gheweest/ heeft die ghebroken/ ende ter aerden gheworpen: Maer de Christenen hebben naederhandt de stucken vergadert / ende die gheset in de

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 47
de Kercke / alwaer dese boozsepde statuten
noch betwaert wort.

Den H. Hieronymus. Anno 390.

In caput 4. Iona

a' **T**ijde de ghewoonte / de beelden bande
Apostelen te schilderen op de doeten / als sijn
bikers / etc.

^a In cucurbitis
vasculorum solentA-
postolorum imagi-
nes adumbrari.

Aurelius Prudentius. Anno 390.

Hymno de S. Cassiano.

b **A**ls ick ben ghekomen binnen de stadt
van Roomen, ick hebbe mi ter aerde ghe-
smeten booz het graf daer **H.** Lichaem
van den Martelaer Cassianus in rust: Ende
soo ick mijne ooghen hadde gheslaeghen om
hoogh / hebbe recht ober mi ghesien het ge-
schildert beelt van den Martelaer / met vee-
le wonden / alle de lidt-maeten ghescheurt /
ende het vel met klepne steerckens doozhac-
kelt / rontsom hem waeren upt-ghebzucht
ontallijcke kinderen de welcke (een specta-
kel ellendig om sien!) sijn heel lichaem dooz-
staecten met klepne pziemkens / &c.

^b Hic mihi cum
petereim, te rerum
maxima Roma, Stra-
tus humi, tumulo ad-
volvebar, quem sa-
cer ornat Martyr, di-
cato Cassianus cor-
pore. Erexī ad cælum
faciem, stetit obvia
contrà Fucis colorū
picta imago Martyris
Plagas mille gerens,
totos lacerata per ar-
tus Ruptam minutis
præferens punctis cu-
tem Innumeri circū
pueri, (miserabile vi-
sū) Concessa parvis
membra figebant
stylis, &c.

Den selven.

Hymno de S. Hyppolito.

c **O**p den muet staet de martelle van den
H. Hyppolytus upt-ghebzucht met alle haere
omstandigheden / het beelt van den Marte-
laer staet met schoone coleuten gheschildert
op't graf / verthoonende sijne bloedighe / en-
de van een gherrocken lidmaeten: Daer in
hebbe ick ghesien de steenen / ende de dooz-
nen besproept met sijn bloedt / ende de kon-
stighe hant vanden schilder hadde dese groe-
ne

^c Exemplar sceleris
paries habet illi-
tus, in quo, multico-
lor fructus, digerit
omne nefas. Picta su-
per tumulum species
liquidis viget ūbris.

Effigians tracti
membra cruenta viri
Rorantes Saxorum
apices vidi, optime
Papa.

Purpureasque no-
ras vepribus imposi-
tas.

Docta manus virides
imitando effingere
dumos.

Luserat, & minio
rosseoleo saniem, &c

• Trina manus va-
rijs operata decori-
bus illam Excoluit
byjugis, laqueari, &
mamore fabri, Pi-
ctor imaginibus di-
vina ferentibus ora.

• Nunc volo pictu-
ras fucatis agmine
longo Porticibus vi-
deas, paulumque su-
pina fatiges Colla,
reclinato dum per-
legis omnia vultu.
Qui videt hanc vacuis
agnoscens vera figu-
ris. Non vacua fidam
sibi patet imagine
mentem. Omnia na-
que tenet serie pictu-
ra fideli, Quae senior
scripsit per quinque
volumina Moles.
Quae gessit Domini
signatus nomine Je-
sus.

• At geminas, quae
sunt dextrae laevaue
patentes, binis histo-
rijs complet pictura
fidelis. Unam San-
ctorum complent sa-
era gesta virorum:
Job vulneribus ten-
tatus, lumine Tobith.

ne dooznen met het bloedt seer wel upt-ghe-
dzucht nae de natuere/ &c.

Den H. Paulinus. Anno 420.

Natali 9. de Sancto Felice.

a Dyz verscheyden handen hebbē de Kerc-
ke banden H. Felix verciert: de metser/ en-
de steen-houtwers met ghewelfsel / ende
marber/ den schilder met beelden in de welc-
ke upt-ghedzucht staen verscheyden heplige
persoonen.

Den selven.

Ibidem.

b Du versoecke ick op u/ dat gy eens utwe
ooghen om hoogh heft / ende besiet alle die
schilderjen/ de welke daer soo menighbul-
digh zijn in de galerijen bande Kercke ban-
den H. Felix. Die dit altemael siet / dooz de
enckele figueren komende tot de kennisse
der waerheydt / sal zijn ghetrouw ghe-
moet vermaecken met gheene enckele beel-
den: want in dese schilderjen staet ghetrou-
weljck / ende met goede orden afghebeelt/
al het ghene dat den ouden Moyses heeft ghe-
schreven in sijne eerste vijf boecken / ende al
het ghene dat den Heere Jesusghedaen heeft.

Den selven.

Natali 10. de Sancto Felice.

c De Gallerijen / de welke van weert zij-
den zijn / op den rechten / ende op den sin-
ken kandt / zijn vervolt met ghetrouwe
schilderjen van twee verscheyden histo-
rien. In de rene zijn af-ghebeeldt de sepren van
heplighe mannen/ als te weten van Job heel
doozwont / ende van den blinden Tobias.

In

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 49

In de andere zijn upt-ghedrukt de vrouw-per-
soonen/onder andere/de vrome Judith, ende samen
de machtighe Coninghinne Esther.

Aff aliam
sexus minor
obtinet, in-
clyta Judith.
Qua simul
& regina po-
rens depin-
gitur Esther.

Den selven.

Ibidem.

Laet ons gaen in de Kercke vanden H. Felix, ende
bertwonderen de heylighe beeltenissen / die onse
booz-ouderg hebben achter gelaten/ ende laet ons
op dyp plaetsen lesen de twee testamenten/ &c. De
schilderijen hebben gelijk als eene nieuwe seught
aenghebrocht / aen de verouderde daeken / als sy
met bloemen zijn gheschildert gheweest van ver-
schepden coleuren.

Sanctasq;
feramur in
aulas, mire-
murque sa-
cras, vete-
rum munu-
menta, figu-
ras; Et tribus
in spatiis duo
testamenta
legamus, &c.
Et senibus
tectis, juve-
num pictura
nitorem.
Reddidit, in-
fuso vario-
rum flore co-
lorum.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Desen H. Vader *De Consensu Euang. lib. 1. cap. 10.*
ghetuyghet dat t'sijnen tijde de Apostelen Petrus,
ende Paulus samen gheschildert werden met Chri-
stus: Ende *Lib. 22. contra Faust. Manich. cap. 73.* seyd
hy dat Abraham op vele plaetsen te sien was in
schilderije.

Besluit.

Dit sal ghenoech wesen om onse Partye t'ober-
tuyghen/ dat-men ten tijde van onse boozouderg/
dat is / in de recht sinuighe Kercke vande eerste
400. jaren / de beelden vande heylighen stelde in't
publick. Tz in de Kercken, ghelijck den H. Basi-
lius ober derthien hondert en twintigh jaren ghe-
tuyghet / vande beelden vanden H. Barlaam: den H.
Gregorius Nyssenus ober derthien hondert en thien
jaren/vande beelden vanden H. Theodorus: Pruden-
cius, ober derthien hondert jaren / vande beelden
vanden H. Cassianus, ende Hyppolitus, Den H. Paulinus,
oock ober derthien hondert jaren vande beelden
vanden

vanden H. Felix, van Job, van Tobias, van Judith, van Esther, van Jesus, &c. 'tZy dat de beelden uptghefelt wierden op de Merckten, ghelijck Eusebius ober vierthien hondert jaeren ghetuyght van het beeldt vanden Propheet Daniel.

'tZy in de Saelen vande Paleysen, ghelijck den selven Eusebius ghetuyght van het beeldt des Cruys.

'tZy op de ringhen, bekers, &c. ghelijck den H. Joannes Chrysoftomus, ober derthien hondert jaeren/ ghetuyght vande beelden vanden H. Meletius.

'tZy op de Berghen, Valleyen, weggen, ende ober al/ ghelijck den selven Chrysoftomus ghetuyght van het Cruys.

'tZy in publicke winckels, ende publicke galerijen, ghelijck Theodoretus, ober twaelf hondert en tachtentigh jaeren / ghetuyght vande beelden vanden H. Simeon Stylita

'tZy op de straet, booz de deure van't huys/ ghelijck Eusebius, ende Sozomenus ghetuyghen vande statuwte van Christus, in de stadt van Cæsarea Philippi, &c.

Dit/ seggh' ick/ is sonder twijffel meer als ghenoech/ om onse Weder-partye t'overuyghen. Doch op dat de eenboudighe / ende ontwetende Ghemeynte klaer booz de ooghen soud' moghen sien/ hoe dat de Roomsche Kercke op alle eentwen tot nu toe/aen haer selve altydt is ghelijck gheweest/ ende ober-een-komende is / aengaende dit point/ met de eerste rechtsinnighe Kercke/ soo sal ick hier boozder noch voorstellen de vooznaemste leeraren / die nae de eerste 400. jaeren gheleest hebben/ tot het jaer acht hondert oft daer ontrent/aenghesien datter sommighe schrybers van Partye worden ghebonden / die tot dien tydt toe de Kercke schijnen te houden booz rechtsinnig.

BYHANGHSEL.

Bewijs van het voorgaende uyt de Vaders die gheleest hebben nae de eerste 400. jaren.

Theodorus Lector. Anno 500.

Libro I.

a Edocia heeft van Jerusalem aen Pulcheria ghesonden het beeldt vande Moeder Christi, welck den Apostel Lucas hadde gheschildert.

a Pulcheria Eudocia imaginem matris Christi, quam Lucas Apostolus pinxerat, Hierosolymis misit.

Den H. Simeon Stylita, Anno 510.

Epistolâ ad Iustinum Imperatorem.

b De wijle wy sien / o Keeser Justine, dat nloe godbzuchtighe wetten ghebieden soodanighe menschen met de doodt te straffen / de welcke het beeldt / oft statuwten van den Keeser ont-eeren; wat straffe sullen de Samaritanen verdienen / die nu onlanghs in onse Kercke gheballen zijn / ende met groote goddelooshepdt ont-eert hebben het beeldt ons Heeren / ende van sijne Moeder?

b Cum videamus pias vestras leges, eos qui imaginem, aut statuas Imperatoris ignominia afficiunt, extremo, & iusto mortis supplicio plectere, quâ tandem panâ puniendi sunt, qui in imaginem Domini nostri, ejusque matris infando facinore grassati sunt?

Anastafius Simaita, Anno 580.

Apud Damascen. Orat. 3. de Imaginibus.

c De Sarazijnen gheballen zijnde in de Kercke vanden H. Theodorus, hebben die op beelderley manieren ontheplight. Opeenen pyl gheschoren op het beeldt vanden boozepden Theodorus, ende dat ghequetst in

c In Templum S. Theodori ingressi Saraceni, omnibus illud sordibus fœdarunt. Quadam die unus eorum sagittam in S. Theodori contorsit imaginem, & ipsius humerum vulneravit. statimque

sanguis defluxit, & ad extremam usque imaginis partem decidit. Hæc imago sagittâ percussa adhuc superest, sagittaque vulnus habet, & vestigium sanguinis: multi autem eorum qui rem viderunt, & eo tempore fuerunt quo res hæc admiranda contigit, adhuc vivunt. Et ego ejus imaginem vidi, & quod vidi, monumentis mandavi.

de schouder / ende terstont isser bloedt uptgeloopen / het welck gebloeyt is tot het onderste deel van het beeldt. Dit beeldt is nu noch overghebleven / ende behoudt de woude banden pyl / ende de teekens van't bloedt. Dele van die/de welke de sake ghesien hebben / ende op dien tijdt waeren als het gheschiede / zyn noch in't leven. Ende ick selve hebbe dat beeldt ghesien / ende 'rghe- ne ick ghesien hebbe / hebbe ick ghestelt by gheschift.

Den H. Gregorius Magnus. Anno 590.

Lib. 9. Epist. 9. ad Serenum Massiliensem.

^a In locis venerabilibus Sanctorum depingi historias, non sine ratione vetustas admittit.

a 'Ten is niet sonder reden / dat onse booz' ouders hebben roeghelaten / dat men de historien der heylighen / schilderen soude in de eerweerdighe plaersen.

Den selven.

Epistolâ 111. ad Serenum.

^b Idcirco pictura in Ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent.

b Daerom ghebruyckt men schilderijen in de kercken / op dat de ontwerende ten minsten die siende op de mueren / souden lesen / 'rgheue sy niet en kunnen lesen in de boecken.

Evagrius. Anno 600.

Lib. 4. Historia Ecclesiastica Cap. 26.

^c Cum Edesseni desperatione debilitati ferè succumberent, sanctissimam imaginem divinitus fabricatam, quam non hominum manus effinxerant, sed Chri-

c Als nu de Bozghers vande stad Edessa, belegert zijnde / wanhoopen van haer berlossinghe / sy brenghen te voorschyn / het alderheylighste beeldt / het welck niet dooz menschelijcke / maer dooz de goddelijcke handen ghemaect was / ende het welck
Christus

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 53
Christus hadde ghesonden aen Abgarus, die
hem wenschte te sien.

Stus Deus Abgaro
(quandoquidem eū
videre cupiebat, mi-
ferat, proferunt, &c.

Beda. Anno 700.

De templo Salomonis cap. 19.

a Daer zijnder / die meynen dat het ver-
boden is door de wet Godts / beelden te sijn-
den / oft te schilderen / van menschen / van
eenighe ghedierten / oft andere dinghen / en-
de die te stellen in de Kercke / op den muer /
oft eenighe andere plaetse. Doch sy souden
veranderen van gheboelen / indien sy in-
dachtigh wierden / oft oberleypden de wer-
ken van Salomon, oft van Moyses. Want is't
saecken dat het gheoorloft is gheweest het
koperen serpent te verheffen op eenen
staeck / waerom en is het niet gheoorloft /
met schildertjen / de ghelooftighe indachtigh
te maecten / vande verheffinghe onses Sa-
lighmakers aen't Cruys / door het welck
hy de doode heeft verwonnen ? indien het
gheoorloft is gheweest twaelf kopere offen-
te maecten / in den tempel van Salomon,
waerom is het verboden te schilderen de
twaelf Apostelen : &c.

a Sunt qui putant
leges Dei prohibi-
tum, ne vel hominū,
vel quorumlibet ani-
malium, sive rerum
similitudines sculpa-
mus. aut depingamus
in Ecclesiā, aut parie-
te, aut alio quolibet
loco. Qui nequa-
quam hoc putarent,
si vel Salomonis opus
revocarent ad me-
moriā, vel certe
ipsius Moysis opera
considerassent. Si
enim licebat serpen-
tem æneum exaltari
in ligno, cur non li-
cet exaltationem
Domini Salvatoris in
cruce, qua mortem
vicit, ad memoriā
fidelibus pin. endo
reduci ? Si licuit duo-
decim boves æneos
facere, quid prohibet
duodecim Aposto-
los pingere, &c.

Synodus Trullensis. Anno 700.

Canone 82.

b Onder eenighe schildertjen vande eer-
weerdighe beeltenissen / wordt gheschildert
het Lam / 'twelck met den hingher vanden
voorzlooper gherhoont wordt / &c. Wy ghe-
bieden dat men in de plaetse van't Lam des
ouden Testaments / sal stellen de beeltenisse
van dien / die wegh-ncemt de sonden des
wereldts / dat is van Christus, Godt / en
mensch;

b Inter nonnulla
venerabilium imagi-
num picturas, Agnus,
qui digito præcurso-
ris monstratur, de-
pingitur, &c. Ejus
qui tollit peccata
mundi, Christi Dei
nostri instar hominis
characterem, etiam in
imaginibus pro ve-

teri agno statui jubemus, ut per ipsum verbi Dei humiliatorem comprehendentes, ad memoriam quoque ejus in carne conversationis ejusque passionis, & salutaris mortis deducamur.

mensch; op dat wy met het ghem odt begrypende de veroetmoedinghe van't Woort Godts / samen souden indachtigh worden / sijnen handel in't lichaem / ende sijn lyden / ende sijn salighe doot.

Stephanus II. Anno 760.

Epistolâ ad Pipinum, Carolum, & Carolmannum.

a Beneventani omnes generaliter se in hanc urbem conjungentes, resederunt juxta B. Joannis, & Pauli Apostoli, & ceteras Romanæ, urbis portas, & omnia extra urbem prædia longè lateque ferro, & igne consumpserunt, domus omnes comburentes, pæne ad fundamenta destruxerunt, Ecclesiam Dei incendunt, & Sanctissimas Sanctorum imagines in ignem projicientes, suis gladius consumpserunt.

a Alle die van Beneventum, samen spannen de in't ghemeyn / teghen dese stadt / hebben haere tenten neder gheslaghen ontrent de poozten van Roomen, namelijck die vanden H. Joannes, ende den H. Apostel Paulus; ende hebben het land hiet ontrent / wijdt ende breedt te vperre ende te sweerde overghegheben; s' hebben in brandt ghesteken alle de huysen / ende die vernielt tot den grondt toe: S' hebben mede de Kercke Godts ghebrant / ende werpende de salighe beelden der heylighen in het vper / hebben se die met haere sweerden vernielt.

Adrianus I. Anno 780.

Epistolâ ad Constantinum, & Irenem.

b In hanc usque diem venerandis ipsorum imaginibus, Ecclesie nostræ ornata, atque conspicua sunt.

b Tot desen dagh toe zijn onse Kercken verciert / ende doozluchtigh met de eertweerdighe beelden vande Apostelen Petrus, ende Paulus.

Paulus Diaconus. Anno 790.

De gestis Longobardorum Libro 4. Capite 7. alias 5.

c Ariulphus equo desiliens, basilicam conspecturus intravit. Tunc orantibus

c Ariulphus springhende van sijn peerdt is ghegaen in de Kercke om die te besien; ende
als

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 55
als de andere haeden / heeft hy beghinnen
te verwonderen de schilderijen vande selve
kercke.

aliis, ipse picturas
ejusdem Ecclesie mi-
rari cepit.

Synodus Nicæna, Anno 790.

Actione 7.

Wy besuypten dat men met alle neerstig-
hepdt / ende sorghe / de eerweerdighe / ende
heylighe beelden / de welke hy maniere / en-
de nae de sozme van het eerweerdigh / ende
levendigh-makende Cruys ghemaect sijn /
'tzy met coleuren / 'tzy van eenighe andere
materie / inde kercken Godts moet stellen /
ende houden : als oock mede op de heylighe
becten / op de kleederen / op de mueren / op
tafereelen / in besondere huysen / ende op
ghemeyne weggen ; Maer hoben al het
beeldt van onsen Heere / ende Godt / ende on-
sen Saligmaker Jesus Christus ; Daer naer
de beelden van onse onbeleckte vrouwe /
ende Moeder Godts / vande eerweerdighe
Engheleu / ende ten laetsten van alle heyl-
lighe mannen.

Definimus cum
omni diligentia, &
cura, venerandas, &
sanctas imagines, ad
modum, & formam
veneranda, & vivifi-
cantis crucis e colori-
bus, & tessellis, aut
alia quavis materia
paratas, dedicandas,
& in templis Dei, san-
ctis collocandas, ha-
bendaque: Tum in
sacris vasis, & vesti-
bus, tum in parieti-
bus, & tabulis, in a-
dibus privatis, viis
publicis. Maxime au-
tem imaginem Do-
mini & Dei nostri
Servatoris Jesu Chri-
sti: Deinde inteme-
ratae Dominae nostrae
Deiparae, venerando-
rum Angelorum, &
omnium deinde San-
ctorum virorum.

HET III. CAPITTEL.

Het voorgaende wordt bevestight
met de bekentenisse van Partije
selve.

TEn eersten. Petrus du Moulin bekent in sijn
boeck / genaemt *Boulier*, &c. dat den H. Ba-
silus, die gheleest heeft ontrent het jaer 370.
in het Sermoen dat hy ghedaen heeft van
den H. Barlaam, de schilders prijst / om dat sy
desen Martelaer wel af-ghebeeldt hadden
in het midden van sijne tormenten.

④ 4

Item

Item, soo bekend hy dat den H. Gregorius Nyffenus mede dierghelyck verhael heeft in syne schriften.

Item, belijdt hy dat Prudentius ontrent het jaer Christi 390. ghewach maecht van beelden/die in de Kercke gheweest zijn.

Item, soo stemt hy ons toe / dat Paulinus, Bisschop van Nole, ontrent den selven tijdt/ binnen de Stadt van Nole heeft doen schilderen de historien van het oude testament/ende dat hy in synen brief tot Severus, seght / dat de beelden vanden H. Martinus, t' synen tijde waren in de Kercken.

Ten tweeden De Predicanten van Engelandt in de samen-komste van Hamptoncourt, ghebracght zijnde vanden Coningh Jacobus, oft het ghebruyck van het teeken des cruyts was gheweest vande tijden vande Apostelen/ende ten tijde van Constantinus den Keyser / ende soo sy hem hadden gheantwoordt dat jaer/soo heeft hy hier op gheseydt: Indien het van die tijden af is ghebruyckt gheweest, ick sie gheene reden waerom dat wy dat mede, nu ter tijdt, niet en ghebruycken.

Ten derden. De Chronijck-schrybers van Maeghdenburgh *Centur. 3. c. 6. pag. 121.* belijden dat Eusebius ontrent het jaer Christi a 326. seght *Lib. 7. c. 18.* dat hy ghesien heeft de beelden vande Apostelen Petrus, ende Paulus, ende van Christus self / de welke van sommighe gheloobighe in Ahen, waren bewaert gheweest.

b Item, dat Tertullianus, ontrent het jaer Christi 200. in *Apologetico*, schijnt te kennen te gheben / dat de Christenen, oft inde plaerse van hare publycke vergaderinghen / ofte in hare huysen het beelde des Cruys ghebruyckten/ende dat de Heydenen haer daerom berweten / dat sy dienaren des Cruys waren.

Item

a Scribit Eusebius lib. 7. cap. 16. vidisse se adseruari à fratribus aliquibus in Asia, imagines Apostolorum Petri & Pauli, ipsiusque Christi.

b Testatur in Apologetico Tertullianus, Crucis imaginem, seu in locis publicorum congressuum, seu domi privatim Christianos habuisse, judicare videtur. Ob hoc enim Echnici Christianis objiciebant, quod Crucis religiosi essent.

Item *Cent. 4 cap. 6. pag. 409. Sozomenus Lib. 5. c. 21.*
a Maecht mentte van het bereyden der
 Beelden / den welcken oock gheschreven
 heeft / dat het Beeldt Christi, 'welck by de
 Stadt van Caesarea Philippi, van Julianus was
 ter aerden gheworpen / van de Christenen
 wederom is inde Kercke ghestelt ghewest.
 Van het Beeldt des Salighmakers by Be-
 rycus eene Stadt van Syrien, wordt ghewach
 ghemaecht van Athanasius in het boecken
 van het liden des Beeldts onses Heeren.
 Prudentius gheeft oock te kennen / dat men
 pleeght in de Kercken te stellen de Beelden
 in de welcke uyt-ghedrukt was het liden
 der Martelaren.

Item *Centur. 5 Cap. 6. pag. 645. & 725.* **b** Be-
 liden is dat de Christenen van dese eentwe/
 haer beste hebben ghedaen / om de Kercken
 te bereyden met schilderen / gonde vae-
 ten / &c. Ende dat in de Kercke van Constan-
 tinopelen is gheweest een silveren Beeldt/
 vande kribbe ons Heeren : want Chrystosto-
 mus seyt: Och oft ick mocht sien die kribbe, in de
 welcke den Heere gheleghen heeft ! want wy Chri-
 stenen hebben, als tot meerdere eere, wegh-gheno-
 men, die van aerde ghemaecht was, en wy hebben in
 de plaetse ghestelt eene silvere. Ende een wep-
 nigh daer naer : Ick en veroordeele die niet, de
 welcke dit uyt eerbiedinghe hebben ghedaen, want
 ick en veroordeele die niet, de welcke gonde vae-
 ten hebben ghemaecht in de Kercke. *Homil. de Na-
 tivit. Dom. Tom. 20.* Dat daer oock is gheweest
 het Beeldt vande Maghet Maria, vanden
 Apostel Lucas gheschildert / vooz het welck
 Pulcheria eene Kercke ghebouwt heeft / ghe-
 trupht *Nicephorus Lib. 14. c. 20. Antoninus Tit. 10.
 cap. 12.* maecht oock mentte van eene mar-
 bere statuwe / op welcker 'esop een cruyss
 vande selve materie soude gestelt zijn. Theo-
 dorus de Jonghe heeft oock een gouden
 5 kruys

a Meminit orna-
 menti imaginum So-
 zom. lib. 5. cap. 21. qui
 effigiem mulieris ha-
 morthoistæ, & Christi
 Salvatoris apud Cæ-
 saream Philippi à Ju-
 liano dejectam, à
 Christianis in Eccle-
 sia rursus colloca-
 tam fuisse scripsit. De
 imagine Salvatoris
 apud Berytum Syriae,
 est apud Athanasium
 in libello de passione
 imaginis Domini in-
 dicat & Prudentius
 imagines represen-
 tantes Martyrum pas-
 siones in templis col-
 locari solitas.

b Templum autem
 ipsa picturis, vasis au-
 reis, & aliis rebus et-
 iam immodicè orna-
 re, atque locupletare
 studuerunt. In Eccle-
 siâ Constantinopoli-
 tanâ videtur imago
 fuisse argentei præse-
 pis, ita enim inquit
 Chrystostomus : O si
 mihi liceret videre
 illud præsepe in quo
 Dominus jacuit ! nam
 nos Christiani quasi
 pro honore tulimus
 luteum, & posuimus
 argenteum. Et paulo
 post : Non condemno
 eos qui honoris cau-
 sa fecerunt : Neque
 enim illos condem-
 no qui in templo fe-
 cerunt vasa aurea in
 Homil. de Nativit.
 Dom. Tom. 2. Ibi-
 dem fuisse imaginem
 Mariæ Virginis, ab
 Apostolo Luca depi-
 ctam, cui templum
 struxerit Pulcheria

auctor est Nicephorus lib. 14. Cap. 1. Meminit & Antonius cuiusdam erectæ statuæ marmoreæ, in cuius summitate Crux ex eadem materia posita dosita fuerit Tit. 10. C. 12. Hierosolyman Theodosius posterior auream crucem misit ponendam in loco Calvariæ si Nicephoro lib. 14. c. 9. creditur, Romanam igitur Ecclesiam imagines habuisse ex platina constat. Scribit enim Valentinianum supra confessionem Petri, auream Salvatoris imaginem gemmis distinctam collocasse. Statuit & Leo Papa, præter alia, ut quicumque imagines Sanctorum inhonestè tractaret, à Communione piorum arceatur.

krups ghesonden nae Jerusalem, om dat te stellen op den bergh van Calvarien. Indien men ghelooft aen Nicephorus Lib. 14. Cap. 9.

b Item. Dat de Roomsche Kercke beelden heeft ghehadt blijktt upt Platina, want hy schryft dat Valentinianus op de Capelle vanden H. Petrus ghestelt heeft een gouden krups onderscheyden met peerlen. Daer-en-boven soo heeft den Paus Leo ghestelt / dat alle de ghene die de beelden der Heplighen souden mishandelen / af-ghescheyden souden worden vande Ghemeente.

Besluit.

W' hebben upt de Schryfture dat Moyles, ende Salomon, dien door het bevel Gods / desen naer het exempel van Moyles, sonder eenigh cryps ghebodt / de beelden hebben upt-ghestelt in't publick / als te weten op't belot / in den tempel / op de straten / soo wanneer dat de Arcke wierdt omghedraghen samen met de beelden der Enghelen.

W' hebben het oudt ghebruyck dics-aengaende / vande eerste rechtsinnighe Kercke / soo Grieksche / als Latijnsche / dat is vande eerste 400. jaren.

W' hebben noch daer-en-boven tot ons hoordeel de volghende eenwen / de welke hier in / de rechtsinnighe Kercke hebben naeghevolght.

W' hebben ten laetsten de ghetuyghentissen van onse eyghen Partye, dat de Oudt-vaders vande eerste eenwen / ende Historischrijvers segghen / dat men t'haeren tijde dit selve ghebruyck heeft ghepleeght : Ergo soo zyn wy van alle kanten versekert / dat dese ghetwoonte niet alleen niet berispeelich is / maer oock goet / prijsbaer / ende loffelijck. Want al-hoe-wel de Chronijck-schry-

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 59
schrybers van Maeghdeburgh, hier en daer in twijf-
felachtighepdt schynen te trecken / en vooz fabels
te houden / 'tghene onse vooz-ouders dies aen-
gaende verhalen / dat en moet niemant stoozen /
'tis ons ghenoech dat sy belijden / dat dierghelijc-
ke verhaelen metter daet in de oude historie-schry-
bers / ende oudt. vaders / oock vande eerste 400.
jaren / te vinden zyn / want dit soo wesende / soo
hebben wy liever te ghelooen aen die voozse-
de Oudt. vaders / de welke ons dat hebben ach-
terghelaren vooz de waerhepdt / als aen de Chro-
nijck-schrybers van Maeghdeburgh, die sonder
'tminste fundament / dat willen upt-gheben vooz
fabels.

HET

H E T
DERDE TRACTAET.

*Van het Eeren der Beelden, 'tzy in't ghe-
meyn, 'tzy in't bysonder.*

H E T I. CAPITTEL.

Wordt bewesen dat het niet ghe-
oorloft en is de Beelden t'ont-
eeren.

DE Exempelen die onse Weder-partye, de booz-
leden eeuwe / in verscheyden steden van Ne-
derlandt dies-aengaende ons achter-ghelaten
heeft / gheben ons ghenoech te kennen / wat ghe-
gheboelen sy heeft van het ont-eeren der Beelden;
want op dat ick niet en spreke van de steden van
Ypre, van Cortryck, Dornyck, Valeneyn, Meenen, Rys-
sel, &c. de teghenwoordighe Kercke van onse Lie-
ve Vrouwe / hier binnen Antwerpen, kan ons soo
volle pzeube gheben hier van / dat het niet van
noode en is / die op een ander te soecken: de mu-
ren / ende pilaeren oberghebleuen upt de ruine
(waer't dat sy kosten) soudentwake roepen booz
Godt / ober'tghene ourent haer / van Partye is
hedzeben gheweest / als sy (ghelijck eertijds in A-
friken, hebben ghedaen de Donatisten, die van haer
selfs booz ketterz worden ghehouden) dese booz-
noemde Kercke van alle hare vercierselen heeft
berooft / de Altaren ghebroken / de Beelden ter
aerden

aerden ghebelt / oft in stucken ghekapt / oft ver-
brandt / oft ghemozfelt / sonder oock te spaeren het
beeldt vanden ghecrupsten Salighmaker / 'twelck
sy met ghewelt van hoven den Orael hebben
ghetrocken ter aerden / latende nochtang de beel-
den vande twee moordenaers / ober weer zijden /
ongheraecht staen / ende onghehindert ; waer mede
sy ghenoech te kennen hebben ghegheben / dat sy
in meerdere weerde hielden de beelden van moor-
denaers / als de beelden van Christus.

Doch hier is een dingh wel te bemercken / te
weten / dat ontrent dien selven tijdt als Partye in
ons Nederlandt / besigh was met te bzeken de eer-
weerdighe beelden der Heylighen ; de Roomsche
Catholijcke / waren besigh in Indien te bzeken
de Afgodische Beelden der Heydenen / ende dat in
sulck een ghetal / ende menighe / dat eenen H. Fran-
ciscus Xaverias alleen / op dien tijdt af-ghewozpen /
ghebroken / ende ghemozfelt heeft / ober de beer-
tigh dupsent beelden van Afgoden ; als oft Godt
hier mede wilde toe-roepen aen de ongestadighe
Nederlanders / 'rghene Christus eertijds sepe aen
de ongheloobighe Joden : *Matth. 21. 43.* Het rijk
Godts (te weten de Kercke) sal van u-lieden wegh ghe-
nomen worden , ende sal ghegheven worden aen een
volck , het welck daer mede sal vrucht doen ; oft wel
'rghene de Apostelen sepden *Act. cap 13. v. 46.* aen de
Joden : Aenghesien dat ghy lieden het woordt Godts
verstoot, ende u-lieden onweerdigh vonnist te wesen van't
eeuwigh leven, siet, wy keeren ons tot de Heydenen. Laet
ons nu eens hoorde gaen om te bewijfen dat-
men de Beelden niet ont-eeren en magh / ober-
sulckx dat Partye seer qualijck ghedaen heeft / als
sy onse Beelden soo qualijck ghetraecteert ende
misshandelt heeft.

§. I.

Bewijsuyt de H. Schrifture.

Indien ick onse Beelden der Heplighen berghe-
lycke by de Arcke des Heeren / niemandt en
moet sich daer ober verwonderen ; want ick en
neme gheen ander fondament als 'tghene my Par-
tije toedient.

Arca erat
imago Dei.

L'Arche e-
stoit un type
de Jesu-
Christ, & un
symbole de
la glorieuse
presence de
Dieu.

Joannes Calvijn in *Psalms. 105. v. 19.* Bekent open-
baerlyck dat de Arcke het beeldt Godts was.

Den Predicant van Pau met name La Fitte in
sijn boeck dat hy noemt *Tableau des deux Religions.*
De Arcke, seyd hy / was eene af-beeldinghe van Jesus
Christus, ende een Teecken van de glorieuse teghenwoor-
digheydt Godts.

Alsoo spreekt oock den Predicant van Castres,
met name Charles, in *Exam. lib. 4. P. Daniel, &c.*

De Arcke des Heeren dan/soo Partije belijdt/was
het Beeldt, het Teecken Godts/de Af-beeldinghe *Chri-
sti, &c.* Niet anders en zyn onse Beelden / als teec-
kenen, af-beeldinghen Godts/Christi, ende sijne Heplighen ;
Ergo ghelycker-wijs dat men de Arcke
niet ont-eeren en moght / om dies-wil dat sy het
Beeldt, het Teecken Godts de Af-beeldinghe *Christi*
was/soo en magh men het selve niet doen aen on-
se Beelden, teekenen, af-beeldinghen Godts/Christi, en-
de sijne Heplighen.

Dat my nu Partije eenigh vershil gebe tusschen
de Arcke des Heeren voor soo veel als sy een beelt
Godts was/ &c. ende tusschen onse Beelden.

Indien sy my seght *Voor eerst*, dat onse beelden
Afgodische Beelden zyn ; ick hebbe boven in het
eerste Tract. Cap. 4. Partije overtuyght van contra-
rie/ende soo langh als mijne redenen/ ende bewij-
sen aldaer voorgehelt niet en worden te nter ghe-
daen / soo langh en sie ick gheen vershil tusschen
de Arcke/ ende onse Beelden.

In-

Indien my Partye, *ten tweeden* seyd / dat Godt ex-
presselijck belast hadde / dit sijn Beeldt / dat is de
Arcke te maecten / ende onse Beelden niet. Ick
segghe dat het ghenoech is dat hy-se niet verboden
en heeft / want soo langh is het ons vry / ende ghe-
oorloft / sae prijsbaer te maecten; want soo langh
alffer jedt niet verboden en is / soo en kan het niet
stryden teghen eenighe wet; Ergo soo moet het
ten minsten ghestelt worden onder de dinghen de
welcke upt haer selven noch goedt / noch quaedt
zijn / ghelijck oock die van Maeghdenburgh opent-
lijck segghen *Centur. 1. lib. 1. cap. 4.* Van dinghen de wel-
ke uyt hare nature onbescheyden zijn, dat is, noch verbo-
den, noch gheboden, leert Christus met het seker Woord
Godts, dat-men-se vry magh ghebruycken. Maer het
maecten / sae het eeren van onse Beelden (ghelijck
wy hier naer sullen sien) en is nergheng verbod-
den / Ergo soo moet dat ten minsten ghestelt wor-
den onder die dinghen de welke onbescheyden / en
vry zijn.

Indien my Partye, *ten derden* seyd / datter gheene
ghelijckenisse en is met het goddelijck wesen / ende
de Af-beeldinghen die wy van hem maecten / by
forme van eenen mensch? ick braghe wat ghe-
lijckenisse wasser tusschen een stuck hout / ofte de Ar-
cke / ende het goddelijck wesen? ende nochtang de
Arcke was het beelt Godts: Verhalven wat ghe-
lijckenisse wasser tusschen Godt / ende eenen ouden
man? *Dan. 9.* tusschen eene duyve, ende den H. Gheest?
Marci 1. Ende nochtang dese ghedaenten verbeel-
den aen de menschen ghenoeghsaemlijck Godt /
ende den H. Gheest / waerom oock niet de gheschil-
derde / oft ghesuedene ghedaente van een mensch /
al-hoe-wel daer gheene ghelijckenisse en is met
Godt?

Indien my Partye, *Ten laetsten*, seyd / datter ver-
schil is tusschen de eere die wy onse beelden be-
wisen / ende tusschen die / de welke de Joden be-
wisen aen d'Arcke: Ick antwoorde met d'epghen
woorden van den Scherfzormeerden Predicant
Daille

Daille *Apolog.* pag. 77. ende met sijne Confratres/
Metrezat, Drelincourt, en Aubertin, de welke sijn
boeck gheapproberet hebben / dat de aanbiddinghe
van d'Arcke, eene specie van cere was, minder als de aen-
biddinghe die aen Godt alleen toe-comt. Alsoo segghen
wy oock van onse Beelden / dat wy anders niet
en begheeren als / dat men haer toedraghe eene minde-
re cere, als die, de welke Godt alleen toe-comt: Blijcke
upt de Concilien boven van my booz-ghesteldt/
Tract. 1. cap. 4.

Soo zijn dan onse Beelden / allesing ghelijck
aen de Arcke / booz soo veel als sy een beelt Godts
was; maer upt de straffen de welke Godt heeft
ober-ghesonden ter oorzake vande Arcke / siet men
klaer dat hy de Arcke niet en wilde ont-eert heb-
ben / Ergo de wijle de Arcke niet anders en was
als een Beeldt, als een Teecken Godts / als eene Af-
beeldinghe Christi, &c. volght dat Godt niet en wilt
de Beelden / die aen de Arcke allesing ghelijck zijn /
ont-eert hebben.

Aengaende de plaeghen die Godt ober-gheson-
den heeft / kan men lesen in de Schrifture.

Eerst. *1. Samuel. cap. 5.* Daer verhaelt wordt dat
Godt den Afgodt der Philistynen, Dagon, heeft ter
aerden gheworpen / ende ghebroken; ende de in-
woonders van Azotus gheslaghen met stecken /
om dat sy het Beeldt Godts / oft de Arcke ont-
eert hadden / met die te stellen in haren Afgodt-
schen tempel.

Ten tweeden. *1. Samuel cap. 5. v. 19.* Wordender t'se-
hentigh mannen / ende vijftigh duseut mannen
hande Bethsamiten, doot-gheslaghen / om dat sy
met al te groote curteusheydt / ende te stoute ve-
ronachtsaemheydt (soo den Dordrechtschen Bybel seyd
N. 38.) de Arcke hadden open ghedaen / ende in-
ghesien.

Ten derden. *2. Samuel cap. 6. v. 6. 7.* Wordt Oza ghesla-
ghen als hy de Arcke des Heeren / onboozsichte-
lijck / ende vermetelijck aentraecte.

Is't saecken dat my Partye hier teghen seght/
(ghe

vande Beelden ende Beelden-dienst. 65

(ghelijck sp doet in den Dordrechtschen Bybel N. 19.)
dat Godt upt-dzuckelijck verboden hadde Num.
Cap. 4. v. 15. dat niemant, als de Priesteren, de heylighe
vaten soude aenroeren, op pene vande doot. Seer wel.
Maer ick vraghe / waerom hy dit verboden hadde
de? Partye sal my booz reden gheben / om dat sy
heyligh waeren / dat is / toe-ghe-eyghent aen
Godt: Het selve segghen wy van onse Beelden:
Ergo de selve reden die daer was om de heylighe
vaten niet te ont-eeren / is daer oock booz onse
Beelden.

Vraegh' ick nu boozder / waerom dat de Arcke
besonderlijck heyligh was / ende toe-ghe-eyghent
aen Godt? Partye en kan my gheene andere reden
gheben / als om dat het een Beeldt Godts was, ende
een teecken vande glorieuse teghenwoordigheydt Godts:
te weten/op de welcke Godt hadde gherust: Doch
al-hoe-wel de Heplighen selve in haere Beelden
niet reghenwoordigh en zijn (ghelijck Godt oock
niet altydt reghenwoordigh en was / oft en ruste
op d'Arcke) soo is' t nochtang dat sy/oft aen Godt/
oft aen de Heplighen toe-ghe-eyghent zijn / om
dieswil dat Godt/ oft de Heplighen / daer door af-
ghebeeldt/afgheteekent zijn/ &c. Dies-bolghende
ghelijck hoven betwesen is / booz soo veel als sy
Beelden/Teeckenenen / Af-beeldinghen Godts/ en-
de synder Heplighen zijn/ syn alle sijn ghelijck aen
de Arcke; maer nyt die hoven-ghenoemde plaeg-
ghen die Godt overghesonden heeft ter oorzake
van het ont-eeren vande Arcke/ blyckt opentlijck
dat hy sijn Beeldt, sijn Teeckenenen, ende Af-beeldinghe
niet en wilde ont-eert hebben; Soo beslupten wy
dan hier upt seer wel / dat hy oock onse Beelden/
de welcke allesing ghelijck zijn aen d'Arcke / niet
en wilt ont-eert hebben. Tot breeder bebestinghe
van dit / sal hier nu booz-stellen eenighe plaeghen
die Godt mede ober-ghesonden heeft ter oorzake
van het ont-eeren van onse Beelden.

§. 2.

Wordt bethoont uyt oude, ende gheloof-baere
Schrijvers eenighe straffen die Godt gheson-
den heeft over die, de welcke onse
Beelden ont-eert hebben.

Al-hoe-wel onse Weder-partye dierghelijcke
berhalen / als hier nae sullen volghen / ofte
vooz fabels hout / oft vooz dinghen die meer dup-
belsch / als Goddelijck zyn / nochtans / om dies-
wil dat het eerste eene groote vermetentheydt is /
het tweede / eene loutere scheldinghe (want wie
sal dierghelijcken mensch kunnen verdragen die
alles / wat hy self histozies-ghewijs / in saecken
van insudere weerde / voort-brenght / wilt vooz
waerachtigh ghehouden hebben / ende ter contra-
rien alles wat onse Dooz-baderen / oft andere
gheloofbaere mannen verhalen / wilt doen passe-
ren vooz valsch / ofte ongherijmt ?) wie en sal /
seggh' ick / dierghelijcken mensch niet veroordee-
len van scheldinghe / die met de ongheloobighe Jo-
den *Luc. Cap. II. v. 15.* alles vooz dupbelsch hout /
'twelck boven de krachten bande nature gheschiet
tot voozdeel van onse Keligie ? Dit soo wesende /
soo en vermogh my noch vermetentheydt / noch
eenighe scheldinghe wederhouden / oft beletten te
verhalen de straffen / de welcke / ter oozsake van't
ont-eeren van onse Beelden / zyn ober-ghekomen ;
indien het de Anders-ghesinde niet en willen aen-
nemen tot stichtinghe / de rechtsinnighe Catho-
lijcken sullen't aen-nemen tot versterckinghe: Ick
sal dan beghinnen.

Sozomenus.

Libro 5. Histor. Ecclesiast. Cap. 20.

Naē dat den Apostaet Julianus verstaen hadde/
dat te Cæsarēen Philippi, eene uptnemende beelte-
nisse Christi was/de welcke daer ghestelt hadde die
vrouwe/de welcke het bloedt-bloepen hadde / naē
dat sy van de siechte berlost was; soo heeft den
boozeyden Julianus die beeltenisse ter aerden ghe-
wozpen / ende de sijnē / in haere plaetse ghestelt.
¶ Welck ghedaen zijnde/ isser een geweldigh byer
upt den hemel gheballen / ende heeft de statuwē
van Julianus ontrent de bozst in't midden doozne-
den/ende het hoofd/ r'samen met den hals ter aer-
den ghevelt; ende het aensicht ghesmeren plat op
dat stuck / r'welck van de bozst af-gheruckt was.
Van welcken tijdt af/tot den dagh van heden / die
booznoemde ghebroken statuwē van Julianus,
swart blijft / ende / als dooz den slaggh vanden bli-
ven/verbrandt.

Theodoretus.

In vita Simeonis Scilita.

¶ Is ghebeurt / dat eenen sekeren landtsman
ontrent de stadt van Antiochien, grouwelijck
wierdt ghepijnticht vanden boosen gheest/ soo dat
hy bykans / dooz't sluyten vanden aeffem / van
hem wierdt versmacht. Desen is opgeklimmen
tot den heylighen Simeon, ende heeft daer sijne vol-
komen ghesondthepdt bekomen / ende weder ghe-
keert zijnde naer huss/ tot danck-segghinge heeft
hy in't publick / op de vernuemste plaetse vande
stadt / boven de deuren van sijn werck-huss op-
gherecht een beelt aen den booznoemden H. Simeon;
¶ Welck soo sommitghe ongheloobighe hadden
ghesien / dat het namelijk wierdt verheerlijckt

met lichten / ende kleederen / verbult zijnde met
 gramschap / hebben / haers ghelijcke / te weten /
 onghereghelde menschen / op-ghemaect ; soo
 datter eene menschte saemen quam / ende met op-
 roer riep : Neemt hem wegh upt het leven / die dit
 ghedaen heeft / ende dat het beeldt af-ghenomen
 worde. Maer 'tis gheschiedt door de schickinghe
 Godts / dat den man in sijn hups niet ghebonden
 en wierdt ; want sy en sochten anders niet als de
 handen op hem te slaen / den eenen dit roepende /
 den anderen dat ; want hare booshepdt was me-
 nighbuldigh / ende groot booz't aenschijn Godts /
 ende ghedreven wesende met rasernijen / waeren
 daer toe saemen ghekomen / meynende dat den
 tijdt nu ghekomen was van den Heplighen t' in-
 surteren / die de booshepdt van haer gheloobe /
 ende hare dwaelinghen dickwils hadde berispt.
 De wijle sy dan dierghelijcke upt sinnighepdt
 niet en kosten verdraghen / s' hebben belast aen
 een bande Soldaten / dat sy een leeder soude op-
 klimmen / ende het beeldt af-smijten ; den welcken
 op-klimmende / ende sijne handen upt-stekende
 om te volbrenghen dat hem belast was / is ter-
 stont van boven neder ghesmeten ter aerden :
 Doch eenen opzoer opstaende onder den hoop /
 noch meer ontsien wordende / hebben eenen an-
 deren ghesteldt op de leeder ; maer desen / sijne
 handen upt-stekende / is op de selve maniere ghe-
 worpen ter aerden. Hier ober alle gaer bevan-
 ghen zijnde met vreesse / hebben haer gheteec-
 kent met het tecken des Cruys. Doch de on-
 gheloobighe noch meer opzoerigh wordende / heb-
 ben eenen derden belast te doen ghelijck de booz-
 gaende : desen upt-ghesteken hebbende sijne han-
 den om het beeldt af te worpen / is gheballen op
 d'aerde. Dan isser eene groote vreesse ghekomen
 ober alle de gheloobighe / die daer rondsom ston-
 den / de welke verbaest zijnde ober de bludthepdt
 ende stoutighepdt bande ongheloobighe / ende niet
 van die heplighe mannen / zijn wegh ghegaen /
 als

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 69
als sp het Beeldt met een ghebedt hadden aenbe-
den.

Constantinus Episcopus Constantiæ.

In Concilio Nicæno II. Actione 4.

Eenen sekeren man upt Cyprus, in de stadt Con-
stantia, lepdende sijn iock van offen / ende gaende
nae sijn werck / is ghegaen in het hupg des ghe-
bedts vande Moeder Godts / om te bidden. Ende
soo hy badt / opsiende / heeft ghesien een beeldt van
de H. Moeder Godts / ghemaect in de muer / en-
de heeft gheseydt : Wat doet dat hier ? Ende ne-
mende sijnen stock met eene pinne / heeft de rechte
ooghe upt-ghesteken van't Beeldt ; ende komende
upt de Kercke / heeft syne offen met den boorzep-
den stock gheslaghen / den welcken ghebroken
zijnde / is de pinne ghespronghen in sijn rechte
oogh / ende heeft hem daer van berooft. Desen
man hebbe ick ghesien / ende ghekent / als hy nu
sijne eene ooghe verlozen hadde.

Den selven.

Ibidem.

Eenen anderen in de stadt Citius, is ghegaen in
de Kercke / op den Feest-dagh vande H. Moeder
Godts / te weten / op den vijftiensten dagh vande
maent Augustus, om de Kercke te hercieren met
boorzhanghsels / oft tapijten Ende ghenomen heb-
bende eenen naghel / heeft dien gheslaghen in den
muer / recht op het boorzhoofst van het beeldt van
den H. Petrus. Als hy nu de koozde hadde vast ghe-
maect / ende het tapijt upt-ghespannen / op de sel-
ve ure is hy bevanghen gheweest met eene onder-
daghelijcke pijn in sijn hoofst / ende is soo drie
daghden vande solemnttept blyben liggghen / lij-
dende groote pijnen. Twelck den Bisschop van
Citius verstaen hebbende / heeft hem bevolen dat
E 3 hy

hy den naghel soude gaen upt trecken upt het beeldt : Hy heeft het ghedaen / ende is gheneseu ghetweest. Dat-men't den Bisschop braghe oft het niet soo en is / want hy is hier teghenwoordigh. Den Bisschop van Citius van ghebraght wesende/heeft vooz het Concilie/met eedt bevesticht dat het soo was.

Den selven.

Ibidem.

Ober twee jaren zijn die van Cyprus ghebaeren met twee schepen nae Gabala, eene stadt van Syrien. Als sy nu te Gabala waren / eenighe Agarenen daer aen komende / zijn ghegaen in eene kercke vande stadt. Eenen van die siende een beeldt van steen in de muer / heeft eenen sekeren Christene, die daer by was / ghebraght : Wat haet dit beeldt ? tot den welchen de Christene ghesepdt heeft : Het haet aen de ghene die het eeren / ende het schadicht aen de ghene die het out-eeren. Waer op een Sarazijn heeft ghesepdt : Siet / ick sal het de ooghe upt-steken / ende sien oft het my schadighen sal. Dit ghesepdt hebbende/heeft de rechte ooghe van het beelt upt-ghesteken / ende daedelyck is sijne rechte ooghe upt-geballen op d'aerde / ende hy is bebanghen gheworden met eene brandende kortse. Dit hebben ons verhaelt twee-en-dertigh mannen in't getal/die van Cyprus waren wederom ghekomen.

Bemerckinghe.

Ick braghe nu van onse Weder-partye, oft sy dese boven-ghemelde gheschiedentissen vooz fabels houdt / oft niet ? Soo niet ; Ergo soo hebben wy dat wy begheeren : Soo ja ; braghe dan vanden onpartijdighen Leser / wat hy vooz redelyck hout / oft te ghelooven aen Partye, die niet van dit allen ghesien heeft / oft aen een heel alghemeyn Con-

Concille van dyp hondert en vijftigh (volghens de calculatie van Cedrenus, *in Constantino*) allegaer treffelijcke/ oft heplighe mannen / in welker te-ghenwoordighepdt dese gheschiedentissen / van ooghelijcke gherupghen / op gheseydt wesende / zyn van haer eenpaerlijck gheapprobeert gheweest/ ende booz waerachtigh ghehouden? Wie/die noch eenighe reden ghebzupcht/en sal my niet toe-stemmen/dat redelijcker is/sich aen de leste te houden? Ergo een redelijck mensch en magh dese boozsepde gheschiedentissen niet houden booz fabels/ maer booz waerachtigh; dies-bolghende ghelijck eerrijdts in't oude Testament van Godt zyn ghestraff gheweest die de Arcke des Heeren ont-eerden / alsoo zyn oock in't nieuw Testament gheplaeght gheweest die de beelden der Heplighen ont-eert hebben: Ergo upt die straffen moet-men besluypen/dat sy teghen den wille Godts stryden/die de beelden ont-eeren.

Booz eene toe-mate sal tck hier by boeghen het ghene ons verhalen Joannes Bollandus, ende Godefri-dus Henschenius vande Societeit Jesu *In Actis Sanctior.* Tom. 2. Januarij in vita S. Antonij pag. 159.

In't jaer Christi 1576, den elfsten Junij/ als den Hertogh van Alençon, broeder vanden Coninck van Franckrijck / was in de stadt van Castillon, ende sijn legher daer ontrent / in een Dorp met name Souley, ghelegghen eene mijle vande booznoemde stadt / zijnder ghewerst dyp soldaten / de welke booz de deure vande Kercke hebben vanden staen het beelt vanden H. Antonius, ghesneden upt eenen steen / ende naer vele lasteringhen / spottinghen/ ende moerwillighe woorden / hebben sy op het hooft van het beeldt ghesteldt een helmert / in de handt ghesteken eene hallebaerde/oft pycke/ ende gheseyt: Indien ghy sedts vermooght/ oft eenige macht hebt/thoont die teghen ons/ende bescherm u. Welck gheseydt wesende / hebben sy mentgh-mael met hare wapenen het boozsepde beeldt be-stozmt / ende tughebaren. Waer mede niet te

bzeden wesende / eenen van die heester op-ghescho-
ten / ende het aensicht tusschen de kinne / ende on-
derste lippe ghequerst : Doch niet sonder straffe /
want op den selven zondt / heeft hy jammerlyck
beghinnen te kermen / ende te schreutwen / roepen-
de : Ick brande / ick brande : ende daer op soo valt
hy doot ter aerden / ende als dan heeft men ghe-
merckt dat het byer (welck wy ghemeynlyck
noemen het byer vanden H. Antonius) precis hem
op die plaetse van sijn aensicht hadde ghebadt /
daer hy het beridt hadde doorgeschoten.

Den tweeden niet min gheboelende de almach-
tighe / ende straffende handt Godts / gheboelende
het ghewelt van het byer / dat in het binnenste
van sijn inghetant brandde / is ghespronghen in
een water dat daer nae hy was / om den brandt te
bluffchen / maer is daerelijck te gronde ghegaen /
ende verzoncken.

Den verden / siende de ellendighe doot van sijn-
ne twee mede-ghesellen / valt neder ter aerden / en-
de wort ghedraghen in het naeste huys / met sulck-
eene grontwelycke koptse bevanghen / dat een-se-
der / wie hem sagh / groot mede-lyden met hem
hadde. Sijne vrienden / ende naementlyck sijne
mede-soldaten / die Catholijck waren / zyn ghegaen
nae de Kercke / ende hebben aldaer / met grooten
toelooft van soldaten / ende inwoonders der
plaetse doen singhen eene solemnele Misse / ter
eere vanden H. Antonius , hoor de welbaert / ende
ghesondt hepdt vanden siecken : nae de Misse / en-
de andere verscheyden ghebeden / zyn sy hoop-
ghetwys den siecken gaen besoecken / ende weder-
om aldaer ghebeden hebbende / heeft den Pyster
hem met ghewijt water besproept. Hier op komt
den siecken tot sy-selven / belijdt sijne schuldt / bidt
Godt om barmhertighepdt / ende heffende sijne
handen om hoogh nae den hemel / braecht met
alle oodtmoedighepdt de ghebeden vande om-
staenders : Ende de barmhertighepdt Godts en
heeft hem niet ontbroken / want hy heeft op den
selven

selven tijdt sijne volle ghesondshepdt bekomen. Dit alles is bevestigt gheweest van meer als dyp dupsent ghetuyghen/die het selve hebben ghesien/ende ghehoort.

De voorzghende Joannes Bollandus, ende Godfridus Henschenius, die dit verhalen / hebben my het ozigtneel selve in handen ghelevert / gheschreven in't Fransch / ende ghedruckt by Guilielmus Merlin te Parys, by het palays op't selve Jaer / als de saecke gheschiedt is / te weten / 1576. waer van den tijtel is :

Histoire miraculeuse de trois Soldats, punis divinement pour les forfaits, violences, irreverences, & indignitez par eux commis, avec blasphemes execrables contre l'Image de Monsieur S. Antoine. A Souley pres Chastillon sur Seine, le vingt-uniesme jour de Juin dernier passé.

Indien onse Weder partye, dit wederom wilt doen passeren booz eene fabel / soo en moet sy my dan niet qualijck af-nemen / indien ick openlijck segghe / dat oock alle hare Martelaers boecken / die sy soo diekwils hersineedt / vermeerdert / verbetert heeft / niet anders als puere fabels en zijn : Ick weet wel dat sy my dit niet en sal toestemmen ; soo sal sy dan schuldigh blijven / te segghen / wat reden daer is / om meer gheloobe te gheben aen hare Martelaers boecken / ende booz waerachtigh te houden alles wat van haer wordt ghesepdt / als aen dit boozgaende verhael / twelck niet alleen van soo gheloofbare mannen verhaelt wordt / als zijn de autheurs van hare Martelaers boecken / maer oock van dyp dupsent ende meer oogghelijcke ghetuyghen / is bevestigt gheweest.

Is't saken dat sy my booz reden gheeft / dat ondertusschen dierghelijcke verhalen zijn valsche bebonden gheweest / ende vande Catholijcken self niet ghelooft ; hier teghen stelle ick de valscheden / ende onwaerachtighden / vande welcke niet alleen de Autheurs vande Martelaers boecken / maer oock andere hare schrybers doorgaens van de Catholijcke soo mondelingh / als schriftelijck

zijn obertught gheweest : Ghelijck dan Partye
 mp niet en sal toe-stemmen/ dat het alles daerom
 ontwaerachtigh is 'rghene sy schriftelijck/oft mon-
 delingh boozstelt/ om dat sy dickwils van valsche-
 hepdt is obertught gheweest ; alsoo segghen wy
 oock / ghenomen datter eenighe van onse verhae-
 len waren bevonden gheweest / die soo vast niet
 en ghinghen / oft om dat sy alleen van hoozen seg-
 ghen / ofte upt lichtveerdighepdt / oft sonder be-
 quaem / ende wettelijck ondersoek / waren ghe-
 schreben ; hier upt en volght niet / dat daerom
 oock die verhalen booz fabels moeten passeren/ de
 welke van soo menighe menschen/nae wettelijck
 ondersoek/zijn bevesticht gheweest: Soodaentgh
 is het boozgaende verhael : ergo hy soude hy ons
 booz soo onredelijck worden ghehouden / die dit
 soude segghen te wesen eene fabel / als hy by Par-
 tye soude booz onredelijck ghehouden worden/ die
 hare Martelaers boecken soude doen passeren
 booz loutere verdichtsel / ende versierselen. Is
 dan dit booznoemde verhael (redelijck sprekende)
 waerachtelijck gheschiedt / soo magh dan Partye
 hier upt by besluyten / dat men de beelden der
 Heplighen niet en magh ont-eeren.

§. 3.

Dit selve wordt bewesen uyt de Reden,
 ende oude Rechten.

Aengaende de Reden, Partye en kan mp niet ont-
 kennen/oft alle waere Beelden hebben eenig
 opsicht/op eenig boozbeeldt/het welck booz haer
 wordt uptghedrukt/ alsoo hebben de beelden van
 den Coningh/oft Keeser/opsicht op den Coningh/
 oft den Keeser selve.

ICK segghe (waere beelden) want indien sy gheen
 boozbeeldt en hebben/dat oyt is gheweest/oft kan
 wesen/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 75

wesen / oft noch is / soo en zijn't gheene waerachtighe beelden / maer alleenlyck loutere versierfelen.

Doorder dan / is't saken dat alle waerachtighe beelden opsicht hebben op hare boozbeelden / soo besluyt dan hier upt seer wel den H. Methodius *Orat. 2. de Resurrectione*, dat dien den welcken eenighe lasteringhen spreeckt teghen de beelden / niet en moet ghehouden worden, als oft hy alleen de materie / vande welke sy ghemaect zijn / versmaedde / maer goddeloos wesende teghen den Coningh selve / die dooz het beeldt upt-ghedruckt is. Van ghelijcken den H. Joannes Chrysostronus *Serm. in Parabol. de Semente*. Die injurie doet / seyd hy / aen het beeldt vanden Keyser / die doet injurie aen den Keyser selve / als wesende het boozbeeldt van't beeldt.

Wederom den selven H. Joannes Chrysostronus *Homil. 2. ad popul. Antioch.* beklaght / ende beweent met reden / het stuck / twelck de bozghers van Antiochien hadden bedreven ontrent het beeldt vande Keyserinne / hupszouwe van Theodosius, als sy dat hadden ghebroken / ende ter aerden ghetwopen / wel wetende dat de oneere / de welke sy aen het beeldt hadden ghedaen / niet en kost gheschieden / sonder oneere / ende injurie te doen aen de Keyserinne selve. Dit is het gheboelen van alle redelycke verstanden / sae van alle natten des werlts.

Nu hebben wy boven verhoont dat onse Beelden der Heplighen waerachtighe beelden zijn / dat is / dat sy opsicht hebben opeenigh boozbeeldt / dat waerachtigh is. Ergo / volghens de reden / ende het gheboelen van alle natten / men kan de beelden der Heplighen niet ont-eeren / sonder mede t'ont-eeren de Heplighen selve / haere booz-beelden: Maer Partye, moet wy bekeunen dat men de Heplighen selve niet ont-eeren / noch injurieren en mach (want die haer raect, raect den appel vande ooghe des Heeren, *Zachar. Cap. 2. v. 7.* Die haer verbolght / verbolght Jesum selve. *Act. Cap. 9. v. 5.*

Ergo

Ergo Partye moet my mede bekennen/dat men/
volghens de reden / hare beelden niet ont-eeren en
magh / om die swil dat men die / als opficht heb-
bende op hare boozbeelden / niet ont-eeren en
kan / sonder mede te ont-eeren hare booz-beelden
selbe.

Wat nu de Rechten aengaet: De Keyseren Theo-
dosius, ende Valentinianus, hebben door eene beson-
dere wet verboden / dat men gheene kruppen en
soude snijden/ oft schilderen op d'aerde / op dat het
heyligh met de voeten niet en soude betrappelt, ende als
soo ont-eert worden. *Lib. 1. Codicis Tit. 8. L. Cum sit no-
bis. Vnic.*

Dese boozsepde wet heeft onderhouden den goe-
den Keyser Tiberius, want als hy in sijn hof / een
krupps hadde ghesien / ghesneden in marber op
d'aerde/ heeft dat doen opzechten/ ende ghesepdt:
Wy moeten ons voorhoofd, ende borst wapenen met het
Cruys des Heeren, ende trappelen wy dat met de voeten?
Paulus Diaconus Lib. 18. Rev. Roman.

Ten tweeden. Hebben de Rechten, dat iemandt de
welcke de beelden van onsen Salighmaker/ oft de
Heylighen ont-eert/ met die te slaen/ te bzeken/ &c.
moeten gheszast worden met de doot. *Siet Boer.
decis. 301. Num. 18. Cassan. Cons. 1. in 5. praesupp. Clar. lib. 5. §.
Fin. 9. 68. N. 19. Azeved. l. 3. N. 6. &c.*

Doch hy soo verre my Partye seght / dat dese
wetten onredelijck sijn/ oft van gheender weerde;
Soo bzaeghe ick dan / oft de Magistraten in Hol-
landt onghestraft souden laten henen gaen/ eenen
persoon / die op publicque mercken / moerwil-
lighlyck souden bzeken het beeldt van eenighen
treffelijcken persoon / die veel upt-ghestaen heeft
booz het Vaderlandt? Oft wel / ick bzaeghe / oft
enen Vader sijnen sone soude onghestraft laten/
die het beeldt van sijnen groot-vader soude sien
besmeuten/ bespoutwen/ lasteren / &c. 'Tis seker
dat neen/ oft soo hy dat dede/ soo segghe ick dat hy
de eere van sijnen Vader niet ter herten en neemt.
Maer ghelijck de Heylighen / die nu saligh sijn in
den

den hemel onghelijckelijck weerdigher zijn / als alle de Coninghen / Princen / ende andere treffelijckhe personen des wereldts / soo zijn oock dies-volghende hare beelden weerdigher / als die vande Coninghen / Princen / &c.

Ergo indien hy straffe verdient / die de beelden ont-eert van Coninghen / Princen / &c. veel meer verdient hy ghestrafte te worden / die de beelden ont-eert van de Heplighen / al waer't noch schoon (ghelijck Partye wilt staende houden) dat sy van ons niet en wisten.

§. 4.

Wordt bethoont uyt de eerste Beeldt-stormers, dat het ongherijmt is de Beelden t'ont-eeren.

Als ick alles wel ondersoecke / soo bevinde ick dat de eerste beechters der Christene Beelden / zijn de Joden gheweest : de welcke in haren Thalmud, uyt ghegheven in't jaer 976. *Ord. 2. Tract. 1. Dis. 2.* opentlijck segghen / dat de Kercken der Christenen hupsen zijn van Afgoderije / 'twelck ghesepdt wordt ter oorzake vande Beelden / ghelijck blyckt uyt het tweede alghemeyn Concilie van Nicéen, alwaer de Hebzeeruben dickwils Beeldt-stormers ghenoeimt worden.

Ontrent dien selven tijdt / onder den Keyser Zenon, isser gheweest eenen sekeren Xenaias, den welcken Nicephorus *Lib. 16. Cap. 27.* ende Cedrenus *in Compendio*, segghen gheweest te hebben den Prince / ende eersten aenlepper der Beeldt-stormers. Desen Xenaias was een Persiaen / ende Barbaer / sae een bluchtighe slaeve / ende niet reghenstaende dat hy niet ghedoopt en was / bepussende nochtang dat hy Christene was / is hy gheraecht tot het Bischdom. Al-hoe-wel desen opentlijck heeft gheleert dat men de Beelden niet en moet eeren / soo leest men

men nochtans dat hy dit niet en heeft kunnen
wys maken/als aen wepnighe.

Maer ontrent hondert jaren daer naer / onder
den Keeser Justinus de Jonghe / zijnder eenighe Sa-
maritanen gheballen in eene Christene Kercke / en-
de hebben haere wreedyghedt upt-ghestoort op de
Beelden van Christus, ende de Heplighen/ ghelijck
als blijkt upt den brief van den Eremyt Simeon
gheschreven aen den Keeser Justinus, *In Concilio Ni-
ceno Actione 5.*

Niet langh naer het jaer des Heeren 600. is op-
ghekommen den goddeloosen Mahomet, die aen de
voorztaenders van sijne secte gheene beelden en
heeft toeghelaten. Ghelijck blijkt upt den *Alcoran.*
Cap. 15. & 17.

Wederom naer hondert jaren / dat is / naer het
jaer des Heeren 700. eenen sekeren Joodschen
Cooberaer heeft aen Ezides Coningh van Arabien,
een Mahometaen, belooft dertigh jaren lebens / in-
dien hy in sijn rijk wilde ghebieden dat-men de
beelden Christi, ende vande Heplighen soude ver-
branden / ende wegh nemen upt de kercken der
Christenen. Hy heeft het gheboden / doch soo de
Christenen hem niet en gehoozsaemden/soo heeft
hy de Arabische / ende Joden in de Kercken ghe-
sonden / die het werck hebben volbracht. Maer
den Coningh Ezides is het jaer daer naer komen te
sterven / ende den Joodschen bedriegher / is van
sijnen naesaet met eene groutwelijcke doodt om-
ghebracht. Soo staeter *In Concil. Nican. 2. Act. 5.* En-
de hy Cedrenus, Zonaras, ende Nicetas *in vitâ Leonis
Isauri.*

Een wepnig hiet nae / is ghevolght den Keeser
Leo Isauricus, den welcken oock vande Joden op-
gheroekt wesende / heeft dooz een publicq plac-
taet gheboden / dat-men alle de beelden soude
wegh nemen upt de Kercken/ende heeft vele Chri-
stenen ghedoodt die sich hier teghen stelden. En-
de dit is den eersten Christen, die oozloghe heeft
gheboert teghen de beelden / soo ghetupght Paulus
Diaconus, &c. De

De goddelooshepdt van desen Leo heeft naeghevolght Constantinus Copronymus synen sone / den welcken tot teecken van synne toekomende booshepdt / het bat daer hy in ghedoopt wterdt / heeft vupl ghemaect/ende heeft daer-en-hoben omme-ghegaen met de konste van Necromantie / ende is gheweest een Nestorjaensch ketter/ niet ghelovende dat Maria Godt ghebaert hadde / ghelijckmen kan sien by Zonaras, ende Cedrenus.

Als nu de oorloghe teghen de beelden eenighe jaren hadde gherust/ soo is naer het jaer des Heeren 800. opghestaen Leo Armenus Keeser/ende synne naesaten/Michael Balbus, ende Theophilus, de welke allegaer upt-ghesteken hebben in booshepdt/ende den lesten eenen Tooveraer / ende seer toe-ghedaen aen de Secte der Joden / soo-men kan sien by Cedrenus, en Zonaras, *in vitis ipsorum.*

Dit zijn de aenlepders / ende aendzjbers vande beeldt-stozmerije/te weten/Joden, Barbaren, gheveynsde Christenen, ghelijck als Xenaias, Samaritanen, Mahometanen, Tooveraers, ghelijck als Ezides, Constantinus Copronymus, Theophilus, &c. Goddeloose menschen, boos van leven, ghelijck als Leo Isauricus, Leo Armenus, Michael Baldus. Die breeder bescheedt hier van wilt hebben/magh Bellarminum hier op lesen/Tom. 2. *de imag. Sanct. lib. 2. cap. 6.*

Ick late hier alle onpartijdigghen mensch eens bedencken / wat booz een werck het moet wesen/het welck booztghekomen is van dierghelijcke infame persoonen/ende oft sy de selve schande niet weerdigh en zijn / die in dit stuck/willen ghestelt worden in het ghetal van Keters, van Joden, van Samaritanen, van Mahometanen, van Tooveraers, van Barbaren, van gheveynsde Christenen, van goddeloose menschen?

Dit doet onse Partye, als sy dierghelijcke menschen nae-volghet in het bzeken/wegh-nemen/verbieden der beelden / Ergo / ghelijck het in sy-selven ongherijmt is sich te boeghen by infame menschen/alsoo is het ongherijmt/ de beelden/
naer

naer het exempel van soodanighe menschen / te
buzken / te schenden / te verbieden.

HET II. CAPITTEL.

Korte waerschouwinghen raeckende het
eeren der Beelden.

TEn eersten. 'Tis aen de heele wereldt bekent/
wat eenen schroom de Ghemeynte van Weder-
partye heeft / van het eeren der Beelden / ende dat
om gheene andere oorfsake / dan om dieswil dat sy
dies- sengaende van hare Leeraers verkeerdelijck
wordt onderwesen ; want het principaelste dat-
men haer van songhs af indruckt / is / dat het Af-
goden zijn / ende de Papisten, Afgodisten : dit is bobē
in't langh ende breeidt *Tract. 1 c. 4. en 5.* wederleydt.

Derhalven soo maectmen haer wijs / datmen
by ons ghehouden is de Beelden te eeren. Hier op
sal ick in't kort stellen ons gheboelen.

Ick segghe dan dat het onwacraechtigh is / dat
wy ghehouden / oft verbonden zijn de Beelden te
eeren : Daer is groot vershil tusschen moghen , en
moeten ; Wy en moeten de Beelden niet eeren om
oprecht Catholijck te zijn. Maer wy houden
staende / dat men't wel moghen doen / sonder Af-
godisten te zijn.

Dat men't wel moghen doen / heb ick nu alreede
in't voozgaende bewesen / ende sal het selve in't
volghende / noch breeder / ende meer in't bysou-
der bewijfen.

Dat men't niet en moeten doen / oft dat het ons
by staet / blyckt hier uyt dat menighe / oock op-
rechte Catholijcken / dupsentmael sullen passeren
vooz ren beeldt / sonder dat te groeten / oft daer
vooz te knielen / oft eenighe andere uytwendighe
eere te berhoonen ; ende al hoe wel sy haer leven
langh soo deden / ick segghe noch eens / dat sy daer-
om niet en souden laten Catholijck te zijn.

Wederom

Wederom daer is groot onderschepdt tusschen een beelt niet te eeren, ende tusschen ont-eeren.

De beelden niet te eeren, staet ons by / ghelijck sck nu datelijck hebbe gheseyt.

Maer de beelden t'ont-eeren, en staet niemant by / ghelijck wy boven hebben bewesen *Tractatu 3. Cap. 1. &c.*

Op en sondicht dan niet / die de beelden enckelijck niet en eert; maer diese niet en eert uyt eenighe misachtighe / 't is om dat hy meent dat het afgodische beelden zijn / 't is dat hy sich in beelt / dat het dit niet en kan baeten / 't is andersins / ofte die met een ander spot / die hy de beelden siet eeren; ofte die opentlijck seght datmen de beelden niet en magh eeren die segghen wy dat hy sondicht.

De ghemeente dan van Partye, is hier van gheswaershout / dat sy bedrogen wort / ende verlept / niet alleenlijck als men haer wijs maect / dat onse Beelden afgodische beelden zijn / ende haeren Dienst / Af-goden-dienst / maer oock als men haer leert datmen by ons in conscientie ghehouden / ofte verbonden is / de beelden te eeren / want contracte is waer.

Ten tweeden. Ick hebbe boven *Tract. 1. Cap. 3.* bewesen het verschil datter is tusschen de eene Eere / ende de andere / diemen eenighe saecke kan toedraeghen. Doch hier mede niet te vreden weseude / sal dit stuck / noch wat breeder verclaeren / eer ick kome tot het eeren der beelden in het besonder.

De onpartijdighe Leser moet weten / dat Partye gheene andere reden en heeft om ons te beschuldighen van Afgoderije / als / om dat sy seght / dat wy aen de beelden bewijzen eenighe goddelijcke eere / die ghemeylijck ghenoeemt wordt Religieuse eere, de welke (soo Partye seght) aen niet van al wat gheschaepen is en magh bewesen worden / sonder insurte te doen aen Godt.

Hier binde ick wederom groot bedroggh / want enckelijck te segghen / dat wy Goddelijcke eere

toedzaeghen aen de beelden/ dat luyt met ten eer-
sten aensten wat grof/ende vzeint in de dooren van
de werende / soo moet ick dan leeren wat hier
van is.

Indien Partye dan/dooz Goddelijcke eere, berstaet
eene eere/die Godt alleen toekomt/ t'is valsch dat
wy dierghelijcke eere bewijzen aen de beelden/ Jae
wy herbloecken die/ de welke sulcky souden der-
ven bestaen / ende wy segghen / dat dit niet ghe-
schieden en kan sonder Af-goderije / want dese
eere en maghmen niet gheben aen yet van al wat
geschaepen is/sonder af te wijcken/ofte gantsche-
lijck af te vallen van Godt.

Doch indien wy Partye, dooz Goddelijcke eere, ber-
staet eene boven-natuerlijcke eere / de welke on-
epndelijck minder is als die / de welck Godt al-
leen toekomt / ende nochtang meerder / ende van
eenen anderen slach / als die / de welke men aen
de menschen hier op de werelddt bewijst/soo is het
waer/ ende bekennen gheerne dat wy diergelij-
cke eere aen de beelden bewijzen / loochenen noch-
tang dat wy hier mede te kort doen aen de eere
Godts / ofte dat wy daerom dooz Afgoderije af-
wijcken van Godt.

De reden waerom wy dit loochenen / is nae-
melijck dese. Men doet de eere Godts niet te kort/
met de menschen te eeren hier op dese werelddt/dat
is eene saecke die seker is / want andersins soo
souden alle de booznaemste Patriarchen / ende
Prophten hier in te berispen zijn / de welke niet
alleenlijck sondaeren/en boose menschen ghe-eert
hebben/maer doock met de selve uptwendighe teer-
kenen / diemen deurgaens bewijst aen Godt / als
te weten / knielen / bugghen / plat vallen ter
aerden/ etc. Tis seker dat haer niemant hier o-
ber en kan beschuldigē van Af-goderije; waerom
om diestwil dat sy (al-hoe-wel sy uptwendelijck de
selve teekenen van eere aen de menschen betwe-
sen/diemen Godt ghemepulijck toe-dzaeght)noch-
tang in haer ghemoet en achten sy die menschen/
die

die sy eerden/niet als goden / noch en hadden de meyninghe niet van haer die eere toe te draeghen/ de welke Godt alleen toekomt / maer eene eere onghelyckelijck minder/te weten/die ghelyck-fozmigh was aen haeren staet / ende conditie. Alsoo segghe ick oock van het eeren van onse beelden / wy en houden die niet booz onse Goden/noch wy en draegen haer die eere niet toe / die Godt alleen toekomt/maer eene eere onepndelijck minder/als die Godt alleen toekomt / doch die ghelyck-fozmigh is aen den staet/ende conditie van de ghene/die dooz de beelden upghedruckt / ofte af ghebeelt zijn / dat is / van de Heplighen selbe. Maer den staet/ende conditie vande Heplighen/is boven-natuuerlijck/Ergo de eere die wy haer bewijzen dooz haere af-beeldinghen/ofte ghelyckentissen / moet boven-natuuerlijck wesen: Ghelyckmen van de Goddelijcke eere niet en verhozt met de menschen (dooz knielen / buggen/plat-ballen/&c.) te eeren hier op dese wereldt / soo lanck als mense in't ghemoet niet en hout booz goden / noch de meyninghe heeft van haer de selbe eere toe te draeghen/die Godt alleen toekomt: Alsoo segghen wy oock dat wy de eere Godts niet en verhozten met onse beelden te eeren: 't sy dooz kniele/buggen/en platballen ter aerden / om dieswil dat wy die / noch haere boozbeelden en houden booz goden / noch de meyninghe en hebben van haer met de selbe eere t'achtervolghen / de welke Godt alleen toekomt.

Doch of my Partye. misschien seyde / dat wy de eere Godts te kozt doen / om dat wy eene boven-natuuerelijcke eere aen de beelden bewijzen / ende dat de eere die Godt alleen toekomt oock boven-natuuerlijck is.

Ick bekenne dat de eene eere boven-natuuerlijck is / ende de andere oock / maer hier upt en volght niet dat wy de eere Godts verhozten / om dat wy made een boven-natuuerlijck eere aen de beelden bewijzen/want al hoe wel alle beyde dese

eeren boben-natuerlyck zyn / soo ist nochtans / dat de eere/die men Godt alleen schuldigh is / van eenen slaggh / ende weerdighepdt is / onepudelyck meerder / ende verhegender / als die eere / de welke wy aen de beelden toe draeghen : Ergo die eere / die wy aen de beelden betuyfen / en kan in het minste niet schaedyghen / ofte verhinderen die eere die wy Godt alleen schuldigh zyn.

Ick thoone dit klaerder in een ander exempel. De liefde met de welke wy Godt beminnen ter oorzaecke van syne opperste goetheyt / is boben-natuerlyck / ende de liefde met de welke wy Christum beminnen / als mensch / door ons ghestorven / Is mede boben-natuerlyck / niemant nochtans is soo onwetende / ende onberstandigh / die segghen sal / dat wy te hoort doen aen de boben-natuerlycke liefde met de welke wy Godt moeten beminnen / als wy mede met eene boben-natuerlycke liefde Christum beminnen puer / ende euckelyck / als mensch wesende. 't selve moet gheseyt worden van de boben-natuerlycke eere / die Godt alleen toekomt / ende die boben-natuerlycke eere / die wy aen de beelden bewyfen.

Ten derden. Dient door waerschouwinghe aen de een-boudighe ghemeente van Partye , dat alle stucken van de Keligie / niet en moeten staen met platte / ende uyt-gedrukte woorden in de Schryftuere : Want ten eersten, dese woorden en staen nergens inde Schryftuere : Daer is eene Dryvuldigheyt. Noch dese: Het Avondt-mael des Heeren, ofte den Doop sijn Sacramenten; Noch dese: Het houwelyck, en is geen Sacrament, &c. 't is dan ghenoech / dat men se door wetrellycke consequentien / uyt de Schryftuere kan trecken; want op dese maniere / ende anders niet / ghelooft Partye datter eene Dryvuldigheyt is / dat het Avondt-mael des Heeren / ende den Doop Sacramenten zyn, dat het houwelyck gheen Sacrament en is / &c. Ergo schoon daer in de heele Schryftuere niet te vinden en waeren dese woorden: Men magh wel beelden maecten, ende die eeren,

'tis

van de Beelden ende Beelden-dienst. 85
't is ghenoech (ghelijck het oock in andere ghe-
wichtrighe stucken is aen onse Partye) datmen dier-
ghelycke Schrif-
tuere-plaetsen kan voort-brengen/
upt de welcke men dese leeringe/dooz wettelycke
consequentien kan trecken.

Ten lesten. Moet de ghemeynte van Partye we-
ren / datter gheen onderschept en is / vooz soo
veel als het eeren raecht / tusschen een beelt, of fi-
guere, of ghelijckenisse, of af setsel, of uytwendigh ver-
toonfel. Dit / segghe ick / is al een dinghen vooz
soo veel als het eeren aengaet; want de Schrif-
tuere als sy Exodi 20. Verbiedt al wat ghesneden
is / daer by steltse oock / ghelijckenisse. Ergo 't is
dat ick bewijse upt Schrif-
tuere datmen de beelden
mach eeren / 't sy de Figueren, 't sy de ghelyckenis-
sen, 't sy de uyt-wendighe vertoonfelen, het komt al op
een upt. Laet ons dan beghinnen / ende komen
tot de bewyssen upt Schrif-
tuere.

HET III. CAP.

Wordt bewesen datmen de Beelden
in't besonder mach eeren.

§. I.

Bewijs uyt Schrif-
tuere aengaende het
eeren des Cruys.

Numerorum Cap. 21. vers. 8.

DE Heere seyde tot Moyse: Maecte u een vyerige slan-
ghe, ende steltse op eenen staeck: Ende het sal ghe-
schieden, dat al die ghebeten is, als hyse aensiet, soo sal
hy leven.

V. 9. Ende Moyse maecte een koperen slanghe, ende
stelde se op eenen staeck, ende het gheschiede, als een slan-
ghe

ghe yemandt beet, soo sagh hy de koperen slanghe aen, ende hy bleef levendigh.

Vraeghe **Wat was dit vierigh / oft koperen Serpent anders / als een beeldt, ofte figure, ofte ghelijckenisse vanden ghekruyften Christus?** Dit is soo klaer datter niemant aen en magh twyffelen / want

Ten eersten, **De Heere Christus selve heeft ons dit met klaere / ende dupdelijcke woorden gheleerd** *Ioan. Cap. 3. V. 14* Ghelijck Moyses de slanghe in de woestijne verhooght heeft alsoo moet den Sone des menschen verhooght worden, te weten / aen het Cruyce, ghelijck den Dordrechtschen Bijbel dat verclaert *Num. 27.* Hoe kunnen dese woorden / Ghelijck het Serpent. Alsoo den Sone des menschen / anders verstaen worden / als dat het Serpent eene ghelijckenisse van Christus was / ende sijne verhooghinghe, eene ghelijckenisse / ofte af-beeldinghe van de cruyssinghe *Christi*, ende den staeck, daer op het verheben was / eene ghelijckenisse van het Kruys *Christi*: ende ten lesten / het verheven serpent op eenen staeck, eene ghelijckenisse van Christus ghehanghen aen't kruys.

Dit is oock het gheboelen vanden ouden Tertulianus, ober beerthien hondert en sestig jaeren / *Lib. 3. contra Marc.* ende vande H. Justinus Martelaer ober vijftien hondert jaeren. *Dialog. contra Tryphon.* van den H. Augustinus *Serm. 101. de temp.* van den H. Chrysofostomus, *de adorat. Crucis.* Theodoretus, & Theophylactus, &c.

Jaer Joannes Calviin selve / schrybende op het boorzepde Capittel Numer. 21. noemt dit Serpent / een af-settel, ofte ghelijckenisse van Christus.

Maer hebben dan upt de leeringhe vande out-baeders / jaer upt de bekentenisse van Partye selve / jaer upt de gherupghenisse van Christus selve / dat het koperen serpent / niet alleen een beeldt, of af-settel, of figure, of af-beeldinghe, of ghelijckenisse *Christi* was / maer naemelijck oock een beelt vanden ghekruyften Christus, of van het kruys *Christi*.

Du is dan de vraeghe / of de Joden dit beelt *Christi*,

Christi, hebben ghe-eert? Ick segghe dat sae.

Mijn eerste bewijs / trecke ick upt dese woorden vande Schrifstuerre : Het sal gheschieden dat al die ghebeten is , als hy dit serpent aensiet , soo sal hy leven. **Wederom** : Het gheschiede , als een slanghe yemandt beedt, soo sagh hy de koperen slanghe aen , ende hy bleef levendigh. **W**aer toe diende dit aensien van het serpent? was het niet om de ghesonthepdt te verkrigghen? sonder twijffel / want de boozsepe woorden gheben dit klaer upt / wel aen dan ; soo stemme ick toe't ghene den H. Hieronymus seyt : dat de Joden dit beeldt aensaeghen , met eene inwendighe eerbiedinghe. **I**ck rhoone dit in een exempel / dat wy daeghelijck sien booz de ooghe. **D**aer is eenen bedelaer die eene aelmoesse verwacht van eenen rijcken / hy slaet sijne ooghen ootmoedelijck op den rijcken ; wat is dit aensien anders als eene eerbiedinghe met de welke hy de aelmoesse bzaeght : **D**e Joden , die ghebeten waeren van de serpentes/waeren in doodts noodt/haer was geboden/het serpent aen te sien om te bekomen haere ghesonthepdt ; hoe kost dit aensien anders gheschieden in sulck eenen noot/als met eene ootmoedighepdt / de welke den noodt/ende perijckel des doodts ghemeynelijck medebzenght / maer ootmoedighepdt ende onderwerpinghe is eene soorte van eerbiedinghe / Ergo het aensien der Joden van het serpent is gheschiet met eenighe eerbiedinghe.

Doeght hier nu by / dat sy / eyghentlijck de ghesonthepdt niet en hadden te verwachten van het serpent / maer door het aensien van het serpent / hadden sy die te verwachten van Godt / want soo seght den **W**ijseman *Sap. Cap. 18. v. 7.* Die hem tot dat selve (serpent)keerde, en wiert niet behouden door het ghene hy aengheschouwt hadde, maer door u, den behouder van al. **T**welck haer Moyses (om alle Af-goderijen te schoutwen) sonder twijffel hadde gheleert: **D**it bevesticht oock den H. Ephrem ober derthien hondert saeren / *de penitentiâ circa medium:*

Propterea in ligno serpentem suspendit, ut qui in eum aciem oculorum intenderent, sanarentur, non per serpentem, sed propter poenitentiam, ceinebant quippe ipsū & peccatum in memoria reducebant.

Daerom, seyt hy/ heeft Moyses het serpent ghehanghen op eenen staeck, op dat die, de welcke haere ooghen slaende, souden ghe nesen worden, niet door het serpent, maer door de boet-veerdigheydt, want sy saeghen op het serpent, ende sy wierden haere sonden indachtigh.

Wat sal Partye hter op segghen? sal sy my dit segghen van den Wyseman, ende van Ephrem, toestemmen/ of niet? hebben de Joden haere ghesonthepdt ghekreghen van Godt selve / ofte van het serpent?

Ich weet wel dat sy my niet en sal bekennen dat de Joden haere ghesonthepdt hebben ghekreghen van het serpent / want sy en wilt in gheene schepselen ghelijck als zijn waeter / olje / sout / &c. eenighe kracht bekennen tot eenighe boven-natuerlycke uytwerckinghen; Ergo soo resteerter alleen / dat my Partye bekenne / dat de Joden haere ghesonthepdt verkreghen van Godt: door wat middel? te weten door het aensien van het serpent, want soo seyt Schryftuere: Al die ghebeten is, als hyse aensiet, soo sal hy leven. Ergo door het aensien van het serpen, naemen sy haere toeblycht tot Godt / om ghenesen te worden; Maer sy en kosten haere toeblycht niet nemen tot Godt / ofte sonder hem te bekennen als haeren behouder, ghelijck den Wyseman seyt, ofte sonder haere schult te bekennen met een berouw, ende leedt wesen / soo Ephram seyt / gheen van beyde en kost gheschieden sonder eere toe te draeghen aen Godt; Ergo / door het aensien van het serpent, eerden sy Godt: Soo doen wy oock ten opsichte van onse beelden (ghelijck als boven be-thoont is) ergo in dit stuck zijn wy ghelijck-formigh aen de Schryftuere.

Mijn tweede bewijs trecke ick uyt het 4 Boeck der Coninghen Cap. 1 .v. 4. Alwaer gheseyt wordt / dat dit boozsepde koperen serpent is betwaert ghe-weest / tot de tijden toe vanden Coningh Ezechias, dat is / sebz hondert en seben en-twintigh jaeren / want het is van Moyses opgherecht gheweest in't jaer des werelds 1583. ende Ezechias regeerde in't Jaer 3309. Dat

Dat my nu Partye eens segghe/ hoe/ende waer/
dit koperen serpent is bewaert gheweest? Joannes
Calvyn sal my antwoorden *Numeror. 21.* 'Tis seyt hy/
op-ghesloten gheweest als eenen kostelijcken schat, ende
sorghvuldelyck bewaert gheweest, soo langhen tydt, in
het tabernakel des Heeren, te weten/tot eene eeuwige
ghedachtenisse van de wonderheden / die daer ou-
trent maeren in boozleden tijden gheschiedt. **S**eer
wel. **V**raeghe nu oft het gheen eere en was booz
het serpent / ghestelt te worden in't heyligh / op de
plaetse daer Godt selve ghedient wiert in het taber-
nakel des Heeren? ghehouden te worden booz eenen
kostelijcken schat? booz-ghestelt te worden aen't
volck / tot eene eeuwige ghedachtenisse van de
wonderheden Godts? (want dat het aen't volck is
booz-ghesteldt gheweest / blijkt klaer upt het
boozghemelde 18. *Cap.* alwaer gheseyt wort / dat sy
ten lesten dit serpent hebben beghinnen te wie-
roocken/sacrificien te doen/ &c.) **E**rgo / volgheng
Schrifruer/ soo en is het niet ongherijmt / indien
wy aen de beelden van't krus (waer van dit
serpent eene af-beeldinghe was) dese eere toedrae-
ghen/ dat wyse stellen in't Heyligh, dat wyse ach-
ten als kostelijcke schatten / ende dat wyse houden
tot ghedachtenisse van de wonderheden die Godt/
booz sijnen sone/daer mede ghewrocht heeft / ende
dat wyse booz stellen aen de ghemeente.

Du dat Ezechias den Coninck / dit serpent heeft
doen mozselen / en doet niet ter saecke / want den
Dordrechtchen Bijbel *Num. 7.* bekennt dat de Joden
dat hielden booz haeren Afgodt, ende Augustinus van
ghelycken *Lib. 10. de Civit. Dei Cap. 8.* is van het selve
gheboelen / als hy seght : Als het dwaelende volck,
daer naer dit koperen serpent, hadde beghinnen te dienen
als eenen Af-godt, de Coningh Ezechias, heeft het, met
grooten lof van godtvruchtigheydt, ghemorfelt.

Maer (ghelyck als boven bewesen is / wy en
houden onse beelden booz gheene Afgoden / ergo
dit bzeken/ ende wegh-nemen van het serpent / en
doet niet ter saecke : 'Tis ons ghenoggh dat het

Cum postea
populus er-
rans tãquam
idolum cole-
re capisset,
Ezechias rex,
cum magna
pietatis lau-
de, contrivit.

soo menighe jaeren / op de tijden van soo veel
Godtbruchtighe Rechterg/en Continghen / is ghe-
stelt geweest in de heylighe plaetse des Heeren /
gehouden door eenen kostelijcken schat / 't welck
wy segghen / niet te kunnen gheschieden / sonder
dat te bereeren.

Mijn derde bewijs trecke ick uyt de verclaringe /
de welcke den H. Augustinus aengaende dese Schrif-
tuer-plaetg maect *Libro 3. de Trinit. Capite 10.* Daer
hy alsoo spreect : Altemet maectmen eene selve
figuere / ofte beeltenisse om te blijven eenigen tijt /
ghelijck heeft kunnen wesen dat koperen serpent, 't
welck verheben is geweest in de woestijne. Maer
om dieswil dat dese dinghen wel bekend zijn aen
de menschen / want sy zijn ghemaect bande men-
schen / sy moghen wel achtervolght worden met eere, als
dinghen de welcke Religieus zijn, ofte de Religie raecken,
Maer sy en kunnen gheene verwonderinghe ver-
oorzaecken / als of sy wonderlijcke dinghen wae-
ren.

Aliquando
ad hoc fit ea-
dem species,
vel aliquan-
tulum man-
sura, sicut
potuit serpens
ille aeneus,
exaltatus in
cremo, &c.
Sed quia haec
hominibus
nota sunt,
quia per ho-
mines fiunt,
honorem tan-
quam Reli-
giosa possunt
habere stu-
porum tan-
quam mira-
non possunt.

Daer seght immers Augustinus opentlijck / dat
men het koperen serpent mocht achterholghen met
eene Religieuse eere, ofte dat men mocht eeren als ee-
ne saecke / die de Religie aengaet. Ergo met meerde-
re eere als men ghemeenlijck bewijst aen enckele
menschen. Nu sal alle redelijck mensch my moe-
ten toestemmen dat het sekerder is / sich te houde
aen de Schriftuer / soo Augustinus verklaert / om dat
hy naerder is gheweest aen de tijden van de Apo-
stelen / ende meer verlicht in de Schriftuere / als
aen de nyt-legginghe van Partye, Ergo houdende
my aen Schriftuer soo sy van Augustinus verklaert
wort / soo segghe ick / dat men het koperen serpent of-
te metter daer Religieuse eere bewesen heeft / ofte
ten minsten dat men heeft moghen doen.

Nu hoorder / Christus selve die seyt / dat het ko-
peren serpent, sijn af-beeldinghe ofte ghelijckenisse
is gheweest / als hy soude hanghen aen het kruys /
de H. Outbaeders hy kans van alle eenwen /
noement van ghelijcken een beeldt / ofte figuere
van

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 91
van het kruys Christi, ende Joannes Calvijn en
ontkennet niet/ Ergo indie men den gekrup-
sten Christum, ofte sijn cruys, heeft ge-eert/ ofte
Religieuselijck moghen eeren onder de ghe-
daente van een serpent ghestelt op eenen
staeck/ veel meer salmen dat moghen doen/
onder de ghedaente van eenen mensch han-
ghende aen het kruys / aenghesien dat dese
ghedaente meer ghelijck-fozmigh is aen den
persoon/als het koperen serpent is geweest.
Veel meer salmen dese ghedaente moghen
opsluyten, ende bewaeren, ende voorstellen aen de
ghemeynte, ende houden booz eenen kostelijken
schat, ende stellen in de Kercken tot eene eeu-
wighe ghedachtenisse / als het koperen ser-
pent. Laet ons nu sien wat dies-aengaende
ghedaen heeft de eerste / ende rechtsinnighe
kercke van de eerste 400. jaeren.

§. II.

Wordt bewesen dat de Christenen van de
eerste 400. jaeren, dat is vande rechtsinni-
ghe Kercke, het teecken des Kruys hebbē
ghe-eert.

T Is seker/ende ghewis dat de eerste/en-
de oude Christenen deurgaens/ende booz
alle wercken haer plochten te teekenen met
het teecken des kruys / op haere boozhoof-
den/bozsten/hupsen/ ende dat te ghebzupckē
tot de booz-naemste kerckelijcke diensten.
Ick sal eenighe Out-baeters/ in't booz-by-
gaen hter booz-stellen / de welke van dese
loffelijcke ghewoonte ghewach maecten in
haere schriften / ende daer upt besluyten dat
sy dit Teecken hebben ghe-eert. Booz eerst
dan

Tertul-

Tertullianus. Anno 230.

Libro de Coronâ militis Capite 3.

a Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum, ac vestitum, & calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad cubilia, ad sedilia, quæcunque nos conversatio exercet, frontem Crucis signaculo, terminus.

a Wy teekent ons boozhoofd met het teekenen des kruys / booz alle boozt-ganck / ende roeringhe / booz alle uyt-ganck / ende inganck / booz het kleeden / booz het wasschen / booz den eten / booz het slaepen / booz het sitten / ende ten lesten booz al wat wy doen.

Origenes Anno 230.

Homiliâ 2. in Psalmum 38.

b Ecce hic Christianus dicebatur, & signo Christi signabatur in fronte.

b Stet desen wiert Christen ghenoeit / ende hy wiert op het booz-hoofd gheteekent met het teekenen van Christus.

Lactantius Firmianus Anno 290.

Libro 4. Institutionum divinarum. Capite 27.

c Nunc satis est huius signi potentia, quantum valeat, exponere. Quanto terrore sit demonibus hoc signum, sciet, qui viderit, quatenus adjurati per Christum, de corporibus, quæ obsederint, fugiant. Nam sicut ipse, cum inter homines ageret, universos demones verbo fugabat, ita nunc sectatores ejus, eosdem spiritus inquinatos, de hominibus, & nomine Magistri sui, & passionis signo excludunt. Cujus rei non difficilis est probatio: Nam cum diis suis immolant, si assistat

c Du kan men ghenoech uyt-legghen de kracht van dit teekenen / hoe veel dat het vermogh. Hoe seer dat de dupbelen booz dit teekenen schroomen / kan hy weten / die altemet heeft ghesien hoe sy / bestwozen zijnde dooz Christum, bluchten uyt de lichaemen / die sy besaeren. Want ghelijck hy selbe / als hy noch was onder de menschen / alle de dupbelen met een woordt heeft verjaeght / alsoo oock syne naerbolghers verjaeghen uyt de menschen die onsupbere gheesten dooz den naem van haeren meester / ende dooz het teekenen van syne passie. Dese saecke en is niet moepelijck om te bewysen: Want als sy offerhande doen aen haere Goden / ende dat ter pemandt teghenwoordigh is / die het boozhoofd gheteekent heeft / sy en kunnen gheen sacrificie doen / ende de waer leggher

cu

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 93
en kan gheene antwoorde gheben. Ende
dit is dickwils de voornaemste oorzaecke ge-
weest / waerom dat de Continghen / de
rechtveerdigheyt hebben verbolght. Want
alffer sommighe van haere dienaren / die
Christenen waeren / by haere heeren waeren
in't sacrificie / als sy haere booz-hoofden
met dit teecken / hadden gheterkent / s'heb-
ben haere goden verjaeght / soo dat sy de toe-
kommende dinghen / upt het bespien van
het inghewant der gheslaeghene beesten /
uit en kosten boozsegghen.

Den H. Cyrillus Hierosolym. Anno 365.

Catechesi 13.

d En laet ons niet beschaemt wesen den
ghekrupsten te belijden / maer laet ons met
betrouwen / op ons booz-hoofst met de bin-
gheren dzucken het tecken des kruys. En-
de dat men het kruys maecke in alle andere
dinghen / in het eten / dzincken / upt-gaen /
ingaen / booz den slaep / in't ligghen / in't
gaen / in't rusten.

Den H. Athanasius Anno 340.

In vita S. Anthony.

e De duybelen plegghen haer upt te geben
booz Enghelen Godis / de welke soo ghy
sult ghewaer worden / waepent soo u lie-
den selbe / als uwe hupsen / met het teec-
ken des kruys / ende terstondt sullen sy
verdwijnen.

aliquis signatam
frontem gerens, sa-
cra nullo modo litat.
Nec responsa potest
consultus reddere
vates, Et, hec sepe cau-
sa praecipua iustitiam
persequendi, regibus
fuit. Cum enim qui-
dam ministrorum
nostri, sacrificantibus
Dominis assisterent,
imposito frontibus
signo, Deos illorum
fugaverunt, ne posset
in visceribus hostiarum
futura depingero.

d Non pudeat nos
Crucifixum confite-
ri, sed in fronte con-
fidenter, signaculum
crucis imprimatur,
Et in alijs omnibus
crux fiat; in panibus
comedendis, in pocu-
lis bibendis, in
egressu, & ingressu
ante somnum, recu-
bando, & surgendo,
eundo, & quiescendo.

e Sdient daemones
Angelos Dei se fin-
gere, quos cum vide-
ritis, tam vos, quam
domos vestras crucis
armate signaculo, &
confestim solventur
in nihilum.

Den

Den H. Basilius Anno 370.

Homilia 19. in Gordium Martyrem.

Hæc locutus, ubi se crucis figurâ circūscripsisset, procedebat ad plagam, nihil immutato colore, neq; quidquā alteratâ faciei alacritate.

Als den Martelaer Gordius, dit gheseyt hadde / heeft sich gheteekent met de figure des kruys / ende soo gtnck hy henen naer de doot / noch veranderende van couleur / noch van aensicht.

Den H. Gregorius Nazianzenus. Anno 370.

Homilia 1. in Iulianum ante medium.

Ad crucem, vetusque remedium confugit, hocque se, adversus terrores con-
signat, &c. Valuit signaculum, cedunt demones, pelluntur timores.

Julianus ghekomen zijnde in eenen Afgodischen tempel / in den welke dubbelschen spoogh was / ende groutwelyck gherucht / heeft sijne toeblycht ghenomen tot sijn oudt remedie / te weten / het kruys / met het welck hy sich heeft gheteekent teghen den schyck / &c. Het teeken heeft kracht ghehadt / de dubbelen wijcken / de vzeese woedt ber-
dzen.

Sozomenus. Anno 420.

Libro 5. Ecclesiastica Historia Capite. 2.

Julianus seipsum signo crucis con-
navit, quo facto, spectra è vestigio eva-
nerunt.

Julianus heeft sich geteekent met het teeken des kruys / ende op den selven stont is al den dubbelschen spoogh berdwonen.

Den H. Epiphanius. Anno 370.

Heresi 30.

Accepto vase aquæ coram omnibus, magnâ voce crucis signaculum proprio suo digito vasi imposuit, & invocato nomine Jesu, dissoluta sunt incantamēta.

Josephus, die van Joodsch Christen ghe-
worden was / heeft booz al het volck / een-
bat met waeter ghenomen / ende overlupt
met sijnen eyghen vingher daer ober ghe-
maect het teeken des kruys / ende aen-
gheroe-

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 95
gheroepen hebbende den naem Jesus sijn alle
tooberijen verdruben.

Den H. Hieronymus. Anno 390.

In vitâ Hilarionis.

Hilarion heeft sijn boozhoofd gheteekent
met een kruys / ende met sulck een helmet
ghewaepent zijnde / ende met soo een bozst-
harnas omringhelt liggende / bocht hy dies
te kloeker teghen den duyvel.

Crucem signavit
in fronte, talique
armatus casside, &
loricâ fidei circum-
datus jacens, fortius
præliabatur.

Den selven.

Epistola 8. ad Demetriadem.

Slypt de kamer van uwt' ghemoet / ende
waepent dickwils u boozhoofd met het teek-
ken des kruys / op dat den duyvel in u ghee-
ne plaetse en vinde.

Claudas cubiculum
pectoris, & æbro,
signaculo crucis mu-
nias frontem tuam,
ne exterminator Æ-
gypti in te locum re-
periat.

Den selven.

In Caput 9. Ezechielis.

Het kruys wordt dickwils upt-gebrucht /
ende met de handt-gheteekent op de booz-
hoofden der Christenen.

Crucis habet si-
militudinem, quæ in
Christianorum fron-
tibus pingitur, & fre-
quenti manus in-
scriptione signatur.

Den H. Ioannes Chrysostramus. Anno 398.

Homiliâ quod Christus sit Deus.

Het kruys is doozluchtigher gheworden
als de kroonen van keysers / ende Conin-
ghen: Want het hoofd en wordt soo seer niet
berciert met de koninklycke kroone / als
met het kruys / het welck alle eere weert-
digh is. Ende booz het welck te bozen alle
eenen schroom hadden / de figuren daer van
wordt grootelyck ghesocht / ende wordt
doek

Crux diademati-
bus, & coronis cla-
rius factum est, neq;
enim sic regiâ coronâ
ornatur caput, ut
cruce, quæ omni cul-
tu dignior: Et quam
omnes prius abhor-
rebant, ejus figuram
tantopere quarunt,
atque adeo ubique

ea invenitur, apud Principes, apud subditos apud mulieres, apud viros, apud virgines, apud nuptas, apud servos, apud liberos: subinde eam omnes se signant, inscribendo in nobilissimum membrum nostrum, in fronte enim nostram, quasi in columna, quotidie figuratur: sic in sacra mensa - sic in Sacerdotum ordinationibus, sic iterum cum corpore Christi in mysticis canis fulget.

Quando Cruce te signas, universam tecum crucis causam verte; & iram, ac reliquarum passionum incendia extingue: Quando te cruce signas, magnam tuam frontem arma fiducia, libertate animum munias.

Crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur

Quid est, quod omnes noverunt, signum Christi, nisi crux Christi? quod signum nisi adhibeatur, sive frontibus credentium,

oock ober al ghebonden / by de Princen / by de onderfaeten / by de vrouwen / by de mans / by de maeghden / by de ghetrouwde / by de slaef / by de vyde. En allegaer teeckent haer onderruffchen daer mede / dzuickende dat op ons edelste lidtmaet / want het wordt daeghelijck af-ghebeelt op ons voozhoofst / als op eenen pflaer. Alsoo schijnt het oock npr / op de H. Tafel / alsoo in de ordeninghe der Priesteren / alsoo in het verborghen abondtmael / met het lichaem Christi.

Den selven.

Homilia 55. in Mattheum.

Als ghy u teeckent met 't krups / oberleght met u selven alle de oorzackken van 't krups / ende bluscht den brandt van de gramschap / ende andere quaede gheneghelijckheden: Als ghy u teeckent met 't krups / waepent u voozhoofst met groot betrouwen / ende versterckt u herte met vryhepdt.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Tractatu 3. in Ioannem initio.

Ghy moet heden op u voozhoofst / als op een zyd-post gheteekent worden / met het teekenen des krups / met het welck alle Chyristenen worden gheteekent.

Den selven.

Tractatu 118. in Ioannem in fine.

Wat is het teekenen Christi, 't welck aen alle menschen bekend is / anders als het krups Christi? Welck teekenen / ten sp dat het ghebruyckt worde / ofte op de voozhoofden bande

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 97
vande gheloochighe / ofte ober het waeter/
dooz het welck sy herborzen worden / ofte o-
ber de olte met de welcke sy gesalft worden/
ofte ober het sacrificie / met het welck sy ge-
boedt worden / niet van dit al / en wordt
wettelijck volbracht.

sive ipsi aqua quâ
regenerantur, sive o-
leo quo chrisinate
unguntur, sive sacri-
ficio, quo aluntur,
nihil eorum rite per-
ficitur.

Den selven.

In Psalmum 141. propè medium.

Soo verre ist van daer / dat ick my soude
schaemen van 't kruys / dat ick het kruys
Christi niet en hebbe op eene verborzen plaet-
se / maer dat draeghe op het vooz-hoofst.

Usque adeo de
cruce non erubesco,
ut non in occulto
loco habeam crucem
Christi, sed in fronte
portem.

Paulus Orosius Anno 425.

Libro 7. Historia.

Theodosius den Keeser / sich waepenende
met het teecken des kruys / heeft teecken
ghegheben tot het ghebecht / ende sich ghe-
sieldt in het midden vanden slag / seker we-
sende vande victorie / al-waert saecken dat
hem niemant ghebolght en hadde.

Signo crucis se
muniens, signū præ-
lio dedit, ac se in bel-
lum, etiamsi nemo
sequeretur, victor fu-
turus immisit.

Den H. Cyrillus Alexandrinus Anno 430.

Libro 6. contra Iulianum ante medium.

De Christenen draeghen sorghe dat sy
haere hupsen / ende vooz-hoofden teekenen/
met het teecken van het kostelijck kruys.

Quibus cura est
& domus, & frontes
signo pretiosæ crucis
signare.

Ⓞ

Besluit.

Besluyt.

Ick en weet niet / wat dat ick hier eerst sal be-
 monderen / ofte de vermetelijckheydt van Partye,
 ofte wel haere verblintheydt. Ick segghe dat het
 eene groote vermetelijckheydt is / eene gewoon-
 te (ghelijck ick nu bewisen hebbe van sich te teec-
 kenen met het teecken des Krups) eene gewoon-
 te / segghe ick / de welke op alle eenwen / en tij-
 den / in den Oosten / en Westen / Noorden / en Zuy-
 den / by alle Christenen (soo de voornoemde H. H.
 Out-baeders eenpaerlijck gherupghen) is in 't
 ghehuyck gheweest / te verwerpen / ende af te
 schaffen : eene gewoonte die van alle H. H. recht-
 sijnighe Out-baeders soo Griekische als Latijn-
 sche / Africaenen / Italiaenen / Spaignaerden /
 &c. vooz goet wordt ghehouden / ende aenghepre-
 sen / te houden vooz ongherijmt / ende upt te schel-
 den als supersticie. Dit is puer / ghelijckmen ge-
 meynlijck seyt in 't latijn / contra torrentem, met ge-
 welt willen op swemmen teghen den vollen / en-
 de teghen-worstelende stroom van eene snelle ri-
 viere ; oversulckx ghelijck jemandt die dit soude
 willen up-boeren / sonder aen te sien de erbaren-
 ste swimmers die hem dit ontraeden / met recht
 plichtigh soude wesen van groote vermettheyt /
 alsoo / segghe ick / dat het in dit stuck mede gaet
 met onse Partye. Voeh niet minder en dunckt my
 te wesen haere verblintheyt : want niet tegenstaen-
 de / dat sy soo openbaere gherupgenissen heeft na
 de alder-outste / ende tresselijckste Baeders vande
 oprechte Kercke / dat de dupbelen vooz het maec-
 ken van het teecken des Krups zyn versaecht ge-
 weest / gelijk als Lactantius, Athanasius, Gregorius
 Nazianzenus, Sozomenus, ende Hieronymus gherup-
 ghen? Dat de af-goden daer deur zyn stom ghe-
 worden / ghelijck als Lactantius seyt : Dat de
 Martelaers daer deur zyn verstercht gheweest /
 ghelijck

ghelijck den H. Basilius ghetuyghet: Dat de Coorberhen daer deur sijn verdzeven gewest / gelijck als Epiphanius seyt: Dat de passien des ghemoetg daer deur konnen ghebroken worden / gelijck als Chrysofomus leert: Dat noch den Doop / noch de salbinghe / noch de ordeninghe der Priesteren / noch het sacrificie / sonder dit / niet wettelijck en konnen volbracht worden / gelijck als Augustinus, ende Chrysofomus, segghen: soo ist nochtans dat Partye, de ooghen niet en wilt open doen / om te sien datmen dit teecken magh eeren.

Te segghen dat alle dese boozgaende verhaelen fabels sijn / dat is soo veel ges. pt / als dat de trefelijckste Baeders vande recht sinninghe Kercke bedrieghers sijn. Te segghen dat sy waerachtigh sijn / dat is soo veel als toe-stemmen / datmen het teecken des Krups magh eeren / want gelijck het wijcken van eenen minderen persoon / aen eenen die meerder is van conditie / is hem eere bewijssen / alsoo is het bluchten der dupbelen booz het teecken des Krups niet anders als eene eerbiedighe dzeese; ghelijck het swijghen van een kindt / in de teghentwoozdigheyt van sijne ouders / is aen haer eerbiedinghe dzaeghen / alsoo is het stom worden vande af-goden in het aensien van het teecken des Krups / niet anders als dat eere bewijssen; gelijck het stellen van eenen persoon op de verhebenste / ende hooghste plaetse / is hem ver-eeren / alsoo het upt drucken van het teecken des Krups op de booz-hoofden der Christenen ('t welck het edelste lidt-maet is / soo als Chrysofomus seyt) is het Krups ver-eeren; ghelijck semandt toe te schrijven dat niet sonder hem wettelijck en kan gheschieden / is hem eere aendoen / alsoo / te seggen / dat sonder het teecken des Krups / noch doop / noch salbinghe / noch ordeninghe der Priesteren / noch sacrificie / wettelijck volbracht en kan worden / streckt sonder twyffel tot groote eere / ende lof van het teecken des Krups. Maer alle dese boozgaende dinghen worden waerachtelijck ghesepdt /

sept/ ende berhaelt bande outste / ende treffelijckste
Daders bande recht sinnighe Kercke: Ergo
volgheng het gheboelen van alle eentwen / die Par-
rye selve bekenet oprecht gheweest te zijn / magh-
men het reecken des Kruys wel die eere toedrae-
ghen / de welcke de rechtsinnighe Kercke naeme-
lijck bande eerste eentwen/ aen dat heeft bewesen.

§. 3.

wordt bewesen dat de rechtsinnighe Kercke aen
de beelden, ofte figueren des Kruys eere
heeft bewesen.

Tertullianus Anno 230.

In Apologetico Capite 16.

Crucis Reli-
giosi.

Seght dat de Christenen van sijnen tijdt / ghe-
noemt werden bande Heydenen/ Religieusen van 't
Kruys, dat is / dat sy het Kruys Religieuze eerbie-
dinghe toe-droeghen / ofte Religieuze lijck daer
toe gheaffectioneert waeren / het welck Tertullia-
nus (daer hy nochtang andere valsche op-woz-
pinghen wederlept) niet en loochent / ende ober-
sulckx dooz sijn stil-swijghen stemt hy toe dat het
soo was/ ghelijck de Heydenen seiden.

Lactantius Anno 290.

In Carminede Passione.

Quisquis
ades, medij-
que subis in
limina templi
fiste parum,
insontemq;
ruo pro cri-
mine passum
Respice me,
me conde
animo, me in
pectore ser-

Wie ghy zyt/ die hier komt in het midden bande
Kercke/ staet een wepnigh stille/ ende siet my aen/
den onnooselen die vooz utwe sonden gheleden
heeft / berberght my in u gheinoet / betwaert
my in u herte. Besiet my van het hoofst tot de
boeten: Siet mijn hanz stijf van bloedt / ende
onder het hanz mijnen bloetighen halz / ende
het hoofst met breede dooznen dooz-hackelt / siet
mijne

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 101
 mijne toe-ghesloten / ende toe-ghedauwen
 ooghen / mijne bedroefde wanghen / ende
 mijne drooghe / ende met galle ghelaefde
 tonghe / siet mijn aensicht met de doot-ber-
 we oertrocken / siet mijne handen ghenae-
 ghelt / ende upt-ghetrocken ermen / ende ee-
 ne groote woude in mijne zijde / ende het
 bloedigh nat dat daer upt vloeydt / siet mijne
 doozboozde voeten / ende bloedighe lidmae-
 ten : Buyght uwe knien / ende aenbidt het
 eerweerdigh hout van het Kruys.

Den H. Athanasius Anno 340.

De Passione Domini.

a Is het niet weerdigher het Kruys lieber
 t'aenbidden / als te winnen de gratie vande
 joden / ende vande wereldt?

Den selven.

Questione 39. ad Antiochum.

b 'T is klaer dat het Kruys van ons / die
 gheloobighe sijn / wort aenbeden / ende met
 kussen ghe-eert om Christus wile / die daer
 aen-gheslanghen heeft.

Den H. Ambrosius Anno 374.

Oratione de obitu Theodosij.

c Helena heeft wisselijck ghedaen / als sy
 het Kruys heeft verheven / ende ghestelt op
 het hooft vande Coninghen / op dat het
 Kruys Christi, in de Coninghen / worde aen-
 beden / dat en is gheene bertelheyt / maer
 godbezuchtigheyt / als men 't toedzaeght aen
 de heylighe verlossinghe.

G 3

Den

va. Vertice ad usq; pe-
 des me lustra, & aspi-
 ce crines Sanguine
 concretos, & languin-
 olenta sub ipsis
 Colla comis spinisq;
 caput crudelibus
 haustum, compressos
 speculari oculos, &
 luce carentes, Affli-
 ctasque genas, & a-
 rentem inspicere lin-
 gua, Felle venenata
 & Pallentes funere
 vultus, Cerne manus
 clavis fixas, traetos-
 que lacertos Atque
 ingens lateri vulnus,
 cerne inde fluorem
 Sanguineu, fossosq;
 pedes, artusque crue-
 tos, flecte genu, lig-
 numque crucis vene-
 rabile adora.
 Numquid dignius
 est crucem, potius
 adorare, qua Iudaeo-
 rum, & mundi gra-
 tiam lucrifacere?

b Crucem a nobis fi-
 delibus adorari, &
 exosculando hono-
 rari propter Christu,
 qui in ea pependit,
 manifestum.

c Sapienter Helena
 egit, qua crucem in
 capite regum levavit
 & locavit, ut Christi
 crux in regibus ado-
 retur, non insolentia
 illa, sed pietas est,
 cum defertur sacre
 redemptioni.

Den H. Hieronymus Anno 390.

Epistolâ 17. ad Marcellam Capite 8.

a Ergone erit illa dies quando nobis liceat speluncam Salvatoris intrare, & crucis lambere signum!

a Sal dien dagh oock eens verschijnen / op den welken wy sullen moghen ingaen inde speloncke des Heeren / ende het teecken des Cruys kussen?

Den selven.

Epistolâ 27. ad Eustochium Capite 3.

b Prostrata ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat.

b Paula neder gevallen sijnde booz't Cruys / aenbadt / dat / als oft sy den Heer daer hadde sien aenghanghen.

Den H. Ioannes Chrysoftomus Anno 398.

In Sermone de veneratione Crucis. Tom. 1.

c venit anniversarius dies omni religione colendus, atque illustris sanctorum juniorum qui & ter beatam, vitalemque conservatoris nostri Iesu Christi crucem profert, & ad venerandum proponit. Quia igitur hodiernus dies pretiosæ crucis venerationi constitutus est, huc adeste omnes, eam cum metu, atque desiderio amplectamur. Hodie cæli atque terræ incolæ ingenti lætitiâ afficiuntur, propterea quod illustris, vitalisque crux Christi proponitur, cuius vi dæmones fugantur, morbi profligantur &c.

c Den saerlijckyschen dagh is ons verschenen / die met alle Godts-dienstigheyt maet gebiert worden / ende die doozluchtigh is dooz't V. Vasten / op weleken dagh het alder salighste / ende lebendigh - maeckende Cruys onses Salighmaeckers Iesu Christi wort te boozschijne gebzacht / ende boozghestelt om ghe-eert te worden. Om dies wil dan dat den regentwoordige tijt toegeschickt is tot het eeren van het costelijck Cruys / comt hier allegaet / ende laet ons dat met breefe / ende eerbiedinge omhelsen. Van daech sijn de inwoonderen vanden Hemel / ende aerde grootelijck verblijdt / om dies wil dat het doozluchtigh / ende lebendigh-maekende Cruys Christi wort boozghestelt / dooz het welck de dupbelen versaecht worden / de siekten verdruben &c.

Den

Den selven.

Ibidem.

a Wy aenbidden het kostelijck/ende leuen-
digh-waerkende Crups / ende wy houden
dat vooz eenen schat van grooter werden.

a Ejus pretiosam,
atque vitalem cru-
cem adoramus, &
pro thesauro magni
pretii tenemus.

Den H. Augustinus Anno 420.

Tractatu 36. in Ioannem ante medium.

b Daer en was eertijts niet ouerdrage-
lijcker vooz't lichaem/ als't Crups/ daer en
is nu op het doozhoof niet heerlijcker. Wat
mepnt ghy dat hy bewaert vooz sijne ghe-
trouwe dienaren/ de welke sulck eene eere
heeft aenggebaen aen het instrument van
sijne doot? Somma / het Crups en is hy
de Romeynen gheene straffe meer vooz de
misdaedighe / want nae dat het Crups des
Heeren is ghe-eert gheweest / men heeft ghe-
mepnt dat den misdaedighen ghe-eert wiert/
soo wanneer dat hy ghekrupst wiert.

b Nihil erat tunc in
carne in tolerabilius,
nihil est nunc in
fronte gloriosius.
Quid seruat fide-
li suo, qui talem hono-
rem dedit supplicio
suo? Denique modo
in poenis reorum non
est apud Romanos,
ubi enim crux Domi-
ni honorata est, pu-
tatum est quod &
reus honoraretur, si
crucifigeretur.

Den selven.

In Psalmum 36. ante medium.

c Daer hy de Oude misdaedigen wterden
ghekrupst/ daer en wordt nu niemant ge-
krupst. Het Crups is ghe-eert / ende 't is ge-
epndicht. 't is ghe-epndicht in de straffe/
ende het blijft in verheerlijckheyt. Van de
plaetse der straffen / is het gheraecht op de
vooz-hoofden der Kepsere: Die sulck eene
eere heeft gegheuen aen het instrument van
sijne pijnen/ wat sal hy bewaeren vooz sijne
gheloobighe?

c cum sub antiquis
scelerati crucifige-
rentur, modo nullus
crucifigitur. Hono-
rata est, & finita est.
finita est in poena,
manet in gloria. A
locis suppliciorum,
fecit transitum ad
frontes Imperatorū.
Qui tantum honorē
dedit poenis suis, quid
seruat fidelibus suis?

Den selven, oft een Autheur die op den selven tijdt, of daer ontrent heeft gheleest.

Libro 2. de visitatione Infirmorum.

a Habent Christianorum arcana, illius dominicae crucis quasi quoddam venerabile monumentum, quod de crucis ipsius imaginatione crucem cognominant, quod & nos omni veneratione dignissimum fatemur, & ad recordationem Crucifixi nostri veneramus. Adicitur enim super crucem quadam hominis mihi Patientis imago, per quod salutifera Iesu Christi nobis renovatur passio. Hanc complectere humiliter, venerare suppliciter.

b Mox ambitu consecratur condita in passionis loco basilica, quae auratis coruscis laquearibus, & aureis dives altaribus, arcano positum sacrario crucem servat quam Episcopus verbis eius, quotannis cum Pascha dominij agitur, adoranda populo, princeps venerantium ipse, promit.

a De verhozghentheden der Christenen/ hebben ghelyck als een eertweerdigh memozael van het Kruys des Heeren / welck memozael sy 't Kruys noemē ter oozsaecke vande af-heeldinghe des Kruys / het welck wy oock bekennen alle eerbiedinghe weerdigh te wesen / ende wy eeren dat tot ghedachtenisse van onsen ghekrupsten. Boven op 't Kruys wordt ghestelt een beelt van een lydende mensch / door het welck ons de memozie verberst wordt van het saeligh lyden Iesu Christi. Om-helst dit beelt ootmoedelyck / ende eert het devotelyck.

Den H. Paulinus Anno 420.

Epistola 11. ad Severum.

b Daer wordt eene Kercke gebouwt op de plaerse vande passie / blinkende van bergulde ghewelf-selen / ende rjck van bergulde autaeren; in dese Kercke wordt in eene heylighe heymelike plaerse het Kruys bewaert / het welck den Bisschop van die Stadt / saerlyck / als men den Paesschen des Heeren viert / te voorszijne brenghet / om dat het soude aenbeden worden van 't volck / ende den Bisschop is denersten die het eert.

Den

Den selven.

Ibidem.

a **M'** hebben ten lesten wat gebonden / het welck wy aen u sonden senden / tot hepligh-maekinghe van de Kercke / ende tot meerderen segghen van de **H. Reliquien**, te weten / een deel van een stukken van 't hout des **Goddelycken Krups** / 't welck ons van **Jerusalem** ghebracht heeft de saelighe **Melania**, door de ghifte van **Joannes**, den **Bisschop** van die **stadt**. **Ontfanght** dit vooz eene groote ghifte / al hoewel het seer weynigh is / neemt de ghedachtenisse van de teghentwoozdighe / ende den pandt van de eeuwighe saelighepdt. **Als** ghy-lieden u sult in-beelden dat ghy dat hout siet / aen het welck onse saelighepdt / ende den **Heere** der **Majesteit** / ghehecht wesende / in het midden van het beben des werelts / ghehanghen heeft / verheught u dan / met een beben uws herten. **Zijt** oock ghedachtigh / dat in het aensien van dit **Krup** de **steurotsen** gebozsten zijn / ende naer het exempel van de **steen** / scheurt u-lieden gemoederen met goddelycke **hzeese**.

Sozomenus Anno 420.

Libro 1. Historia Ecclesiastica Capite 8.

b **Den** **Kepser** **Constantinus** heeft veel eere betwefen aen 't hepligh **Krup**.

Cælius Sedulius Anno 430.

Libro 5. Carminis Paschalis Capite 13.

Christus de gheweldighe instrumenten
S 5
banden

Invenimus quod dignè, & ad basilicæ sanctificationem vobis, & ad Sanctorum cinerum cumulanâ benedictionem mitteremus, partem particulæ de ligno divinæ crucis, quod nobis bonum benedicta Melania ab Ierusalè, munere sancti inde, Episcopi Ioannis attulit. Accipe magnû in modico munus, sumite monumentû præsentis, & pignus æternæ salutis. Dum videre vos cogitatis lignum illud quo salus nostra, quo dominus majestatis affixus, tremente mundo, pependerit, exulteris cum tremore: Recordemur & petras fissas ad hujus aspectum crucis, & saltem saxorû amulatione, præcordia nostra fundamus timore divino.

Sanctæ cruci plurimum honoris tribuit.

Violenta savi roboris instrumenta,

suis membris illu-
 strans, poenam ho-
 nore vestivit, suppli-
 cium salute dicavit.
 Ipsaque pius in se
 tormenta sanctificas,
 signum damnationi
 propositum, fecit
 beatitudine conse-
 cratum. Ut hic nullus
 animo peregrinetur
 ignaro; crucis speciē
 causam venerationis
 ostendere, quae Do-
 minum meruit ado-
 randa portare, per
 quatuor eam plagas
 orbis extendi, pru-
 denti debet quisque
 ratione colligere.

vanden wydeden boom / dooz sijne lidmae-
 ten doozluchtygh maeckende / heeft de pijn
 met eere bekleet / ende de doodr-straffe ghe-
 heplight met saelighepdt. Ende de tozmen-
 ten / in sich selven / heplighende / heeft dat
 teecken met saelighepdt begaest / 't welck te
 bozen verdoemt was. Doch op dat hier nie-
 mant en dwaele; soo moet een jeghelyck
 weten / dat de ghebaente van 't krus (de
 welcke haer upt-streckt tot de vier deelen
 des werelts) oozsaecke toont van eerbie-
 dinghe / aenghesten dat het veroient heeft
 den Heere te draeghen / ende oberulckig
 weerdigh is aenbeden te worden.

Den H. Leo. Anno 440.

Epistolâ 72. ad Iuvenalem.

Particulam Domi-
 nicæ crucis veneran-
 ter accipi.

Ick hebbe het stuycken van het krus
 des Heeren / met eerbiedinghe ontfanghen.

Den selven.

Sermone 8. de Passione.

Signum salutis a-
 dorandum regnis
 omnibus inferebat.

Als Christus het krus droegh op sijne
 schouderen / dan droegh yp het teecken der
 saelighepdt / het welck in alle rijcken sonde-
 inghebracht worden / om aenbeden te wor-
 den.

§. IV.

§. IV.

Over-een-kominghe vande volghende eeuwen, (aengaende het eeren des Cruys) met de voorgaende.

Den H. Gregorius Turonensis Anno 596.

Libro de gloria Martyrum capite 5.

Het Krups des Heeren / 't welck vande Keyserinne Helena te Jerusalem is ghebonden gheweest / wordt 's Woensdaeghs / ende 's Dydaeghs aenbeden. ^a

^a *Crux Dominica, quæ ab Helenâ Augusta reperta est Hierosolymis, quartâ & sextâ feriâ adoratur.*

Evagrius Anno 596.

Libro 4. Historia Ecclesiastica capite 25.

^b Het lebendig-makende hout des Krups wordt te boozschijn ghebracht / op dat alle de nae-bueren daer souden kunnen saemen komen / ende deelachtigh worden van de saelighejdt daer upt boozt-komende. Ende als ons nu toe-ghelaeten was het cerweddigh Krups te aenbidden / ende t'omhel(en). **Et.**

^b *Vitale crucis lignum profert, ut omnes vicini, ibi in unum convenire possent, & salutis inde promanantis participes fierent. Postquam vero data nobis fuit potestas honoratam crucem adorandi, amplexandique &c.*

Rusticus Diaconus Anno 630.

Disputat. contra Acephalos.

^c Wy aenbidden allegaer het Krups / ende daer dooz / dien / wiens Krups het is.

^c *Adoramus omnes crucem, & per ipsam, illum cujus crux est.*

Den

Den selven.

Ibidem.

Nec non & clavos, quibus cōfixus est, & lignum venerabilis crucis omnis per totū mundum Ecclesia, absque ullā contradictione, adorat.

De gantsche Kercke / de heele werelt deur / aenbidt / sonder eenigh teghen-spreken de naeghelen met de welcke Christus gehecht is gheweest / ende 't hout van 't eerweerdigh Krups.

Den Eerweerdighen Beda Anno 700.

In Leone II. Ætate Sextâ.

Ex tempore illo, annis omnibus I, in basilicâ Salvatoris, quæ appellatur constantiniana, die exaltationis ejus ab omni osculatur, atque adoratur populo.

Van dien tijdt af / wordt alle jaeren / in de Kercke van S. Salvator, op den dagh vande verheffinghe / het Krups / van het volck gekust / ende aenbeden.

Den H. Ioannes Damascenus. Anno 731.

Libro 4. De fide orthodoxâ Capite 17. initio.

Imaginem transfigurationis Christi videntes, in Salvatoris Passionis memoriam redimus, & procidentes adoramus, non materiam, sed imagine representatum.

Als wy het beelde sien van het lijden Christi, wy komen tot de ghedachtenisse van sijne passie / ende neder-ballende aenbidden wy / niet de materie / maer dien / den welcken / dooz 't beelt / verthoont wordt.

Den H. Nicephorus Constantinop.

Anno 800.

Dialogo de Imaginibus.

Crux, ex quacunque materia fiat, habet commune nomen, cum verâ cruce, sicut honorem, & venerationem.

Het Krups / van wat materie dat het ghemaeckt wordt / ghelijck het den selven naeme heeft met het waerachtigh Krups / alsoo heeft oock de selve eere / ende eerbiedinghe.

Rabanus.

Rabanus Anno 835.

Libro 2. de Instit. Clericor : Capite 37.

Op den goeden Vrijdagh wordt het beelt
des Krups ghegroet vanden Bisschop / de
Clergie / ende van al het volck.

Die Parasceves à
Pontifice, & à Clero,
& ab omni populo
species Sanctæ cru-
cis salutatur.

Besluyt.

Hoe passen nu dese voozghemelde ghe-
woonten / ende leeringhen van het eeren
des Krups / op de woorden van Beza in Colloq.
Monpelg. daer hy opentlijck heeft gheseyt:
Ick bekenne dat ick uytter herten versaecke het
beelt vanden ghekruyften? ende van David Pa-
ræus in Cap. 1. ad Rom. dub. 18. Het zijn allegaer Af-
godisten de welcke het beelt van den ghekruyften
Christus, in de Kercken om hem te verbeelden,
voortsaen. Wie heeft hier nu ghedwaelt; of-
te onse Partije / die de crucifixen versaeckt /
ende booz af-godisten hout de ghene / diese
stellen in de Kercken / ofte wel de heele Kerc-
ke Christi van alle eentwen / die dat Krups
heeft ghe-eert / ende goet gebonden datmen
't soude stellen in de Kercken?

Fateor, me ex ani-
mo crucifixi imagi-
nem detestari.

Idololatraz sunt om-
nes illi; qui imaginẽ
Christi Crucifixi in
templis, ad represen-
tandum Christum
tuentur.

Partye en magh niet segghen / dat de Kerc-
ke vande eerste vier-hondert jaeren hier in
ghedwaelt heeft / want sy hout die alleen /
booz de recht-sinnige / ende oprechte Kercke;
sy en magh oock niet segghen / dat de vol-
ghende Kercke hier in gedwaelt heeft / want
dese komt / in dit stuck / ober een met de recht-
sinnighe Kercke vande eerste vier-hondert
jaeren : Ergo soo moet het nootsakelijck
volghen dat Partye dwaelt / als sy de Cruet-
fixen versaeckt, ende booz af-godisten hout /
niet alleen die het Krups eeren / maer oock
selve die / de welcke het stellen in de Kercken.

HET

HET IV. CAPITTEL.

Wordt bewesen datmen de Beelden
Godts, Christi, vande H. Maghet,
ende andere Heylighen mach eeren.

PArtye moet my bekennen / dat een beelt niet
anders en is / als eenighe uytwendighe ver-
thooninghe, ghedaente, teecken, ghelijckenisse, de welc-
ke my ofte indachtigh maecht / ofte my tot ken-
nisse brenghet van eenighen persoon die daer deut
verthoont, beteeckent, ofte uytgedruckt wordt.

De se verthooninghe kan gheschieden op twee-
derley manieren / te weten / ofte in brennde ghe-
daente / ofte in eyghen ghedaente.

Als den persoon uyt-ghedruckt / ofte verthoont
wort / ghelijck by waerachtelijck is in sijn selven /
met alle sijne lidmaeten / ende lineamenten des
lichoems / dat is een beelt in eyghen gedaente.

Maer als den persoon uyt-ghedruckt wordt
door eenighe natuerlijcke / oft sedelijcke eyghen-
domme / diemk meer met het verstant kan begrij-
pen / als vatten met het ghesicht / dat is een beelt
in brennde ghedaente: alsoo zijn vertoont geweest
de Cherubynen neffens de Arcke / met bleugelen /
die de Engelen nachrang niet en hebben / doch
alleen om te verthoonen haere snelheyt / Ec. al-
soo heeft mede den H. Ghest sich verthoont in de
lichaemelijcke ghedaente van eene duyve, soo als den
H. Lucas segyt *Cap. 7. v. 21.* ende *Act. Cap. 2. v. 3.* in de
ghedaente van vyerighe tonghen, niet dat hier door
wierd verthoont sijne substantie / oft wesen / ghe-
lijck het is; naer (soo als Andreas Rivetus wel seyt.
In explicat. Decalogi Exodi 20.) om te beteecken een-
ghe sekere sijne uyt-werkinge / als te weten / dat
hy de menschen een voudigh maecht, ghelijck duyven;
ende dat yf de herten der Apostelen ontstack als een
vyer,

Ad defig-
nandam cer-
tum effe-
ctū, ut quod
homines effi-
ciat simpli-

vyer, om het H. Euangelie, de werelt deur te verkondighen. Daer en is niet aenghelegghen oft het wesen selve vanden H. Gheest / hier wiert af ghebeelt (want wy weten wel dat dit onmoghelyck is) 't is seker daer en tusschen / dat dese uptwendige ghedaenten vande duyve. ende van vier teekenen / ofte ghelijckenissen / ofte oock af-beeldinghen zyn gheweest van sijn wesen / werckende op die / ofte dese manieren; ten minsten zyn het upt-wendige / ende lichaemelycke ghelijckenissen gheweest / de welcke de menschen met de oogt des lichaems aenschouwende / kosten indachtigh worden / ofte tot de kennisse komen vande eyghendommen vanden. H. Gheest / ende dat is ons ghenoech / want al het selve segghen wy van onse beelden. De wijse dan dat den mensch / eben dooz hzemde gedaenten / als dooz eyghene / indachtigh kan worden / ofte tot kennisse komen van eenighen persoon / hoedanigh hy is / ofte in sijn wesen / ghelyck als blijktt upt dese / en meer andere Schryftuer-plaetsen / soo hebben wy vast fundament om te seggen / datmen de persoonen eben magh upt-drukken / in hzemde ghedaenten / als in eyghene / ende sus / of soo upt ghedrukt wesende / datmen haer dooz die ghedaenten magh eeren. Dit is het potnet / 't welck ick dooz eerst / upt Schryftuer wil bewyssen.

ces, sicut columbas; corda Apostolorum ipse incedit, ut omnium gentium linguis gloriam Christi per totum mundum annunciarent.

§. I.

Bewijs uyt Schriftuer datmen de vremde ghe-
lijckenissen, ofte on-eyghene af-beeldinghen
Godts wel mach eere toe-draeghen.

Eerste Bewijs.

Psalmo 98. ofte 99. v. 5.

Verheft den Heere onsen Godt, ende aenbidt, oft
(buyght u neder) voor de voet-banck sijnder voe-
ten, want sy is heyligh.

Hier worden twee verscheyden dinghen belast:
Het eerste / datmen Godt soude verheffen; Het twee-
de datmen sijne voetbanck (dat is seght de Dordrecht-
schen Bijbel, I. *Chronic.* 28. v. 2. N. 7. de Arcke des ver-
bonts) soude aenbidden, ofte sich daer voor / of te-
ghen over, neder-buyghen: De reden wort by
gheboeght / te weten / om dat die voetbanck ofte
de Arcke heyligh was: Ergo uyt dese Schriftuer-
plaets / ende verklaringe van Partye, blijkt / dat-
men de Arcke des verbonts moest aenbidden / of-
te sich daer voor, of teghen over neder-buyghen /
om dat sy heyligh was: Ergo datmen se most aen-
bidden met eene hoben-natuerlijke eere / want
de heyligheyt is hoben-natuerlijk; maer de so-
den moesten de Arcke aenbidden / om dat sy heyligh
was, ende sulckx als de beweegh-reden is natuer-
lijk / of hoben-natuerlijk / sulckx is oock het
werck 't welck uyt kracht vande beweegh-reden
ghedaen wort / te weten / natuerlijk / oft ho-
ben-natuerlijk: Ergo de wijle de soden de Arc-
ke moesten aenbidden / uyt kracht van eene ho-
ben-natuerlijke beweegh-reden / te weten om dat
sy heyligh was, soo volght het / dat het werck / 't welck
uyt kracht van die beweegh-reden geschiede / dat
is / de eere, ende aenbiddinghe moest hoben-natuer-
lijk zyn.

Ick

Ick weet wel dat Partye sal loochene dat de Arcke selve bande Joden moest aenbeden worden/ en dat sy my segghen / dat Godt alleen / vooz de Arcke/ ofte/ gelyck den Dordrechtschen Bijbel seght Num. 12. Teghen over de Arcke aenbeden moest worden; ende oversulcx/dat ons dit exempel in't minste niet en kan haeren.

Ick antwoorde ten eersten, dat de woorden bande Schrifruer / gantschelyck contrarie uptgheben/ want gelyck blyckt/ sy deyt haer gebodt in twee deelen/ het eerste is/ van Godt te verheffen, het tweeden bande voerbanck oock t'aenbidden: want de wyse Godt / ende de voer-banck heel verscheyden waren van malkanderen / ende sy het een soo wel wilt aenbeden hebben als 't ander: soo ist klaer / dat sy niet alleenlyck Godt selve / maer oock de voer-banck selve wilt aenbeden hebben; ende om dit noch meer te doen verstaen / daerom boeght sy daer hy naemelyck vande Arcke (soo als den Dordrechtschen Bijbel mede bekent Num. 13.) want sy is heyligh, te weten/ de Arcke/ de voer-banck/ ende daerom / sult ghy die oock eeren / ofte aenbidden.

Doch ghenomen (ghelyck Partye gheerme soude hebben) dat Schrifruere alleenlyck belastebe/ dat de Joden haer souden nederbupghen voor, of teghen over, of by de Arcke: dit is eben tot ons hoordeel: Want ick daetelyck vzaeghen sal / waerom dat Godt belast heeft / datmen hem meer besonderlyck soude aenbidden voor, of teghen over, of by de Arcke / als op andere plaetsen? Partye sal my segge, om dat Godt op de Arcke rustede/ of woonde tusschen de Cherubijnen 2 Samuel Cap. 6. v. 2. Seer wel; ick sal haer dat oock toestemmen (al-hoewel het niet waerschynelyck en is / dat Godt op alle tijden daer woonde / maer alleenlyck op eenighe besondere tijden / ende dies-volghende dat de Joden haer oock bupghden vooz de Arcke/ als Godt daer op besonderlyck niet en rustede) vzaege dan voozder / of de Joden vallende vooz de Arcke/

D

Godt

Godt daer op kosten sien? 't is seker dat veen:
 wat saeghen sy dan? de Arcke alleen naemelyck
 als men die ombzoegh / ofte vervoerde / ende dooz
 het aensien vande Arcke / werden sy indachtigh
 dat Godt daer op hadde gherust / ende dat hy die /
 dooz sijne teghentwoozdigheyt / hadde geheplight.
 Daer op soo vtelen sy neder voor de Arcke / ofte
 aenbaeden teghen over de Arcke / als wesende een
 teecken / ofte ghedachtenisse / ofte / ghelijck Calvin
 seght in *Psalm. 105. v. 19.* een beelt Godts, ofte gelijk
 den *Predikant.* La Fitte seght *Tabl. de deux Religions,*
 eene af-beeldinghe van Jesus Christus. Ergo dooz het
 neder-bugghen / of nederballen / ofte aenbidden
 dooz dit Teecken, ghedachtenisse, Beelt, af-beeldinghe
 Godts / eerden / ende aenbaeden sy Godt. Het
 selve doen wy ten opsichte van andere beelden (de
 welke / al-hoewel niet geheplight dooz de tegen-
 woozdigheyt Godts / zijn nochtans hepligh ter
 oozsaecke van haere verbredinghen / ghelijck het
 beelt van eenen Keyser / eene besondere weerdig-
 heydt heeft / om dat den Keyser daer deur afghe-
 beeldt wort.) Ergo het ghene wy doen ten op-
 sichte vande ghelijckenissen / beelden / af-beeldin-
 ghen Godts / 't sy dat wy daer booz knielen / 't sy
 dat wy daer booz lichten / ende lampen ontsteken /
 't sy dat wy daer booz bidden / 't sy dat wy die ver-
 heffen / en omdzaeghen / om Godt selve daer deur
 te bereeren / en kan niet anders wesen als goet /
 ende loffelijck / aengesien dat wy in de Schz. stuer
 hebben het exempel der Joden / die dit altemael
 hebben ghedaen teghen over, of voor, of by de Arcke
 des verbonts / als wesende een teecken, eene ghe-
 dachtenisse, een beelt, eene af-beeldinghe Godts.

Tweede bewijs

Exodi Capite 33. v.9. ende 10

Het gheschiede als Moyses ter Tenten ingegaen was, soo quam de Wolcken-colomme nederwaerts, ende stont in de deure der Tente, ende hy sprack met Moyses.

Als al het volck de wolcken-colomme sach staen in de deure der Tente: soo stont al het volck op, ende aenbaeden, of boghen sich een jeder in de deure sijner Tente.

Wat was dese Wolcken-colomme? den Dordrechtsehen Bijbel Num. 15. antwoordt dat het was/ een teecken der ghenade, ende goetgunstigheid Gods.

Als dan de Joden dese wolcken-colomme, ofte dit Teecken, hadden ghesien (ghelyck Schryfuer be-
dudelyck seyt) soo hebben sy aenbeden, ofte haer gheboghen: waer door? Partije sal my antwoorde/ door Godt; dat segghe ick oock: maer indien ick vzaege/ hoe sy quaemen tot kennisse vande tegenwoordigheid Gods? Partije sal my moeten antwoorde/ door het aensien vande Wolcken-colomme de welke een Teecken was vande tegenwoordigheid Gods; Ergo door het aensien vā dit uytwendigh Teecken / ofte sichtbaere ghedaente aenbaeden sy Godt: Ende sy en kosten haer niet nederbupghen door Godt / 't en zy dat sy saemen haer nederbupghen door dat uytwendigh Teecken / ofte sichtbaere ghedaente / als verbeeldende de tegenwoordigheid Gods: Ergo in die vromde ghedaente / of voor die ghedaente/aenbaeden ende eerden sy Godt: Al het selve doen wy / in, of door, of voor onse beelden / de welke wy houden als afbeeldingen Gods ende daerom heyligh / (al-hoe-
wel de ghedaenten vromt zyn / ghelyck als de Wolckē colomme was:) Ergo wy en zyn niet meer te berispen in dit stuck / als de Joden.

Derde bewijs.

Daniel capite 7. v. 9.

Dit sagh ick tot datter throonen gheset wierden, ende den Ouden van daeghen sich settede: Wiens kleedt wit was als de sneeuw, ende het hayr sijns hoofts als suyvere wolle, sijnen throon was vyer-vonckē, des selven raderen, een brandende vyer.

Laet ons hier op hoozen de verclaeringen van den Dordrechtschen Bijbel.

Eerst, seyt hy Num. 45. Dit is eene omschrijvinghe des eeuwighen waeren Godts.

Ten tweeden, *Num. 46.* **Dooz het wit kleedt/** wort beteeckent de Majesteit Godts.

Ten derden, *Num. 47.* **Dooz de supbere wolle/**wort afghebeeldt de reynigheyt Godts.

Ten vierden, *Num. 48.* Eyghentlijck te spreken, en heeft Godt noch throon, noch stoel, noch hy en wort met geene raederen voort ghetrocken: maer 't heeft hem beliest sich sijne Propheten in verscheydene ghedaenten te verthoonen, om haer eenigh bewijs sijner tegenwoordigheyt te gheven.

Partije van bekenit hier dat dooz dese ghedaente van eenen ouden man / ghekleet in het wit / ende met wit hayz / &c. verthoont wttert aen Daniel, den eeuwighen waeren Godt, sijne majesteit, reynigheyt, &c.

Nu vragh ick / of Daniel, Godt siende in eene soo vromde ghedaente / ende soo verscheyden van sijn eyghen Goddelijck wesen / ende substantien wel mocht dooz hem nederballen / esi aenbidde? Daer en is niemant / die my dit sal verben loochenen / aenghesien dat wy meer dierghelijcke exempelen hebben / in het boeck der Openbaeringhen Joannis. ghelijck wy hier nae sullen sien.

Vraghe nu voorzder / of den Schijlder niet en magh updrupcken dese Historie ofte ghesicht met sijn

ſijn pinceel / eben als den Propheet dit uytghe-
drukt heeft met ſijne penne

Guilielmus Perkinſius, *Controv. 9. de Imag. cap. 2.* ant-
woort dat ſae / want / ſeyt hy / wy ſegghen datmen
de Historien vandē Bijbel met ſchilderijen magh af-beeldē.
Wel aen dan/neemt dat dese gedaente Godts uyt-
ghedrukt zy met het pinceel van eenen ſchilder/
ghelyck sy met de peune beſchreven is vanden
Propheet; soude dese ſchilderije / booz ſoo veel
als sy eene uytwendighe ghedaente sou wesen/
niet eben ons konnen verbeelden/ ofte beteeckenē
den eeuwighen waeren Godt, ende ſyne majesteit, ende
reynigheyt, als het wit kleedt, ende ſuy vere wolle, booz
ſoo veel als sy alleen aen Daniel dienden booz uyt-
wendighe teekenen/ ende gedaenten; wie ſal hier
aen twijffelen? want de queſtie en is niet / of het
een gheſchildert is / het ander niet; maer of het
een / ſoo wel gheene uytwendighe/ ende lichaeme-
lijcke ghedaente en is / als het ander; dit onder-
ſchept vinde ick alleen / dat Godt ſelbe teghen-
woordigh was/ onder de gedaente van eenen ou-
den man in 't wit ghekleedt / ende met witte haren/
&c. ende inde ſchilderije niet; ende oberſulcx dat
Daniel booz die poſtuere/ die hy ſach booz ſyne oog-
ghen wel moght nederballen / en die aenbidden/
om dat Godt daer ſelbe teghenwoordigh was/ en-
de niet alſoo in ſchilderije/om dieſ-wil dat hy daer
ſelbe niet teghenwoordigh en is. Doch ick beto-
ne dat dese teghenwoordighheyt / ofte af-wesen
Godts niet ter ſaecke en doet. Want de queſtie
en is hier wederom niet / of men alleenlijck Godt
mach aenbidden daer hy op eene beſondere manie-
re teghenwoordigh is: maer of men hem magh
aenbidden/ in, of door, of voor die gedaente/ gelijck
als hy ſich aen Daniel heeft verthoont. Partije moet
my bekennen/ dat Daniel dit mocht doen/ ſonder te
ſondighen: Ergo oft Godt metter daer teghen-
woordigh is onder dierghelijcke ghedaente / of
niet / als ick hem maer aenbidden en mach/ of hy
beſonderlijck teghenwoordigh is / of niet / ende
als

als ick hem mach aenbidden onder dierghelijcke
gedaente/ soo magh ick dat eben doen/als sy daer
niet besonderlyck teghenwoordigh en is/ dan als
sy daer teghenwoordigh is: Ergo als my dierge-
lijcke ghedaente in schilderijc wort booz ooghen
ghestelt / soo mach ick mijn herte opheffen tot
Godt/ ende hem aenbidden/ in, of door, of voor die
ghedaente / meer als andersins / ofte in andere
omstandigheyt/ om die wil dat ick wel weet/ dat
die ghedaente / die my wort booz ooghen ghestelt/
van Godt selve is aenghenomen gheweest / ende
aen de menschen verthoont / niet alleen om een
teecken te zyn van sijne teghenwoordigheyt /
maer oock om een teecken, ofte af-beeldinge te zyn/
van sijne Majesteit, ende reynigheyt, &c. ghelijck my
den Dordrechtschen Bijbel boven heeft toeghestemt.
Ergo aenghesien dat de ghedaente van eenen ou-
den man van Godt selve is boozghestelt aen de
menschen / als een af-beeldinge van sijne eeuwig-
heyt / het wit kleedt een teecken van sijne Majesteit,
het wit hant eene af beeldinge van sijne reynicheyt,
&c. soo zyn dan dese lichaemelijke teekenen/door
de instellinghe Godts / meer gheschaeppen / ende
bequaem om my te brengen tot de kennisse
Godts / ende mijn ghemoet te verwecken tot eer-
biedinghe / oock sonder de teghenwoordigheyt
Godts / als eenige andere teekenen / ofte af-beel-
dinghen. Doorder dan / de wijle dese lichaemelijke
af-beeldingen vande eeuwigheyt / majesteit / ende
reynigheyt Godts / waclyck af-beeldingen bly-
ven / oock sonder de teghenwoordigheyt Godts /
ende dat sy van Godt selve zyn aenghenomen/
ende verthoont aen den mensch / soo en sie ick
gheene reden/waerom ick Godt niet en magh eer-
ren/ende aenbidden/ in/ door / of booz dierghelijc-
ke af-beeldingen/al-hoewel sy daer onder niet te-
ghenwoordigh en is/ eben als Daniel dat heeft moe-
ghen doen / als Godt metter daet daer onder te-
ghenwoordigh was ; want aenghesien dat ick
Godt magh eren / ende aenbidden op alle plaet-
sen/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 119
fen / ende omstandigheden daer hy niet besonder-
lijck tegenwoordigh en is / hoe veel te meer magh
ick dat doen dooz die tceckenen / ofte af-beeldin-
ghen die hy selve heeft aenghenomen / ende inge-
stelt / als wesende de bequaemste middelen om in-
te brengen tot kennisse van sijne eeuwigheyt /
sijne Majesteit / ende Gheynigheyt.

Vierde bewijs.

Ioannis capite 1. v. 32.

Ende Joannes ghetuyghde, segghende: Ick hebbe den
Gheest ghesien neder-daelen uyt den Hemel, gelijk eene
duyve, ende bleef op hem.

Matthai capite 3. v. 16.

Ende Jesus ghedoopt zijnde, is terstont opgekrom-
men uyt het waeter, ende liet, de Hemelen wierden hem
gheopent, ende hy sagh den Gheest Godts neder daelen
ghelijck eene duyve, ende op hem comen.

**De aentcekeninghe vanden Dordrechtchen Bij-
bel Num. 22. is dese: Dat den H. Gheest verschenen**
is in lichaemelijke ghedaente, ghelijck eene duyve, in
hoedaenighe een ghedaente, den H. Gheest, die over-alte-
ghenwoordigh is, hier sich op Christum heeft willen
openbaeren, om sijne onnooselheydt, sachtmoedigheyt,
vriendelijckheyt, ende oprechtigheyt te kennen te ghe-
ven.

Luca capite 3. v. 21. 22.

Ende het gheschiede doen alle het volck ghedoopt
wiert, ende Iesus oock ghedoopt was, ende badt, dat den
Hemel gheopent wiert.

Ende dat den H. Gheest op hem nederdaelde in lichaem-
elijke ghedaente, ghelijck een duyve.

Actorum Capite 2. v. 3.

Ende van haer werden ghesien verdeelde tonghen als van vyer, ende het sat op een yghelijck van haer.

V. 4. Ende sy werden alle vervult met den H. Gheest &c.

Hier hebt ghy claer uyt Schryfture dat den H. Gheest sich heeft verthoout in li. haemelycke ghedaenten / ofte figueren van eene Dupbe / ende van vier / maer niemant en sal my derben segghen dat Joannes den H. Gheest niet en mocht aenbidden onder de ghedaente / of dooz de ghedaente van die dupbe / die hy lichaemelyck sagh / en de Apostelen onder / of dooz / of in de ghedaente vande vierighe tonghen / de welke sy met haere lichaemelycke ooghen saegghen sitten boven haere hoofden; Ergo soo is het ons oock geoorloft onder / of dooz / of in die selve ghedaenten lichaemelyck uytghedrukt wesende / op wat maniere het mocht wesen / den H. Gheest te aenbidden / ende te eeren / want gelyck naemelyck die lichaemelycke / ende sichtbaere ghedaente van eene Dupbe een teecken was (soo als den Dordrechtschen Bijbel bekennt) van sijne onnooselheyt, saechtmoedigheyt, vriendelijckheydt, ende oprechtigheyt, eben kan my de selve ghedaente uytgheschildert wesende / ofte andersins uytghedrukt een teecken / ofte afbeeldinghe wesen van de selve volmaecktheden: Ergo ghelijckerwijs dat den H. Joannes, komende tot de kennisse / ende gedachtenisse van dese volmaecktheden (de welke al een dinghen zijn met het Goddelijck wesen) dooz de sichtbaere ghedaente van eene dupbe / die volmaecktheden mocht aenbidden / ende eere toedraeghen / dooz die selve ghedaente / dooz de welke hy tot kennisse van die volmaecktheden ghekomen was; alsoo segghen wy oock / dat wy het selve moghen doen / dooz die selve ghedaenten / als sy op die maniere uytghedrukt zijn / ghelijck sy

banden

banden H. Gheest selve zijn aenghenomen ghe-
weest / ende aen der menschen ooghen lichaemes-
ijck verthoont: want dat de teghentwoozdigheyt
banden H. Gheest (die onder de boozscyde gedaen-
ten van eene duyve, ende vier selve teghentwooz-
dighe was) niet en verbiedt de selve gedaenten upt
te drucken: om dooz het aensien vande selve / te
komen tot de kennisse vande volmaecht-heden
Godts / hebbe ick in 't voorgaende bewijs, be-
thoont.

Doeght hier nu hy tot meerdere bebestinghe/
dat de Joden booz de Arcke (de welke een beeldt
Godts was / neder-vielen / oock als Godt daer
niet besonderlijck teghentwoozdighe was / niet meer
als hy is op alle andere plaetsen: want al-hoewel
hy geseyt wort te woonen tusschen de Cherubinen,
soo ist nochtans seker / dat hy daer niet besonder-
lijck teghentwoozdighe en was / dan als hy ant-
woozde gaf aen de ghene / die hem quaemen raet
vraeghen. Hier upt beslupte ick: Ist saecken dat
de Joden haer niet eerbiedinghe gheboghen heb-
ben booz het beeldt Godts / oock als Godt daer
niet besonderlijck teghentwoozdighe en was / dat
wy het selve moeghen doen booz onse beelden/ende
booz die selve ghedaenten in de welck Godt sich
heeft verthoont / al-hoewel hy daer niet besou-
derlijck teghentwoozdighe en is.

§. II.

Bewijsen uyt Schriftuere datmen de Beelden
Christi mach eeren.

Eerste bewijs.

Apocalypseos. Capite I. v. 13.

Ick lagh in het midden van de seven kandelaeren, een
den Sone des menschen ghelijck zijnde, bekleedt met een

H 5

lanck

lanck kleedt tot de voeten, ende omgort tot de borsten met eenen gouden gordel.

V. 14. Ende sijn hoofd, ende hayr was wit, ghelijck als witte wolle, ghelijck Ineeuw, ende sijne ooghen ghelijck eene vlamme vyers.

V. 15. Ende sijne voeten, waeren blinckende koper ghelijck, ende gloeyden als eenen oven, ende sijne stemme, als een stemme van veele waeteren, &c.

V. 17. Ende doe ick hem sagh, viel ick als doot aen sijne voeten.

Laet ons hier op hooren de aen-reekeningenhen vanden Dordrechtchen Bijbel: Ten eersten bekennt hy Num. 39. ende 40. dat dit af-beeldingen sijn / ende ten tweeden, Num. 36. dat het af-beeldingen sijn van Iesus Christus, ende sijne volmaectheden / ten derden, bekennt hy Num. 47. dat Joannes hier is neder-geballen uyt eerbiedinghe.

Vraaghe nu / wanneer is Joannes uyt eerbiedinghe neder-geballen ? als ick hem sagh, seyt hy selve: wat sagh Joannes, de af-beeldinghe Christi, of sijnen persoon ? den Dordrechtchen Bijbel antwoordt seer wel Num. 36. niet sijnen persoon, want hy verscheen in sulcken ghedaente, niet die hy heeft in sijne natuere: Ergo al het ghene Joannes hier sagh was het beelt / of de af-beeldinghe Christi; ende soo haest als hy dit beeldt ofte af-beeldinghe hadde ghesien / is hy / uyt eerbiedinghe neder-geballen ter aerden: Ergo ter oorsaecke van dat beelt / 't welck hy sagh / is hy uyt eerbiedinghe neder-geballen ter aerden; het selve doen wy hoor dit / ende de andere beelden / ofte af-beeldingen Christi: Ergo 't ghene wy hier in doen / heeft goet fondament in Schriftuer.

Tweede Bewijs.

Apocalypseos Capite 5. v. 6.

Ende ick sagh, ende siet, in het midden vanden thron, ende van de vier dieren, ende in het midden van de ouderlin-

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 123
derlinghen, een Lam staende als gheslachtet, hebbende
seven hoornen, en seven ooghen.

V. 8. Ende als het dat boeck genomen hadde, vielen de
vier dieren, ende de vier-en-twintigh ouderlinghen voor
het Lam neder.

Daer hebt ghy wederom de af-beeldinghe
Christi, onder de ghedaente van een Lam / ende
saemen de aanbiddinghe de welke de Heylighen
hebben bewesen.

Noteert dat de Schryftuere niet en seght / dat de
Heylighen neder-bielen voor Christus, maer voor
het Lam; Ergo sy wilt te kennen gheben / dat sy
niet alleenlyck Christum en eerden onder de ghe-
daente van 't Lam / maer doock de ghedaente van
't Lam selve ter oorsaecke van Christus wiens af-
beeldinghe het was: Het selve doen wy ten op-
sichte van andere beeltenissen Christi; Ergo 't ge-
ne wy dies-aengaende doen / is ghesondeert op
Schryftuer.

§. III.

Bewijsen uyt Schriftuer datmen de Beelden van
de H. Maghet Maria mach eeren.

Luca capite I. v. 26. ende 28

In de seste maent wiert den Enghel Gabriel van Godt
ghesonden nae cene stadt in Galilea, ghenaemt Naza-
reth.

Ende den Enghel tot haer inghecomen zijnde, seyde:
Weest ghegroet vol van gratie, den Heere is met u, ghy
zijt ghebenedijt onder de Vrouwen.

Luca capite I. versu 40.

Maria quam in het huys van Zacharias, ende groettede
Elisabeth.

V. 41. Ende het gheschiede als Elisabeth de Grotenisse
Mariæ

Maria hoorde, soo spronck het Kindeken op in haeren buyck, ende Elisabeth wiert vervult met den H. Gheest.

V. 42. Ende riep uyt met grooter stemmen, ende seyde: Ghebenedijt zijt ghy onder de Vrouwen, ende ghebenedijt is de vrucht uws lichaems.

V. 43. Ende van waer comt my dit, dat de Moeder mijns Heeren tot my comt?

V. 44. Want siet als de stemme uwer groetenisse in mijne ooren gheschiede, soo spronck het Kindeken van vreughden op in mijn Lichaem.

V. 45. Ende Saligh zijt ghy die ghelooft hebt, want die dinghen, die u vanden Heere geseyt zijn, sullen volbracht worden.

Bemerckinghe.

Nemant / die noch eenighe reden ghebruyckt / en kan my hier loochenen / ofte de H. Maghet / is vanden Enghel Gabriel, ende van Elisabeth, ghe-eert gheweest; de Schriftnere is al te klaer / als sy de weerdighe tytels / ende verheben naemen verhaelt / met de welke Maria vanden Enghel / ende van Elisabeth is vereert gheweest: want ten eersten, hoe kan ick semant opzechtelijck groeten sonder hem eenighe uptwendighe eere te bewijzen? Ten tweeden, hoe kan ick semant opzechtelijck prijsen van sijne gaeben / sonder hem te vereeren? Nu seyd Schriftnere dat den Enghel / ende Elisabeth dit hebben gedaen; Ergo 't is seker / ende ghewis / dat sy Mariam hebben ghe-eert / ende vereert.

De questie is dan / wat booz eene soorte van eere / ofte eerbiedinghe dit is geweest. Partije wilt staende houden dat dese eere niet anders geweest is als eene bozgerlijcke eere / te weten / gelijkmeu denigaens bewijst aen wereltliche Princen / Magistraeten / &c. Doch ick bethoone upt Schriftnere selve / dat dit outwaerachtigh is / ende dat de eere / de welke den Enghel / ende Elisabeth, aen Maria hebben betwesen / meerder is als bozgerlijcke.

Patrije.

Partije, moet my toe-stemmen / dat de eere soo-
 daentigh is in haer selven / als de principaële be-
 weegh-reden is om de welke jemandt ghe-eert
 wordt: want indien ick jemandt eere / om dies-
 wil dat ick in hem bevinde te wesen eenighe boz-
 gherlycke / ofte natuerlycke gaeben / 't is seker dat
 die eere niet meerder en is / als bozgherlyck / ende
 natuerlyck. Alsoo is de eere natuerlyck / die ick
 jemandt bewijse ter oorzsaecke van sijn boozsich-
 righepdt / wyshepdt / wetenschap / etc. Want de
 wijle dese gaeben natuerlyck sijn / ende dat ick /
 dooz die beweeght worde om een ander te eeren /
 die eere en kan niet anders wesen als natuerlyck.
 Alsoo is die eere bozgherlyck / niet de welke ick
 jemandt achtervolge ter oorzsaecke van sijn ampt /
 ofte weerdighepdt / de welke hy boert in de Re-
 publische / want de redenen die my beweeghen om
 dierghelijcken persoon te eeren / en sijn niet an-
 ders als bozgerlyck: Ergo dan / als de reden / die
 my bewegen om jemandt te eeren / meerder sijn als
 bozgerlyck / ende natuerlyck / maer boven-natuer-
 lyck: soo volght het wel dat de eere niet bozgher-
 lyck is / noch natuerlyck / maer boven-natuer-
 lyck. Soo segghe ick dan / dat de eere / ofte eerbiedin-
 ghe / de welke den Enghel / ende Elisabeth aen Ma-
 ria hebben betwesen niet bozgherlyck / noch na-
 tuerlyck is gheweest / maer boven-natuer-
 lyck.

De woorden van Schriftuere / om dit te betwij-
 sen / sijn klaer: Het alleenlyck met aendacht / op
 de maniere met de welke den Enghel / ende Elisa-
 beth Mariam ghegroet hebben.

Den Enghel heeft se ghegroet / als eenen persoon
 die vol was van Goddelijcke gracen. ofte ghelijck Par-
 tije seght: Die by den Heere ghenade gevonden hadde;
 hy heeft se ghegroet als eenen persoon / met den
 welcken den Heere besonderlijck was: hy heeft se ghe-
 groet als ghebenedijdt, ofte gheseghent wesende onder
 alle de Vrouwen, dat is te seggen / gheheyligh, want
Genes. cap. 2. v. 3. (ghelijck Partije daer selve bekent
 Num. 4.)

Num. 4) wordt gheseghent, ende gheheylight al booz een / ende de selve saecke ghenomen.

Elisabeth, heeft haer mede ghegroet / als gheseghent, ofte gheheylight onder de Vrouwen: Sy heeft haer ghegroet / als de Moeder des Heeren: sy heeft haer ghegroet / als door wiens stemme het Kindeken op-ghespronghen was in haer Lichaem, ende sy vervolt met den H. Gheest: Sy heeft haer ghegroet als Saeligh wesende &c. Dit zijn de betwergh-redenen om de welke den persoon vande H. Maeghet is ghe-eert geweest. Partije en is niet machtygh hier eene aen te wysen / die borgherlyck zy / ofte natuerlyck: sy zijn allegaeder tot de leste toe / boven-natuerlyck. Want ten eersten / vol te zijn van Goddelijcke gratien, ofte / ghenade gevonden te hebben by den Heere. 2. De Heere bysonderlyck met hem hebben, te weten / meer als andere menschen. 3. Gheheylight te zijn onder de Vrouwen. 4. Te wesen Moeder des Heeren. 5. Saeligh te zijn door het Gheloove. 6. Het onspringhen van het Kindeken, door het gheluyt, ofte ghehoor van haere stemme: Wat is hier borgherlyck, ofte natuerlyck? Wat zijn dit allegaer anders als boven-natuerlycke gaeben? Ergo (volghens den gront-regel van alle gheleerde) de eere / de welke den Engel / ende Elisabeth aen de H. Maghet / om dese gaeben / hebben betwefen / moet nootsaecklyck boven-natuerlyck ghetweest zyn.

Slot-reden.

'T is seker dat den Enghel / ende de H. Elisabeth den persoon van Maria hebben ghe-eert; dat is Schryftuere.

'T is oock seker dat sy haer hebben ge-eert als Moeder Godts, als vol van Goddelijcke ghenade: als gheheylight, gheseghent, &c. dat is mede Schryftuere.

'T is seker dat dese gaeben noch borgherlyck, noch natuerlyck zijn / maer alle-gaer boven-natuerlyck; dat wijst de reden up / ende blyckt soo booz de ooght /

oogh / dat het niemant en kan loochenen / als die berooft is van reden.

¶ **E** is oock seker by alle gheleerde / soo Philo-
sophen / als Godts-gheleerde / ende Rechts-ghe-
leerde / dat de eere soo daentigh is / als de beweegh-
redenen sijn om de welke men jemandt eert;
Maer de beweegh-redenen / om de welke den
Enghel / ende Elisabeth Mariam hebben ghe-eert /
en sijn noch borgherlijck, noch natuerlijck, maer
allegaer boven-natuerlijck, ghelijck als blyckt vooz
de ooghe. Ergo de eere / de welke den Enghel /
ende Elisabeth aen den persoon van Maria hebben
bewesen / en is noch borgherlijck gheweest / noch
natuerlijck, maer boven-natuerlijck.

Op dit fondament ghetrocken upt de Schrif-
tuere / maecte ick nu mijn beslupt / datmen de
beelden vande **H. Maghet** / met de selve eere mach
achter-volgen / met de welke haeren persoon is
achter-gevolght gheweest vanden Enghel / ende
Elisabeth.

¶ **T**en sy saecken dat Partije, wilt op-zeplen tegen
den vollen stroom van alle gheleerde / ende haer
gheboelen stellen / vooz het gheboelen van alle
natten soo heydensche / als Christenen; sy moet
my bekennen / (borgherlijck sprekende) de onee-
re / ende schande die gheschiet aen het beelt vande
Keysers / valt op den Keysers selve / want daer toe
sijn de borgherlijke straffen ghestelt vooz de ghe-
ne / die de beelden souden ont-eeren; Ter contra-
rien / de eere die bewesen wordt aen het beelt van
den Keysers / comt op den persoon vanden Keysers.
Dit is eene saecke die niet bewesen en moet wor-
den / want dit is byten alle twijffel. Alsoo heeft-
men ghesien / dat de oude Romeynen (ghelijck
als Suetonius verhaelt) de beelden hebben ghebo-
ken vanden Keysers Domitianus, om sijnen persoon
in de beelden / of dooz de beelden te affronteren:
van ghelijcken hebben ghedaen de borghers van
Antiochien ten op-sichte vanden Keysers Theodosius,
ende sijne huyf-broutwe / ghelijck ons ghetuyghet
den

den H. Joannes Chrysoftomus. Wat sal ick segghen
bande ghetwoonte / die daer is bykans in alle po-
litique regeringhen / te weten / van den misdae-
dighen / diemen self in persoon niet en kan krij-
ghen / op te hanghen / ofte te verbranden in sijn
beelt? Waer toe dienen nu dese beelden / ende
statuten diemen oprecht ter eeren van Conin-
ghen / Princen Velt-obersten / ende andere treffe-
lycke mannen / 't en zy om de persoonen self te
bereeren? Wat kan dit anders wesen / als dat al-
le Partien van geboelen zyn / dat de oncere / oft ee-
re / de welke gheschiet aen het beelt vanden Co-
ninck / komt op den persoon selve?

a In imagine
regis, est spe-
cies; ac forma
& in rege est
species, quæ
est in imagi-
ne, ; & simi-
litudō quæ
est in imagi-
gine regis,
non variat:
ita ut qui
imaginem,
aspicit in eâ
regem aspi-
ciat: & rur-
sus qui Regē
intuetur, hūc
agnoscat esse
in suâ imagi-
ne. Itaq; pro
eo quod si-
militudo nō
variat, ei qui
postquam as-
pexit simili-
tudinem Re-
gis, ipsum
Regem vide-
te velit, dice-
re possit ima-
go: Ego, &
Rex unum
sumus: Ego
enim in illo
sum, & ille in

De reden gheben ons hier van den. H. Athana-
sius, by ghebracht van Nicephorus Patriarch van
Constantinopelen *Dialogo Orthodoxus*: Ende den H. Ba-
siliius *Libro de Spiritu S. Capite 18.*

a Soo spreekt den eersten: In het beelt vanden
Coninck / is de ghedaente / ende figuree / ende
in den Coninck / is de ghedaente / die in het
beelt is / ende de ghelijckenisse die in 't beelt van
den Coninck is / en is niet verscheyden / soo dat
dien / den welcken het beelt aensiet / daer in den
Coninck aensiet; ende wederom die den Con-
ninck aensiet / den selven kent in sijn beelt. Om
dieswil van / dat de ghelijckenisse niet verschey-
den en is / als iemandt aenghesien heeft de ghe-
lijckenisse des Conincks / ende den Coninck sel-
ve wilt sien; het beelt soude hem kunnen seg-
ghen: Ick / ende den Coninck en zyn maer een /
want ick ben in hem / ende hy in my: Ende
't ghene ghy ghesien hebt in my / dat siet ghy in
hem / ende 't ghene ghy in hem siet / dat siet ghy
in my.

b Soo spreekt nu den H. Blasius: Het beelt van-
den Coninck / woordt oock Coninck ghenoemt
ende niet twee Coninghen: want het ryck en
woordt niet ghescheurt / noch de erre ghescheyden:

want
me: Et quod in me vidisti, hoc in illo vides, & quod in illo vides
in me vides. *b* Quia Rex dicitur, etiam imago Regis, & nonduo re-

Want ghelijck het **Dynsdom** / ende macht maer een is / de welcke ober ons heerschapt / alsoo en is de eere / die van ons bewesen wort / maer een / ende niet vele / om die swill dat de eere van't beelt komt op het booz-beelt.

Het ghene dat dese twee heylighe **Vaeters** hier segghen / te weren / dat het beelt vanden **Coninck** / ende den persoon selve al een dinghen is / komt ober een met de natuere: Want wat isser natuerlijcker als dat de mensch het booz-beelt zo van sijn beelt? wat isser meet ghebzupckelijck als te segghen van het beelt vanden **Coninck** / dat is den **Coninck** van **Spagnien**, &c. Ergo / daer sulck eene natuerlijcke ober-een-kominghe is tusschen het een / ende het ander / daer den selven naem wordt ghegheben aen het een / ende het ander / wat kan der natuerlijcker wesen / als mede de selve eere te gheben aen het een / ende het ander?

Wel aen dan: m' hebben upt **Schysfure** dat den **Enghel** / ende **Elizabeth** den persoon van **Maria** hebben ghe-eert; ende upt de beweegh-redenen / die sy ghehadt hebben (de welcke sock bedupdelijck staen uptghedzucht in **Schysfure**) hebben wy besloten / dat dese eere noch borgherlijck en is gheweest / noch natuerlijck, maer boven-natuerlijck. Verhalven soo hebben wy upt de nature / dat den persoon selve / en sijn beelt al een dinghen is / waer upt natuerlijck volghet / dat den persoon / ende sijn beelt met de selve eere mogen achter-volghet worden: Ergo de wijle wy hebben upt de **Schysfure** / dat den **Enghel** / ende **Elizabeth**, den persoon van **Maria** hebben achter-volghet met boven-natuerlijcke eere / wy beslupten hier upt seer wel / ende natuerlijck / datmen hare beelden / met de selve eere / mach achtervolgen / niet booz soo veel als sy hout / steen / silber / oft gout zijn / maer booz soo veel als sy afbeeldinghen zijn van sulck een persoon / dat is / van een die vol van gratien is / die gheheylight is onder de Vrouwen, die de Moeder Godts is: Want het hout / steen / &c. en maect niet dat het beelt / en persoon

ges neque enim imperiū scinditur, neque gloria dividitur quemadmodum enim princeps patus, & potestas vna est que nobis dominatur, sic etiā gloriatio a nobis vna est, & non multa, propterea quod imaginis honor ad exemplar ascendit.

maer een is/ maer dat doet de ghelijckenisse van den persoon/ die daer is in het beelt.

Doorder ghelijck de H. Maghet in persoon is ghe-eert gheweest/ om dat sy geheplich was door alle die boden-natuerlijke gaben / soo segghen wy dat hare beelden op de selve maniere moghen ghe-eert worden / om dat sy geheplich zijn door de af-beeldinghe/ende ghelijckenisse van soo eenen persoon/ die soodanighe besondere boden-natuerlijke gaben ghehadt heeft.

S. 4.

Bewijsen uyt Schriftuer datmen de beelden der Enghelen eeren magh.

Eerste bewijs.

Genesis Capite 18. Versu 2.

A Braham hief sijne oogen op, ende sagh, ende siet daer stonden dry mannen teghen over hem: Als hysc sagh soo liep hy hen te ghemoete van de deure der tente, ende boogh sich ter aerde.

Dese personen / de welcke hier aen Abraham verschenen / waren inder waerhepdt Enghelen/ maer in de upt-wendighe ghedaente / mannen / oberfulckx dese upt-wendighe ghedaente/ was een af-beeldinghe vande Enghelen.

Tweede bewijs.

Genesis Capite 19. Versu 1.

Die twee Engelen quamen te Sodoma in den avont, ende Loth sat in de poorte van Sodoma: ende als Loth hen sagh, stont hy op hen te ghemoete, ende boogh sich met het aensicht ter aerde.

Hier verschenen wederom de boozsepde Enghelen/ in de af-beeldinghe / ofte upt-wendighe ghedaente van mannen.

Derde

Derde bewijs.

Iosue Capite 5. versu 13.

Voorder gheschieddet, als Josue by Jericho was, dat hy sijne ooghen op-hief, ende sagh toe, ende siet, daer stont een man teghen over hem, die een uytghetoghen sweert in sijne handt hadde, ende Josue ginck tot hem, ende seyde tot hem: Zijt ghy onse, of onser vyanden?

V. 14. Ende hy seyde: Neen: maer ick ben de vorst van het heyr des Heeren, ick ben nu ghecomen: Doen viel Josue op sijn aensichte ter aerde, ende badt aen.

Daer hebt ghy eenen Enghel in de ghedaente/ ofte af-beeldinge van een soldaet. Ick segge (eenen Engel) want onse Partye berstaet hier dooz Christum selve/ doch sonder eenigh bewijs: want al-hoe-wel den Dordrechtschen Bybel N. 20. dit hooz-bewijs geeft: Indien dit maer een gheschapien Enghel gheweest waer, hy en soude niet gheleden hebben datmen hem alsoo soude ghe-eert hebben.

Dese reden en doet niet ter sake: want op de selve maniere sal ick segghen: Indien de twee mannen/ die aen Loth verschenen/ Engelen hadden geweest/ sy en souden niet gheleden hebben dat Loth haer alsoo soude ghe-eert hebben/ te weten/ nedervallende op sijn aengesichte ter aerden, ende aenbiddende, ghelijck den Griekyschen Text heeft *προσεκύνησε*. Maer Partye bekent dat die inder waerheyt twee Engelen waren: Ergo upt de eere de welke Josue heeft bewesen aen dien krijghsman / en kaumen niet besluyten dat het gheenen Enghel en was.

Doeght hier by dat Partye, tot haer bewijs neemt de questie self: want de Draghe is hier / ofmen de Engelen mach eeren/ ende Partye seyt: Daerom en is dit gheenen Engel geweest/ om datmen de Engelen niet en mach eeren; dat is soo veel of sy seyd: Men magh de Engelen niet eeren/ om datmen de Enghelen niet en magh eeren / 't weick eene dwaese maniere van spreken is.

Vierde bewijs.

Exodi Capite 25. Versu 18.

Ghy sult oock twee Cherubynen van gout maken, van dichten goude sult ghyse maken, uyt de beyde eynden des versoen-decksels.

V. 20. Ende de Cherubynen sullen hare beyde vleugelen om hooghe uytbreyden, bedeckende met hare vleugelen het versoen-decksel, ende hare aengesichten sullen tegen over malcanderen zijn, de aengesichten der Cherubynen sullen nae het versoen-decksel zijn.

Venerabatur quondam
Judæi Sancta
Sanctorum,
quia ibi erat
Cherubim,
Propitiatorium,
& Arca
testamenti.

Ick en wille hier niet steunen op de berklarunghe alleen banden H. Hieronymus *Epist. ad Marcellam*, daer hy seyt: **D**e Joden eerden / in booztyden / het Heyligh der Heylighen / om dat daer in waren de Cherubynen, het versoen-decksel / ende de Arcke des herbonts / alwaer hy te kennen gheeft dat de Joden dese booznoemde beelden van Engheleu hebben eere bewesen. Doch dit blijkt claer uyt Schriftnet / namelijk *Psalm. 99. Versu 5.* Daer Godt ghebedt aen de Joden / dat sy de voetbaeck zijnder voeten, dat is / de Arcke / souden aenbidden, ofte dat sy daer booz souden vallen op hare knien: want het Griekx woordeken / *Proskineo*, betreckent alle beyde. Maer dese beelden van Engheleu waren een deel van de Arcke: Ergo als Godt ghebedt dat de Joden souden de Arcke aenbidden / ofte daer booz vallen op hare knien / de wyle hy haer niet en verbedt / het selve te doen booz de beelden der Engheleu / soo is het seker dat de Joden vallende uyt eerbiedinghe neder booz d'Arcke / oock samen op de selve maniere neder vielen / ofte knielden booz de beelden der Engelen / de welke ten bande booznaemste deelen waren bande Arcke.

Besluit.

Besluyt.

Ick hebbe boven betwefen / dat het gheozloft is
 upt te drucken met verweu / ofte ander sijn / het
 ghene dat de Schrifruer updruckt met woorden:
 Noen meer is her gheozloft die lichamelijke / ende
 uptwendighe gedaenten af te beelden / in de wele-
 ke de Engheleu self zyn verschenen / ofte / dooz
 Godts bebel / zyn afghebeelt van Moyses ; want
 ick en binde nergheus in de heele Schrifruer (ghe-
 lijk wy hier nae sullen sien) eene enckele plaetse
 daer sulckx verboden word: Ergo soo is het ghe-
 ozloft de Engheleu upt te drucken in de ghedaente
 van mannen , ghelijck sy verschenen zyn aen Loth,
 ende Abraham, in de ghedaente van soldaeten, ghe-
 lijk sy zyn verschenen aen Josue, in de ghedaente
 van Jonghmans / ofte eenigh ander gebierte / met
 Vleugelen, ghelijck sy (dooz Godts bebel) gemaecht
 ende ghestelt zyn gheweest op de Arcke.

Du seght de Schrifruer claer / dat de Engelen
 van Loth, ende Abraham, zyn aenbeden gheweest in
 ghedaente van mannen, ende van Josue, in de ghe-
 daente van een soldaet, ende op de Arcke in de ghe-
 daente van Jonghmans met vleugelen: Ergo de En-
 ghelen in de selve ghedaenten wederom upt-ghe-
 druckt / ofte afghebeelt zijnde / moghen van ons
 (naer het exempel van Loth, Abraham, Josue, ende
 alle de Joden) in / of dooz die ghedaenten aenbeden /
 ofte ghe-eert worden.

§. V.

Bewijs uyt Schriftuer datmen de Beelden van
andere Heylighen wel mach eeren.

Eerste bewijs.

Exodi Capite 3. versu 5.

De Heere, seyde: Naedert hier niet toe, treckt uwe
schoenen uyt van uwe voeten, want de plaetse daer ghy op
staet, is heyligh landt.

Dit uyt-trecken van de schoenen van Moyles, is
een tecken gheweest van ootmoedigheyt/ghelijck
den Dordrechtchen Bybel bekent *Num. 8.* voeghende
daer by / *Num. 9.* dat de aerde op de welke Moyles
stont/ gheheylight was door de teghenwoordigheyt, ende
verschijnen Godts.

Indan/ghelijck gheene ootmoedigheyt en can
bestaen sonder viltwillighe vernederinghe / ende
alle soodantighe vernederinghe in haer beslypt ee-
nighe eerbiedinghe tot de sake/ten opsichte hande
welcke men sich vernedert; soo heeft dan Moyles
uyt-treckende sijne schoenen/ofte sich verootmoe-
dighende/ eerbiedinghe gethoont aen de aerde daer
hy op stont/om dieswil dat sy gheheylight was door
de teghenwoordigheyt, ende verschijninghe Godts. Ergo
de selve verootmoedinghe/ vernederinghe/ eerbie-
dinghe moghen wy thoonen aen de beelden der
Heylighen / om dieswil dat sy gheheylight zijn
door de afbeeldinghen / ofte ghelijckenissen van
sulcke personen die in dit leven hebben uyt- ghe-
steken in heyligheyt / ende nu in het ander/ het
goddelijck wesen aensicht aen aensicht aenschou-
wen.

Tweede

Tweede bewijs.

Josue Capite 5. Versu 15.

Doen seyde de Vorst van het legher des Heeren tot Josue: Treckt uwe schoenen af van uwe voeten, want de plaetse daer ghy op staet, is heyligh.

Drage oft de plaetse selve/daer Josue op stant/heyligh was? Den Dordrechtschen Bijbel antwoort dat jae *Num. 22.* Waerom, seyt hy/was de plaetse heyligh? om datse de Heere door sijne besondere tegenwoordigheyt gheheyligh hadde.

Drage nu boozder / oft dese plaetse / ghelijck oock de aerde daer Moyses op stont/gheene enckele schepselen en waren? ntemant en mach hier aen twiiffelen.

Wel hoe? hebben dan Moyses ende Josue dese schepselen niet sulck eene vernederinghe / ende eerbiedinghe ghe-eert? om dat sy gheheyligh waren door de teghenwoordigheyt Godts? Seer wel tot ons boozdeel: want onse beelden der heylighen / zijn oock gheheyligh dooz de heyligheyt vande personen die sy verbeelden: Ergo al-hoe-wel het schepselen zijn/soo en is het ons niet ongheoorloft haer te achter-bolghen niet eere / ghelijck Moyses ende Josue hebben ghedaen aen de gheheylighde aerde.

Partye sal my hier teghen segghen / voor eerst. Die aerde was heyligh / om dat Godt daer selve teghenwoordigh was.

Ick antwoorde: 't is ons ghenoech dat Partye bekent/dat dese aerde gheheyligh was/ende dat sy daerom van Moyses ende Josue ghe-eert is ghe-weest: want hier vut bolghet datmen aen eentgh schepsel heeft eere betwefen / om dat het heyligh was/ober sulck hier vut besuyten my seer wel/dat my oock aen onse beelden / al-hoe-wel het schepselen zijn/moghen eere bewijfen/ om dat sy
 4 ghe

gheheplicht zyn/te weten/dooz de af-beeldinghen van diergelijcke personen/die besonderlijck hebben in dit leven upt-geschenen in hepligheyt/ en nu in het ander leven noch meer hepligh zyn dooz het aenschouwen Godts.

Doorder soo de hepligheyt niet borgherlijckx en is/ noch natuerlijckx, maer yet boven-natuerlijckx, soo volghet het dat Moyles, en Josue de aerde/daer sy op stonden/achtervolghet hebben niet met borgerlijke of natuerlijke eere/ maer met eene religieuse eere/ of boven-natuerlijke, waer (ghelijck wy boven behoort hebben) soodaenigh als de betweegh-redenen zyn/om yet te eeren/soodaenigh is oock de eere.

De wijle van dat onse beelden gheheplicht zyn/dooz de af-beeldinghen van **III** Personen/ ende dat dit de betweegh-reden is/ waerom wy de selve eeren / soo en sien wy niet waerom het ons niet gheozloft en sou mesen/ dese schepselen met boven-natuerlijke eere te achtervolghen / ghelijck Moyles, ende Josue hebben ghebaen aen de aerde / daer sy op stonden.

Partye sal my segghen ten tweeden: 'T is aen Moyles, ende Josue van Godt gheboden gheweest de aerde te eeren: niet sulckx en leestmen van het eeren der beelden der Heplighen.

Ick antwoorde voor eerst, dat het Godt nergens verboden en heeft/ ende dat is ghenoech.

Ten tweeden, ick loochene dat Godt niet gheboden en heeft de beelden der Heplighen te eeren/contrarie sijckit my *Psal 99. v. 5.* daer hy ghebiedt dat de Joden souden knielen/ neder-ballen/ sich buggen vooz de Arcke; dat my nu partye eens bewijse/ waer dat Godt verboden heeft dat sy niet samen en souden knielen / neder-ballen ofte sich buggen / vooz de beelden der Enghelen/ de welke stonden op d'Arcke. Soo laeck als partye dit niet en can doen/ soo houden wy staen dat de Joden upt eerbiedinghe hebben gheknielt/ nedergeballen/ gheboghen vooz de beelden der Enghelen / als sy neder-bielen/ vooz d'Arcke.

Derde bewijs.

Genesis Capite 23. Versu 7.

Doe stont Abraham op, ende boogh sich neder voor het volck des landts, voor de sonen van Heth.

Uyt dese / ende andere dierghelijcke plaetsen maect den Bisschop Leontius dese slot-reden: Ist saken dat Abraham Afgodisten aenbeden heeft / ende Moyses synen schoon-vader Jethro een Afgodist / ende Jacob den Coninck Pharao mede een Afgodist: Indien dese / daer sy rechtveerdigh waren / ende Propheten / de Afgodisten / hier op der aerde wesende / hebben aenbeden ter oorzake van eenighe weldaden / die sy van haer hadden ontfanghen; waerom staet ghy teghen my op / als ick het cruyts aenbidde / ende de beelden der Heplighen / uyt de welke ick van Godt / door de Heplighen / thien duyfent weldaeden ontfanghe?

H E T V. C A P.

Wordt bewesen uyt de HH.Oudt-vaders datmen op alle de tijden de beelden ghe-eert heeft.

§. I.

Ghetuyghenissen der Oudt-vaderen vande eerste 400. jaeren.

Den H. Methodius Anno 260.

Oratione 2. de Resurrectione.

Soo wise de beelden der Coninghen vermale-
oydt / die en wordt niet gheabsolbeert als of
a Quisq; as
in earum ali-
quam male-
dicta conje-

erit, is, non tanquam
lutum spreverit au-
rumve contempserit,
absolvitur: Sed non
aliter ac si in ipsum
regem impius extitisset,
condemnatur.

Quas quidem ex auro
imagines confiamus,
Angelorum ipsius
principatus, & potestates
referentes, eas
ad honorem, & gloria
Dei, conficimus.

hy alleen het gout/ ofre de materie versmaet
hadde/maer hy en wort niet anders veroor-
deelt / dan of hy goddelaos hadde gheweest
teghen den Coninck selve. Nu de goude beel-
den die wy maken / door de welcke verbeelt
worden/ de Prinsdommen / ende Machten
der Engheleu/ die maecten wy tot cere/ende
glorie Godts.

Nota: dat desen H. Vader te voren gheseyt
hadde/ dat de beelden der Coningen mogen
ghe-eert worden; ende dat / niet om dat sy
ghemaect zijn van gout/ ofre eenige andere
kostelijcke materie/maer alleenlyck om dat
sy de beeldenissen der Coninghen zijn: Hier
nae soo komt hy tot de beelden der Engelen:
die vande Christenen/ t' sijnen tijde wierden
gemaect/ van gout/maer ter eeren Godts/
om te siet-reden aen te wijzen / dat ghelijck
de beelden der Coninghen worden ghe-eert
niet ter oorzaken vande materie/ maer van-
de afbeeldinghe/ dat het alsoo t' sijnen tijde/
dat is/ oer vierthien-honderd jaeren/ mede
toeghinc met de beelden der Heylighen.

Eusebius Anno 326.

Demonstrat. Euangelic. Libro 5. Capite 9.

Apparuit Deus A-
braham ad quercum
Mambre, quamobrem
ad hoc usque tempus
is locus tanquam di-
vinus, ad honorem
eorum, qui illic Abra-
ham apparuerunt, à
vicinis populis cele-
bratur, & spectatur
adhuc firma Tere-
binthus, & qui ab
Abraham excepti
sunt hospitio sic pi-
ctura expressi, ut duo
quidem utrimque

Godt is verschenen aen Abraham hy de Ep-
ken-boom Mambre: en daer om wort tot desen
tijt toe/ van de naest-ghelaghen volcken/ dese
plaets/ als goddelijck wesende gheviert / ter
eere van die/ de welcke aen Abraham daer zijn
verschenen: ende men siet daer noch eenen
stercken Epcken-boom / ende die van Abra-
ham zijn gheherberghet gheweest soo upghe-
drucht in schilberge/ dat de twee van weest-
ziden / eenen derden tusschen haer beyden
hebbē/ als wesende meerdere eere weerdigh.
Hier

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 139
Hier dooz moet beteekent worden de Heere
onsen Salighmaker / den welken vande
ontwerende wordt ghe-eert / die de Schyssture
ghelooben.

Den H. Basilius Anno 370.

Contra Iulianum Imperatorem.

Nick cere / ende aenbidde in't openbaer de
Histozen vande beelden der Hepligen: want
dat en is van de heplighe Vaders niet ver-
boden gheweest / maer wy rechten in alle on-
se Kercken op / hare Histozen.

Helladius Cæsarensis Anno 380.

In vitâ S. Basili.

Den Godbruchtighen man Basilius, stont
hoor het beelde van onse Liebe-vrouwte / in
het welck oock upt-ghedruckt was de ghe-
daente handen vermaerden Martelaer Mer-
curius: Ende hy stont daer hoor / biddende
dat den goddeloosen Apostaet Julianus soude
wegh-ghenomen worden: upt welck beelt
hy gheleert heeft / wat dat'er gheschieden
soude. Want hy heeft den Martelaer ghesien
hoor een wepnigh tijdt / dupster / ende niet
lanck daer naer / hebbende een bloedighe
pijcke in de handt.

Athanasius Alexandrinus Anno 340.

Interrogat. & Responson. ad Antiochū Capite. 38.

Wy Christenen en ceren de beelden op
gheene andere manere / dan ghelijck als wy
onse kinders / of vaders kussende / te ken-
nen gheben de begheerte van ons ghemoet.

So

tertium ut honore
præstantiorem, in me-
dio habeant. Sit autē
hic declaratus nobis
ipse Dominus Serva-
tor noster, quem etiā
ignari venerantur, qui
divinis oraculis cre-
dunt.

Historias imaginū
Sanctorum honoro, &
palā adoro. Hoc enim
à Sanctis Patribus nō
est prohibitum, sed in
omnibus Ecclesijs no-
stris eorum historias
erigimus.

Pius vir Domina
nostræ astabat imagi-
ni, in qua etiam Mer-
curij celebris Martyris
figura descripta erat
Astabat autem suppli-
cans ut impius Julia-
nus Apostata tollere-
tur. Et quā quidem
imagine didicit, quid
esset eventurum. Vidit
enim Martyrem, exi-
guum ad tempus ob-
scurum, non autem
multo post, hastam
cruentam tenentem.

Nos Christiani nō
aliā ratione imagines
colimus nisi quem ad-
modum cum filios
nostros, & patres

osculamur, animi nostri desiderium indicamus. Sicut & Iudas olim legis tabulas & duo cherubim, aurea, & sculptilia quondam adorabat, non lapidis, aurive naturam colens, sed Dominum, qui ea ut fierent, præceperat.

Soo hebben eertijds de Joden oock aenbeden de tafelen des Wets/ ende de twee gesnedenen gonde Cherubijnen/ niet dat sy eerden de nature van't goud/ ofte steen/ maer den Hcere diese hadde doen maken.

Den H. Joannes Chrysostronus Anno 398.

In Liturgiâ, interprete Erasmo.

b Sacerdos egreditur è parvo ostio, portans Euangelium, præcedente Ministro cum lucernâ, & conversus ad Christi imaginem, inter duo ostia inflexo capite, cum exclamatione dicit hanc orationem, &c.

b Den Pstester komt upt dooz eene cleynendeure/ draghende het Euangelie / den Die-naer gaet dooz upt met licht / ende sich keerende tot het beelt Christi, tusschen twee deuren/ metten ghehoghen hoofde / seght overluyt dit naevolghende ghebedt etc.

Den H. Nilus Anno 420.

Epistolâ ad Olympiodorum Proconsulem.

Novi ac veteris testamenti historijs hinc inde parietis doctissimi pictoris operâ velim, quo scilicet hi qui literas non norunt, &c. venerantes per contemplationem ea quæ non videntur.

Ick wilde wel dat de muere vande Kercke/ van weer zijden verbolt werden niet de Histories van't nieuwen/ en ouer Testament/ dooz de konste van eenen vande erbaerenste schilders/ op dat die/ de welke niet en connen lesen/ dooz de beschouwinghe moghen eeren/ het ghene sy niet ghesien en hebben.

Theodoretus Anno 430.

In Historiâ Religiosâ de Symeone Stylitâ.

a Ajunt Romæ, quæ est lögè maxima, fuisse adeo omniū sermone celebratū, ut omnibus officinarum in vestibulis, & porticibus, ei parvas posuerint imagines, hinc sibi præsidium, & tutelam parantes.

a Men seght dat Symeon Scilita, soo hermaert is gheweest binnen Roomen eene vande meeste steden/ dat sy in alle ingangen vande winckels/ ende galeryen/ aen hem ghestelt hebben cleynne beelden / betrouwende dat sy daer deur souden krijghen hulpe / ende bystant.

§. II.

§. II.

Ghetuyghenissen vande Oudt-Vaders der
volghende eeuwen.

Simeon Stylites, Anno 520.

Epistolâ ad Iustinum Imperatorem.

b Wat straffe sullen sy verdienen/de welcke/
met groote goddeloosheyt/ ontceert hebben
het beelt onser Heeren / ende van sijne
Moeder?

b Quâ tandem poenâ
puniendi sunt, qui in
imaginē Domini nostri,
ejusque Matris,
infando facinore graf-
fati sunt?

Den H. Gregorius Anno 590.

Libro 7. Epistolâ 54. ad Secundinum.

Wy en vallen niet neder booz het beelt van
onsen Saligmaker/als booz eenige godde-
lijckheyt/maer wy aenbidden dien/den welcke-
ken wy dooz het beelt ghedachtich worden/
dat hy gebozen is / of dat hy ggeleden heeft.

Nos quidem, non
quasi ante divinitatē,
ante imaginem Salva-
toris nostri prosterni-
mur, sed illum adora-
mus, quem per imagi-
nem aut natum, aut
passum recordamur.

Evagrius Anno 600.

Historia Ecclesiastica libro 5. Capite 18.

a Anatolius sijn toevlucht nemende/ tot een
seker beelt van de Moeder Godts Maria, het
welck in den Kercker om hooghe was ghe-
hanghen aen eene coorde/heeft gethoont dat
hy aen de H. Maghet eerbiedinghe doegh/
ende ghebeden stor ede:maer sy/den heyligh-
schender / ende Godts byant versaeckende/
heeft hem gantschelijck verstooren / en haer
afghekeert. Een groutwelyck spectakel/ende
toerdroigh gheschryben te worden tot eerwt-
ghe ghedachtenisse.

a Anatolius, ad ima-
ginem quandâ Mariæ
Deiparæ, fune in car-
cere sublimen appen-
sam accurrens, mani-
bus à tergo complica-
tis, se ei applicare, pre-
cessq; adhibere osten-
dit illa autē eum velut
sacrilegum detestata,
& ut Deo invisam ar-
guens penitus à se a-
vertit, Spectaculum
plane horribile, &
sempiternæ memoriæ
prodendum.

Leon-

Leontius Neapolitanus. Anno 610.

Libro 5. contra Iudeos.

b Nos derident qui Crucem sanctam, & divinas imagines in honore, & pretio habeamus, ad veneremur, nosque simulacrorum, & ligneorum deorum cultores appellant homines impij &c. Neque enim Sanctorum imagines & signa adorantur à nobis tamquam dij, &c.

b De goddeloose Joden spotten met ons/ om dat wy het H. Cruys / en de goddelijcke beelden in eere ende weerde houden/ ende aen die/erchbedinghe toedzaegghen/ ende daerom segghen sy/ dat wy dienacrs sijn van afgodische beelden / ende houten goeden. Doch de beelden der Heplighen en worden van ons niet aenbeden als Godeu/&c.

Joannes Moschus Anno 639.

In Prato spirituali.

Habet Joannes in speluncâ imaginem immaculatâ Dominâ nostrâ Dei Genitricis, semperque Virginis Mariâ, in ulnis ferentem Jesum Christum Dominum, & Salvatorem nostrum, quoties igitur abire volebat ad locum aliquem, candelam accedebat, ut sibi consuetudo erat, atq; ad orationem stans, &c.

Joannes hadde in sijne speloncke het beelt van onse onbedleckte Drouwe / de Moeder Gods / ende altyt Maghet Maria, draghende in de armen/de Heere/ende onsen Saligmaker Jesum Christum: soo dickwils dan als hy erghens wilde uytgaen/hy ontstact/nae sijne ghewoonte / eene kerse / ende boeghde sich tot het ghebedt/&c.

Sophronius Hierosolymitanus Anno 630.

In vitâ S. Mariæ Ægyptiacæ.

Geneas illas, et tanquam prospexit in loco, in quo stabat, sursum imaginem Dei Genitricis stantem, & ait ad eam: Domina Virgo que Deum genuisti secundum carnem, scio quia nec condescens, nec opportunum sit, me sic horredam, adorare imaginem tuam, vel contemplari oculis, &c.

De H. Maria van Ægypten, niet kommende binnen comen in de Kercke van't H. Cruys te Jerusalem, heeft beghinnen te suchten/ende te kerren/en slaende hare oogen om hooge/heeft sy gesien een staende beelt vande Moeder Gods / ende heeft tot haer gheseyt: O Maghet onse Drouwe / die Godt ghebaert hebt na den vleesche: Ick weet wel dat het niet en betaemt/en dat ick niet weerdigh en ben

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 143
ben/ ter oorzake van mijne sonden/ u beelt te
aenbidben/ sae selfs niet te aensien.

Den Eerweerdighen Beda Anno 700.

Historia Angliæ Libro I. Capite 26.

Augustinus, met sijn mede-gesellen/ quamen
by den Contuck/ draghende in de plaetse van
een bendel/ een silberen kruys / en een beelt
van onsen Heere/ ende Saligmaker/ op een
tafereel geschildert: Sy songen de Litanten/
ende haeden den Heere voor hare eeuwighe
saligheyt/ ende van die/ om de welcke/ ende
tot de welcke sy waren ghekomen.

Veniebant, crucem
pro vexillo ferentes
argenteâ, & imaginē
Domini Salvatoris in
tabulâ depictam, Li-
taniaſque canentes,
pro ſua ſimul, & eo-
rum propter quos, &
ad quos venerant, ſa-
lute æternâ Domino
ſupplicabant.

Den H. Joannes Damascenus Anno 730.

In vitâ Barlaam, & Iofaphat.

Wenstot de eerweerdighe beeltenisse van
het Woort Godts/ kussende die met gheloobe/
ende denckende dat ghy den Schepper selve
siet in het beelt: want de eere van 't beeldt
wozt toeghedraghen aen 't boozbeelt. Op de
selve mantere siet ghy oock omhelsen / en
kussen de beeltenisse van sijnre supbere Moeder/
ende van alle heylighen.

Venerandam Verbi
Dei effigiem adora,
cum fide exosculans,
atque ita existimans
te, ipsummet Creato-
rem in imagine con-
tueri, siquidem imagi-
nis honor ad exēplat
refertur. Eodemque
modo etiam paræ ip-
sius Matris atque om-
nium Sanctorum effi-
gies complectens ex-
osculare, &c.

Germanus Constantinopolitanus Anno 720.

Epistolâ ad Ioannem Episcopum Synadon.

Versekeret zijnde in het gheloobe/ drucken
wy upt in beelden/ de af-beeldinghe van het
H. Vleesch Christi, ende wy groeten die/ ende
achter-volghende die met alle eere/en dienst
ghelyck het betaemt.

In fide certi sanctæ
illius carnis caracte-
rem in imaginibus
delineâtes salutamus,
& cultu, & honore
omni, quo decet,
dignamur.

Adria-

Adrianus I. Anno 780.

Epistolâ ad Constantinum, & Irenem.

a Petri, & Pauli, nostra servat Ecclesia, & sanctas figuras veneratur. Unde in hunc usque diem, venerandis ipsorum imaginibus Ecclesiæ nostræ ornata, atque conspicua sunt.

a Onse Kercke bewaert/ende eert de Heylighe beeltenisse van Perrus, en Paulus. Ende tot desen dagh toe zijn onse Kercken verciert ende aenſeulijck met hare eerweerdighe beelden.

Nicephorus Patriarcha Constant. Anno 812.

Epistolâ ad Leonem Tertium.

b Complector suscipioq; non solum venerandas Christi omnium Salvatoris nostri iconas, & venerabiles sanctissimæ Dei Matris imagines, verum sacras quoque sanctorum omnium effigies, eamq; veneratione illis exhibeo, quam honor eorum merito postulat.

b Ick omhelse/ende aenbeerde niet alleenlijck de eerweerdighe beeltenissen van Christus onsen Saligmaker / ende de beelden bande *M. Moeder Gods*; maer oock de heylighe heeltenisse van alle Heylighen / ende ick bewijse haer soodanighe eerbiedinge/ als hare eerweerdigheyt met recht bereyscht.

Gregorius Cedrenus Anno 1100.

In Constantino Copronymo.

c Convenerunt Niceæ 350. qui imagines cum Cruce adorandas esse statuerunt. Nihil in novum decernentes, sed sanctorum Patrum decreta immota relinqui jubentes.

c Te Niceen zijn saemen ghekomen dryhondert-vijftigh Bisschoppen/de welcke besloten hebben/datmen de beelden/ende Cruys magh aenbidden: zy en hebben hier in niet nieuws gestelt/ maer hebben belast datmen de decreten bande *M. Vaders* soude onberanderlijck houden.

HET

HET VI. CAPITTEL.

Wort bethoont uyt de reden datmen de beelden magh eeren oock met Religiouse eere.

Eerste Reden.

Partye, moet my toestemmen dat hy niet qualijck en doet/die de beelden van synen Coninck/Wa-der / Groot-vader &c. eenighe bozgherlijcke eere bewijst: 't sy dat hy die knijft uyt affectie / 't sy dat hy die groet/op syn hooft leght/ofte acnden Hals draeght/uyt respect: Ergo die het selue doet aen de beelden der heyligen/die en can niet qualijck doen: want het beelt van een Martelaer/ly ten minsten soo veel weert / als het beelt van een sterffelijck mensch: Ergo soo verdient het ten minsten soo groote affectie/ende respect / als het beelt van een sterffelijck mensch: Waerom dan soo blinnich uytghevallen (ghelijck Partye ghemepulijck doet) teghen het eeren vande beelden der heylighen/naemelijck Martelaren / die het Christen gheloobe / tusschen soo groutwelijcke tormenten/dooz het vergieten van haer bloet/ hebben bevesticht?

Partye sal my segghen / wy en hebben't soo seer niet teghen het eeren der beelden / als wel teghen het Religieuslijck eeren der beelden / datmen daer vooz knijelt/datmen daer vooz kerffen ontsteecht/omdraeght in processien/&c.

Voor eerst: Indien dit berispelijck is / dat van Partye Godt oock berispe/die alle dese selue dingen heeft laeten gheschieden vooz de Arcke/de welcke niet anders en was als een beelt.

Ten tweeden, dat my Partye maect toestemmen/datmen beelden der heylighen ten minsten soo veel eere/ende respect mach draeghen/alsmen bozgherlijck mach doen / aen de beelden van sterffelijcke
men

menschen/van Continghen/ en Princen/ ende dan sal ick haer boozdet bewijfen / dat de beelden der Heplighen/ ongelijckelijck meerdere eere weerdich zijn/als de beelden van Contingen/en van Princen ende sal dat bewijfen met de nabolghende reden.

Tweedden Reden.

Iffer wel een redelijck mensche in de heele werelt te vinden/ die my niet en sal segghen/ dat een jeder moet ghe-eert worden nae syne conditie/ ofte dat de eere minder of meerder moet wesen/ volghes dat de conditie vande persoon minder/ of meerder is? alsoo moet de eere meerder wesen diemen aen eenē Continck bewijst/ als aen eenen Prince/ meerder aen eenen Prince/ als aen eenen Grabe/ meerder aen een Magistraet/ als aen een ambacht sman. Nu dan/ wie isser meerder van conditie eenen Engel/ eenen Martelaer/ de H. Maget Maria, of eenen sterffelijcken mensch? ofte eenē Continck Prince &c. dat eenē Engel/ den welcken eenen supberent geest is/ noyt besmet met eenige sonde meerder en weerdiger is van conditie/ is blyuen alle twijffel; dat de H. Maghet/ ofte eenighen anderen Heplighen meerder is van conditie als sterffelijcke Contingē/ Princen/ Magistraten bewijse ick uyt Schrifsture.

Eerst *Matth. Cap. 22. v. 31.* staeter gheschreven dat de Heplighen/ in de opstaendinge sullen wesen als Enghelen Godts in den hemel: dat is / seght den Dordrechtschen Bybel N. 31. ten aensien vande natuerlijck eygenschappen deses verganckelijcken levens: Maer de Engelen Godts, in den Hemel/ aengaende de natuerlijcke eyghenschappen van dit verganckelijck leven/ zijn weerdigher van conditie als de Contingen/en Princen/ van dese werelt: Ergo de Heplighen / de welke Christus dies-aegaende seght ghelijck te wesen aen de Enghelen Godts in den Hemel *Marci 12.* zijn mede weerdigher ende meerder van conditie als de Continghen/ ende Princen deser werelt.

Ten tweeden, *I. Iohannis Cap. 3. v. 2.* wozt gheseyt: Wy weten

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 147

weten dat als Christus sal geopenbaert zijn, wy hem sullen
gelijck wesen:want wy sullen hem sien ghelijck hy is. Hoe
sullen de Heplighen aen Christo ghelijck zijn? Dor-
drechtschen Bybel antwoort N. 12. In heerlijkheyt nae
lichaem, ende na siele, alsoo nochtans dat Christus in heer-
lijckheyt verre sal uytsteken : voozder seght den Dor-
drechtschen Bybel *Philip. cap 2. v. 90. Num. 41.* dat dese ge-
lijcksozmittept der Heplighen aen Christo, bestaet in
onverderffelijckheyt, onsterffelijckheyt, ende andere ghee-
stelijcke eyghenschappen. Maer dese conditie en heb-
ben de Coninghen / en Princen / ofte andere men-
schen niet : Ergo de Heplighen zijn diesaengaende
weerdigher dan conditie / als Coningen / Princen /
ende andere menschen.

Ten derden, wat conditie ofte staet kander weer-
digher wesen als Godt te aenschoutwen in synen
hemel aensicht aen aensicht, ghelijck als den H. Paulus
sept *1. Corint. c. 13. v 12.* want ist saken dat eertijts de
Coninghinne van Saba *1. Reg. c. 10. v 8.* vooz gheluck-
salligh ghehouden heeft / die mannen / en knechten
die gedurigh stonde vooz her aensicht van Salomon;
hoe veel te ghelucksalligher zynse / die ghedurigh
staen vooz her aengesicht Godts / en syn goddelijck
wesen aenschoutwen: Ergo de Heplighen des he-
mels / zijn diesaengaende / wederom onghelijcke-
lijck weerdigher dan staet / ende conditie / als Co-
ninghen / Princen / ende andere menschen.

Hoe dat ghy dan de Heplighen des hemels aen-
merckt; 't sy dat ghy aensiet hare ghelijcksozmit-
tept die sy hebben met de Enghelen Godts / 't sy
die / de welcke sy hebben met Christo, 't sy haere
weerdighheyt die sy trecken upt het by-woonen / en
aenschoutwen Godts / ghy moet my nootsakelijck
bekennen / dat sy van alle kanten onghelijckelijck
weerdigher zijn / dan alle de weerdichste / en meest
uptstekerde menschen des werelts; ende ghy moet
my oock nootsakelijck toestemmen (indien ghy
noch eenighe reden gebuyct) dat de eere diemen
aen eenigen persoon bewijst / dies te meerder moet
wesen / hoe den persoon weerdigher is : Ergo de

wyle de Heplighen des hemels onghelyckelijck
weerdiger sijn/ dan alle de weerdichste menschen
des werelts / soo volght het dat sy doock meerdere
eere verdienen/ dan alle de weerdichste menschen
des werelts.

Doozder soo moet ghy my bekennen/ dat hy niet
qualijck en doet/ die bozgherlycke eere bewijst aen
de beelden van Coningen/ ende van Princen/ van
vader/ of groot-vader &c. want dat wijst de reden/
ende nature upt: ergo soo moet ghy my mede be-
kennē dat hy niet qualijck en doet/ die eere bewijst
aen de beelden der Heplighen. Maer (ghelijck wy
hoben behoort hebben) het beelt/ ende doozbeelt
is al een dinghen/ ober sulckx men kan niet qua-
lijck doen/ met de selve eere te bewijsen aen 't beelt/
diemen mach bewijsen aen 't doozbeelt: Maer de
doozbeelden van onse beelden der Heplighen / dat
sijn de Heplighen selve; ende de Heplighen (soo
als wy nu behoort hebben) sijn onghelyckelijck
weerdiger van staet / ende conditie / als alle de
weerdichste menschen des werelts: ergo indien
de Heplighen selve meerder eere verdienen/ ter ooz-
sake van hare meerdere conditie/ als alle de weer-
dichste menschen des werelts/ soo volght het/ dat
doock hare beelden meerdere eere weerdigh sijn/
dan de beelden van alle de weerdichste menschen
des werelts. Doozder ghy moet my bekennen dat
hy niet qualijck en doet / die de beelden van de
weerdichste menschen achtervolght met bozgher-
lycke / ofte naturelycke eere / om dieswil dat de
conditie van hare doozbeelden niet meer als boz-
gherlyck/ ofte natuerlyck is: ergo soo moet ghy
my mede bekennen/ dat hy niet qualijck en doet /
die de beelden der Heplighen achtervolght met ee-
ne hoben-natuerlycke eere / om dieswil dat den
staet/ ende conditie van hare dooz-beelden hoben-
natuerlyck is; want ghelijckformigh te sijn aen
de Enghelen Gods/ ende aen Christo; Godt te
aenschouwen aensicht aen aensicht / is altemael
hoben-natuerlyck; dooz dese gaben/ ende conditie/
worden

worden de Heplighen verheben boven de nature: Ergo wederom / indien de Beelden vande weerdigste menschen des werelts mogen achterbolcht worden met eere die ghelijckfozmigh sp aen de conditie van hare voor-beelden / dat is / met hogherlijcke ende natuerlijcke eere; de beelden der Heplighen / mogen van ghelijcken achterbolcht worden met eere / die ghelijckfozmigh sp aen den staet / ende conditie van haere voor-beelden: Maer desen staet / ende conditie (soo als blijkt uyt Schrifture) is boven-natuerlijck: Ergo de eere / diemen aen hare beelden toedzaeght / mach boven-natuerlijck wesen.

Hier en can Partye gheen ander uytblucht nemē / als ten eersten, dat Godt verboden heeft eenighe boven-natuerlijcke eere te gheben aen Schepselen; wat hier van is / sullen wy sien in het vierde Tractaet. Ten tweeden, datter gheen perijckel en is van afgoderije in het eeren vande beelden der Coninghen / &c. maer wel in het eeren vande beelden der Heplighen; wat hier van is / hebben wy boven geseyt / *Tract. 1. Cap. 4. 5. &c.*

Derde Reden.

Ick hebbe hier voor bewesen / dat men de beelde van Coninghen / ende Princen niet ont-eeren en mach / volghens de Reden / ende de Rechten; niet om dat sp van gout / ofte van silber / ofte van enige andere kostelijcke materie gemaect zijn / maer alleenlijck / om dat sp afbeeldinghen zijn van soo weerdighe personen / ende oversulckx de ontere diemen doet aen de afbeeldinghe / komt op den persoon selve / die afgebeelt wort: Maer nu heb ik in de voorgaende Reden berhoont dat de Heplighe des Hemels onghelijckelijck weerdigher zijn van staet / ende conditie als Coninghen / ende Princen / Ergo onghelijck int / maghmen haere afbeeldinghen ont-eeren / als die van Coninghen / ende van Princen.

Uyt dese boozstellinge maeck ick dit argument: De oneere diemen doet aen de beelden / en blijft niet staen op de beelden / maer valt op de personen selve / die daer verbeelt worden: Ergo à contrario, de eere diemen doet aen de beelden / en blijft niet staen op de beelden / maer comt op de personen selve / die daer verbeelt worden: Maer daerom en machmen gheene oneere doen aen de beelden / om dat sy afbeeldinghen zijn van weerdighe personen / ende dat de oneere valt op de personen selve: Ergo à contrario. Daerom machmen eere bewijfen aen de beelden / om dat sy afbeeldingen zijn van weerdighe personen / ende dat de eere valt op de personen selve.

Du blyckt het uyt de Schryfture dat de Heplighen des Hemels / door hare hoven-natuerlycke ghelycksoortigheyt / die sy hebben met de Engheleu Godts / ende met Christo, en door het aenschouwen Godts / eene conditie / ende weerdicheyt hebben / die verre ghelegghen is hoven nature: Ergo ter oorzake van dese hoven natuerlycke weerdigheyt / machmen hoven-natuerlycke eere bewijfen aen hare afbeeldinghen / aenghesien dat ghelyck de oneere der beelden valt op de personen die daer verbeelt worden / alsoo moet oock nootzakelyck de eere der beelden komen op de personen / of booz-beelden selve.

HET VII. CAPITTEL.

Uyt practijcke van Partije selve, wort be-
thoont datmen de Beelden mach
eeren.

Ick sal dit Capittel stellen by forme van eene clepne samen-spzake / om dies te klaerder / ende ordentlijcker boozt te gaen.

Catholijck: Seght my eens / hem inde broeder / wat ist dat ghy ontfanght in het Nachtmael? ist het

het wesentlijck lichaem / ende bloedt Christi?

Partije: Neen't. Maer ghelijckerwijs dat 't water in den doop/niet in dat bloedt Christi verandert wert/noch de afwasschinghe der sonde selve is (daer van het alleen/een goddelijck waer teycken/ ende versekeringhe is) alsoo en wert oock dat broot in 't Nachtmael niet dat lichaem Christi selve/hoe wel het nae den aerde / ende eyghenschappen der Sacramenten dat Lichaem Christi Jesu ghenaemt wert.

Catholijck. Soo is het dan waerlijck broot/ende wijn/dat ghy ontfanght in het Nachtmael; maer ghy seght dat dit broot/ende wijn/ teekenen sijn van het lichaem/ende bloet Christi.

Partye. Soo ist. Siet de 29. bemerckinghe van onsen Dordrechtschen Bybel, op het 26. Capit. Matthaei, daer dese woorden: Dat is mijn lichaem, alsoo verklaert worden: Een tecken mijns lichaems. Siet oock onse Fransche belijdenisse Art. 37. daer dit tecken ghenaemt wort/Figuere. Siet oock onsen Catechismus aen de 75. Vraeghe, daer dat broot, ende den dringbeker des Heeren ghenaemt worden/Seker waerteycken des Lijfs, ende Bloedts Jesu Christi.

Catholijck. Maer wat bedtedt het breken van dit broodt/ende het drincken van den wijn?

Partije. Onsen Catechismus seydt in de 75. Vraeghe. Dat ick soo seker ben/dat het Lichaem Christi booz my aen't Cruys gheoffert/ende ghebroken / ende sijn Bloedt booz my vergoten is / als ick met ooghen sie/dat het broodt des Heeren my ghebroken/ende den drinckbeker my mede ghedeylt wort.

Catholijck. Soo sie ick wel/ dat het broodt ende wijn niet alleenlijck teekenen, ofte figuren en sijn van het lichaem/ende Bloet Christi; maer dat oock het breken van het broodt/ende het drincken of vergieten vanden wijn/ booz mijne lichamelijcke ooghen af-beeldinghen sijn vande kruptinghe onser Heeren/ende vergietinghe van sijn Bloedt. Wel aen dan: Ick hebbe dat het broodt ende wijn van 't Nachtmael teekenen, figuren, af-beeldinghen, sijn.

Seght mi nu eens/ontfanght gy oock dat broot/
ende wijn als teekenen / ende figuren van het
Lichamen/ende Bloet Christi, ende als af-beeldingen
van sijne kruyninghe?

Partye. Wie twyffelt daer aen? dat staet claer in
onsen Catechismus op de boven ghemelde vraghe/
met dese woorden: Christus spijt ende laet myne
siele niet: synen ghekruypten lichaeme / ende ver-
gooten blode so sekerlyck tot den ewigtgen lebe/
als ick dat broodt/ende den drinck-beker des Hee-
ren (als sekere waer-teekenen des lijfs, ende bloedes Jesu
Christi) upt des dienachs handt ontfanghe / ende
mondelick gheniere.

Catholijck. Seer wel. Ick ben seer blijde dat gy
mi selve bekent / dat ghy het broot ende wijn van
het Nachmael niet en ontfanght als enckel broot
ende wijn / maer als teekenen, of figuren, of af-beel-
dinghen. Seght mi nu van hoort / op wat manie-
re ontfanght ghy dese teekenen, figuren, ofte af-
beeldinghen? met den ghedeckten / of onghedeckten
hoofd? al knielende / sit ende / of staende.

Partye. Op Hollanders ontfangen het met den
blooten hoofd. De Francosfen/ghelijck Franciscus
Veron gheuygh *Parte 4. Controv. Capite 5.* ontfangen
dat de mans buggende een wepuygh hare knien/
de vrouwen nyghende. Maer de Eughelsche ont-
fanghen het al knielende.

Catholijck. Hier wil ick u hebben: Want wat
seght ghy nu van dit ontdecken van't hoofd / van
dat buggen der knien / van dat nyghen / en van
dat knielen / sijn dat niet altemael upt-wendighe
teekenen van eerbiedinge / van eere / van respect e
dat en kont ghy mi niet loochenen: Nu soude ick
dan ghyerne weten vooz wte / of e vooz wat / dat in
u l. Nachmael dese uptwendighe eerbiedinghe /
eere / ofte respect gheschiet?

Ofte sy gheschiedt vooz den Dienaer die het u
gheefte of vooz het broodt dat ghy ontfanght / ofte
vooz Christus selve / wiens doodt / ende lyden ghy
datt ghedachtigh sijt tot oorzaken van het vreten
des

des broots / 't welck u upt-beelt het breken sijns lichaems / ende van het drincken des wijns / 'twelc u af-beelt het vergieten des bloeds? aen welck van dyp draeght ghy dese uptwendighe eerbiedinghe toe? welck dat ghy neemt / ghy bevesticht het eeren van onse beelden door dese utwe practijcke: Ergo te vergheefs berift ghy ons in't ghene ghy selve doet.

Want indien ghy seght / dat ghy dese eere bewijst aen den Dienaer ('t ghene ick niet en geloofde) ghenomen nochrang; ick meyne dat ghy den Dienaer aensiet als een instrument Christi, uptwotens naem / persoon / ende op'sicht by dit Sacrament bedient: want soo spzeekt vande Dienaren / uwen Guilielmus Perkinsius *Controv. 19. Capite 2.* Maer indier voeghen en kout ghy den Dienaer niet aensien / ten sy dat gy hem aensiet als verbeeldende den persoon Christi; Ergo als ghy hem dese uptwendighe eere toedraeght als Dienaer / soo doet ghy dat aen hem / als verbeeldende den persoon Christi; alsoo doen wy oock ten opsichte van onse beelden: ergo indien ghy / niet het ontdecken van u hoeft in het Nachtmael / niet het buggen van utwe knien / of nigghe / of knielen / den Dienaer eere bewijst / hoorz soo veel als by Dienaer is / dat is / hoorz soo veel als boert / oft verbeelt den persoon Christi, soo doet ghy het selve / 't ghene wy doen aen onse beelden.

Ick weet wel dat ghy my niet en sult segghen / dat ghy dese eerbiedinghe choont aen het broot / ende wijn / als teckenen / ofte figuren: want hier mede sout ghy soo vast zijn / dat ghyer niet en sout connen upt-sperelen.

Soo resteerter mi dan alleen / dat dese eere / ende uptwendighe eerbiedinghe van knielen / buggen / nigghe / ontdecken van't hoeft / gheschiedde aen Christus selve / die daer sit in den Hemel aen de rechte handt sijns Vaders. Dat is al wel: Maer ick draeghe / waerom dat ghy meer dese eere ende uptwendighe eerbiedinghe aen Christo bewijst / in
 It 5 het

het ontfanghen van het Nachtmael / als andersing? wat beweegh-reden hebt ghy? ghy en kont my gheene andere gheben / dan / om dieswil dat ghy in't Nachtmael besonderlyck ghedachtenisse houdt van sijn doot / ende lijden (want anders en sie ick gheene) ende het zyn de upt-wendighe teekenen, of figueren van't Lichaem / ende Bloet Christi, te weten het broot / ende wijn; ende de uyt-beeldinghen, te weten/het bzenen des broodts/ende het dzncken des wijns / die u indachtigh maken van de doot / ende lijden des Heeren: Ergo ter oorzake van dese uptwendighe teekenen, figueren, af-beeldinghen, (die ghy siet vooz de ooghen / ende u indachtigh maken van de doot / ende lijden Christi) eert ghy Christum meer besonderlyck in't Nachtmael / als op de straete / de merckt / &c. Maer het selbe moet gheseyt worden van onse uptwendighe Teekenen, Figueren, af-beeldinghen, beelden. Als wy die vooz hebbende / ter oorzake van haer / meer besonderlyck hier als elders onse hoofden ont-decken / knielen / bugghen / nijghen / vooz de persoonen / die sy verbeelden: ergo in het ghene daer ghy ons in berispt / dat bebesticht ghy selve dooz uwe epghen ghewoonte / ende ptractycke.

HET

H E T
VIERDE TRACTAET.

*Antwoorden op de voornaemste op-werpinghen
van Partije, teghen het maecken, uyt-stellen
ende namelijk het eeren der Beelden.*

H E T E E R S T E C A P.

Worden weder-leyt de Schriftuer-plaetsen, de welcke Partije teghen onse leeringhe voorstelt.

Eerste op-werpinghe.

*Exodi Capite 20. v. 2. 3. 4. ende Deuteronomij Capite 5.
v. 8. Levit. 26. &c.*

Ick ben de Heere uwen Godt, die u uyt Egypten-landt uyt den dienst-huyse uyt-gheleyt hebbe.

Ghy en sult gheene andere Goden voor mijn aengesichte hebben.

Ghy en sult u gheen ghesneden beelt, noch eenige gheijkenisse maken, van 't ghene dat boven in den Hemel is, noch van 't ghene dat onder op aerde is; noch van 't ghene dat in de wateren onder de aerde is.

Ghy en sult u voor die niet buyghen, noch haer dienen: want ick de Heere uwen Godt ben, een jeverich Godt.

Catholijcke Antwoorde.

Dese/ ende diergelycke Schriftuer-plaetsen en zijn niet anders als ydele staeghen in de locht / want sy en comen niet meer te passe in dese materie/ als den Alcoran vande Turcken/ of den Thalmud vande Joden.

De reden/ is soo claer als den middagh: want soo claer als den middagh is/ soo claer is/ dat miē
op

op dese boornoemde plaetsen niet anders en verbiet als Afgoden, ende Afgodische beelden, ende het achter-volghen van de Afgoden / ende Afgodische beelden / met de eere die den waerachtighen Godt alleen toekomt.

Maer ick hebbe boven verhoort in't lanck/ende hiet/dat onse Beelden gheene afgodische beelden en zijn/noch onse heplighen afgoden/ noch de eere die wy aen de beelden bewijzen/afgoderije/om dat het geene eere en is die Godt alleen toekomt: ergo te verghesicht komt onse Weder-partye te voorschijn met dese Schrifstuer-plaetsen/soo lanck als sy ons te bozen niet overtuyghet heeft van Afgoderije en van Afgodische beelden. Leght my eerst weder/in dien gy kont/ de redenen die ick hebbe voorghebracht om ons te verschoonen van Afgoderije/en brenghet my te bozen daer teghen/ contrarie overtuygende redenen/ met de welke ghy bewijst dat onse beelden der heplighen Afgodische beelden zijn / ende dat wy daer ontrent Afgoderije bedryven/en comt van boorden dagh met uwe Schrifstuer-plaetsen/ om te verhoonen dat alle Afgoden, Afgodische beelden, ende Afgoderije verboden zijn: maer tot noch toe en is Partije niet machtigh geweest/ende en can het inder waerheit niet bewijzen/ dat onse heplighen Afgoden zijn/ ende haer beelden/afgodische beelden/ende de eere/die wy haer toedraghen/ Afgoderije: Ergo noch eens gheseydt / dese bovenghemelde Schrifstuer-plaetsen comen ons niet meer sijnbergen/ als ydele sagghe in de locht / ofte den Thalmus der Joden / ofte den Alcoran vande Turcken: want sy en comen niet een hayt te propooste in dese materie.

In moet ick onse Partye overtuygen/ dat Godt hier niet anders en verbiet als Afgoden, ende Afgodische beelden, ende Afgoderije, ende niet onse beelden/ noch de eere die wy haer toedraghen.

Wat blijkt eerst uyt de ober-een-kominge van de H. Onveranderlyc/ in het ober-setten ende verclaren van dese plaetse.

Den

a Den ouden Tertullianus. *Libro de Idololatria Cap. 4.* De reden gebende waerom dat Godt dit ghebodt aen de Joden gegeven heeft/soo seyt hy: Om gautschelijck upt te roepen de nature bande Afgoderije / daerom roept de Goddelijcke Wet: en maectt gheene Afgoden.

b Soo verclaert die plaetse oock den ouden Origines *Hom. 8.* Ghy en sult booz u eygen selven gheenen Afgodt maken.

c Den H. Cyprianus: *Exhort. ad Martyres Cap. 1.* Dat de Afgoden gheene goden en sijn/ ende dat oock de elementen de stede niet en houden van goden/ thoont het ghebodt Gods in het boeck *Exodus*: Ghy en sult u gheenen Afgodt maecten.

d Den H. Augustinus *Lib. 2. qq. veteris Testamenti:* Ghy en sult u gheenen Afgodt maecten, &c. **W** waer dat verboden wordt de het sieselen te eeren. Maer dat / waer gheseyt wort / ghy en sult geene andere Goden hebben behalven my: waer op siet dat / ghy en sult u gheenen Afgodt maken / noch eenigh Afgodischbeelt / als op't ghene gheseyt is: Ghy en sult gheene andere Goden hebben behalven my?

Hier seght den H. Augustinus klaer / ende beduyd: lijck / dat dit ghebodt van gheene Afgoden te maken, ofte eenighe andere ghelijckenisse, nergheng anders op en siet / als op dit Ghebodt: Ghy en sult gheene andere goden hebben behalven my: ergo 't ghetoele van Augustinus is / dat dooz / Afgoden, ende ghelijckenissen, niet anders verboden en wordt als Beelden / of ghelijckenissen van Afgoden.

Doch op dat ick niet en soude hier schijnen te steunen op de **H. Daders** alleen: den Hebzeuschē text / in de welcke tale het boeck *Exodus* van Moyses gheschreven is / komt overzen met de booznoemde **H. Daders**: want daer staet: Ghy en sult u gheenen ghesneden Afgodt maken.

a Propter hanc causam, ad eradicandam scilicet naturam Idololatriæ, lex divina proclamat: Ne feceritis idolum.

b Non facies tibi ipsi idolum.

c Quod idola dii non sint, & quod nec elementa vice Deorū sint, Dei præceptum ostendit in Exodo. Non facies tibi idolū.

d Non facies tibi idolum & cætera, ubi signēra colenda prohibentur. Illud autem ubi dictum est, non erunt tibi dii alij præter me, quo pertinet non facies tibi Idolū, neque ullum simulachrum, nisi ad id quod dictū est, nō erunt tibi alij dii præter me.

Dit hebben oock de 70. upr-leggers/op de selve maniere vertaelt upr het Hebreens in het Griex/stellende: Ghy en sult u gheenen Afgodt maken.

ὅτι ποιήσεις σοι εἰδωλον.

Ergo soo wy ons willens houden/aen den Hebreenschen Text/dat is/aen de oorspronckelijcke taele/in de welcke Moyses het boeck Exodus geschreben heeft/ende aen de vertaelinghe des selfs/bande sebentich upr-leggers/ende andere Oudt-Daders/soo moeten wy segghen dat Godt Exodi 20. niet anders verboden en heeft als Afgoden, ende Afgodilche beelden, ende Afgoderije.

Wu hebbe ick menighmael gheseyt/ende bewesen/dat onse beelden der Heplighen/gheene Afgodilche beelden en zijn/noch den dienst/die wy haer aendoen/gheene Afgoderije/ober-sulckx/dese Schrifruer-plaetse/en doet niet met allen/noch teghen het maken/noch teghen het eeren van onse beelden der Heplighen.

Dat blijkt ten tweeden upt de berclaringhe van Partye selve. Laet ons hoozen wat bemerckingen sy stelt in den Dordrechtschen Bybel, op dese woorzen: Ghy en sult gheene ghelijckenisse maken van 't ghene dat boven in den hemel is. Wat verbiet Godt hier? Partye seght N. 6. Hy verbiet de ghelijckenissen/van Sonne, Maene, Sterre, Vogelen. Partye boeght'er hy/dat hier oock moeten verstaen worden de Engelen: dat loochene ick; want al-hoe-wel Paulus Coloss. c. 2. v. 18. gewach maect bande Engelen niet te dienen/hy spreekt daer alleen van dien groutwelijckē dienst/den welcken sommitge ketterx t'sijnen tijde meyn-den te doen aen de Engelen/als sy hare hulpe en bystant versochten om te sondighen/segghende dat hare sonden/die sy deden/het eyghen werck was bande Engelen. Siet Epiphanium Haresi 38. Aenghesien dan/dat Partye sonder eenigh fondament/de Engelen hier onder beslupt/ick segghe dat het onwaerachtigh is/dat de beelden der Engelen hier verboden worden/gemerckt dat oock Godt selve/een weynigh daer na aen Moyses gheboden heeft/dat

dat hy de beelden van Enghelen sou maken/ ende die stellen op sulck eene plaetse daer alle de menschen / moesten comen aenbidden. Wat verbiedt Godt boozder met dese woorden: Noch van 't ghene onder op der aerde is? Partye antwoort N. 7. Hier verbiet hy de ghelijckenissen van menschen, vier-voetige, of cruppende gedierten. Wat verbiet hy ten lesten met dese woorden: Noch van 't gene dat in de wateren onder de aerde is? Partye seyd / N. 8. dat hy hier mede verbiet / de ghelijckenissen van visschen, slangen, draecken, Crocodilen, Schilt-padden. Ende dan woort te lesten in Schyfture hy-gheboeght. v. 5. Ghy en sult u voor die niet buyghen, of die aenbidden, noch haer dienen.

Oyt dese boozgaende bemerckingen van Partye selve/maeck ich dit argument: Godt verbiet Exodi 20. ghelijckenissen te maken van Sonne/ Maene/ sterren/ boghelen/ menschen die op de aerde zijn / vier-voetige / of cruppende gedierten / visschen / slangen / draecken / crocodillen / schiltpadden / op datmen die niet en soude aenbidden / noch dienen. Maer de Roomsche Catholijcken / en maken geen ghelijckenissen van Sonne/ Maene/ sterren/ boghelen / noch van menschen die op der aerde zijn (want de Heplighen die wy uptbeelden / en zijn niet meer op der aerde) noch van vier-voetige / of cruppende ghedierten / &c. om die te aenbidden / ofte te dienen: ergo upt bekentnisse van Partye selve / so en doet dese Schyftuer-plaetse niet een hayz tegh de beelden van onse Heplighen / aenghesien dat sy alleenlijck spreekt van soodanighe ghelijckenissen / de welke / hy ons / noyt en zijn aenbeden getweest / noch ghediert; maer wel hy de heydenen / naemelijck die van Egypten, en soo de Joden dese Schep-selen / in dat landt / booz hare ooghen hadden sien aenbidden / ende dienen als Goden / daerom verbiet Godt aen haer soodanighe ghelijckenissen in 't besonder te maken: Over-sulckx blijkt wederom / dat hier niet anders verboden en woort als Afgoden, Afgodische-beelden, ende Afgoderije.

Dat blijkt ten derden, upt de boozgaende / ende
hol.

volghende woorden vanden Text selbe / met de welke Godt de reden gheeft / waerom dat hy dit Ghebodt gheeft aen de Joden. Let op den heelen discours / volgens den Text vanden Dordrechtschen Bybel: Ghy en sult u geen gesneden beelt, noch eenige gelijkenisse maken. Waerom? wat reden? Want (merckt op dat woordken / Want 't welck alijt gebruyckt wort / als men ergens van reden wilt gheben) ghy en sult dan gheen gesneden beelt maken / &c. Want ic ben de Heere uwe Godt, een jeverigh Godt. *Wederom Levit. c. 26. v. 1.* Ghy en sult u gheen gesneden beelt maken, want ick ben de Heere uwe Godt, *Wederom Deuter. c. 5.* Ghy en sult u gheen ghesneden beelt maken: want ick ben de Heere uwe Godt, een jeverigh Godt. Hoe kunnen claerder spreken? Ick en wille niet dat ghy gesneden beelden maccht om die te eeren: want ick ben uwen Godt; wat can hier anders upt besloren worden als: Om dies wil dat ick uwen Godt ben / daerom en begheere ick niet dat ghy eenighe beelden ofte ghelijckenissen hout booz uwe goden / ende om dies wil dat ick een jeverigh Godt ben / die niet lijden en kan dat mijne eere gegeven worde aen andere / daerom en begheere ick niet dat ghy mijne eere gheben sult aen de beelden: want dat is anders niet als in verloochenen / de beelden herkennen als Goden: Soo siet ghy nu claer upt de reden die Godt boeght hy het ghebodt / dat hy van gheene andere beelden en spreekt als van Afgodische beelden: Siet het nu noch voorder upt de voorgaende woorden.

Eerst verbiedt hy aen de Joden eenighe andere Goden te hebben booz sijn aen sicht / ende terstont daer na / soo verbiedt hy ghelijckenissen van vogelen / visschen / serpente / &c. Ende hy verbiet gesneden beelden / om sich daer booz te bukken, wie en siet niet dat hy hier niet anders en verbiedt als ghelijckenissen / ende beelden van Afgoden? want wat was het oogh merck Godts / 't welck hy booz hadde in dit ghebodt? dat gheeft hy ghenoech te kennen als hy met dese woorden beghint: Ick ben de

den Heere uwen Godt, &c. Al wat Godt hier booz hadde / was / vande Joden ghehouden ende gheert te wordē / als den waeren / en eenigen Godt / ende op dat dit soude gheschieden / soo verbiet hy haer te eeren niet alleen eenighe andere versierde Goden / maer oock haere beelden.

Hier teghen seght *Guilielmus Perkinsius Contrav. 9. de Imaginib. Cap. 2.* Waert saechten dat dooz de beelden / ofte gelijckenissen / de welke verboden wordē in Schrifstuer / moest verstaen wordē afgodische beelden; soo soude het eerste / ende tweede ghebodt maer een zijn.

Ick antwoorde: Ten soude maer een zijn / aengaende de substantie / dat het soo is; ten soude maer een zijn / aengaende merckelijcke ende wesentlijcke omstandigheden / dat is valsch: want gelijk het eenen gront-veghel is in de scholen: Merckelijcke omstandigheden veranderen de saecke, alsoo segghe ick dat de omstandigheyt van gheene afgodische beelden te maecken / soo merckelijck is / dat sy genoeghsaem is om het tweede gebot gantschelijck verschepden te maecken van 't eerste / 't welck alleenlijck spreekt vande Afgoden selve / ende niet van haere beelden.

Hoe merckelijck nu / dat dese omstandigheyt is / trecke ick upt de woorden van de Schrifstuer: in 't eerste ghebodt seght Godt: Ghy en sult gheene andere Goden hebben voor mijn aensicht, ofte dooz mijn ooghen; ende de wyle / de oogen Godts naemelijck aensien het binnenste van 's menschen gemoet / soo wort hier verbodē de afgoderije van het gemoet / met eenighe personen / of schepselen te houden / ende te eeren als Goden / de welke geene Goden en zijn: Maer in het tweede ghebodt / komt Godt noch boozder / en seyt: Gy en sult oock uptwendelijck / niet bupghen / bidden / kutelen / wijghen / &c. De beelden van diergelijcke personen / die geene Goden en zijn / niet eeren als goden / want ick alleen uwen Godt. Daer en is dan geen perijckel / dat het eerste / ende tweede ghebodt maer een en sou wesen;

wesen; want daer is groot verschil tusschen het eeren van eenen valschen Godt / inwendelijck, in't gemoet/ende tusschen het eeren van sijne beelden/uyt-wendelijck, met eenighe sekere voeringhen des lichaems/ofte uyt-wendighe Ceremonien.

Doch wat wille ick boozder hier op disputere; dat my Partye antwoorde/ofte het 3. ghebodt ende het 4. maer een zijn met thende; de wyle hier gehandelt wordt vande selve substantie: in het 3. wort overspel verboden/ in het thende begheerlijckheyt tot een ander mans vrouw: in't 4. wort stelen verboden / in't thende begheerlijckheyt tot het goet vanden naesten/'t sy offe/esel/ &c. Dese geboden nochtans zijn verscheyden van malkanderen/ om dat in de eene wort verboden de daet selve/ in de andere begheerlijckheyt tot de daet: Ergo hier van ghelijcken.

Ten lesten, dat Godt hier niet anders en verbiet als beelden van Afgoden / blijkt uyt den Hebreusch Text / den welcken aldus luyt: Ghy en sult gheene andere Goden hebben voor mijn aensicht; ende gy en sult gheenen ghesneden afgodt maecken, &c. ende ghy en sult u voor de Afgoden niet buyghen, noch haer dienen, Merckt hier wel/datter gheseyt wort: Gy en sult u niet buyghen voor de Afgoden. &c. Dit verstaet ooc alsoo den Dordrechtchen Bybel Num. 9. op dese woorden: Ghy en sult haer niet dienen, te weten/ seght den Bybel/ de Afgoden selfs: Ergo/soo besluyt ick/dat/ al wat hier verboden wordt nergens anders op en siet/als op de Afgoden selve: Ergo dan/ als Godt verbiet gesneden beelden te maecken / om die te eeren/ ofte te dienen / aengesien dat dese eere/ofte dienst (gelijck den Hebreusch Text heeft / ende Partye selve bekent) nergens anders op en siet als op de Afgoden selve; soo moet het nootsaekelijck holghen/ dat de beelden/de welke Godt hier verbiet te eeren/ende te dienen/ geene andere en konnen wesen/als beelden van Afgoden; want daerom worden hier de beelden verboden/om datmen sich daer booz niet en sou buyghen / noch haer dienen als Afgoden.

Besluit.

Besluit,

Maer zijn nu alle de Schrybers / ende Predi-
kanten van Partye, de welke alle-gaer tot een toe/
dese hoor- genoemde Schryftuer-plaetsen / soo op-
nemen / als of daer mede de eere van onse beelden /
getwiffelijck waer te niete ghedaen / als strydeude
teghen het woort ende ghebodt Godts.

De HH. Oorbaeders roepen dat hier niet anders
verboden en wordt als beelden, van Afgoden, 't selve
heeft den Hebreuschen oorigineelen Text; 't selve
heeft den Griexschen Text / den welken vande
gheleerste Joodsche Rabbinen / is over-ghestelt
upt het Hebreens; 't selve wort klaer besloten upt
de reden / upt het eynde / upt het boozneme / 't welck
Godt heeft ghehadt in het verbieden der beelden;
't selve bespeurtmen soo klaer als den middagh
upt alle de woordt / ende discoursen die de Schrif-
tuere daer hout; Ergo 't staet Partye toe; (eer sy
met dese Schryftuer-plaetsen boozt-komt) te bozen
bondelijck te bewijfen / tegen de over-een-komst
ghe der HH. Vaederen / teghen den Hebreuschen/
ende Griexschen Text / &c. Dat hier andere beel-
den verboden worden als Afgodische / naemelijck
onse beelden der Heplighen; Ende om dit te doen
soo soude sy moeten bewijfen dese dyp volghende
stukken.

Het eerste. Dat Godt hier verbiet beelden / niet
alleen van Af-goden / vande welke hy in 't hoor-
gaende vers hadde ghesproken / maer oock vande
Heplighen / vande welke hy het minste ghewach
niet en hadde gemaecht.

Het tweede. Dat hy hier eenige andere eere ver-
biet / als die Godt alleen toekomt.

Het derde. Dat het ons inu geoorloft is hoor de
beelden der Heplighen / het hoort te ontdecken / te
bypen / te nigen / &c. als hoor de beelden van onse
Coninghen / Vaders / Groot-vaders / en andere.

Dese dyp stukken moeten altemael sacmen / ende
een-paerlijck bewesen zijn / eer Partye ons met de
boven-gemelde Schryftuer-plaetsen komt bestrin-
den: want.

Ten eersten. Indien Godt niet anders en verbiet als de Afgoden, ende Afgodische Beelden te eeren; wy kinnen hier in oer een niet Partije, ende Kemmen dat toe/ dat sulcx in gheender manieren gheschieden en magh.

Ten tweeden. Indien dit ghebodt sich upt-streckt tot de Christenen/ende verbiet aen de beelden der Heyligen/die eere te gheuen / die Godt alleen toecomt / dat en is tot boozdeel niet van Partije, noch tot ons achterdeel / want wy segghen mede / dat dit niet gheschieden en magh.

Ten derden. Indien hier verboden wort alle bozgherlijcke eere toe te dzaeghen aen de beelden; soo moet dan Partije bekennen/ dat het oock Afgoderije is, ende teghen het ghebodt Godts / sijn hoost te ontdecken / Ec. boozde beelden der Coninghen.

Om ons dan/ niet dese Schrifstuer-plaetsen/ t'oberuyghen van te stryden teghen het ghebodt Godts/ ende van Afgoderije/ in het eeren van onse beelden; soo staet het Partije toe/ ons te bozen t'oberuyghen in dese dyp boozghenoemde stucken; ofte andersins/ soo honden wy niet recht staende/ dat in dese boozse Schrifstuer-plaetsen niet een enckel wort tegen ons is; want ick en binde in desen Text niet een woort/ t'welc getwach maecht noch van beelden vanden waerachtighen Godt/ ofte sijne Heyligen/ noch van die niet te eeren / op de maniere gelyck wy dat doen/ want ick en binde niet / dat den Text alsoo luyt: De Christenen en moghen gheene ghesnedene Beelden maecken vanden waerachtighen Godt noch en mogen die niet eeren, noch en moghen oock gheene boven natuerlijcke eerbiedinge thoonen aen de Beelden der Heylighen.

Niet sulcx en kan ick in desen Text achterhaelen: Ergo soo lanck als wy Partije dese stucken niet en bewyft / soo en is het booztzenghen van desen text/ niet anders als eeren ydelen/ende noodelosen slaghe inde locht.

Der halben/ soo en ist hier mede noch niet ghenorgh; want de wyle ick in/ upt de **h. Outbae-**
ders/

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 165
ders / uyt den Hebreenschen / ende Griekischen
Text / uyt den heelen discours van Schriftuere
berhoont hebbe / dat hier niet anders verboden en
worden / als beeldē van afgoden / ende dat wy niet
alleelijck loochenen / maer oock klaer / ende hoog
de ooghe behoonen / dat onse beelden / geene beel-
den van Afgoden en sijn / soo staet het Partije toe /
ons eerst t' overrugghen dat onse beelden / Afgod-
dische beelden sijn / eer sy ons niet dien Text comt
hebechten : want dan soude sy konnen maecten
dit Argument.

De beelden vande Roomsche, sijn Afgodische-beeldē.
Maer de Afgodische beelden worden in Schriftuere
verboden,

Ergo de Beelden vande Roomsche worden in Schriftue-
re verboden:

Doorder in deser manieren.

De Roomsche bewijzen aen haere beelden der Heyli-
ghen, die eere, die Godt alleen toecomt.

Maer Schriftuere hout het voor afgoderye, aen de beel-
den der Heyligen te bewijzen die eere, die Godt alleen
toekomt.

Ergo Schriftuere hout de eere, die de Roomsche be-
wijzen aen haere beelden der Heyligen voor afgoderye.

**Bewijst my dan eerst / indien gy kont / dat onse
beelden / afgodische beelden sijn / ende dat wy aen
haer bewijzen de eere die Godt alleen toekomt; en
stelt ons dan hoog dien Text / om te behoonen dat
dit in Schriftuere verboden wordt.**

Tweede op-worpinghe van Partije.

Isaie Capite 2. v. 8. 9.

Haer landt is vervult met afgoden, voor het werck
haerder handen, buyghden sy haer neder, voor 't ghene
dat haere vingeren ghemaect hebben, daer buyght sich
den gemeynen man, ende aensienlyck man vernedert sich,
daerom en sult ghy 't haer niet vergheven.

Catholijcke antwoorde.

**Niet een hayz te propooste / want Isaias spreeckt
hier van afgodische beelden : Partije moet ons eerst
overtug-**

overtuyghen dat onse beelden / Afgodische-beelden zijn.

Derde opworpinge.

Psalmo 115.

Haere Afgoden zijn silver, en gout, het werck van 'smenschen handen, sy hebben eenen mont, maer spreken niet, sy hebben oogen maer en sien niet, sy hebben ooren, maer en hooren niet; sy hebben eenen neuse, maer en riecken niet; sy hebben handen, maer en tasten niet, sy hebben voeten, maer en gaen niet; sy en gheven gheen gheluyt door haere kele; dat, diese maecken, haer gelijk worden, ende alle die op hen betrouwen.

Catholijcke antwoorde.

Hiet te propooste: want David spreekt hier van Afgodische-beelden; Partye moet eerst behooren dat onse beelden / afgodische beelden zijn.

Juden Partye my seght / dat onse beelden / oock ooghen hebben, ende nochtans niet en sien; ooren, en niet en hooren, handen, ende niet en tasten, &c. Ende hier my wilt besluyten dat het Afgodische-beelden zijn / soo moet sy my dan bekeunen / dat oock de beelden / ende statuten van Coningen / ende Princen afgodische-beelden zijn / want sy hebben oock ooghen, ende en sien niet, &c. maer 't is seker dat die geene afgodische-beelden en zijn: Ergo noch oock de onse.

Juden my Partye seght / dat sy daerom Afgodische-beelden zijn / om dat wy ons betrouwen daer op stellen / ick soude dat konnen loochenen; doch genomen wy dat deden / David en berispt hier die niet / die haer betrouwen stelle op de beelden / maer op de beelden der Afgoden: Ergo: 't staet onse Partye wederom toe / ons eerst t'overtuyghen dat onse beelden der Heptighen / beelden van afgoden zijn: dat en is sy inder eeuwigheyt niet machtigh te doen: Ergo dese Schriftuer-plaets / is wederom eenen ydelen satch in de locht.

Vierde opworpinge.

Isaia Cap. 44. versu 13. &c.

Den timmerman treckt het richt-snoer uyt, hy teeckent het

het

het af met den draet; hy maeckt het effen met de schave, ende teeckent het met den passer, ende maeckt het nae de beeltenisse eens mans, nae de schoonheyt van een mensche, dat het in den huysse blijve, &c. hy maeckter sich een Godt van, ende buyght sich daer voor: hy maeckter een gespeden beelt van, ende knielter voor neder, &c. bidt het aen, ende seyt, Reddet my, want ghy zijt mijn Godt, &c. soude ick neder knielen voor 't ghene dat van een boom ghekomen is.

Hier op seght den Predikant: Arme luyden! (te weten ghy Roomsche) die neder valt voor hout, ende steen, denckt neerstigh aen dese dinghen. *Toetssteen der waerheyds Capite 26. pag. 172.*

Catholijcke antwoorde.

Arme luyden vande waen-ghereformeerde Gemeynte/die u. l. laet wijs maecken van ulve Predikanten / dat wy neder vallen voor hout, ende steen, om dat te aanbiddē! Och neen! arme menschen die u. l. laet wijs maecken dat den Propheet hier spreekt van de beelden der Heplighen! dese plaetse van Isaias en doet wederō niet ter saccke / want de Propheet spreekt hier van Afgodische beelden.

Partye, eer sy dese Schrifruer-plaetse by-breught/ moet te voren ons overrugghen/ dat onse beelden der Heplighen/ beelden van Afgoden sijn.

Vijfde op-worpinghe,

Isaia Capite 46. V. 6. 7.

Sy verquisten het gout uyt der beurse, ende wegen het silver met der waege, sy huereen een goutsmit, ende die maeckt het tot eenen Godt, sy knielen neder, oock buygen sy haer daer voor, sy nemen hem op de schouderen, sy draeghen hem, ende setten hem aen sijne plaetse, daer staet hy, hy en wijckt van sijn stede niet, jae roept jemant tot hem, hy en antwoort niet, hy en verlost hem niet uyt sijne benautheydt.

Hier op seght den voorszemelden Predikant: Men kan niet loochenen, dat alle dese dinghen den beelden vande Roomsche Kercke toecomen; men draeght de selve

op de schouderen, selfs de ghene die sy ghemaeckt hebben, vallen daer voor neder.

Catholijcke antwoorde.

Altemael niet te propooste / want de Propheet spreekt hier van de eere diemen beweest aen de beelden der afgoden: Siet v. 1. Bel is gekromt, waer op den Dordrechtschen Bybel seyt N. 1. Bel is de naeme vanden voornaemsten afgodt der Babyloniers. Item v. 9. Ghedenckt dat ick Godt ben, ende daer en is gheenen Godt meer, ende daer en is niet ghelijck ick.

Du wy loochenen / ende bewyisen / dat onse beelden der Heplighen / gheene beelden van af-goden en zijn: Ergo soo moet Partye, ons in dit stuck eerst overrumpghen / eer sy te boozschijne komt met dese Schrifstuere.

Indien Partye wy seght: Wy bethoonen dat wyt dese Schrifstuere selve / als wy thoonen dat de Roomsche booz haere beelden neder-vallen / knielen / die draeghen op haere schouderg / 't welck de Heydenen oock aen haere beelden hebben gedaen: Maer ick segge hier teghen / indien onse beelden der Heplighen / daerom beelden van af-goden zijn / om dat wy sommighe uytwendighe teekenen van eerbiedinghe aen onse beelden thoonen / die de Heydenen hebben gethoont aen de haere / soo moeten dan alle de Coninghen / ende hare beelden afgoden zijn / de wyle men de selve uytwendighe Ceremonien booz haer ghebruyckt / die de Heydenen ghebruyckt hebben booz haere beelden: Maer 't is onwaerachtigh dat de Coninghen / ofte hare beelden / daerom af-goden zijn: Ergo 't is mede onwaerachtigh / dat onse beelden der Heplighen / daerom afgoden zijn / om datmen booz haer eensghe uyt-wendighe eer-teekenen bewijst / die de Heydenen bewesen booz haere af-goden.

Seste op-worpinghe.

Jeremia Cap. 10. v. 3. 4. 5.

De infettinghen der volckeren zijn ydelheydt, want het is hout, datmen uyt het wout gehouwen heeft, een werck van 'swerck-meesters handen met den bijle, men pronckt het op met silver, ende met gout, sy hechtense met naegelen, ende met haemeren, op dat het niet en wagghele. Sy zijn ghelijck een Palm-boom van dichten wercke, maer en kunnen niet spreken, sy moeten gedraegen worden, want sy en kunnen niet gaen, en vrees niet voor hen, want sy en connen gheen quaet doen, oock soo en isser gheen goet doen by hen.

Catholijcke antwoorde.

Hier en is wederom niet een sier teghen ons/wp stemmen gheerne toe/al dat de **P**rophete hier seght; want hy spreekt van afgodische beelden/gelijck als klaer blijkt uyt den 2. vers. En leert den wegh der Heydenen niet. Item v. 11. De Goden die den Hemel ende aerde niet gemaect en hebben, sullen vergaen vander aerden. Partye wilt ons met ghewelt afgodische beelden op-dzingen/eer sy ons hier in obernuyghinghe heeft / dit moet eerst ghedaen zijn / eer sy met dese **S**chryftruer-plaetse haer kan behelpen.

Sevenste op-worpinghe.

Baruch Capite 6. v. 3. 4. 5.

Doch nu sult gy in Babylonien op de schouderen sien draeghen de silvere, ende gouden, ende houten Goden, die de Heydenen vreesse aen doen. Siet dan wel voor, dat ghy oock niet in eenigher wijze de vremden ghelijck gemaect wort, ende voor haer eene vreesse en bevanghe, als gy sult sien dat eene schaere voer, ende achter haer gaende de selve aenbidt: Soo seght in uwe ghedachten: **U** moetmen aenbidden Heere. **H**ier op seght den boozsefden **P**redskant: Men soude segghen, dat hy de Ommeganghen, ende Processien beschrijft, die heden-daeghs in 't Pausdom gheschieden, ende vande Heydenen ontleent zijn.

Catholijcke

Catholycke antwoorde.

Wat hier van is/ of die Ceremonien vande Heydenen ontleent zijn/en raecht dit disput niet: 't is my genoegh dat ick diergelycke Ommevanghen ende Processen / aengaende den upt-wendighen handel/ bevinde gepleeght te zijn by de Joden/ in het omme-draeghen vande Arcke des Heeren: Alleenlyck segg ick dit/dat de Propheet hier spreekt vande eere die de Heydenen betwefen aen de afgodische beelden: Ergo dese Schryftuer-plaets en kan ons in't minste niet hinderen/ soo lanck als Partye ons te bozen niet en ober-tuygt/ dat onse beelden der Hepligen/beelden van Afgoden zijn: Somma soo ist mede van alle andere soodaenige plaetsen/ daer Schryftuere handelt alleen vande beelden der Afgoden.

Achte op-worpinghe.

Exodi Capite 32. v. 1. &c.

Doen het volck sach dat Moyses vertoefde vanden bergh af te comen, soo versamelden sich het volck tot Aaron, ende sy seyden tot hem: Maeckt ons Goden, die voor ons aenghesichte gaen, &c. Aaron nu seyde tot haer, ruckt af de guldene oorcierselen, die in de ooren uwer wijven, uwer sonen, en uwer dochteren zijn, en brenghtse tot my Doe ruckte dat gantsche volck de gulde oorcierselen af, die in haere ooren waeren, en sy brochtense tot Aaron, ende hy namse uyt haere handt, ende hy maeckte een gegoten Kalf daer uyt, doen seyden sy: Dit zijn uwe Goden Jrael, die u uyt Egypten-landt op-gevoert hebben.

Hoozt wat hier op seyt den waen-gereformeerden Predikant / dickwils van my gheciteert: Merckt dit, seyt hy / teghen de uytvlucht des Pausdoms, segghende dat de eere de beelden niet en geschiet, maer het gene daer door wort afgebeeld, 't welck alle Afgodendienaers te vergeefs voortbrenghen: Want daer en was niemant soo sot, en dwaes, onder de Kinderen Jraels, die gheloofden, dat Kalf, 't welck voor haere ooghen, van
haere

haere oor-ringhen was ghemaect, haer uyt Egypten landt gheleyt hadde, maer sy wilden door dat selve, dien Godt eeren, die haer, een kleynen tijdt gheleden, uyt Egypten met eenen krachtigen arm, ende eene machtighe handt hadde verlost: Ende dit niet regenstaende, seyt den Heere, dat sy Afgoderije bedreven hebben; ende is over haer soo seer vertoornt gheworden, dat hy op eenen dagh ontrent 23000. menschen door het sweert heeft laeten ombrenghen. Het is dan te vergheefs, dat die in 't Pausdom segghen, dat sy de beelden niet en aenbidden, noch en eeren, maer hem, die door de beelden wordt gherepresenteert; want even dat selve souden de Kinderen Israels boock konnen hebben segghen. **Tot noch toe den Predikant.**

Catholycke antwoorde,

Al pdele praetse; / sae opentlijck strydende tegen Schyftuere: want de Predikant seght / dat de kinderen van Israel, onder de ghedaente van dit gulden kalf den waeren Godt hebben ghe-eert / ende Schyftuere seght heel contrarie.

Eerst *Deuteron. Capite 32. v. 18.* Ghy hebt uwen Godt verlaeten die u ghebaert heeft, ende ghy hebt vergheten uwen Heere, ende Schepper.

Ten tweeden, *Psalmo. 106. v. 19. 20. 21.* Sy maecken een Kalf by Horeb, ende sy boghen haer voor een ghegoten beelt; ende sy veranderen haere eere in de ghedaente van eenen osse die gras eet; sy vergaeten Godt die haer bewaert hadde in Egypten, wonderlijke dinghen in 't lant van Cham, ende vreeselijke in de roode Zee.

Wat wilt ghy klaerder: ist saecken dat de kinderen van Israel, maeckende / ende aenbiddende het gulden kalf / den waeren Godt hebben verlaeten, ende vergheten, (soo als Schyftuere opentlijck seyt) hoe kan het dan waerachtigh zijn 't ghene den Predikant seyt / te weten / dat sy onder de ghedaente van 't gulden kalf hebben ghe-eert den waerachtighen Godt: is het onwaerachtigh / ghelijck het blyckt uyt Schyftuer / soo en is dan dit

dit gulden kalf aen de kinders van Israel niet anders gheweest als eenen enckelen afgodt / ende gheene verbeeldinghe vanden waerachtighen Godt: Verhalven: Heest het volck van Israel niet opentlijck gheseyt v. 41. van dat ghegoten kalf: Die zijn uwe Goden Israel: hoe kosten sy dan dooz dat beelt den waerachtighen Godt eeren / aenghesien dat sy gheloofden / datter meer Goden waeren / als een: gheloofden sy dat: soo als blyckt upt haere woorden / wie sal nu twyffelen / ofte sy waeren af-gheweken / ende af-gheweken vanden waerachtighen Godt / ghevende aen het schepsel de eere / die Godt alleen toekomt: soo waeren sy van afgodisten / ende dat beelt dat sy eerden / een afgodisch-beelt: dies-volghende / soo lanck Partye ons niet en betwijst / dat onse beelden der Heylighen / beelden van afgoden zijn / soo en doet dese plaetse wederom niet een siet reghen ons.

Neghenste opworpinghe,

Apocalypsis capite 19. v. 10.

Ick Joannes, ben ghevallen voor de voeten van eenen Enghel, om hem te aenbidden, ende hy heeft my gheseyt; siet toe dat ghy 't niet en doet, want ick ben uwe medediener.

Actorum Capite 10. v. 25. 26.

Cornelius is Petro te ghemoete ghegaen, ende nedervallende heeft hem aenbeden, maer Petrus heeft hem opgeheven, segghende: Staet op; want ick ben oock een mensch.

Actorum Capite 14. v. 12. 13. 14.

Den Priester van Jupiter, wilde aen Paulus, ende Barnabas Sacrificie doen, 'twelck soo de Apostelen hebben

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 173
ben ghehoort, hebben gheropen: Mannen wat doet gy?
wy zijn oock sterffelijcke menschen.

Oyt dese plaetsen maecht Partyc dese slot-reden:
Indien noch den Enghel / noch Petrus, noch Paulus,
noch Barnabas, en hebben willen toelaten dat men
haere persoonen soude aenbidden/hoe veel te
min mach dit gheschieden aen haere beelden?

Catholijcke antwoorde

Al wederom niet te propooste; want ten eersten,
in dese boozsepde plaetsen wordt ghehandelt van eere
te bewijfen/aen die persoonen / die welke Godt alleen
toekomt; welke eere wy niet toe en draeghen aen
onse beelden: Ergo niet te propooste.

Ten tweeden, dat hier ghehandelt wordt van soodaentighe
eere / die Godt alleen toekomt / blijkt oyt de woorden
selve van Schrijftuere / ende omstandigheden vande
saecke Want:

Ten eersten, dat Joannes meynde dat hy Godt booz hadde /
die hem aensprack / ende niet eenen Enghel / blijkt oyt
de boozgaende versen, daer hy Godt siende sitten op
sijnen thoon / booz de welke de vier-en-twintigh
Ouderlinghen / ende vier ghedierten neder-ballen / om
hem te aenbiden; soo hoorde hy eene stemme (sonder datter
het minste ghewach was te bozen ghemaecht van eenigen
Enghel) die hem seide: Schrijft: Sacligh zijn sy, &c.
Joannes, de wyle hy de vier-en-twintigh ouderlinghen
hadde sien neder-ballen booz Godt / ende de wyle daer
gheene mentse ghemaecht en was van eenighen Enghel;
niet beters wetende / of het was Godt die hem
aensprack / in dese optute wesende / is hy neder-
ghevallen om hem eere te bewijfen / als Godt.
Woch den Enghel wel merckende dat Joannes
bedrogen was / heeft hem sulcx verboden te doen /
ende gheseyt: Ick ben uwe mededienaer, ende niet
Godt / ober sulcx aenbide Godt, en wacht u van die
eere my toe te draegen / die Godt alleen

allez toekomt / want ick en ben maer een schepsel hier upt en volght niet / datmen gheene mindere eere en mach toedzaeghen aen de schepselen.

Ten tweeden, Den Dordrechtschen Bijbel Num. 24. Seght dat Cornelius aen Petro maer borgherlijke eere betwefen heeft / 't welck ick seer gheerne toestemme / want de wijle alle burgherlijke eere gheoorloft is / soo is dan de vzaegh waerom Petrus dit verboden heeft? Partije antwoort: Om dat de eere die hy hem bewees de maete te buyten ginck, ende eenighen schijn hadde van Goddelijcke eere. Dit wort gheseyt sonder fundament; want Petrus en hadde hier geen teekenen van: hy wist wel dat Cornelius een rechtveerdigh, ende Godtvreesende man was, V. 22. soo kost hy wel dencken / dat hy de maete niet te buyten en ginck; de reden dan waerom Petrus dese eere ghewepghert heeft / de wijle sy maer burgerlijck was / ende geoorloft / is sijne ootmoedigheyt / sebaerheyt / ende beleesthepdt gewest / wie sal hier upt nu beslupten datmen de beelden der Heylighen niet en mach eeren?

Ten derden, Mengaende Paulus, ende Barnabas: 't is seker dat die van Lystris haer hielden booz goden / want sy meynden dat Paulus den Godt Mercurius was / ende Barnabas, den Godt Jupiter: Stet Act. 14. v. 10. 11. Hier op soo komt een Afgodisch Priester / ende die wilt aen haer sacrificie gaen doen als aen Goden; als aen Jupiter, ende Mercurius: Maer de Apostelen desen grouwel ghemerckt hebbende / riepen: Wy zijn oock sterffelijcke menschen, ende geen Goden.

Waer is hier in alle dese Schrifstuer-plaetsen een enckel woort / 't welck in 't teghendeel zy van het eeren onser beelden?

Wy bekennen dat den Enghel aen Joannes verboden heeft / ende Petrus aen Cornelio, ende de Apostelen Paulus, en Barnabas, aen de borgers van Lystris, dat sy booz haer niet en souden neder vallen om haer te aenbidden / of sacrificie te doen; maer wy behoonen upt Schrifstuer dat sy haer / ofte dese eere

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 175
eere wilden roedzaeghen als aen Goden ofte dat
sy alleen dit weygerden uyt ootmoedigheyt.

Wat doet dit tegen ons/om te bewijzen dat het
eeren van onse beelden verboden is/aengesien wy
die niet en eeren als Goden? Dat Partije, indien sy
kan/ons eerst overtuyge/dat wy contrarie doen/
ende dat sy als van te voorschijn kome met dese
Schryftuer-plaetsen; want van sal sy kunnen ma-
ken dit volghende argument:

De Roomsche / bewijzen aen haere beelden de
selve eere / die Godt toekomt / ofte aenbidden die
als Goden.

Maer den Enghel heeft aen Ioannes, ende Paulus
met Barnabas aen die van Lystris, verboden het
sulckx te doen/ aen haere persoonen: Ergo / aen
de Roomsche is het meer verboden het sulckx te
doen aen haere beelden.

De eerste booz-stellinghe/te weten/dat wy onse
beelden eeren als Afgoden/is onwaerachtigh/en-
de soo lanck als Partije ons hier niet en overtuygt
(t welck sy niet machtigh en is te doen) soo komt
sy te vergheefx boozt met soo-daenighe Schryf-
tuer-plaetsen/daermit van niet anders en spreeckt
als van Afgoden/ ende afgoden-dienst.

H E T II. C A P.

Op-worpinghen uyt Concilien, ende
Out-vaeders.

Ick en wille hier niet spreken vande Concilien/
ofte om beter te seggen / van de ontwettige ver-
gaderingen van Constantinopelen, ende van Franck-
fort, de welke het eeren der beelden schijnen
teghen te stryden: 't is my ghenoech/ dat die van
Constantinopelen ofte berispt / ofte niet ghesteldt
en worden in 't ghetal vande Concilien / noch
van Pillus, noch van Photius, noch van Zonaras,
noch van Nicephorus noch van Cedrenus, noch
van Nicetas, noch van Paulus Diaconus, noch van Rhe-
gino, noch van Ado, noch van Sigebertus, noch van
Abbas

Abbas Urspergensis, noch van andere oude Schrijvers / die een register hebben ghemaect vande Concilien/ghelyck te sien is by Bellarminus *de Cultu Imaginum, Cap. 14. Lib. 2.* Ende of wy schoon tot ons hoordeel dese boozse deurheurs niet en hadden / 't is ons ghenoech / dat dese boben-ghemelde vergaedinghen moeten wijcken aen het tweede alghemeyn Concilie van Niceen, bestaende in vyfhondert en vyftigh Bisschoppen/ en geapprobeert van Adrianus den I. ende Leo den III. Pausen; in het welck (gelijck Partye moet bekennen) het maect / op rechten / ende eeren der Beelden soo wordt besticht / datter niet het minste aen en ontbreect: **Ick come dan tot het Concilie van Elvira.**

Eerste op-worpinghe van Partije.

Concilium Eliberitanum Canone 36.

Placuit picturas in Ecclesiâ esse nõ debere, ne quod colitur aut adoratur in parietibus depingatur.

Het heeft ons goet ghedocht / dat de schilderyen niet en moeten wesen in de Kercke / op dat / 't ghene ghedient / ofte aenbeden wert niet gheschildert en worde op de mueren.

Catholijcke antwoorde.

Hier is te bemercken: Eerst, op wat maniere dit booznoemde Concilie / de beelden in de Kercke niet en wilt hebben; te weten / geschildert op de mueren, 't welck als dan / ende oock in boozleden tijde een ghewoonte was.

Ten tweeden, is hier te bemerckē de reden / waerom dit Concilie / de beelden niet en wilt geschildert hebben op de mueren; te weten / om dat sy / dooz het bzeiken / schenden / ofte af-werpen der Kercken / dooz de tyrannen / ende Heydenen (gelijck in boozleden tijden dickmael gheschiet was) niet en souden saemē gebroken / geschondē / ofte myrgeschapt / wordē en alsoo ont-eert: Soo dat het Concilie hier ghenoech te kennen gheeft / dat het liebē beelden soude hebben / diemen lichtelijck verdraegen kan / ende outrecken aen de rasernye der Heydenen / als soodaenighe / de welke op de mueren geschildert

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 177
dert zijnde/moeten uptghefelt/ende onder-
wozpen blijven aen de schimprijen / laste-
ringen/ende ont-erringe vande ongeloofige.
Om de selve reden / hadoe-men in voozleden
tijden verboden/datmē de beelden des crups
nieten soude schilderen / ofte graveren op
d'aerde/op dat sy niet ontweerdlijck en sou-
den betrapelt worden met de voeten.

Dat blyckt eerst upt het verbodt vanden
Keyser Theodosius, 't welck uptgedrukt staet
Lib. 1. Codicis. Tit. 8. L. Cum sit nobis.

Ten tweeden upt het ghene/den Keyser Tibe-
rius heeft gedaen/als hy in syn paleys gesien
hebbende een crups/ gesneden in marber/op
d'aerde/ heeft dat doen opzechten / ende ghe-
sept : Wy moeten het voor-hoof, ende borst wa-
penen met het Cruys des Heeren, ende sullen wy dat
trappelen onder de voeten? Soo verhaelt Paulus
Diaconus. *Lib. 18. Rerum, Roman.*

Ten derden, upt het Concilie in Trullo *Can. 73.*
alwaer gheseyt wort: Wy ghebeden/dat de
figuren des crups/de welke van sommighe
worden ghemaeckt op de aerde/ende op den
bloet/sullen uptghedaen worden/op dat het
teecken van onse victorie/dooz het betrappe-
len der voeten niet ont-ert werde. De ge-
dan die vooztaen het teecken des crups sul-
maken op d'aerde/ die ghebeden wv afghe-
sneden te worden vande ghemeyne.

Om de selve reden/ heeft dat vooznoemde
Concilie van Elvira, (blijvende in de loffelijc-
ke ghewoonte / ende voet-stappen van herte
hooz-ouders) verboden/datmen gheere beel-
den schilderen en soude op de mueren/op dat
sy vande ongheloofighe niet en souben ont-
eert worden.

An dat dit het vooznamen is geweest van
het Concilie/ blyckt voozder upt dese wooz-
den: Op dat niet gheschildert en werde op de mu-
ren, 't ghene ghedient wort, ofte aenbeden. Wat

Crucis figuras, quae
à nonnullis in solo, ac
pavimento, sunt om-
nino deleri iubemus,
ne incedentium con-
culatione victoria,
nobis trophaeum, inju-
ria afficiatur. Eos itaq;
qui deinceps crucis fi-
gnum in solo con-
struunt segregari, de-
cernimus.

is dit anders te seggen/als: ten betaemt niet/
dat dat gheschildert werde op de muren het
welck ghedient wert / ofte aenbeden: met
welcke woorden het Concilie claerlyck seght/
dat de beelde/dienst, ofte aenbiddinge weerdigh
zyn: ergo/ soo verre ist van daer/dat dit Con-
cilie ons soude teghen zyn / dat het/ ter con-
trarien/ gantschelyck onse leere bevesticht.

Tweede Opworpinge.

Den H. Irenæus *Libro 1. Cap. 24.* ende Epipha-
nius *Hæresi 27.* ende Augustinus *Hæresi 7.* stellen
Carpocrates onder de ketterg / om dat hy het
beelt Christi hadde/ ende dat van Paulus.

Catholijcke antwoorde,

a Imagines quasdam
quidem depictas,
quasdam autem de
reliquâ materiâ fabri-
catas habentes.

Dicentes formam
Christi factam à Pila-
to, illo in tēpore quo
Jesus fuit cum homi-
nibus, & has coronat,
& proponunt eas cum
imaginibus mundi
Philosophorum, vide-
licet cum imaginibus
Pythagoræ & Platonis,
& Aristotelis, & reli-
quorum, & reliquam
observationem, circa
eas, similiter ut gen-
tes faciunt.

b Philosophorum
quorundam imagines
habent, Pythagoræ,
Platonis, Aristotelis,
& aliorum, cum qui-
bus Philosophis, etiâ
alias imagines Jesu
collocant, collocatas
que adorant, & gentium
mysteria perficiunt:
Erectisq; imaginibus
de cetero gentium
mores servant: Qui
vero sunt gentium
mores alij quam sa-
crificium, atque alia?

a Laet ons de HH. Vaders selve hoorē spre-
ken: dit zyn de woorden van Irenæus: Sy heb-
ben sommighe beelden/geschildert/sommighe
ghemaect van andere materie / segghende
dat sy de ghedaente Christi zyn / ghemaect
van Pilatus op dien tijdt / dat Jesus was met
de menschen/en die croonen sy/en die stellen
sy ten thoone/ met de beelden van de Philo-
sophen des werelts/te weten van Pythagoras,
ende van Plato, ende van Aristoteles, ende van
andere/ende ontrent die/ onderhouden sy de
eer-belijfsinghen der Heydenen.

b De woorden van Epiphanius zyn dese: Sy
hebben de beelde van sommighe Philosophen/
van Pythagoras, Plato, Aristoteles, en andere/ met
welcke Philosophen sy oock andere beelden
stellen van Jesus, ende samen ghestelt zynde/
aenbidden sy die / ende doen daer voor offer-
handen der Heydenen. Want die beelden nu
opgherecht zijnde / onderhouden sy de ghe-
woonten der Heydenen ende wat zyn die
anders als sacrificie / ende andere dinghen ?

De

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 179

De woorden van Augustinus zijn dese: men seght dat eene sekere Marcella, medegesellinne is ghelueft vande Secre van Carpocrates, dese diende de beelden van Jesus, en Paulus, en van Homerus, ende Pythagoras, die aenbiddeude ende weroockende.

Wat is hier tegen het eeren van onse beelden? Waer stellen wy in de Kercken de beelden Christus, of Paulus, of eentighen anderen Heylighen/nessens de beelden vande Heydensche Philosophen/om die samen met de selve eere t'achterbolgen/ende t'aenbiddeude: waer hebben wy opt heydensche Sacrificien ghedaen booz de beelden van Christus, ofte eentige andere Heylighen? Dit deden de Discipelen van Carpocrates, ghelijck die booznoende H. Daders opt-drukkelijck segghen: Ergo soo worden sy met recht gestelt onder de ketters: maer niet sulckx en can l'artye bewijsen van ons opt ghedaen te wesen booz onse beelden: Ergo te vergheefs tracht sy ons te stellen in't ghetal van dese ketters.

Derde Opworpinge.

Epiphanius *Heresi* 19, berispt de Collyridianen, ende houtse booz ketters/om dieswil dat sy de beelden eerden van Maria.

Catholijcke antwoorde.

Wat hier van is / en sal ons niemant beter connen leeren als Epiphanius selve. Hoozt hem dan selve spreken: Sommighe vrouwen/sept hy/bercierende eenen wagen/ ofte eenen vierkantighen stoel/ met eenen lijnen doeck daer boven op opt ghespreyt/op eenen sekere/ ende besouderen dagh des jaers / stellen eentighe daghen broodt booz/ende offeren dat in den naem van Maria. Dit berispt Epiphanius, dat de vrouwen publyckelijck sa-

*Secta ipsius socia
fuisse traditur qua-
dam Marcella, qua
colebat imagines Je-
su, & Pauli, & Home-
ri, & Pythagora, ado-
rando incensumque
ponendo.*

*Quadam mulieres
curram quendam, seu
sellam quadratam or-
nantes, ex passo super
ipsum linteum, in die
quadam illustri anni,
per aliquot dies panem
proponunt & offerunt
in nomine Mariae.*

Revera sanctum erat corpus Maria, non tamen Deus, revera Virgo erat ipsa, Virgo & honorata, sed non ad adorationem nobis data. Sit in honore Maria, Pater, & Filius, & Spiritus S. adoretur, Mariam nemo adoret, Deo debetur hoc mysterium. Maria in honore sit, Dominus adoretur.

criffete deden in de Kercke/aen de welke/soo hy daer na sept/ooch selfs niet toegelaten en is te spreken in de Kercke: Dan gaet hy boozder bewijfen/ wat eere dat dese ketters toezoeghen aen Maria, te weren/die Godt alleen toekomt: want soo sept hy: Doozwaer het lichaem van Maria was hepligh / maect gheen Godt: Doozwaer sy was Maeght/ende sy was weerddigh/doch sy en is ons niet ghegheben om aenbeden te worden. Dat Maria ghe-eert werde/dat den Vader/ende den Sonne/ende den H. Gheest aenbeden werden/dat Mariam niemant en aenbidde/dese berholentheyt komt Godt toe. Dat Maria in eere sy/dat Godt aenbeden werde.

Wat is hier wederom teghen ons? waer heeft men opt ghesien / dat de vrouwen publyckelijck in onse Kercken sacrificie hebben gedaen aen Maria? waer heeft men opt gehoozt/dat Maria, ofte hare beelden van ons sijn ghehouden/ ofte aenbeden ghewerst als goden? Epiphanius seght tot dypnael toe darmē Maria soude eeren, dat sy eere weerdigh is: Ergo als wy Mariam eeren dooz hare beelden/wat doen wy 't ghene strydt teghen Epiphanius.

Vierde Opworpinge.

Ambrosius *Orat. de obitu Theodosij.* seght dat Helena het crups gebonden heeft/ende dat sy den Conuck (Christum) aenbeden heeft/ende niet het hout/ 't welck eene dwaelinghe der Heydenen is. Ergo Ambrosius was van ghehoelen/dat men het crups niet en mocht aenbidden/ sonder te vallen in de superstite der Heydenen.

Catholijcke antwoorde.

Niet sulckx en isser opt ghekomen in den
sin

sin van Ambrosius, dat geeft hy genoegh te kennen in die selve Hof-reden/ ofte Oratie / *de obitu Theodosij*: daer hy seght: Helena heeft wijselijck gedaen als sy het crups heeft verheven ende ghestelt op't hooft vande Coninghen/ op dat het crups des Heeren in de Coninghen aenbeden werde. Hoe can Ambrosius van gheboelen ghetweest hebben datmen het crups niet en mach aenbidden/ aenghesien dat hy terstont daer na seyt/ dat Helena wel gedaen heeft met dat te verheffen op de hoofden der Coningen/ om dat het soude aenbeden worden. Wat heeft dit dan te bedieden/dat Ambrosius seyd / dat het eene dwaelinghe der Heydenen is het hout des crups te aenbidden: de saecke is claer: want de Heydenen aenbaeden het hout/ende het steen/ende het silber/ ende de materie self / als wesende metter daet begaest met Goddelijckheyt: want sy lieten haer boozstaen dat de stenen selve en andere materien goden waren: ende alsoo segghen wy oock met Ambrosio, dat het eene Heydensche dwaelinghe is het hout des crups te aenbidden/booz soo veel als het hout is/maer dat te eeren booz soo veel als het is eene verbeeldinge vanden ghecrupsten Christus, soo segge ick dat het eene Christelijcke Godtbruchtigheyt is/ende dat Ambrosius het selve ons op die maniere ghenomen wesende heeft aenghepzen / als hy gheseyt heeft/ dat Helena voorsichtelijck heeft gedaen als sy het Cruys heeft verheven, ende gestelt op het hooft vande Coninghen, op dat het, als wesende het Cruys des Heeren, in de Coningen soude aenbeden werde.

Sapiēter Helena egit, quę crucē in capite regum levavit, & collocavit, ut crux Domini in regibus adoretur.

Vijfde Opworpinghe.

Epiphanius *lib. Epist. parte 1. Epist. 19. apud Hieron.* schrijft aldus aen Joannes den Bisschop van Jerusalem: Ick hebbe ghehoort dat sommige teghen my murmureren/ om dat/ als wy eens samen ghinghen nae de heylighe plaetse die Bethel gheheeten wert / op dat ick aldaer eene collecte nae der kerckerlijcker wijse doen soude/ende gecomen was aende plaet-

se/ die gheuoemt wiert Anablatha, ende daer booz-
 bp-gaende/ ghesien hadde eene brandende lampe/
 ende ghebraght hebbende wat booz eene plaetse
 het was/ verstaen hadde dat het eene Kercke was
 ende ingegaen zijnde om te bidden/ hebbe ick daer
 gebonden een booz-hancksel hangende in de deure
 vande Kercke/ gheberwt/ ende gheschildert/ ende
 hebbende het beelt Christi, ofte van eenighen ande-
 ren Heplighen: want wiens beelt het was/ en
 hebbe ick niet wel onthouden. Als ick dan ghesien
 hadde in de Kercke Christi, teghen de authoziteyt
 der Heplighe Schryfure/ een menschen beelt han-
 ghen/ hebbe ick dat deur-gesneden/ ende dien raet
 ghegheben aen de bewaerders van die selve plaet-
 se/ datse liever eenen armen dooden daer mede be-
 winden/ ende upt-draghen souden. Doch sy daer
 teghen murmurerende/ seiden / indien hy sijden
 wilde/ 't was billich dat hy een ander booz-hanck-
 sel daer booz gaf/ ende het selve veranderde. Het
 welck als ick gehoozt hadde/ hebbe ick beloofst dat
 ick 't sou doen/ ende met den eersten/ seiden. Maer
 het heeft tusschen beyden wat aen-gelooopen/ ter
 wijlen ick socht een beste booz-hancksel daer booz
 te senden. Maer nu hebbe ick ghesonden/ dat ick
 hebbe conuen h komen. Ende bidde dat ghy de
 Pastors bande selve plaetse wilt ghebieden het
 booz-hancksel/ 't welck wy gesonden hebben/ van-
 den brengher aen te nemen/ ende booztaen te he-
 belen/ dat soodanighe booz-hanckfels/ die teghen
 onse religie aenloopen/ niet en werden in de Ker-
 ke Christi op ghehanghen. Want het komt ulve
 eerweerdigheyt toe hter upt te meer bekommerin-
 ghe te nemen/ om die swaerigheyt/ die de Kercke
 Christi, ende het volck u toe-betrouwt/ onbetame-
 lyck is/ wech te nemen.

Catholijcke antwoorde.

Dit verhael heb ick ghetrocken upt het boeck
 ghenaeint: de Oude Catholijcke Waerheydt der ghere-
 for-

Vande Beelden, ende Beelden-dienst. 183
formeerde Kercke, ghemaect dooz een Predikant
van Leyden.

Er ick dat beantwoorde; soo sal den Leser daer
belieben te bemercken eenighe notable omstan-
digheden.

De eerste. Dat in dese Kercke der Christenen / ee-
ne brandende lampe hinck, tegh welcke gewoonte Epi-
phanius, niet een enckel woort ghesproken en heeft/
maer dooz sijn stil-swijghen als goet bevesticht.
Tot wat eynde / nu noch ter tijt / in onse Kercken /
brandende lampen hanghen / is aen een sedet be-
kent / te weten / ofte tot bereeringhe van het alder-
heyligste Lichaem des Heeren / ofte vande beeldē /
ende Reliquien der Heylighe: Indien ick dan staen-
de hiet / dat in de booz-noemde oude Kercke / tot
den selven eynde / eene brandende lampe hinck, wie sal
my konnen ober-strijden van het contrarie? Som-
ma, 't is my ghenoech dat wy nu ter tijde noch de
selve gewoonte hebben / en onse Weder Partye niet.

De tweede merckelijcke omstandigheyt is / dat
Epiphanius, in dese Kercke is ghegaen (sonder dat-
men daer eenighen dienst dede) om te bidden. Soo
doen wy nu oock in onse Kercken: Contrarie
doet Partye, als sy blypen den dienst / in hare Ker-
cken gaet wandelen / ende handelen van nicuwe
tydinghen / coopmanschappen / ende andere tyde-
lijcke affairen.

De derde omstandigheyt is / dat de beelden van
doe af / in de Kercken gebruyckelijck waren: want
schoon onse Partye seght: Dat het schijnt dat dit voor-
hanghsel daer hinck niet uyt oorfake van eere, maer om
het ghebruyck, ghelijck veel gheschiet, om het insien te
beletten, ofte om den wint buyten te keeren. Dat wort
soo gheseyt / maer niet bewesen.

De vierde omstandigheyt is / dat de betwaerders
vande Kercke murmureerden, als Epiphanius, het
booz-hanghsel wilde deursnijden / en weghnemen;
't welck een tecken is / dat sy dierghelijcke booz-
hanghsels niet beelden / niet en hielden booz on-
betaemelijck.

Ich segghe dan / dat dit boornoemde verhael / niet anders en is als een puer ghedichtsel / ende versiersel.

Dat berhoone ick eerst, upt de omstandigheyt banden persoon / die dit beelt soude gescheurt hebben / den welken gheweest soude hebben / den H. Epiphanius.

Deseu / seght den Predikant van Leyden, was een Bisschop, een vermaert, ende gheleert man, een man in de Kerkerijen seer ervaren, van wien dit voorhanghsel niet en can verdraghen worden.

Ich neme dese titels banden H. Epiphanius seer geetue aen / om hier upt te besluyten dat dit boornoemde verhael een fabel is: want indien Epiphanius soo een gheleert ende vermaert man is gheweest / ende een Bisschop / die volghende erbaeren in de Schryfture / hoe en heeft hy niet alleen dit boornoemhanghsel niet connen verdraghen / maer oock gheseyt dat het was teghen de authoriteyt vande Schryfture? wat kander ongherijnder ghedacht worden booz soo een vermaert / geleert / ende erbaeren man in de Schryfture? daer men contrarte vint in de Schryfture / datter beelden van Engelen zijn gheweest in den tempel van Salomon, in de ghedaente van menschen? hoe kost het een man erbaeren in de Schryfture / inballen dat het streeft tegen Schryfture / het beelt van een mensch te hangen / niet binnen inde Kercke / maer alleen aen de deure? niet om dat te eeren / maer soo Partye seght / alleen om den wint te beletten? Wie en siet niet dat dit een versiersel is van onaedrige menschen?

Ten tweeden. dat berhoone ick upt de omstandigheyt banden tijdt / op den welken den H. Epiphanius heeft gheleest; te weten ontrent den selven tijdt als in fleur zijn gheweest die groote lichten bande H. Kercke / den H. Basilius, den H. Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Joannes Chrysostronus, Amphilocheus, Cyrillus Hierosolimitanus, ende andere allegaer boozvechters der beelden / van my byghebracht boven *Tract. 2. Cap. 2.* ende *Tract. 3. Cap. 3. §. 2.*

Atem

Item *Cap. 5. §. 1. &c.* Hoe en isser niemant van dese gheweest (indien dit verhael waerachtig is) die sich teghen Epiphanium ghestelt heeft? teghen hem gheschreven? ende hem daer over berispt? daer nochtans de rechtsinnighe Vaders van alle tijden soo seberigh zijn gheweest om dit te doen / soo haest als sy semant ghewaer werden / die eenighe leeringhe booz-stelde / strijdende teghen de **H.** Schriften / ofte tegen de ober-leveringe vande **H.** Kercke. Hoe dapper hebben sy haer ghestelt teghen Origenem, tegen Tertullianum, sae teghen Cyprianum selve / als hy leerde / dat men de kinders vande ketters gedoopt wesende / wederom doopt moeste ende souden die booznoemde **H.** Vaders / aen de welke Epiphanius wel bekend was / allegaer stont zijn gheweest / ende gheslaven hebben / in een soo gewichtigh stuck (t welck onse Weder-Partye hout booz Afgoderije) indien dit verhael waerachtig waer? ick segghe noch eens dat dese redenen bestandigh ghenoech zijn / om daer upt te beslupten / dat het eene fabel is / ende versierfel. Doch hier mede niet te vreden wesende.

Ick berhoone dat / Ten derden, upt het tweede Concilie van Niceën *Actione 6.* ghehouden in't jaer 787. alwaer de vanden der beelden / by een hebben gheraspt / ende vergadert / soo upt Schrifruer / als de Oudt-vaders al wat sy kosten binden / ofte bedencken / om de beelden te bestrijden / ghelijck een feder gheleert man can naesten. Nu vraghe ick / offer eenigh argument in de werelt / ghewichtigheit / ende bestandighheit / ende meer dienende tot haer boozdeel / van haer / booz den dagh kost ghebracht werden / als dit / dat Ephiphanius selve / een Bisschop, een mā soo vermaert, ende geleert, soo erbaren inde Schrifruer / soo ervaren in de Ketterijen, de beelden ghebozen hadde? maer niemant van alle en isser gheweest / die het minste ghewach heeft ghemaeckt van dit booznoemde verhael: ergo 't is een teeken / dat het / tot die tijden toe / is onbekent gheweest / ende dies-volghende eene fabel.

Dat bethoone ick / Ten vierden, upt den Diacken Epiphanius, die teghentwoordigh is gheweest in't vooznoemde Concille van Nicéen: Desen *Actione 6.* antwoordende aen de Bisschop Gregorius, seyt: Wy hebben in de handen genomen / ende met alle aendacht ghelesen / eenen sekeren bryef tot den Keyser Theodosius, den welcken vande beelt-stormers wort voozt-gebracht / ende wert valschelijck toegeschreven aen den H. Epiphanius Bisschop van het eylant van Cyprus, ende wy hebben op't eynde vanden voozseyden bryef gebonden / dat Epiphanius soude segghen: Al-hoe wel ick dickwils met mijne mede. dienaeren ghehandelt hebbe, dat de beelden souden wegh ghenomen worden, ick en ben van haer niet ontfanghen gheweest, noch sy en hebben in't minste naer my niet willen hooren. Siet gy hier wel dat desen Diacken / opentlijck seyt dat dierghelijcken bryef / ende leeringhe valschelijck toegeschreven wordt aen den H. Epiphanius? ende hebben wy gheene redenen (aen siende de omstandicheyt vanden persoon / ende van dien tijt / op den welcken hy gheleest heeft) om het selve te segghen van dit verhael / dat het valschelijck aen Epiphanius wordt toegeschreven / ende oversulckx dat het eene loutere fabel is / verhiert vande beelt-stormers?

Dat bethoone ick Ten vijfden, upt de gheruygnisse vanden H. Gregorius, den Grooten / den welckes *Libro 9. Epist. 9.* Seyt / dat niemant vande Bisschoppen opt de beelden van Christus, ofte zijnder heylighen ghebroken heeft vooz den tijdt van Serenus, Bisschop van Mailien: Hoe can dit bestaen / indien Epiphanius de beelden ghebroken heeft / aenghesien dat hy dit soude moeten hebben gedaen sehter dzy hondert jaren vooz de tijden vanden selve Serenus? waer upt klaerlijck blyckt / dat dit verhael van Partye vooz-ghestelt; aen Gregorio, die alle boecken hadde vooz-lesen / gantschelijck unbekent is gheweest / ende oversulckx een versterfel ide volghende reutwen.

Somma, om dit te sluyten: Dat Hieronymus, den bryef

bytes banden H. Epiphanius ober-gheset heeft upt het
 Gztechy/ in't Latijn / ende 't minste ghewach niet
 en maecht van dit booz-hanghsel / ofte van dat
 beelt dat Epiphanius soude gescheurt hebben / dunckt
 my ghenoech te wesen / om Partye t'obertrugghen /
 datter het minste niet van en is? Doch / ghenomen
 het nu soo waer (siet wat dat sck Partye sal toe-
 geben / in eene sake nachtang / die contrarte blyckt)
 ghenomen / segghe sck / dat Epiphanius dit hadde ge-
 daen: Wat kan dit doen teghen het eeren van onse
 beelden Christi, ende zijnder Heplighen? want wat
 wast booz een beelt dat Epiphanius soude dooz-sne-
 den / ofte ghescheurt hebben? 't was soodanigh /
 dat hy selve twijffelde wat het booz een beelt was:
 Want sommighe segghen / dat het hem dochte te
 wesen een beelt alicujus hominis, van eenigh mensch
 ofte Heplighen sommighe / een beelt / quasi Christi,
 ghelijck als van Christus ('t welck den Medicant
 van Leyden verswegghen heeft absolutelyck stel-
 lende / een beelt Christi) ofte van eenighen anderen
 Heplighen: Wie sal my in dese twijffelachtigheyt
 kunnen segghen / oft het niet een beelt en is ghe-
 weest van erghens eenen ontruchtighen mensch /
 die ghe eert wiert / ofte verbeelt booz een Christus,
 ofte eenigen anderen Heplighen? 't welck / indien
 het soo waer; wie en siet niet dat Epiphanius niet en
 heeft willen upt-bannen de beelden vanden wae-
 ren Christus, ende waerachtighe Heplighen / maer
 alleenlyck de beelden van soodanighe menschen /
 die inder waerhepdt gheene Heplighen en wae-
 ren.

Sesde Opworpinghe.

Nemant vande Out-Vaders tot hier-hondert
 sacren nae Christus, en heeft weten te spzecken /
 van het ghebruyck der beelden / in de Kercken.

Catholijcke antwoorde.

Contrarte blijktt upt den H. Basilius *Serm. de S. Barlaam* in't jaer 370. upt den H. Gregorius Nazianzenus, *Orat. 19. in Laudem defuncti Patris.* in't jaer 308. upt den H. Gregorius Nyssenus, *Orat. de laud. S. Theod.* in't jaer 308. upt Prudentius *Hymno 9. de S. Cassiano, &c.* in't jaer 309. welker spzeuken ick hoorz ghestelt hebbe *Tract. 2. Cap. 2.*

Sevenste Opworinghe.

Niemant bande Oudt-baders tot vier-hondert jaeren nae Christi tijden / en weet te spzeken van het eeren der beelden.

Catholijcke antwoorde.

Contrarte blijktt upt Tertullianus *in Apolog. cap. 16.* in't jaer 230. upt Lactantius *Carm. de Passione* in't jaer 209. upt Athanasius *de Pass. Dom.* in't jaer 340. upt Hieronymus *Epist. 17. Cap. 8. ende Epist. 27. Cap. 3.* in't jaer 390. upt Chrysostomus *Serm. de venerat. crucis.* in't jaer 398. &c. upt Methodius *Orat. 2. de Resurrect.* in't jaer 260. upt Eusebius *Lib. 5. demonstr. Euang. Cap. 9.* in't jaer 326. upt Helladius *Cæsarensis in vita Basiliij.* in't jaer 380. &c. welke woorden ick citere *Tract. 2. cap. 3. §. 3. ende Cap. 5. §. 1.*

H E T

H E T
T W E E D E D E E L
V A N H E T
V A S T E N.

H E T
E E R S T E T R A C T A E T

*Van het onder-houden van sekere
ghestelde Vasten-daghen.*

V O O R - R E D E N.

Wordt voor-ghestelt het verschil datter
is tusschen het gevoelen vande Room-
sche Kercke, ende tusschen Partye aen-
gaende het Vasten.

Dit verschil bestaet namelijck in dzy stucken:
Het eerste: De Roomsche Kercke onderhout
sekere daghen/ ende ghestelde tijden van vasten /
ende leert datmen die / als sy nu vande Kercke
ghestelt zijn / noodtsaeckelijck moet onder-hou-
den.

Ter contrarien leert Partye , dat het instellen van
Vasten-daghen aen elke Ghemeente in't beson-
der vzy is/naer de ghelegghenthey van tijdt/ ende
occasie.

Het

Het tweede. De Roomsche Kercke leert / dat het loffelijck is / sae verdienstigh af-stant te doen van sekere spijzen / op die booz-noemde ghestelde Vastendaghen / ende dat hy sondicht / die teghen het ghebodt vande Kercke / contrarie doet.

Ter contrarien, ghelijck als Guilielmus Perkinus seyd *Controv. 12. de Ieiunio cap 2 § 2.* Partye oordeelt dit onderschept / ende af-stant van sekere spijzen / een sot ende schadelijck werck te zijn / sae goddeloos, om dat het / soo hy seyd / wegh neemt de Christelijcke vryheyt.

Het derde. De Roomsche Kercke leert / datmen dooz het vasten kan boldoen aen de goddelijcke Rechtbeerdigheyt / booz de tijdelijcke straffen van onse sonden.

Ter contrarien, seght Guilielmus Perkinus, *Ibidem* dat dit eene grouwelijcke lasteringhe is teghem Christum.

Dese dzy boben ghemelde stucken / de welcke de Roomsche Kercke staende houdt teghen Partye, sal ick elck in 'r besonder / met besondere Capitellen / ende Paragraphen / vast maecten / ende bevestighen / eerst upt de H. Schrifsture / ende daer naer upt de H. Oudt-Vaders / namelijck vande eerste vier hondert saeren.

HET I. CAPITTEL.

Van het Vasten van Viertigh daeghen.

§. I.

Bewijs uyt Schrifsture dat het loffelijck is
40. daghen te Vasten.

Exodi Capite 34. Versu 28.

MOyses was aldaer met den Heere veertigh daghen, ende viertigh nachten, hy en at gheen broodt, ende hy en dronck gheen water.

Moy-

Moyſes dan was daer / ſonder eten, ende drincken, ghelijck den Dordrechtschen Bybel bemerckt Exodi 24. Num. 33. want ghelijck den ſelven Bybel, op deſe hoor gheljelde plaetſe oock bemerckt Nu 34. Onder het woort *broodt*, wordt alderley ſpijſe verſtaen, ghelijck onder het woort *water*, alderley dranck.

3. oft 1. Regum, Cap. 19. verſu 8.

Elias ſtont op, ende at, ende dranck: Ende hy ghinck door de kracht der ſelver ſpijſe viertigh daghen, ende viertigh nachten tot aen den bergh Godts Horeb,

Matthai Capite 4. verſu 2.

Als Chriſtus viertigh daghen, ende viertigh nachten gheyaſt hadde, heeft hongher ghehad.

Bemerckinghe.

Hier hebt ghy / dat niet alleen Moyſes, den Wet-gheber van't oude Teſtament / ende Elias den Pro-pheet / maer oock Chriſtus ſelbe / den Wet-gheber van't nieuwen Teſtament viertigh daghen, ende viertigh nachten gheyaſt hebben.

Draghe hier op van Partye oft het niet loffelijck en is / ende prijsbaer / het exempel van dierghelijckke treffelijcke Patriarchen / ende Propheten / ſae vanden Heere ſelbe naer te volghen / in het onderhouden van dit gheral van viertigh daghen?

Soo ſae / ſoo hebben wy dan dat wy begheeren: want dit gheral / ende deſen tijdt onderhouden wy mede in ons vanden.

Soo neen: Partye moet wy reben gheben waerom. Den Dordrechtschen Bybel op het 4. Cap. Matthai Num. 4. Het vanden Chriſti is een mirakeleus vanden ghe-weeft, ſonder eten, ende drincken, ghelijck oock gheweest is het vanden van Moyſes Exodi 34. 28. ende van Elias 1. Reg. 19. 8. 't welck daerom van ons, als oock d'andere mirakelen Chriſti niet en can naer-ghevolght worden.

Ick

Ick bekenne dat dit vasten van Moyses, en Elias, ende van Christus, vooz soo veel als het ghedaen is geweest/sonder eten / ende dzincken/ mirakelous is ghewest/ dat is bupten alle twijffel: maer de vragt is/oft de Daders bande oude recht-sinnige Kercke/dit soo wel niet gheweten en hebben / als Partyc? Dit is oock bupten alle twijffel: want de sake wijst haer selven upt / dat een mensch / dooz sijne natureljcke krachten alleen / niet en kan vasten vierctigh daghen / ende vierctigh nachten/sonder eten/ende dzincken.

Dies niet teghenstaende / soo en heeft de oude recht-sinnighe Kercke niet alleenlijck gheleert / datmen het vasten van vierctigh daghen / naer het exempel van Moyses, Elias, ende Christus mocht onderhouden; maer (ghelijck wy dat breeder hier naer sullen sien) heeft dat met'er daet in't werck ghelept. Laet ons hier ober hoozen spreken de **H. Oudt-Daders**

Den H. Clemens Romanus, Anno 80.

Constitut. Apostolic. Libro 5. Capite 12.

Post dies Epiphaniarum, servandum nobis est jejunium Quadragesimæ, quod vitæ Christi, & legis latæ recordationem continet.

Maer de daeghen bande Openbaeringhe des Heeren / moeten wy onderhouden het vasten van vierctigh daghen: want het beslupt de ghedachtenisse van het leven Christi, ende bande Wet/ die ghestelt is.

Den H. Ignatius, Anno 100.

Epistolâ ad Philippenses.

Quadragesimale jejunium. ne spernatis, continet enim exemplum conversationis Dominicæ.

En versmaet het vasten van vierctigh daghen niet: want het beslupt het exempel van het vasten des Heeren.

Den

Den H. Ambrosius Anno 374.

Sermone 37.

Christus heeft viertrigh daghen ghebast om onse saelighepdt / op dat hy eene profytighe saecke/niet alleen en soude leeren met woorden / maer oock booz gheben met exempelen / op dat wy met de selve voort stappen souden boozt-gaen tot de onthoudinghe / met de welcke wy loopen tot het Gheloobe.

Hoc fecit causâ salutis nostræ, ut rem utilem, non solum doceret verbis, sed etiam exemplis instrueret, ut iisdem vestigiis, quibus ad fidem currimus, ad abstinentiam gradiemur.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Libro 2. adversus Iovinianum capite II.

Den Heere selve / heeft / met viertrigh daghen / het vasten der Christenen ghehep ligit.

Ipse Dominus quadraginta diebus, Christianorum jejunium sanctificavit.

Den selven.

In caput 3. Iona.

Het ghetal van viertrigh daghen betaemt aen het vasten; daerom heeft oock Moyses viertrigh daghen ghebast op den bergh Sina: ende daer staet gheschreven / dat Elias viertrigh daghen ghebast heeft / als hy booz Iezabel vluchtede. Den Heere selve heeft ghebast viertrigh daghen / ende ons achter-laerende het erf-deel des vastens / maectt' hy / onder dit ghetal / onse zielen bereydt tot het eten sijn's Lichaems.

Quadragenarius numerus convenit jejunio, ob quod & Moyses 40. diebus jejunavit in monte Sina, & Elias fugiens Iezabel, 40. dies jejunasse describitur, ipse quoque Dominus jejunat 40. dies & hereditatem jejuniij nobis derelinquens, ad esum Corporis sui, sub hoc numero, animas nostras præparat.

Den H. Ioannes Chrysostomus, Anno 378.

Homiliâ 1. in Ioannem.

Onsen Heere Jesus Christus, verklaert hebbende het vasten van viertrigh daghen / heeft alsoo den strijdt aenghegaen teghen den dupbel / ghebbende aen ons alleen een boozbeeldt / op dat wy dooz het selve ghewapent worden.

Dominus noster Iesus Christus, & ipse 40. dierum jejunio declarato, sic cerra-men contra diabolij aggressus est, omnibus nobis exemplar dans, ut per illud armemur.

¶

Den

Den H. Augustinus Anno 420.

In Psalmum 110.

Moyſes, & Elias, & ipſe Dominus jejunaverunt, præcipitur enim nobis, & ex Lege, & ex Prophetis, & ex ipſo Evangelio, quod testimonium habet à Lege, & Prophetis.

Moyſes, ende Elias, ende den Heere ſelbe hebben ghebaſt: Want het wordt ons gheboden ende upt de Wet / ende upt de Propheten / ende upt het Evangelie ſelbe / het welck ghetuygheniſſe heeft vande Wet / ende Propheten.

Den ſelven.

Epistolá 19. Capite 15.

Quadragesima sanè jejuniorum habet auctoritatem, & in veteribus libris, ex jejunio Moyſi, & Elias, & ex Evangelio, quia totidem diebus Dominus jejunavit, demonstrans Evangelium non dissentire à Lege, & Prophetis.

Het vanden van viertich daghen heeft auctoriteyt / ende inde oude boecken / in it het vanden van Moyſes, ende Elias, ende in it het Evangelie; want den Heere heeft ſoo bele daghen ghebaſt / het hoonende dat het Evangelie niet verſchillende is vande Wet / ende Propheten.

Den ſelven.

In Questionibus super Genesim, libro I. Cap. 169.

Non frustra quadragesima dies jejuniorum sunt constituti, quibus Moyſes, & Elias, & ipſe Dominus jejunavit.

De viertich daghen van vanden en sijn niet te verghetſen ghestelt / de welke Moyſes, ende Elias, ende den Heere ſelbe ghebaſt hebben.

Wat ſal my Partye hier op ſegghen: 't is ſeker dat de oude rechtſinnighe Kercke wel wiſt / dat het vanden van Moyſes, Elias, ende Christus, ſonder eten, ende drincken, mirakelens is gheweest: dies niet teghenſtaende (ghelijck als blijckt upt de voorgeende ghetuygheniſſen) ſoo ſegghen de Vaders van die Kercke / dat aen de Chriſtenen een exempel / oft voorbeeldt ghestelt is van naerbolginghe. Op wat maniere? voor ſoo veel als het mirakelens wag? te weten / ſonder eten,

eten, ende drincken? gheensing niet: want dat waer vermetelijckhepdt sulckx te willen bestaen / dooz de naturellycke krachten als leen. Hoe kan dan dit vasten vande Christenen loffelich naer ghevolght worden? Hoozt de antwoorde:

Eerst vanden H. Gregorius Nazianzenus *Orat. in S. Lavacrum*: *a* Christus, sepdit hy / heeft ghevast een weyntigh vooz de bekozinghe: wy vasten vooz Waesschen. 't is al een / ende 't selbe vasten / maer daer en is gheen kleyn verschil tusschen den tijdt. Hy heeft viertigh volle daghen sich van alle spijse onthouden / want hy was Godt: Maer wy hebben het vasten ghetempert naer de swackhepdt van onse krachten.

Hoozt nu hier by den H. Augustinus *serm. 157 de Tempore*: *b* De wijle wy soo langh niet en können vasten / dat wy / soo vele daghen / ende nachten / gheen boedtsel en nemen / gelijck Christus gedaen heeft / laet ons ten minsten soo veel doen / als wy können.

Wy houden 't niet de rechtsinnighe Kercke; want wy en willen het viertigh daeghsche vasten van Moyses, ende Elias, ende van Christus niet naer-bolghen / vooz soo veel als het intrakeleng is gheveest / dat is / sonder eenigh eten, ende drincken: maer vooz soo veel als het onse swackhepdt / ende naturellycke krachten können verdragen.

Indien my Partye sepdit / dat dit alsoo veel is als niet: Ick thoone npt andere Schryftuer plaetsen contrarie.

Martha Cap. 5. v. 48 wordter gheseyt: Weest dan ghylieden volmaect, ghelijck uwen Vader, die inde Hemelen is, volmaect is.

Hoe is dit te verstaen? dat wy allesing moeten volmaect wesen als Godt: dat wy heyligh souden wesen sonder eenighe blecke machigh sonder eenighe swackhepdt: dat

a Christus paulo ante tentationem jejuna- vit, nos ante Pascha. Jejunium unū, idemq; est, at utriusq; temporis non parva differentia. Ille totos 40. dies à cibo absti- nuit, utpote Deus: Nos autem ad viriū nostrarum modulum jejunium attempera- vimus.

b Nos autem quia tam longum jejunium perpetrare non possumus, ut per tot dies, & noctes nihil alimento um, sicut ille, accipiamus, saltem quantum possumus, faciamus.

is onmoghelijck; want / wie isser als Gode? hoe ber-
staet ghy dan / dat wy volmaecht souden wesen/
ghelijck den Hemelschen Vader? te weten/soo veel
als onse menschelijcke krachten/gholpen wesen-
de door de gracie Godts sullen toe-laeten / ende
vermoghen.

Wederom / seght den H. Paulus *Ephes Cap 5. v. 2.*
Wandelt inde liefde, gelijckerwijs oock Christus ons lief
ghehadt heeft, ende hem selven voor ons heeft overghe-
gheven tot eene offerande, ende slacht-offer aen Godt, tot
eenen wel rieckenden reuck.

Konnen wy soo volmaectelijck / ende op die
selve maniere beminuen / ghelijck Christus ons
lief heeft ghehadt? konnen wy ons met sulck'
eene upnemenheyt overgheben tot eene offeran-
de aen Godt / soo als Christus ghedaen heeft? 't is
seker dat neen: hoe ghebedt ons dan den H. Pau-
lus, dat wy souden beminuen / ghelijckerwijs
Christus ghedaen heeft? te weten/ niet met sooda-
nighe eene upnemenheyt / (want daer toe en
konen wy niet komen) maer naer ons kranck
vermoghen / ende de maete der gracie / die ons
mede ghedeylt wordt. Al eben eens / segghen wy
van het vasten: Wy weten wel dat wy soo vol-
maectelijck / noch met sulck' eene upnemen-
heyt / noch op de selve maniere / dat is / sonder
cenigh eten/ende drincken/ niet en konnen vasten/
soo als Moyfes, Elias, ende Christus ghedaen hebben:
maer wy segghen / dat wy dit doende naer ons
vermoghen / ende swackheyt der krachten/ niet
qualijck en doen/ maer wel / ende loffelijck.

Want ghelijckerwijs een Christen mensch lof-
felijck doet / als hy tracht naer te volgen de vol-
maectheyt van sinen Hemelschen Vader/ ghe-
lijck hy Marthæus gheboden wordt / ende de liefde
van Christus, ghelijck hy Paulus belast wordt / niet
teghenstaende hy de volmaectheyt Godts/ende
liefde Christi allesing niet en kan achterhaelen; al-
soo segghen wy mede dat hy loffelijck doet/als hy
tracht naer te volgen het vasten van Moyfes, Elias,
ende

ende Christus, al-hoewel hy dit niet en kan achter-
volghen / soo verre / dat hy dit soude doen sonder
eenigh eten / ende drincken; 't is ghenoegh dat hy
dit doe / naer de swackhepdt van sijne nature/
ende het vermoghen van sijne krachten / ende de
maete der gracie / die hem hier toe van Godt toe-
geschickt wordt.

Partye dan moet my nootsaeckelijck bekennen/
dat wy allesins niet en kunnen volmaeckt wesen
ghelijck onsen Hemelschen Vader / noch soo lief
hebben als Christus; ende nochtans sy moet my
doock nootsaeckelijck toe-stemmen / dat wy moeten
trachten om volmaeckt te wesen ghelijck onsen
Hemelschen Vader / ende soo lief hebben als Chri-
stus: Ergo sy en kan ons niet berispen / indien wy
trachten naer te volghen het vasten van Moyses,
Elias, ende Christus, al-hoewel wy niet en kunnen
achter-haelen / ter oorsaecke van onse swackhept/
de mirakelense maniere / ende volmaeckthepdt
van haer vasten.

Doch wat willen wy hier langhet op dispute-
ren? want al hoe wel wy het exempel van vier-
tigh daghen te vasten niet hadden upt de Schrif-
ture; ick en sie gheene reden / waerom dat wy
meer het geboeken van Partye souden moeten vol-
ghen / als het ghebruyck / ende ghewoonte / de
welcke dies-aengaende / van alle tijden / is ghe-
weest inde Christene Kercke. Nu dat dierghelije-
ke ghestadighe ghewoonte van viertigh daghen
te vasten / inde Christene / ende rechtsinnige Ker-
cke is gheweest / sal blijcken upt den volghenden
Paragraph.

§. II.

Wordt bethoont, uyt de HH. Out-vaders vande eerste vier-hondert jaeren, dat het op die tijden eene ghewoonte is gheweest van viertigh daghen te vasten.

Den H. Clemens Romanus, Anno 80.

Canone Apostol. 68.

Si quis Episcopus, vel Presbyter, vel Diaconus, vel Lector, vel Cantor sanctam Paschæ Quadragesimam non jejunit, præterquam si propter imbecillitatem corporis impediatur, deponatur; si laicus sit, segregetur.

Is't saecken dat eenen Bisschop/ oft Priester/ oft Diaken/ oft Lector/ oft Sangher/ het **v**iertigh daeghsche vasten van Paeschen niet en onderhoudt / 't en zy dat hy belet worde door swachheyt des lichaems / dat hy af ghestelt worde; subien hy een leeken is / dat hy af ghescheyden worde.

Den H. Ignatius, Anno 100.

Epistolâ ad Philippenses.

Quadragesimale jejunium ne spernitis, continet enim exemplum conversationis Dominicæ.

Stiet wel toe dat ghy het viertigh daeghsche vasten niet en versmaedt / want het besuyp het exempel vanden handel des Heeren.

Telesphorus, Anno 127.

Epistolâ ad omnes Fideles Capite 1.

Cognoscite, à nobis, & à cunctis Episcopis, in hac sanctâ, & Apostolicâ Sede congregatis, statutum esse, ut septem hebdomadas plenas, ante sanctum Pascha, omnes Clerici, in sortem Domini vocati, à carne jejurent.

Weet dat het van ons / ende van alle de Bisschoppen / die in desen heylighen ende Apostolijcken Stoel vergadert zijn / ghestelt is / dat alle de Clercken / de welke tot het erf deel des Heeren gheroepen zijn / seven volle weken booz Paeschen / haer van vleesch sullen onthouden.

Ori-

Origenes, Anno 226.

Homiliâ 10. in Leviticum.

Wy hebben viertigh daghen / de welke toe-gheſchickt zijn tot vasten.

Dionysius Alexandrinus, Anno 260.

Epistolâ ad Basilidem.

Men magh den feest-dagh van Paeschen niet beghinnen vooz den tydte vande Derryſenisse des Heeren : maer dit is het gemeyn ghevoelen / ende oer-een-komen van alle / datmen tot dien tydte toe de ghemoederen / met vasten / moet verootmoedighen.

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Sermone de Ieiunio, & tentationibus Christi.

Als nu den Heere de onthoudinghe van viertigh daghen hadde volbracht / ende de maniere vooz-ghestelt / ende het exempel vast ghemaect hadde van vasten / is den dubbelt / doe hy hem hongherigh sagh / by hem ghekomen.

Concilium Nicænum I. Anno 325.

Canone 5.

Datmen Kerckelijcke vergaderinghen houde / eens vooz het viertigh-daghsche vasten / op dat / nu alle twisten af-gheſueden zijnde / indien daer centighe zijn / eene supbere ende solemnele ghiste aen Godt magh ghe-offert worden.

Den H. Athanasius, Anno 340.

Epistolâ ad Orthodoxos.

Ghy soude Priesters / ende Leecken / sien trecken

¶ 4

Habemus Quadragesima dies jejuniis consecratos.

Paschalis festi celebritatem, ante Dominicæ Resurrectionis tempus inchoare non licet. Nam & unanimiti sensu, atque consensu profitentur omnes, usque ad illud animos jejunio humiliare oportere.

Formâ jejuniorum propositâ, fixoq; exemplo, postquam quadraginta dierum abstinentiam Dominus consummavit, Satan, cum esurientem videret, accessit.

Fiant Concilia semel ante dies Quadragesimæ, ut omnibus, si quæ sunt, simularibus amputatis, mundam, & solemne Deo munus possit offerri.

Vidisses Presbyteros, & laicos in jus

trahi, virgines à certu-
tuo divulsas, ad tri-
bunā Presidis raptari
&c. Hæc autem sub
Pascha, in Quadra-
gesimâ acta sunt, per
quod tempus jeju-
nijs dediti erant.

trecken hebben booz't Recht / de maegghden /
af-gheruckt wesende van haere bergaderin-
ge / sien sleppen naer den Rechter-stoel van
den President &c. Ende dit is gheschiedt ons-
rent Paeschen / inde heylighe viertrigh-dag-
ghen / op welcken tijdt se besigh waeren met
vasten.

Concilium Laodicenum, Anno 360.

Canone 50.

Non oportet in
Quadragesimâ po-
stremâ septimanâ je-
junium solvere, &
totam Quadragesi-
mam injuriâ afficere;
sed oportet totam
Quadragesimam je-
junare, aridis vescen-
tes,

Men moet de leste weke vande viertrigh
daghen / het vasten niet breeken / noch den
heelen Vasten insurte aen doen: maer men
moet de heele viertrigh daghen vasten / ende
de drooghe spijzen.

Den H. Ephrem, Anno 370.

Cantico in laudem & amorem Doctrinae.

Vast den Vasten van viertrigh daghen /
ende gheeft u broodt aen den hongherighen.

Valentinianus, & Valens, Anno 370.

In l. Quadraginta, C. de Feriis.

Quadraginta die-
bus, qui auspicio ce-
remoniarum, Pascha-
le tempus anticipant,
omnis cognitio inhi-
beatur criminalium
questionum.

Viertrigh daghen / de welke dooz het in-
stellen der Ceremonien booz den Paesch-tijt
gaen / salmen verbieden te handelen van cri-
minele saecken.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Sermone de Sexagesimâ.

Quadragesima id-
eo servatur, quia
Moyses, & Elias, &
Salvator 40. diebus,
& noctibus jejunasse
leguntur.

Darom onder houtmen het vasten van
viertrigh daghen / om datmen leest / dat Moy-
ses, ende Elias, ende den Salighmaeker vier-
trigh daghen ende nachten ghevast hebben.

Den

Den selven.

Sermone 25. de Quadragesimâ.

Wilt ghy Christen zijn / ghy moet doen
dat Christus ghedaen heeft: Wy / die gheene
sonde en hadde / heeft viertrigh daghen ghe-
vast; ende wilt ghy / die sondicht / viertrigh
daghen niet vasten?

Si vis Christianus
esse, debes quod
Christus, facere. Ille
qui peccatum non
habebat. Quadrage-
simam jejunavit, tu
non vis Quadragesi-
mam jejunare, qui
peccas?

Den selven.

Sermone 23. de Quadragesimâ.

Ick hebbe u. I. dickwils de reden uptghe-
leyt van 't viertrigh-daeghsche Vasten / het
welck wy heden beghinnen: Ick hebbe u. I.
dick mael gheleert / waerom dat wy soo vele
daghen in 't ghetal vasten. Van: wy hebben
ghesept / dat den Heere Jesus Christus het ghe-
tal van soo vele daghen gheheplight heeft.

Sanctæ Quadra-
simæ rationem, cuius
hodie initium cele-
bramus, frequenter
edidimus, & cur tot
dierum numero je-
junemus, sepe docui-
mus. Diximus enim
quod Dominus Iesus
Christus hunc eun-
dem numerum jeju-
nij consecravit.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistolâ 54. ad Marcellam.

Bolghens de oberleveringhe vande Apo-
stelen / vasten wy / op een heel saer / ende op
eenen bequamen tyd / eens viertrigh dagen.

Nos unam Quadra-
gesimam, secundum
traditionem Aposto-
lorum, toto anno,
tempore nobis con-
gruo, jejunamus.

Den selven.

Libro 2. adversus Iovinian. cap. II.

Den Heere selve / heeft met viertrigh da-
ghen te vasten / het vasten der Christenen
gheheplight.

Ipse Dominus qua-
draginta diebus
Christianorum jeju-
nium sanctificavit.

Den selven.

In Caput 58. Isaiâ.

Den Heere heeft viertrigh daghen inde
woestijne ghevast / op dat hy ons de solem-
nele

Dominus 40. die-
bus in solitudine je-
junavit, ut nobis so-
nele

leues jejuniorum
dies relinqueret.

202

Ceremonien

nele daghen van vasten soude achterlaten.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistola 119. Capite 15.

Quadragesima jejuniorum habet auctoritatem & in veteribus libris, ex jejunio Moysi, & Elias, & ex Evangelio, quia totidem diebus, Dominus jejunavit.

Het vierertigh-daeghsche vasten heeft auctoriteyt / ende inde oude boecken / upt het vasten van Moyses, ende Elias; ende upt het Evangelie / want den Heere heeft soo vele daghen ghevast.

Den selven,

In Quaestionibus super Genesim lib. 1. Cap. 169.

Non frustra quadragesima dies jejuniorum sunt constituti, quibus Moyses, & Elias, & ipse Dominus jejunavit: Et Ecclesia praecipua observatione, jejuniorum Quadragesimam vocat.

Niet te vergheefse en zyn de vierertigh daghen van vasten ghestelt / op de welke Moyses, ende Elias, ende den Heere selve ghevast heeft: Welcken tyd / de Kercke met eene besondere onderhoudinghe / noemt het vierertigh-daeghsche vasten.

Den selven

Epistola 119. Capite 15.

In qua parte anni congruentius observatio Quadragesimae constitueretur, nisi confini, atque contiguous Dominica Passionis?

In wat deel des jaers soude men bequaemer stellen het onderhouden van 't vierertigh-daeghsche vasten / als in dat / 't welck aldernaest is aen het liden des Heeren?

Den H. Severus Episcopus Minoricensis,

Anno 420.

Epistola ad Ecclesiam.

Per hos octo, quibus haec gesta sunt, dies, ante initium Quadragesimae, quingentas, & quadraginta animas ad Ecclesiam constat adjectas

't is seker / dat op die acht daghen / op de welke die dinghen gheschiedt zyn / vooz het beghinsel van 't vierertigh daeghsche vasten / vijf-hondert ende vierertigh zielen aen de Gemeente zyn toe-gheboeght.

Den

Den H. Maximus Taurinensis, Anno 420.

Homiliâ 4. de Iejunio Quadragesima.

Broeders / laet ons bieren het vasten van dese vierdigh daghen / 't welck een aenghe-naeme offerhande aen onsen Godt is; naer-volghende het exempel vanden strydt ende victorise des Heeren / ende ons booz-wach-tende bande listen des dupbelg.

Fratres, Domini certaminis, victori- que exemplum se- quentes, & diabol- icas præcaves in- dias, horum 40. die- rum acceptabile Deo nostro jejunium ce- lebremus.

Den H. Petrus Chrysologus, Anno 440.

Sermone II.

Dat wy vierdigh daghen vasten / en is ghenen menschelijcken bondt / maer God- delijcke authozitept.

Quod Quadragesi- mam jejunamus, non humana inventio, sed auctoritas divina est

Den H. Leo, Anno 440.

Sermone II. de Quadragesimâ.

Als nu aen-komt het hoogh-tijdt van Paesschen / hebben wy booz de hant het al- dermeeste / ende alderheylighste Vasten / 't welck aen alle gheloobighe / sonder upt- neminghe / verkondicht syns onderhoudin- ghe.

Appropinquante festiuitate Paschali, adest maximum, sa- cratissimumque jeju- nium, quod obser- vantiam sui, univer- sis fidelibus, sine ex- ceptione denuntiat.

B E S L U Y T.

Ick en hebbe op dit stuck niet meer te seg- ghen / als dat hy moet noodtsaeckelijck blindt wesen / die in het blickerende licht / ende vollen dagh van soo menighe trefse- lijcke gherupghen vande eerste 400. jaeren / niet en siet / dat het inde recht-sinnige Kerc- ke / van alle tijden / eene ghewoonte is ghe- weest / saerlijck / ende dat booz het hoogh- tijdt van Paesschen / vierdigh daghen te va- sten. De wijle van / dat de Roomsche Kerc- ke /

ke / in dese loffelijcke ghewoonte volherdt / ende dat sy mede in 't oude Testament het exempel heeft van Moyses, ende Elias, ende in 't nieuwt Testament het exempel van Christus selbe; soo en kan ick niet bedencken / hoe Partije dese ghewoonte in ons kan schelden / ende berispen als superstitie / 't en sy dat sy saemen wilt staende houden / dat oock de heele recht sinnige Kercke is superstiteus gheweest.

HET II. CAPITTEL.

Van andere ghestelde Vasten-daghen.

§. I.

Ewijzen uyt Schrifture, datmen behalven de viertigh daghen, noch andere ghestelde magh onderhouden in 't vasten.

Leuitici Capite 16. versu 29.

Dit sal voor u eene eeuwighe in settinghe zijn: Ghy sult inde sevenste maent, op den thienden dagh der maendt uwe Zielen-verootmoedighen.

De bemerktinghe vanden Dordrechtschen Bijbel, hier ober / is dese Num. 43. Ghy sult u vernederen voor den Heere, met bekentenisse van uwe sonden, met vasten, met bidden &c.

Daer hebt ghy den thienden vande sevende maendt / eenen sekeren gestelden dagh om te vasten.

Hier teghen en doet niet / dat desen dagh / als wesende een deel vanden wettelijcken dienst / met de doodt Christi af-ghebroken is; 't is ons ghenoech dat wy het exempel Godts hebben / om hem hier in naer te volghen / in het stellen van sekere daghen in 't jaer / om te vasten: Want de wijle het vasten niet alleenlijck niet af-ghebroken en is

is ghetweest in het nieuwe Testament / maer ter contrarien gheleert / ende ghepleeght vande Apostelen / ende bevesticht van Christo, als hy seyde: *Math. 9. v. 15.* Als den Bruydegom van haer sal genomen zijn, dan sullen sy vasten: soo en sie ick gheene reden / waerom dat de Kercke / naer het exempel Godts / niet en soude moghen eensighe sekere daghen stellen in 't jaer / om te vasten.

Zacharia Capite 8. versu 19.

Alsoo seyt den Heere der heyrshaeren, het vasten der vierde, ende het vasten der vijfde, ende het vasten der sevenste, ende het vasten der thiende maent, sal den Huysen Juda tot vreughde, ende tot blijtschap, ende tot vrolycke hoogh-tijden wesen. *Stet doock Zacharia Capite 7. versu 5.*

Wat wilt ghy klaerder? ghy moet my bekennen dat de Joden / noch oprechte geloobighe wesende / sekere ende ghestelde vasten-daghen hadden in 't jaer. Dat dese daghen af-ghebroken zijn inde nieuwe Wet / ende van gheender werden / bekennen wy seer geerne, maer thoont my eens / waer dat het inde nieuwe Wet verboden is / andere ghestelde Vasten-daghen te hebben / tot een ander eynde ingestelt als de Joden vooz hadden: de Joden vasteden inde vyfde maendt / soo Partye seght *Num. 11.* ter ghedachtenisse vande destructie des Tempels: Waerom en moghen de Christenen niet jaerlijck vasten / op dien dagh / als den Saltgh-maeker des werelts ghestorven is / ter ghedachtenisse vande destructie des lebenden Tempels / vanden welcken gheseyt wordt *Ioan. 2. 19.* ontbindt desen Tempel? De Joden vasteden inde sevenste maendt ter ghedachtenisse van Godolias, den Oversten der Joden / die inde maendt verraderlyck vermoort was: Waerom en moghen de Christenen niet vasten ontrent die daghen / dat haer ontnomen ende om-ghebracht zijn gheweest haere gheestelijke leydtsmannen / als den H. Petrus, Paulus, ende andere Apostelen / ende Martelaeren? Wat meerder ongherijmthepdt is hier
vooz

voorz de Christenen / alser is gheweet vooz de Joden - Waer staet het gheschreven / dat de Christenen / soo wel haere droefhepdt niet en moghen saerlijckx behoonen met vasten / ober de doot Christi, ende sijne Discipelen / als de Joden deden ober de doot van haere Leptf-mannen / ofte ober eentighe andere afflictien : De Joden moesten haer saerlijckx / op den tjienden dagh vande sevendende maendt / verootmoedighen met vasten / tot eene bereydinghe der offerhanden / ende versoendagh : Waer is het aen de Christenen verboden sulckx te doen / tot bereydinghe van eentighen Christelijcken Hoogh-tijdt / oft van Kerstdagh, oft Paeschen, ofe Sinxen, ofte andere : wijst my de Schrifruet-plaetsen aen / daer dit uytdruckelijck aen ons wordt verboden.

Ghy sult my misfchien vooz-stellen de plaetse vanden H. Apostel Paulus Galat. Cap. 4. v. 10. daer hy de Galaten berispt / om dat sy onder-hielden dagen, ende maenden, ende tijden, ende jaeren.

Ad quod qui simplici-terresponde-bit, dicit: Nō eodē Iudaicā obseruationis dies esse, quos nostros: Nos enim non Azymorum Pascha celebramus, sed Resurrectionis, & Crucis: Nec septem, juxta morem Israel, numeramus hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritus sancti veneramur adventum &c.

Ick antwoorde / voor eerst met den H. Hieronymus in Cap. 4. Epist. ad Galatas: a Dat onse dagen de selve niet en zijn / met die vande Joodsche onderhoudinghe ; want wy en vieren den Paeschen niet van ongeheefde brooden / maer vande Derrijse-nisse / ende van het Cruys : Noch wy en tellen gheene seuen weken inden Sinxen / naer de maniere van Israël, maer wy eeren de komste vanden H. Gheest &c. Alsoo seggh' ick mede van onse gestelde vasten-daghen / dat sy de selve niet en zijn / met die vande Joodsche onderhoudinghe ; want wy en vasten niet inde vijfde maendt ter ghedachtenisse vande destructie des Tempels, maer wy vasten / hy exempel / op den Vrijdagh vooz Paeschen / ter ghedachtenisse vande doot des Heeren. Wy en vasten niet inde sevenste maent / ter ghedachtenisse vande moortde Godolix ; maer wy vasten den dagh vooz de Fceste vande HH. Petrus, ende Paulus, ende andere / ter ghedachtenisse van haere Martellie / ofte af-scheyden.

Ick

Ick antwoorde dan ten tweeden, dat de booz-
 noemde berispinghe Pauli tot de Galaten, de welcke
 sekere daghen, ende maenden, ende tijden, ende jaeren
 onderhielden, niet een zier teghen ons en doet; dit
 berhoone ick upt de eyghen woorden van Paryc:
 want den Dordrechtschen Bybel bekennt Num. 43. dat
 Paulus hter de Galaten berispt/ om dat sy onderhiel-
 den eenighe loodtsche Feest-daghen, ende dat/ soo hy
 seght Num. 44. naer de wijze der Joden: Maer wy en
 onderhouden noch Joodtsche Feest-dagen / noch
 vasten-daghen/beel min doen wy dat/ naer de wijze
 der Joden, naemelyck die af-ghebroken soude we-
 sen: Ergo dese Schryfuer-plaetse van Paulus, soo
 sy van Paryc selve wordt upt-ghelept/ en doet niet
 ter saecke / ende en kan ons in 't minste niet te-
 ghen-strijden.

B E S L U Y T.

T Is seker/ dat by de Joden / eenighe sekere ge-
 stelde daghen waeren in 't jaer/ op de welcke
 sy jaerlyckx vasteden / ende dat die ghewoonte
 niet te misprysen en mag: Ende al-hoe-wel wy
 gheerne bekennen / dat die booznoemde Joodt-
 sche ghestelde vasten-daghen / inde nieuwe Wet
 van gheender weerden en zyn; soo is 't nochtang
 dat Paryc niet machtigh en is / upt Schryfure te
 bewysen/ dat de Christenen gheene andere sekere
 vasten-daghen / tot een andere eynde/ en moghen
 instellen: Ergo soo langh als sy dit niet en kan
 doen/ soo houden wy staen/ dat dierghelycke ghe-
 woonte niet te misprysen en is/ maer loffelyck/
 ghelyck sy is gheweest by de Joden. Dit is oock
 het gheboelen gheweest vande oude rechtsinnighe
 Kercke Christi, niet de welcke de heden-daeghsche
 Roomsche Kercke noch ober-een-komt / ghelyck
 als blycken sal upt den volghenden Paragraphe.

§. II.

Bewijzen uyt de HH. Out-vaders vande eerste 400. jaeren, datmen't haren tijde sekere ghestelde vasten-daghen hadde, buyten het vasten van 40. daghen.

Den H. Clemens Romanus, Anno 80.

Constitut. Apostolicar. libro 5. Capite 14.

Quartā feriā, & sextā iussit nobis jejunare, illā quidem propter proditiōē, hac vero propter passionem.

Hij heeft ons gheboden te vasten op den Woensdagh/ende den Vrijdagh; op den Woensdagh ter oorzaecke dat hy verraden is gheweest/ op den Vrijdagh/om dat hy geleden heeft.

Den H. Ignatius, Anno 100.

Epistolā ad Philippenses.

Post Passionis Dominicae hebdomadam jejunare quartis, & sextis feriis negligatis.

Maer de wreke vande Passie des Heeren/en veronachtsaemt niet te vasten op de Woensdaghen ende Vrijdaghen.

Den H. Clemens Alexandrinus, Anno 200.

Libro 7. Stromatum, Capite 7.

Novit fidelis, jejunij quoq; ænigmata horum dierum, quarti inquam, & sexti,

De gheloobighe weten de verholentheden wel van die vasten daghen / te weten / vanden Woensdagh/ ende Vrijdagh.

Den H. Calixtus, Anno 218.

Epistolā ad Benedictum Episcopum, Capite 1.

Iejunium quod ter in anno apud nos celebrare, didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus: ut

Ghy hebt verstaen dat wy drymael in't jaer plegghen te vasten; nu stellen wy / dat dit bequaemer gheschieden sal op vier tijden / op dat / ghelijck het jaer vier tijden heeft/

heeft / wy oock op de vier tijden des jaers
solemnelyck vasten.

Den H. Urbanus, Anno 224.

Apud Gratianum Distinctione 76.

Wy ordonneren dat het vasten vande vier
tijden op dese orden/nae de oude ghewoonte/
sal ghehouden worden: het eerste in't begin-
sel van't viertrigh-daeghsche vasten/het twee-
de inde weke van Pinxteren / het derde in
September/ het vierde in December.

Origenes Anno 226.

Homiliã 10. in Leviticum.

Wy hebbe den vierde/en sesden dagh vande
weke/ op de welcke wy solemnelyck vasten.

Petrus Alexandrinus Anno 300.

Canone ultimo.

Niemant en sal ons berispen/om dat wy
onderhouden den Woensdagh / ende Vrij-
dagh/ op welke daghen/ons/ naer de ober-
leveringhe / is gheboden te Vasten. Op den
Woensdagh/ ter oorsake vanden raet/ die de
Joden gheslaghen hebben ober het berraedt
des Heeren; ende den Vrijdagh / om dat hy
vooz ons heeft gheleden.

Den H. Epiphanius Anno 370.

In Compendio verae Doctrinae.

Dit vasten wozt het heel jaer deur/inde H.
Catholycke Kercke onderhouden/te weten/
op den Woensdagh/ ende Vrijdagh.

Phi-

ficut annus per qua-
tuor voluit tempora,
sic & nos quaternum
solemne agamus je-
junium per anni qua-
tuor tempora.

Statuimus, ut jeju-
nia quatuor temporu
hoc ordine celebren-
tur. Primum in tío
Quadragesime, secun-
dum in Hebdomada
Pentecostes, tertium
vero in Septembri,
quartum in Decembri
more solito fiat.

Habemus quartam,
& sextam septimanæ
dies quibus solemniter
jejunamus.

Non reprehendet
nos quispiam quartam
& sextam feriam ob-
servantes, in quibus
nobis jejunare, secun-
dum traditionem pre-
ceptum. Quartam, qui-
dem propter initium
à ludæis consilium de
proditione Domini,
sextam autem, quod
iple pro nobis, passus
sit.

Per totum annum
jejunium hoc erua-
tur in sancta tot Ec-
clesia, quartam inquam,
& pro Sabbatho.

Philastrius, Anno 380.

Libro de Hæresibus, Hæresi 97.

Per annum quatuor, in Ecclesiâ, jejunia celebrantur: in Natali primum, deinde in Pascha, tertium in Epiphaniâ, quartum in Pentecoste.

Dier vasten-daghen houdt de Kercke in't jaer: Den eersten in de Kers-daghen / den tweeden in de Paesch-daghen / den derden inde Openbaringhe des Heeren / den vierden inde Suxen-daghen.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolâ 86. ad Casulanum Presbyterum.

Quod me consulis, utrum liceat Sabbatho jejunare; respondeo, si nullo modo liceret, profecto, quadraginta dies continuos, nec Moyses, nec ipse Dominus jejunasset.

Ghy vraeght my / oft het gheozloft is op den Saterdagh te vasten? Ick antwoorde: Indien het gheenings gheozloft en waere / noch Moyses, noch Elias, noch den Heere selve en souden vierdigh daghen achter-volghens ghevast hebben.

B E S L U Y T.

Met wie sal ick't hier houden? ofte met de Leeraers van onse Weder-partye, de welke alle gheselde vasten-daghen verwerpen / ende houden booz superstitie; ofte met de Leeraers vande oude recht sinnighe Kercke / de welke dierghelijcke daghen (soo als blijkt npt de voozgaende gherupgenisse) booz goet houden / ende selve gebzupcht hebben? Seght gy my / dat die oude Leeraers zyn menschen gheweest aen dwaelingen onderwozpen; ick vraghe oft de Leeraers van Partye mede geen menschen en zyn / die connen dwaelen? Waerom sal ick dan harr mecr moeten ghe-looben / als de Leeraers van die Kercke / de welke Partye selve bekent recht sinnigh gheweest te zyn? Waerom? om dat de Leeraers

raers van Partye haer roemen / dat sy Schryfture
 hoor haer hebben? Wel hoe? zijn dan de Leeraers
 vande oude recht-sinnighe Kercke / soo onerbaren
 geweest in Schryfture / dat sy niet en sage / dat dier-
 ghelijcke ghestelde vasten-daghen streden teghen
 Schryfture? ofte zijn sy soo goddeloos gheweest /
 dat sy eene ghewoonte hebben op-ghenomen / en
 gepresen / de welke sy wel wisten te stryden tegen
 Schryfture? Wat redelyck / ende verstandigh
 mensch sal my sulckx sonder vermetentheit / der-
 ven toestaen? de wetenschap die de Oudt-Daders
 hebben gehad vande Schryfture / blyckt genoegh
 uyt haere schryften: den schryck die sy hebben ghe-
 hadt vande superstitie / blyckt genoegh uyt hare
 hepligheyt. Wat willen wy dan loopen tot de poe-
 len / als wy connen comen tot de fonteynen?

HET III. CAPITTEL.

Van het ghebieden der Vasten-daghen.

§. I.

Bewijzen uyt Schryfture datmen sekere Vasten-
 daghen magh ghebieden.

1. Samuel ofte I. Regum Capite 14. Versu 24.

SAul hadde het volck besworen, segghende: Vervloecht
 zy den man, die spijs eet, tot aen den avont, op dat
 ick my aen mijne vyanden wreke: Daerom en proefde dat
 gantsche volck gheene spijs.

2. Paralipom. Capite 20. versu 3.

Josaphar nu vreesde, ende stelde sijn aensichte om den
 Heere te soecken: Ende hy riep een vasten uyt in gantsch
 Juda.

1. *Esdra Capite 8. Versu 21.*

Doe riep ick aldaer een vastē uyt aen de riviere Ahava, op dat wy ons verpotmoedigē voor 't aengesichte onses Godts.

Esther Capite 4. Versu 16.

Gaet vergadert alle de Joden, die te Susan ghevonden worden, ende vastet voor my, ende eet, noch en drinckt niet in dry daghen, 's nachts, noch des daeghs, ick, ende mijne jonghe dochters sullen oock alsoo vasten.

Jeremia Capite 35. Versu 6. 8.

Jonadab de Sone van Rechab, onse Vader, heeft ons geboden, segghende: Ghy lieden en sult gheenē wijn drincken, ghy, noch uwe Kinderen, tot in eeuwigheydt.

Soo hebben wy der stemme Jonadabs, des Spous Rechabs, onses Vaders, ghehoorsaemt, in alles dat hy ons gheboden heeft: Soo dat wy gheenē wijn en drincken alle onse daghen, wy, onse vrouwen, onse sonen, ende onse dochteren.

Actorum Capite 16. versu 4.

Alsoo Paulus, ende Timotheus de steden door-reysden, gaven sy haer de ordonnantie over, die vande Apostelen ende de Ouderlinghen te Jerusalem, goet ghevonden waren om die te onderhouden.

B E S L U Y T.

Saul, ende Josaphat, twee wereltse Coninghen / Esdras eenen Schryft-gheleerden / Esther eene Coninghtine / Jonadab eenen Vader des Hupsghesins hebben aen hare ghemeynten gheboden te vasten / ofte te onthouden van sekere spysen / 't welck oock eene soorte is van vasten / ende dat uyt kracht vande politiqne auctoriteet alleen / die sy hadden over hare Ghemeynten / dat blijkt uyt de voozgaende Schryftruer-plaetsen. Dat my nu Partyc eens segghe /

ghe / wie datter meerdere macht heeft in't
gheestelijck / de Politijcke Heeren / ofte de
kerckelijcke Oversten? Sonder twijffel die /
aen de welcke Christus selbe gheseydt heeft
Matth. c. 16. v. 19. Al wat ghy sult ghebonden heb-
ben hier op der aerden, sal ghebonden zijn inden
Hemel. Ergo dan / indien de Politijcke Over-
sten / sonder daer ober berisyt te zijn / hebben
moghen het vasten gebieden / al-hoe-wel om
besondere oorzaken / ende occasien / veel meer
is het gheozlooft aen de kerckelijcke Over-
sten / niet sonder ghewichtighe oorzaken / ha-
re Ghemeynten te binden aen sekere gestelde
daghen / mer ghebodt van op die te vasten /
ofte haer te onthouden van ghewoonlijcke
spijse. Dit sal noch bzeeder blycken uyt het
vervolgh van dese materie.

§. II.

Bewysen uyt de H⁴. Oudt-vaders vande
eerste 400. Jaeren, dat de Oude rechtlin-
nighe Kercke sekere gheboden vasten-
daghen heeft ghehadt.

Den H. Basilius Anno 370.

Homiliâ 2. de laudibus jejuniij.

Het vasten is op alle tijden wel profijtig
aen de ghene die / het vrywilligelijck
aenbeerden / maer veel meer op desen tijdt /
op den welcken het vasten de heele wereldd
deur woardt verkondight. Daer en is niet
een eylandt / noch vast landt / noch eenighe
natte / noch uytersten hoek bande wereldd /
daer het ghebodt van't vasten niet ghehoort
en is. Jae de leghers / de reysende lieden / de
schippers / de kooplieden allegader saemen

*Jejunium per omne
quidem tempus utile
est ijs, qui illud spote
suscipiunt; sed multo
magis hoc tempore
quo per universum
terraru orbem denun-
tiatur jejuniij præco-
nium. Nec ulla est in-
sula, nec ulla terra cō-
tinens, non civitas,
non gens ulla, non
extremus mundi an-*

pulus, ubi non sit auditum iunij edictū. Quin & exercitus, & viatores, & nautæ, & negotiatores, omnes pariter audiunt præceptum, & summo gaudio excipiunt.

hoozen het ghebodt / ende ontfanghen dat met d'aldermeeste blijdschap.

Merckt hier het onderscheyt, het welck *Basilius* maect tusschen het *vrywilligh* ende *gheboden* vasten: Het eerst, seyt hy *profijtigh* te wesen; het tweede, veel *profijtigher*.

Den H. Ambrosius Anno 374.

Sermone 36. de Quadragesimâ.

Ante dies, devotionem sanctę quadragesimę prædicantes, sacrarum literarum exempla protulimus, quibus approbaremus quadragenarium numerum, non esse ab hominibus constitutum, sed divinitus cõsecratum, nec terrenâ cogitatione inventū, sed cælesti majestate præceptum.

Dooz somm'ighe daghen / als wy verkondighden de devotte van't *H* viertrigh-daghesche vasten / wy hebben doozt gebracht de exempel en vanden *H* Schryfure / op dat wy souden bethoonen daer mede / dat het ghetal van 40. niet vanden menschen ghestelt / maer van Godts wege gheheplicht is; niet dooz aerdsche gepepsen gevandē / maer dooz de hemelsche *Majesteit* / ofte *authoriteit* / gheboden.

Den selven.

Ibidem.

Hæc non tam Sacerdotū præcepta, quàm Dei sunt. Atque ideo qui spernit, nõ Sacerdotem spernit, sed Christum, qui in suo loquitur Sacerdote.

Het vasten van viertrigh-daghen / en is soo seer niet het ghebodt vanden *Priesters* / als van *Godt*; ende daerom die dit versmaet / en versmaedt den *Priester* niet / maer *Christum*, die dooz sijnen *Priester* spreekt.

Den H. Epiphanius, Anno 380.

Hæresi 75. contra Aërianos.

A quo non assensum est, in omnibus terrarum orbis regionibus, quod quartâ & pro Sabbatho jejuniū est, in Ecclesiâ decretum? Si vero etiam oportet constitutione Aposto-

Van 'ste en is het niet toe-ghestemt / dat in alle landen des wereltds / het vasten op den *Woensdagh* / ende *Dyndagh* / inde kerckelic gheboden is? Doch indien wy oock willen doozt-brenghen de *ordonnantte* vanden *Apostelen* / het is claer / dat sy gheboden hebben te vasten op alle *Woensdaghen* ende *Dy-*

**Vrijdaghen / uytghenomen den Winterten /
ende / dat sy / vande seg daghen van Paes-
schen / ghebieden / niet anders te nutten als
broodt / sout / ende water.**

Merckt hier dat *Epiphanius* schrijft tegen de Ket-
ters Aëriaenen, de welcke seyden, dat het een ieder
vry stont te vasten, sonder ghebodt, ghelijck hier
naer volght uyt *Augustinus*.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Hæresi 53.

**De Aërianen, komen van eenen sekeren Aë-
rius, de welcke gheballen zijnde inde Ketter-
rije van Arius, heeft / soo men seydt / noch
sommighe eyghen leeringhen daer by ghe-
boeght / segghende : Datmen niet en moet
bidden / ofte offerhande doen booz d'ober-
ledene / ende datmen niet en moet onder-
houden de solemnele ghestelde vasten-da-
ghen ; maer datmen moet vasten / als een-
jeder begheert / op dat hy niet en soude schij-
nen te wesen onder de Wet.**

Merckt dat *Augustinus Aërium* hier onder de Ket-
ters stelt, niet alleen, om dat hy volghde de Ket-
tersche leeringhen van *Arius*, maer oock om dat hy,
op sijn eyghen autoriteyt daer-en-boven leerde,
datmen de ghestelde vasten daghen niet en moest
onderhouden, maer dat het een ieder vry stont te
vasten, als 't hem beliefte, sonder ghebodt.

Den selven.

Epistolâ 88. ad Casulanum.

**De ghewoonte van het volck Godts / ofte
de tustellinghen der booz-ouderen / moeten
ghehouden worden booz eene Wet / ofte
Ghebodt.**

Merckt, dat *Augustinus* hier spreekt van sekere
vasten-daghen te houden.

Ⓢ 4

Den

lorum proferre, quo-
modo illic decreve-
runt, quartâ & pro
Sabbatho jejunium
per omnia, exceptâ
Pentecoste & de sex
diebus Paschatis,
præcipiunt nihil om-
nino accipere quam
panem, & salem, &
aquam, manifestum
est.

Aëriani ab Aërio
quodam sunt, qui in
Arianorum Hæresim
lapsus, propria quo-
que dogmata fertur
addidisse nonnulla,
dicens: Orare, vel
offerre pro mortuis
oblationem non o-
portere, nec statuta
solemniter celebra-
nda esse jejunia, sed
cum quisque volue-
rit, jejunandum, ne
videatur esse sub
lege.

Mos populi Dei,
vel institutâ majo-
rum pro lege tenen-
da sunt.

Den selven

In Psalmum 110.

Præcipitur nobis & ex Lege, & ex Prophetis, & ex ipso Evangelio, quod testimoniū habet à Lege, & Prophetis,

Het viertrigh-daeghsche vasten wordt ons gheboden / ende uyt de Wet / ende uyt de Propheten / ende uyt het Euangelie / het welck ghetuyghenisse heeft vande Wet / ende Propheten.

HET IV. CAPITTEL.

Van de verbintnisse in het Vasten.

§. I.

bewys uyt Schrifture dat het ghebodt van Vasten op sonde verbindt.

1. *Regum*, ofte 1. *Samuelis*, *Cap. 14.*

V. 24. **S**aul hadde het volck besworen, segghende: Vervloecht zy de man, die spijsē eet tot aen den avont, op dat ick my aen mijne vyanden wreke: Daerom en proefde dat gantsche volck geene spijsē.

V. 27. Maer Jonatas en hadde het niet ghehoort, doe sijn Vader het volck besworen hadde, ende hy reyckte het eynde des stafs uyt, die in sijne hant was, ende hy dopte den sel en in eene honigh rate.

V. 37. Doe vraeghde Saul Godt: Sal ick aftrecken naer de Philistijnen? sult ghyse inde handt Israels overgheven? Doch hy en antwoorde hem niet te dien daeghe.

V. 38. Doe seyde Saul: Komt herwaerts uyt alle hoecken des volckx: ende verneemt, ende siet, door wie heden dese sonde gheschiet is.

V. 41. Saul nu sprack tot den Heere den Godt van Israel: Gheeft vonnisse: ende Jonathas is bevonden gheweest.

V. 42.

V. 42. Doe seyde Saul: Werpt het lot tusschen my ende tusschen mijnen Sone Jonathan: Ende 't lot is ghevallen op Jonathas,

BEMERCKINGHE.

Bemerekt hier de fouten banden Dordrechtschen Bybel:

Voor eerst v. 38. daer hy stelt: Siet waer in dese sonde gheschiet is. Den Hebreuschen text heeft/ door wie dese sonde gheschiet is. Den Griecyschen text heeft/in wie. Den Chaldeeuschen text heeft: Siet in wie dese schult is.

Ten tweeden v. 41. stelt den Dordrechtschen Bybel: Thoont den ontschuldighen. Ick en kan dese woorden in gheenen text achter haelen; want den Hebreuschen text heeft: Gheeft vonnisse. Den Griecyschen seyt: Gheeft blijk-teeckenen. Den Chaldeeuschen text seyd: Doet hem comen inder waerheydt. Den Latijnschen text seyt: Gheeft teeckenen. Soo dat ick anders niet en kan dencken / als dat Partye den text op haere eyghen authoziteyt hier verandert heeft.

Ten derden: Merckt de verklaringhen banden Dordrechtschen Bybel, op dese vooznoemde Schryf-tuer-plaetsen.

Voor eerst Num. 40. schijnt Partye, met dese woorden: Saul ghebruyckt quade middelen; te kennen te gheben / dat hy qualijck ghedaen heeft met desen vasten-dagh in te stellen.

Contrarie leert den H. Ambrosius *Serm.* 36. alias 25. met dese woorden: *a* Saul is eenen goeden Koningh gheweest / die sijne vanden meer verwon met Godtzuchtigheyt / als met wapenen; die meer vocht door Godtz diensticheyt / als door schichten / ende pylen.

Van ghelijcken leert oock den H. Hieronymus *lib.* 2. *contra Iovinian. post. med.* *b* Saul, ghelijck daer gheschre-ven staet / in 's eerste boeck der Koninghen / seyde: Vermaledijt zy den man / die broodt eet tot aen den

trabo lup
plu monny
mteqy bo
pant
nobis m
mouist er
most for
stenteb en

a Bonus pla-
nè Rex, qui
hostes suos
nō tam armis
quam devo-
tione vince-
bat: & plus
dimicabat
religione,
quam telis.

b Saul, sicut
in Regnorū
libro 1. scribi-
tur, Maledi-
ctus, inquit,

qui edere
panem usq;
ad vesperam
&c. Tantiq;
fuit auctori-
tas stationis
semel Domi-
no destinata,
&c.

den about toe &c. Ende soo groot is gheweest de
authoziteyt van dit vasten / 't welck aen den Heere
toegheschickt was &c.

Ten tweeden sepd Partye *Num. 72.* Den Heere was
gram, niet op Jonatham, maer op Saul, om dat hy sulck
eenen dwasen, ende onvoorsichtighen eedt ghedaen, ende
het volck af. ghenomen hadde.

Doch contrarie blijkt upt den text; want in-
dien Godt niet vergramt en is gheweest op Iona-
than, hoe heeft hy dan het lot op hem laeten vallen?
Partye antwoordt *Num. 78.* Godt thoont hier dien, die
inder daet onschuldigh was, naer luyt van Sauls woorden.
Maer ick hebbe nu datelijck bewesen / dat Saul dese
se woorden niet ghesepdt en heeft: Thoont den on-
schuldighen; maer dat den text hier van Partye ver-
balscht is / aenghesien dese woorden / noch inden
Hebreuschsen / noch inden Griecschsen / noch in-
den Chaldeeuschsen / noch inden Latijnschen
text te vinden en zijn.

Verklaringhe.

De sauten van vanden Dordrechtchen Bijbel nu
ontdeckt wesende / ende sijne verklaringhen upt
verscheyden texten / ende Out-vaders wederlept
zijnde / laet ons sien het heel echtigh begriyp / ende
recht verstandt vande Schryftuer-plaetsen boven
van my ghesteert.

Ten eersten: **T** is seker / dat Saul eenen vasten-
dagh inghestelt heeft; ende dat hy hier in wel ge-
daen heeft / seght den H. Ambrosius. Dat dit vasten
aen den Heere toegheschickt is geweest / leert den
H. Hieronymus. Dat het authoziteyt hadde van
Godt / leert den ouden Tertullianus. Dat het van
Godt is aenbeert gheweest / ofte aengesien / leert
de Schryfture selve / als sy seght *v. 31.* Sy sloeghen te
dien daghe de Philisthijnen van Michmas tot Ajalon; het
welck niet wel gheschieden en kost sonder beson-
dere ghehenghenisse / ende schickinghe Gods /
aenghesien / dat menschen die eenen heelen dagh
hebben

hebben ghebast/ ende daer by ghemarcheert/ ende ober-sulckx dooz het vasten/ en reysen hare crachten verlozen/ meer bequaem zyn om ghewonnen te worden/ als om te winnen. Somma desen vastendagh/ is van al het volck/ sonder teghen-spreken/ aenghenomen gheweest/ ende diegvolghende ghebonden booz goedt/ oock vande Priesters/ de welke/ sonder twyffel/ Saul hier ober souden vermaent hebben/ waer 't saken dat sy dit hadden ghehouden booz quaet/ ofte ongerijnt.

Doch ick gheloobe wel/ dat Saul missechten dit vasten wat te hoogh op-gheomen heeft/ ende alsoo te bukten ghegaen is de paelen vande boozsichrigheyt/ ende discretie; maer daerom en laet het ghebodt in sijn selven niet goet te zyn/ om de reden terstont van my by-ghebracht

Ten tweeden: 't is seker dat Jonathas dit ghebodt ober-treden heeft/ als by met het uiterste van sijnen staf/ een deel vanden honigh-rate ghe-eten heeft

Ten derden: 't is seker dat Godt is bergramt gheweest: want by en antwoorde niet/ op't ghesne Saul vzaeghde.

Ten vierden: Soo Godt niet bergramt en wort/ ten sy om eenigh misdaet/ schuldt/ ofte sonde/ soo is het oock seker/ dat hier eenigh misdaet/ schult/ ofte sonde is tusschen beyde ghekomen.

Ten vijften: 't is seker dat Saul gheseydt heeft: Laet ons sien/ door wie dese sonde gheschiedt is, ofte in wie dese schuldt is, te weten in my/ ofte in Jonathas: Daer op/ soo heeft by het lot doen werpen tusschen hem/ ende Jonathas, segghende: Niet (soo als den Dordrechtschen Bybel heeft) Thoont den ontschuldighen: (want/ ghelijck ick bethoont hebbe/ dese woorden en zyn in gheene texen te vinden) maer segghende: Heere gheeft vonnisse, ofte/ gheeft blijk teeckenen, ofte/ geeft teeckenen, te weten/ vande ghene die plichtigh is/ ofte door wie dese sonde ghedaen is, ofte in wie dese schuldt is: want soo hebben de boven-ghemelde texen: Maer dooz de schickin-
ghe

ghe Godts (in wiens handen de loten zijn) is het lot gheballen op Jonathas: Ergo Godt selve heeft vonnisse ghestreken, heeft teecken ghegheven, dat Jonathas plichtich was / dat hy ghesondicht hadde / dat in hem de schult was / om de welcke Godt bergramt was.

Stet diergelijck verhael *Iosue Capite 7.* Josue hadde van Godts weghe verboden / van set mede te draghen upt de stadt Jericho als kuyt; niet teghenstaende dit verbodt / heeft Achan eenighe goederen mede ghenomen / waer over Godt is bergramt gheweest: doch soo de dieberije onbekent was / soo heestmen het lot gheworpen / om t'achterhaelen in wie dese schult was; ende het lot is gheballen op den echtighen over-treder / te weten / op Achan.

Merckt hier wel / dat Partye selve bekent inden Dordrechtchen Bybel *Num. 24.* dat dit lot door den Heere gheregeert wierdt, om den misdaedighen kenbaer te maken.

Merckt daer-en-hoben / dat den boozsejden Bybel t'sacinen ons hier aentwijst het eerste boeck Samuclis, 14. *Cap. 14. vers.* alwaer ghehandelt wordt van het lot / 't welck gheworpen wierdt over Jonathan. Wat heeft dese aentwijfinghe te bedieden / als / ghelijck het lot / 't welck over Achan gheworpen wiert / ende door de regeeringhe des Heeren, op hem gheballen is / een teecken was / dat hy den misdaedighen was; alsoo oock / het lot / 't welck over Jonathan is gheworpen gheweest / is mede door de regeeringhe des Heeren, op hem gheballen / ende is een teecken gheweest dat hy ghesondicht hadde / ende oorsake was vande gramschap des Heeren.

En dat de loten door Godt bestiert worden / staet hy Salomon *Proverb. 16. v. 33.* Het lot wort inden schoot gheworpen, maer het gheheel beleyt daer van, is vanden Heere.

Item: *Iona Capite 1. versu 7.* Komt, ende laet ons loten werpen, om wiens wille ons dit quaet over-comt: alsoo

soo wierpen sy loten, ende het lot viel op Jonas: te weten / door Godts regeeringhe, soo den Dordrechtſchen Bybel bekent / *Num. 27.*

Judien my Partye seght / dat Jonathas gheen schuldt en kost hebben / om dat hy het ghebodt zijns Vaders niet en hadde ghehoort.

Ik antwoorde met Guilielmus Perkinſius in *caſibus conſcientia Cap. 2. ſect. 3.* dat ſemandt oock ſchuldt heeft in't ghene hy niet en weet / alſ hy het heeft connen weten: Maer Jonathas koſt het ghebodt ſijns Vaders wel weten: (want hy ſagh hoor ſijne ooghen dat niemant van het heel leggher en at / ende overſulck was natuerlyck de reden van ſoo eene onghewoonelycke ſake te vraghen / Ergo / volghens de leeringhe van Partye ſelbe / ſoo moet Jonathas ſchuldt ghehadt hebben / alhoewel hy zijns Vaders ghebodt niet en hadde ghehoort.

Nu dat Jonathas ſchuldt heeft ghehadt in't over-treden van dit ghebodt / leert oock

Ten eerſten Joſephus *libr. 6. Antiq. Capite 7. a* Het volck / ſept hy / doet beloften / ofte bidt Godt hoor den Jonghman / op dat sy hem vry maken van ſonde.

Ten tweeden, den H. Ambroſius *Serm. 36. aliàs 25.*
b Als Saul, ſept hy / de onthoudinghe van eenē dagh aen alle ſijn volck hadde verkondight / ende Jonathas ſijne ſone / niet wetende van het ghebodt / een honigh-rate met het opperſte van ſijnen ſtaf hadde gheproeft / daer is ſulcke verholghentheyt op-ghezeſen / dat de victoſte wiert upt-gheſtelt / ende de Goddelijckheyt ghequetſt.

Item: *c* Dooz de ſchuldt van eenen / worden sy allegader ſwack / dooz de ſonde van eenen worden sy allegader krank.

Ten derden, den H. Hieronymus *libr. 2. contra Iovinianum*: *d* Soo groot is ghetweeft de authoriteyt

a Vota Deo pro juvene faciunt, ut ipsum immunem à peccato faciant.

b Cum Saul abſtinentiam diei ſuis omnibus indixiſſet, & Jonathas ejus filius præcepti neſcius favu mellis intinctâ ſceptri ſummitate guſtaſſet, tanta repente indignatio commota eſt, ut & differretur victoria, & divinitas læderetur.

c Unius culpa, cunctis confertur ignavia unius delicto cunctis generatur infirmitas.

d Tanti fuit aucto-

ritas stationis semel Domino destinata, ut Jonathas, qui causa victoriae extiterat, deprehenderetur sorte, & ignorantiae crimen declinare non posset.

riptept van het vasten/ 't welck aen den Heere eens toegheschickt was/ dat Jonathas die oorzaak was gheweest vande victorie / dooz het lot bebonden wierdt/ ende niet en kost ontgaen het misdact vande ontwetenschap.

B E S L U Y T.

Ick make mijne slot-reden van het voorgaende/ met korte woorden: want de sake wijst haer selben upt:

Jonathas heeft ghesondicht/ ende Godt vergramt / om dat hy ontwetende overtreden hadde het ghebodt vanden vasten-dagh/ het welck van synen vader Saul, eenen poltichke Oberste/ was uptgegeven: Ergo veel meer sondicht hy/ ende vergramt Godt / die wetende overtreedt de vasten-dagen gheboden vande Kerckelycke Oversten.

Si ignorans Jonathas, indictum à Patre jejunium quia resolverit, morti addicitur, qui sciens, indictum à Christo resolvit, quid meretur.

Dit is oock de slot-reden vanden H. Ambrosius loco sup. citato: Indien / seyt hy / Jonathas, om dat hy ontwetende het vasten / van synen Vader verkondicht/ ghebzoken heeft/ wordt veroorzbeelt ter doodt; wat sal hy verdienen/ die wetende breekt het vasten/ verkondicht van Christo?

Seer wel gheseyt: Want indien het vasten / alleenlyck inghestelt van eenen poltichken Oberste/ sulck eene authoztept heeft ghehadt/ ende soo ghewichtigh is gheweest hy Godt / dat hy dien heeft ghehouden voozplichtigh / ende op hem is vergramt gheweest / den welcken dat hadde overtreden; hoe veel te meerdere authoztept / ende ghewicht sal hebben het vasten / 't welck inde nieuwt Met inghestelt wordt vande Kerckelycke Oversten/ de welke macht hebben gekregghen van Christo, om alles te binden, ende ontbinden?

Doozder nu: Daer en kan gheene schuldt wesen/

wesen / daer gheene verbintnisse en is: Ergo de wijle daer schuldt is in het overtreden der gheboden / ofte ghestelde vasten-daghen / daer moet dan oock verbintnisse wesen om die t'onderhouden. Dit sal noch meer blijcken upt de volghende Schrifuer-plaetsen.

Actorum Capite 15.

V. 28. Het heeft den H Gheest, ende ons goedt ghedocht u-lieden gheenen meerderen last op te legghen, dan dese nootsakelijke dinghen.

V. 29. Naemelijck dat ghy u onthoudt van 't ghene de Afgoden gheoffert is, ende van bloedt, ende van het verstickte.

BEMERCKINGHE.

Hier ghebiet het heel Concilte bande Apostelen / aen de Christenen / haer te onthouden van sekere spijzen / als te weten / van bloedt, ende van al wat verstickt is.

Merckt, dat sy dese ordonnantie / ofte ghebodt / noemen eenen last, ende eene saecke die nootsakelijk is. Was het eenen nootsakelijken last? al dat nootsakelijk is, moet onderhouden worden: Ergo dit moest bande Christenen onderhouden worden: Maer het ghene dat nootsakelijck moet onderhouden worden / brenghet verbintnisse mede: Ergo dese ordonnantie bande Apostelen / bracht verbintnisse mede: Ergo die dese ordonnantie overtredde / dede teghen sijne verbintnisse: Ergo hy sondighde.

Merckt oock dat sy dese spijzen stellen neffens de hoererie, ende afgoderije, ende alles samen met de selve woorzen / sonder eenigh onderscheydt te maken / verbieden: Maer hoererie / ende Afgoderije ismen in conscientie verbonden te vlieden: Ergo de wijle de Apostelen hier / met de selve woorzen / de spijzen verbieden / ende Hoererie /
ende

ende Afgoderijē / soo is het een claer teecken / dat sy de Christenen in conscientie verbonden / om die spijzen te vlieden.

Partye seght / dat dit maer en was / voor eenen tijdt, tot nootsakelijcken vrede, ende stichtinghe der Ghe-meynthe, om der swack-gheloovighen Joden wille.

Seer wel / dat het soo zy; 't is ons ghenoech dat dese ordonnantie / van sekere spijzen te verben ('t welke eene soorte is van vasten / ofte onthou-den) de Christenen vooz eenen tijdt verbonden heeft in conscientie / ter oorzake van sekere om-standigheden die aldoe waren / ende nu mischten gheene plaetse en grēpen; want hier upt sullen wy beslupten aldus:

Ergo 't is aen de Kerckelijcke Oversten gheoz-loft / na verschepden omstandigheden / ende ghele-ghentheyt des tijts / verschepden gheboden te ma-ken / van onthoudinghe / vasten &c. de welke de Christenen verbinden in conscientie. Maer onse ghestelde vasten-daghen zyn nae de ghelegentheyt des tijts; by exempel / het viertrigh-daeghse vasten ter oorzaecke van den tijdt / outrent den welcken Christus gheleden heeft / ende die zyn ghestelt vande Kerckelijcke Oversten / 't zy vande Apostelen / 't zy van andere: Ergo die verbinden de Christenen in conscientie.

Misshien sal my Partye segghen / dat dit ghebodt aen de eerste Christenen ghegheben / van sekere spijzen te verben / alleen quam vande Apostelen / de welke macht hadden om sulckx te doen / welke macht soo niet en is in andere Kerckelijcke Oversten.

Maer contrarie blijktt upt dese boden ghemel-de Schrifstuer plaetse.

Eerst, v. 6. De Apostelen, ende de Ouderlinghen verga-derden samen, om op dese sake te letten.

Ten tweeden, v. 22. Doe heeft den Apostelen, ende den Ouderlinghen, met de gheheele ghemeynthe goedt ghe-docht &c.

Ten derden, v. 23. Ende schreven door haer dit naer-volgen-

volghende: De Apostelen, ende de Ouderlinghen, ende de Broeders &c.

Ten vierden, v. 25. Soo heeft het ons, eendrachtelijk saemen zijnde, goet ghedacht &c.

Ten vijfden, Cap. 16. v. 4. Ende alsoo sy de steden doorreysden, gaeven sy haer de ordonnantie over die vande Apostelen, ende Ouderlinghen te Jerusaleem goet ghevonden waeren, om die t'onderhouden.

Siet ghy hier wel dat dese ordonnantie ofte ghebodt / niet alleen en quam vande Apostelen / maer doock vande Ouderlinghen, saemen vergadert, ofte saemen eendrachtelijk zijnde? Dies volghende / ghelijck dese Ouderlinghen de macht hebben ghehadt / om de Christenen te verbinden in conscientie / aengaende het derben van sekere spijzen / dat ter gheene reden en is / om dese macht te ontneemen aen andere Kerckelijcke Oversten / die ghevolgt zijn naer de tijden vande Apostelen? Maer laet ons dit nu bevestighen met de ghetuggenissen vande Out-vaders.

§. II.

Bewijzen uyt de Out-vaders, dat de Christenen verbonden zijn in conscientie de ghestelde vasten-daghen t'onderhouden.

Alhoewel ick hier gheene andere getuggenisse booz-stelde / als die ick by-gebracht hebbe / boven Capite 3. §. 2. daer ick bewijse / dat de oude rechtsinnighe Kercke / sekere ghestelde vasten-daghen gheboden heeft; dit soude ghenoech wesen / om onse Partije t'obertugghen / dat de Christenen verbonden zijn die t'onderhouden; want daer ghebodt is / daer is verbintnisse om het gebodt t'onderhouden. Doch om in alles te voldoen / sal hier noch andere wepnighe ghetuggenisse der Out-vaderen booz-stellen / uyt de welke men klaerlijck sal kunnen sien / ende bondelijck
 P slupten/

flupten / dat de oude rechtfinntighe Kercke is van gheboelen geweest / dat de Christenen in conscientie verbonden zyn / de ghestelde vasten-daghen t'onderhouden. Ick sal dan die Daders citeren / de welke openlijck seggen / dat hy sondicht / soo wie de ghestelde vasten-daghen niet en onderhoudt ; waer upt volght / datter moet verbintnisse wesen van die t'onderhouden / aenghesien datter gheene sonde en kan wesen / daer gheene verbintnisse en is in conscientie. Laet ons dan hoozen.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Sermone 25. de Quadragesimâ.

Non leve peccatum est, fidelibus indictam à Domino Quadragesimam violare, & jejunia consecrata, ventris voracitate dissolvere.

Ten is gheene klepne sonde / het vier-tiggh-dagghiche vasten / aen de Gheloobighe banden Heere verkondicht / te schenden / ende de gheheplighe vasten-daghen te bzeken dooz gulsigheyt.

Den selven.

Sermone 34.

Quisquis Christianus jejunando non impleverit Quadragesimam prævaricationis, & contumaciae reus invenitur.

Soo wie bande Christenen de vier-tiggh daghen niet en sal volbracht hebben met vasten / die wort ghebonden plichtigh te wesen van overtreddinghe / ende stryf-halfigheyt.

Den selven

Sermone 36.

Qui constitutum numerum unâ die manducando præterit, non ut unius diei violator accusatur, sed ut totius Quadragesimæ transgressor arguitur.

Die het ghestelt ghetal / etende op eenen dagh / dooz-by gaet / die en wordt niet beschuldicht als schender van eenen dagh / maer als overtreder van het heel vier-tiggh-dagghiche vasten.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistola 4. ad Marcellam.

Nos unam Quadragesimam, secun-

Op vasten reus 's jaers vier-tiggh daghen /
op

op eenen bequaemen tijdt / volghens de overleveringhe der Apostelen: Niet/datmen behalven den Dinstereen / oock niet vasten en magh het heel jaer deur / maer om dat het wat anders is / offerhande te doen upt noot saeckelijckhepdt / ende wat anders upt bytwillighepdt.

Bemerckt hier, dat Hieronymus seyt, datmen viertigh daghen moet vasten, maer dat het vry staet het heel jaer deur, op andere tijden, te vasten, te weten, als het gheene ghefelde, ofte gheboden vasten daghen en zijn.

Den H. Augustinus Anno 420.

Sermone 26. de Tempore.

Op andere daghen te vasten / is het medt-rijne / ofte loon; de viertigh daghen niet te vasten / is sonde.

Cassianus, Anno 420.

Collatione 21. Capite 30.

Het heeft goet ghedocht aen alle de Pstere-steren / dat sy die menschen (de welke met wereldsche sozghen bekoumert zijn / ende schier / om soo te spreken / onwetende zijn van onthoudinghe / ende sunighen rouw) souden brengen tot een heyligh werck / door het wettelijck in stellen van vasten-daghen / ende dat sy haer souden door noot-saekelijckhepdt / aen-pozren / als tot de tijtenden der Wet.

Den H. Leo Anno 440.

Sermone 3. de Ieiunio decimi mensis.

Den vasten-dagh te houden / die niet in-ghestelt is / is godvzuchtigh; maer dien te veronachtsaemen die inghestelt / ofte ver-kondicht is / is goddeloos.

¶ 2

Besluit

dum traditionem Apostolorum, toto anno, tempore nobis congruo, jejunamus, non quod & per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non liceat: sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre.

Aliis diebus jejunare remedium est, aut primum, in Quadragesima non jejunare, peccatum est.

Universis Sacerdotibus placuit, ut homines curis secularibus illigatos, & pene (ut ita dixerim) continentiae, vel compunctionis ignaros, ad opus sanctum canonica jejuniorum indictione revocarent, & velut legatum decimarum necessitate compellerent.

Pium est agere non indictum, impiunt est negligere praedictum.

Besluyt van het eerste Tractaet.

In dit boozgaende Tractaet hebb' ick uyt de H. Schryfture / ende de Out-baders bande eerste 400. jaeren bewesen.

Voor eerst, dat het vasten van vierdigh daghen / als wesende eene naer-volghinghe (booz soo veel als de swackhepdt van onse krachten verdraghen kan) van Moyse, van Elias, ende van Christus, seer loffelijck is / ende prijzbaer.

Ten tweeden, hebb' ick het selve berhoont van andere besondere gestelde vasten-dagen in 't jaer.

Ten derden, hebb' ick bewesen / datmen eenige ghestelde / ende sekere vasten-daghen / naer de ghelegghentheidt vanden tijdt / ende omstandigheden magh gebieden / ende oock inde oude rechtsinnighe Kercke gheboden heeft.

Ten vierden, hebb' ick berhoont / datmen tot het onderhouden van dese boozsepede vasten-daghen / verbonden is in consciencie / oersulckx dat hy plichtigh is / ende sondigh die se obertreedt.

Dit zyn altemael leeringhen vande hedendaeghsche Roomsche Kercke / ende die (soo eenfeder onghepassioneert mensch kan naer sien) komen oer een met de H. Schryfture / ende het gebruyck vande oude rechtsinnighe Kercke: Ter contrarien / Partije houtse booz superstitie / ende ongherijnt. Ergo de hedendaeghsche Roomsche Kercke / is dies-aengaende de waerachtige Kercke / ende niet die van Partije.

HET

H E T
T W E E D E T R A C T A E T

Van het onderscheydt van sekere spijzen.

H E T I. C A P I T T E L.

Datmen onderscheydt magh maecken
van sekere spijzen.

§. I.

Bewijzen uyt de H. Schrifture.

Genesis Capite 2. versu 17. 18.

D En Heere Godt gheboodt de mensche, seggende: Van alle boom deses hofs, sult ghy vryelijck eten. Maer vanden boom der kennisse van goedt, ende quaet, daer van en sult ghy niet eten.

B E M E R C K I N G H E.

Waer't saecken datter eenige superstitie waer/ in onderscheydt te maecken van sekere spijzen; hoe soude Godt terstont in het beghinsel des werelts / booz alle andere gheboden aen de menschen belast hebben / dat sy dit onderscheydt souden maecken? Wat was dit anders als occasie gheben aen de menschen van superstitie? ofte soo onse Partije wil segghen datter groot verskil is tusschen het onderscheydt dat wy maecken van sekere spijzen / ende tusschen dat / 't welck Godt hier

hier gheboden heeft; soo soude Partije dat moeten bewijzen; doch en hebbe noyt dierghelijcke bewijzen ghesien: oversulckx ick segghe alsoo: 'C gheene Godt hier aen Adam, ende Eva gheboden / ende naderhandt nergheñs verboden en heeft (ghelijck wy hier naer sullen sien) dat en kan niet quaet wesen: Maer heeft hier aen de menschen gheboden onderschepdt te maecken van sekere spijzen / ende dat op pene van de eeuwighe doot; ende nergheñs en blindmen inde heele Schryfure / dat Godt naderhandt dierghelijck onderschepdt te maecken soude verboden hebben: Ergo 't staet ons ten minsten by dat te doen: Ergo soo en is dit onderschepdt gheene superstitie.

Numerorum Capite 6.

V. 1. Ende den Heere sprack tot Moyses, segghende:

V. 2. Spreeckt tot de Kinderen Israels, ende seght tot hen: Wanneer een man, ofte eene Vrouwe sich af gescheyden sal hebben, belovende de ghelofte eenes Nazaréers, om sich den Heere af te sonderen,

V. 3. Van wijn, ende stercken dranck sal hy sich af sonderen, wijn-azijn, ende azijn van stercken dranck en sal hy niet drincken, nocht eenighe vochtigheyt van druyven sal hy drincken, nocht versche, oft ghedrooghde druyven eten.

V. 4. Alle de dagen sijnder Nazaretschap en sal hy niet eten van jets, dat vanden wijnstock ghemaect is, vande keernen tot aen de pellekens toe.

Teremia Capite 35.

V. 5. Ick settede de Kinderen van der Rechabiten huysen koppen vol wijns, ende bekens voor, ende ick seyde tot hen: Drinkt wijn,

V. 6. Maer sy seyden: Wy en sullen gheenen wijn drincken; want Jonadab, den Sone van Rechab, onse Vader, heeft ons gheboorten, seggende: Ghyliden en sult gheenen wijn drincken, ghy, noch uwe kinderen, tot inder eeuwigheyt.

V. 8.

V. 8. Soo hebben wy der stemme Jonadabs, de Sone van Rechab, onses Vaders, ghehoorsaemt, in alles dat hy ons gheboden heeft: Soo dat wy gheen en drincken alle onse daghen, wy, ende onse Vrouwen, onse Sonen, ende onse dochteren.

BEMERCKINGHE.

Hoe aenghenaem aen Godt dese ghehoorzaemheyt der Rechabiten, in het onderhouden van dit ghebodt is gheweest / aengaende naemelyck het berben van wijn / ghetuyght Godt selve in dat booznoemde Capittel v. 18. ende 19. segghende: Om dat gy-lieden de geboden uwes Vaders Ionadabs, zijt ghehoorsaem gheweest, ende hebt alle sijne gheboden bewaert, ende ghedaen nae alles wat hy u-lieden gheboden heeft.

Daerom alsoo seyt den Heere der heyrsharen, den Godt van Israel: Uyt de stamme van Jonadab den Sone van Rechab, en salder noyt jemant ontbreken, de welcke, alle de daghen, staen voor mijn aenghesicht.

Bemerckt dat Ieremias haer booz hadde ghestelt koppen met wijn / om te drincken / ende dat spijter willende overtreden het ghebodt haers vaders / gheweyghert hebben te drincken: Dit onderhouden van wijn is de booznaemste oorzaecke gheweest / om de welke haer Godt soo ghepresen heeft / ende belooft / dat haer gheslachte niet en soude vergaen / maer dattet altydt van haer jemandt soude wesen / de welke staen soude booz het aensichte des Heeren / 't welck een besonder privileghe was der Priesteren / ende Lebten.

Siet ghy hier wel dat Godt selve het onderscheydt van spijfen / oft dranck approheert / alhoewel het maer van menschen inghestelt was?

Danielis Capite 10.

V. 2. In die daghen, was ick Daniel treurende, dry weken der daghen.

V. 3. Begheerlijcke spijsse en at ick niet, ende vleesch, noch wijn, en quam in mijnen mondt niet.

BEMERCKINGHE.

Wat is dit treuren/ ende onthouden van Daniel gheweest: den Dordrechtschen Bijbel bekent inden tytcl van dit Capittel/dat het is vasten, ende bidden gheweest; want soo seyd hy: Daniel hem selven met vasten, ende bidden voor Godt vernederende, liet een gesichte.

Goedanigh was nu het vasten van Daniel? te weten/ met onthoudinghe van wijn/bleesch/ende andere leckere spijssen.

Matthai Capite 3. versu 4.

Joannes hadde sijne kleedinghe van Kemels hayr, ende eenen lederen gordel om sijn lendenen, ende sijn voetsel was sprinck-banen, ende wilden honigh.

Luca Capite 7. versu 33.

Joannes is ghekomen, noch broot etende, noch wijn drinckende,

BEMERCKINGHE.

Dit is desen Ioannes, die soo gheprezen wordt van Christo *Matth. II. v. II.* dat hy van hem gheseyt heeft: Daer en is onder de gheborene der Vrouwen geen meerderen op-gheskaen, als Joannes Baptista. *Merghens en kan ick binden / dat hy berisyt is gheweest / ter oorzaecke van sijne onthoudinghe van sekere spijssen: Ergo dese onthoudinghe en kan in haer selven niet quaet zijn / veel min superstite: sae/ de wijle Ioannes soo hooghlijck van Christo is geprezen gheweest in alles / sonder uyt te nemen dese onthoudinghe van sekere spijssen / soo blyckt het / dat sy loffelijck is / ende pynsbaer.*

Acto-

Actorum Capite 15.

V. 28. Het heeft den H. Gheest, ende ons goedt ghe-
docht, u lieden geen en meerderen last op te legghen, dan
dese nootfaeckelijcke dinghen.

V. 29. Naemelijck dat ghy u onthoudt van 't ghene de
Afgoden gheoffert is, ende van bloedt, ende van het ver-
stickte.

Actorum Capite 18. v. 18.

Ende als Paulus, daer noch vele daghen gebleven was,
nam hy af-scheydt vande Broederen, ende scheeppte van
daer naer Syrien, ende Priscilla, ende Aquila met hem, sijn
hoofst te Cenchreën gheschoren hebbende; want hy hadde
eene ghelofte ghedaen.

BEMERCKINGHE.

Wat was dit booz eene ghelofte / die Paulus ghe-
daen hadde? Den Dordrechtschen Bijbel antwoordt /
Num. 43. 'T was de gelofte der Nazaréen. Seer wel:
Ergo Paulus hadde beloofst / sich te onthouden van
wijn, van stercken dranck, van wijn-azijn, van versche,
ende ghedrooghde druyven &c. want dit bracht de
ghelofte der Nazaréen mede / als blijkt Numeror.
Cap. 6.

1. Timoth. Capite 5. versu 23.

En drinckt niet langher water alleen, maer ghebruyckt
een weynigh wijn, om uwe maeghe, ende om uwe me-
nighvuldighe swackheden.

BEMERCKINGHE.

Wordt hier niet dupdelijck gheseyt / dat Timo-
theus water alleen dronck? alsoo bekenet den Dor-
drechtschen Bijbel. Wat is dit anders te segghen/
als / dat hy geen en anderen dranck en ghebruyck-
te / als water? Ergo soo onthielt hy sich van
P 5 wijn/

wijn/ende andere stercke dracken; doch soo verre is't van daer dat Paulus hem daer ober soude berispt hebben/dat hy in teghendeel/hem wijn toeslaet/ter oorzaecke van syne siekten / maer niet veel/ ofte weynigh, hier mede te kennen ghebende/dat hy in syne oude ghewoonte / soo veel als syne ghesonthepdt toe-liet / soude volherden.

B E S L U Y T.

Hoe kan ons / Partije, rebelyck sprekende / beschuldighen van superstitie in het derben van sekere spijzen/aenghesien dat wy uyt de Schryfture voort-brenghen het exempel vande Nazaréen, Rechabiten, Paulus, ende Timotheus, die haer hebben onthouden van wijn, ende allen stercken dranck: van Daniel, ende Joannes den Dooper / die haer hebben onthouden van vleesch: vande eerste Christenen, die haer hebben onthouden van bloedt / ende vleesch dat verstickt was: Hier uyt volghet ten alderminsten / datmen magh eenighe sekere spijzen derben / de wijle dese voorgaende allegader/ ofte daer ober zyn gheprezen gheweest / ofte immers niet berispt. Wat onse Partije hier teghen heeft/ sullen wy sien in het vierde Tractaet / daer wy haere opwozpinghen sullen beantwoorden: 't is ons hier ghenoegh dat het derben van sekere spijzen / in sy-selven niet quaet en is / maer losselien.

§. II.

Bewijsen uyt de Out-vaders vande eerste 400. jaeren, dat de oude rechtsinnighe Kercke, onderscheydt heeft ghemaect van lekere spijzen, namelijk in't vasten.

Den H. Clemens Romanus, Anno 80.

Constitut. Apostolicar. Libro 5. Capite 17.

Iejunare die-
bus Paschæ
incipientes à

V Ast de Paesch-daghen / beghinnende van Maendagh / tot Dyddagh / ende Saterdagh / seg

van het Vasten.

235

seſ daghen en ſult ghy niet anders eten / als
broodt / ſout / moeg-krupdt / ende water
dzincken : onthoudt u die daghen van wijn/
ende vleesch.

ſecundâ Feriâ, uſque
ad ſextam, & ſabba-
thum : Sex diebus,
pane tantum, ſale,
oleribus, & aquâ
menſa adhibitis.
Abſtinere his diebus
à vino, & carne.

Hegesippus, Anno 160.

Libro 5. de Iacobo juſto.

Den Apoſtel Jacobus iſ hepligh gheweest
van den buſck iſug moeders / hy en heeft
gheenen wijn ghedroncken / noch ſtercken
dzanck; hy heeft ſich onthoudt van't vleesch
der beeſten.

Hic ab utero ma-
tris ſuâ ſanctus fuit,
vinum, & ſiceram
non bibit, animalium
carnibus abſtinuit.

Den H. Clemens Alexandrinus, Anno 200.

Libro 2. Pedagogi, Capite 1.

Den Apoſtel Matthæus at krunpden / ende
moeg / ſonder vleesch.

Matthæus Apoſto-
lus, ſeminibus, & o-
leribus, abſque car-
nibus veſcebatur.

Den ſelven.

Ibidem.

De tafel der waerhepdt iſ verre van alle
ſpiſen die ketelen / ende verwecken tot on-
kruſſhepdt. Want al-hoewel alles / om den
menſche principaelijck / hemaecht iſ / noch-
tans 't en iſ niet goedt alles / ende altydt te
ggebzuſcken.

A cibus titillantibus, & ad venerem
incitantibus procul
eſt menſa veritatis.
Etſi enim maxime
propter homines om-
nia facta ſunt, non
tamen omnibus uti
bonum eſt, neque
temper.

Eusebius Cæsarensis, Anno 326.

Libro 2. Hiſtoriae, Capite 17.

Philo ſepdt datter t'ſijnen tijde tot Alexan-
drien gheweest zyn / die noch wijn / noch
vleesch gantſchelijck en proeſden. Wy mey-
nen dat deſe woorden van Philo klaer / ende
ſonder eenigh teghen-ſpreken / moeten ver-
ſtaen worden van onſe Chriſtenen.

Vinum in univer-
ſum, & de animanti-
bus ne guſtant qui-
dem. Hæc Philonis
verba clare, & abſ-
que ulla contradi-
ctione de noſtris eſſe
dicta putamus.

Den

Den H. Basilius Anno 370.

Homilia de laudibus Iejunij.

Mensa contenta
est spontè nascenti-
bus. Carnes non edis
sed comedis fratrem
tuum; à vino abstines
sed ab injuriis tibi
non temperas.

In ons vasten is de taesel te breiden met
't ghene van selfs groept: Ghy en eet gheen
bleesch / maer ghy eet uwen broeder: Ghy
onthout u van wijn / maer ghy en onthout
u niet van injurien.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 370

Catechesi 4.

Iejunamus, à vino,
& carnibus abstinen-
tes.

Wy vasten / ons onthoudende van wijn/
ende bleesch.

Den H. Epiphanius, Anno 380.

In Compendio verae Doctrinae.

Per sex dies ipsius
Paschatis omnes po-
puli in ficcorum esu
perseverant, pane-
inquam, & sale, &
aquà tunc utentes ad
vesperam.

Ses daghen van Paeschen / volherden
alle de volcken in het eten van drooghe spij-
sen / ghebruyckende alsoan ontrent den a-
bout / broodt / sout / ende water.

Den selven.

Heresi, 75.

Si vero etiam oportet
constitutionem
Apostolorum pro-
ferre quomodo
illi decreverunt quar-
tà & pro Sabbatho
jejunium, quomodo
præcipiunt nihil om-
nino accipere quam
panem, sale, &
aquam.

Indien het van noode is / de ordonnantie
der Apostelen door te stellen / sy hebben ghe-
sloten datmen soude vasten Woensdagh /
ende Vrijdagh; ende sy hebben gheboden/
datmen gantschelijck niet en soude nemen/
als broodt / sout / ende water.

Theophilus Alexandrinus, Anno 399.

Epistolâ Paschali 3.

Iejunia ritè celebre-
mus, nequaquam vi-
ni poculum suspire-
mus, neque carnium
edulio delectemur.

Laet ons het vasten behoorzijck onder-
houden: En laet ons niet wenschen naer
wijn / noch ons vermacck nemen in 't eten
van bleesch.

Den

Den selven.

Ibidem.

Die de ordonnancien vande wetten onderhouden / en weten van gheenen wijn in het vasten / ende en eten gheen vleesch.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Libro 1. in cap. 10. Daniel.

Door het exempel van Daniel worden wy gheleert / op den tijdt van het vasten ons te onthouden van leckere spijzen / ende noch vleesch eten / noch wijn drincken.

Den H. Ioannes Chrysoftomus, Anno 398.

Homiliá 1. in Genesim.

Dit zijn de daghen van 't viertrigh-daeghsche vasten / op de welcke vrede / ende eendzachtigheyt is / op de welcke alle de schijnbereyten van dit leven worden berouwen / op de welcke het ghetter / ende ghewoel / ende 't loopen van Coken / ende 't slaghen van beesten worden wegh ghenomen.

Den selven.

Homiliá 2. in Genesim.

Het vasten is de gherustigheyt van onse zielen &c. Van daegh en isser nergheghe woel / noch getter / noch kappen van vleesch / noch heen / ende weer-loopen vande Coken / maer dit is altemael booz-hp.

Den selven.

Homiliá 6. ad Popul. Antiochen.

De ghewoonte is eene saecke soo licht / ende veerdigh / nu het vasten aenkomende / al

Qui legunt precepta custodiunt, ignorant vinum in iuniis, carniū esum repudiant.

Hoc docemur exemplo, tempore iunii à cibis deliciaioribus abstinere nec carnem comedere, nec vinum bibere.

Hæ feriæ sunt, ubi animarum salus, ubi pax, & concordia est, ubi omnis hujus vitæ apparatus abigitur, ubi clamor, & tumultus, & coquorum discursus, & pecudum mastationes è medio tolluntur.

Ieiunium est animarum nostrarum tranquillitas &c. Nusquam hodie tumultus, vel clamor, vel carniū conciones, vel coquorū discursus, sed omnia illa abierunt.

Consuetudo res est tam facilis, & expedita, quod adve-

niente jejunio, & si
millies quis exhortetur,
& infinita crucient,
& cogant vinum delibare,
vel aliud quid jejunij lege
non concessum, gustare,
omnia quis mallet pati,
quam prohibitum tangere
nutrimentum.

Christiani, non haretici,
edomandi corporis causa
propter animam ab irrationabilibus
motibus amplius humiliandam,
non quod illa immunda esse
credant, non solum à carnibus,
verum etiam à quibusdam terræ
fructibus abstinent, vel semper,
ut pauci, vel certis diebus,
sicut per quadragesimam
fere omnes quanto magis quisque,
vel minus, seu voluerit,
seu potuerit.

Iovinianus dicebat nec aliquid prodesse
jejunia, vel à cibis aliquibus
abstinen-

Vos autem Catholice
matris sancta generatio
libertatem vestram congruam
ratione moderamini, scientes
quoniam bonum est, & a licitis
abstinere, & cum castigatius
vivendum est, ita discernere
cibos, ut

alwaer't dat men dupsentmael
semandt berwecktede / ende
dat hy ontallijcke quelln-
ghen hadde / die heur souden
bedwingen wijn te drincken /
ofte jet anders te smaecken /
't welck dooz de Wet van 't
vasten niet toeghelaeten en is /
hy soude liever alleghen
lijden / als het verboden
voetsel te raecken.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro 30. contra Faustum, Cap. 5.

De Christenen / ende niet de
Ketterg / om het lichaem te
remmen / ende de ziele te
berootmoedighen van onredelijcke
beroerten (niet dat sy
ghelooben dit onsupber te
wesen) onthouden haer / niet
alleen van bleesch / maer oock
van sekere vzychten der
aerden; ofte vooz alijdt /
ghelijck wepnighe doen /
ofte op sekere daghen /
ende tijden / ghelijck schier
allegader doen in 't
hiertigh-daeghsche vasten /
min / ofte meer / soo een
seder oft wilt / ofte kan.

Den selven.

Hæresi. 82.

Jovinianus seyde / dat het
vasten / ende onthoudinghe
van sekere spysen / nergheus
toenut en was.

Bemerckt hier dat Augustinus
Iovinianum stelt onder de
Ketterg, om dat hy dit leerde.

Den H. Leo. Anno 440.

Sermone 4. de Iejunio
Quadrages. Cap. 5.

Maer ghy lieden heplige
Kinderen vande Catholijcke
Moeder / bestiert u lieden
byghed op eene bequaeme
maniere / wel wetende dat
het goet is / te onthouden
van het ghene gheoozloft is /
ende als men soberder
moet leven / soo de spysen
t'onderschepden / dat

dat het ghebruyck der selver/werde van kant ghe-
stelt / maer niet haere natuere booz quaet ghe-
acht.

usus femo-
veatur, non
natura dam-
netur.

HET II. CAPITTEL.

Datmen sekere spijsen magh verbieden.

§. I.

Bewijsen dies-aengaende uyt de H. Schrifture.

Ieremia Capite 35.

V. 6. **I** Onadab den Sone van Rechab heeft ons gheboden,
segghende: Ghy-lieden en sult gheenen wijn drin-
cken, ghy, noch uwe Kinderen, inder eeuwigheyt.

V. 8. Soo hebben wy de stemme Jonadabs de Sone van
Rechab, onses Vaders ghehoorsaemt, in alles dat hy ons
gheboden heeft: Soo dat wy gheenen wijn en drincken,
alle onse dagen, wy, ende onse Vrouwen, ende onse Sonen,
ende onse dochteren.

BEMERCKINGHE.

Soo verre ist van daer / dat Godt dit ghebode
van Jonadab soude berispt hebben / dat hy / in te-
ghendeel / sijne kindereu daer over ghepresen
heeft / ende besondere pzbilegten belooft / om dat
sp dit ghebode onderhielden / ende ghehoorzaem
waeren.

Dat my nu Partije eens betwijfe / dat eenen be-
sonderen Vader des huysghesins / meer macht en-
de authoztrept hadde / om sekere spijsen aen sijne
kinderen te verbieden / als de Kercke nu heeft om
dat te doen / ten opsichte van haere kindereu; sae
dat sp dese macht heeft / blyckt uyt.

Actorum Capite 15.

V. 28. Het heeft den H. Gheest, ende ons goet gedocht,
u-lic-

u-lieden gheenen meerderen last op te legghen, dan dese nootsaeckelijke dinghen:

V. 29. Naemelijck dat ghy u onthoudt van 't gene den Afgoden gheoffert is, ende van bloedt, ende van het verstickte.

BEMERCKINGHE.

Dat dit een ghebodt is / blijkt ten eersten hier uyt / dat de Apostelen dit een Last noemen; ten tweeden, dat sy seggen dat het nootsaeckelijk is; ten derden, uyt *Cap. 16. Act.* daer dit expresselijck wordt ghenoeemt / een ghebodt, ofte ordonnantie; ende dese ordonnantie, van sich te onthouden van sekere spijzen / en is niet alleen ghemaect vande Apostelen / maer oock van andere Priesters / oft Ouderlinghen, die in 't Concilte van Jerusalem teghentwoordigh waeren: waerom en souden de volghende Priesters / ofte Ouderlingen / naemelijck Regeerders der Kercke / de macht niet hebben / naer de gheleghentheydt van tijden / ofte persoonen / soo een ghebodt te maecten?

Maer dat de oude rechtsinnighe Kercke dit ghe-
daen heeft / sal bliicken uyt de volghende ghetuy-
ghenissen vande Out-vaders.

S. II.

Bewijzen uyt de Out-vaders dat de oude rechtsinnighe Kercke sekere spijzen verboden heeft.

Den H. Telesphorus, Anno 127.

Epistolâ ad omnes Fideles, Cap. 1.

A nobis, & à
cunctis Epif-
copis in hac
sancta, & A-
postolicâ Se-
de congrega-
tis, statutum
est, ut sep-

Het is gheordonneert van ons / ende van alle de Bisschoppen / die in desen heylighen / ende Apostolycken Stoel zijn vergadert / dat alle de Clercken / die in het erf-deel des

des Heeren gheroepen zijn / seben volle weken booz Paeschen / haer sullen onthouden van vleesch.

te hebdomadas plenas, ante Sactū Pascha omnes Clerici, in sortem Domini vocati, à carne jejurent.

Theophilus Alexandrinus, Anno 390.

Epistolâ 3. Paschali.

Die de ordonnantien der toetten onthouden/en weten van geenen wijn in het vasten/ ende onthoudē sich van het eten van vleesch/ ende bedwinghen de onbersadelycke gierigheyt door de vreesse Godts.

Qui legum præcepta custodiunt, ignorant vinum in jejunijs, carniū esum repudiant & insatiabilem avaritiam Dei timore compescunt.

Bemerckt hier dat *Theophilus*, onder de wetten, ende ordonnantien van't vasten, stelt, gheenen wijn drincken, noch vleesch eten, ende dat het derven der selver gheschiedde *uyt vreesse Godts*, dielvolghende uyt kracht van eenigh ghebodt, 't welck sy vreesden t'over treden.

Den H. Joannes Chrysostronus Anno 398.

Homiliâ 6. ad Populum Antiochenum.

De gewoonte is soo eene lichte/ende beerdighe sake/ dat/ het vasten nu aenkomende/ al-hoe-wel duysentmael semant werde verweckt/ ende menighbuldighe pijnlijckheden hadden / die hem bedwonghen wijn te proeven/ ofte set anders te smaken/ 't welck door de wet van het vasten niet toe-gelaeten en is/ hy soude liever alles lijden / dan het verboden voedsel aen te raken.

Consuetudo res est tam facilis, & expedita, quod adveniente jejunijs, & si millic quis exhortetur, & infanta crucient, & cogant vinum delibare, vel aliud quid jejunijs lege non concessum, gustare, omnia quis pati mallet, quam prohibitum rangere nutrimentum.

Merckt dese woorden: *De wet van het vasten*, ende, de *verboden spijse*, ofte *voedsel*.

Tertullianus, Anno 200.

In Apologetico Capite 9.

Dat u. l. dwaelinghe haer schaeme booz de Christenen / die selve oock gheen bloedt
 Q der

Erubescat error vester Christianis, qui ne animalium qui-

dem sanguine in epulis esculeris habemus, qui propterea suffocatus, & morticinis abstinemus ne quo modo sanguine contamine- mur vel intra viscera sepulto; denique inter tentamenta Christianorum, botulos etiam cruore distentos admovetis, cerrissimi scilicet, illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos vultis.

der beesten en hebben onder haere eerbaere spijzen/die daerom onthouden vā versticke/ ende doode lichaemen / op dat sy in geender manier en/ooch in haer ingewant/miet bloet en souden besmet worden. Ten lesten/onder andere pijnlijckheden die ghy de Christenen aendoet/ghy stelt se vooz bloedt-worsten/daer ghy nochtans seker zijt / dat het by haer on- gheoorloft is/dat/ door het welck ghy haer wilt doen hup en schreue gaen.

Bemerckt, dat *Tertullianus* over vierthien hon- dere jaren, hier de H. ydenen aanspreeckt, ende dat hy haer seght, dat het doe ter tijt aen de Christenen on- gheoorloft was sekere spijzen te eten: Ergo soo was het haer gheboden haer van sekere spijzen te onthou- de, ofte daer was een verbodt vā sekere spijzen te etē. welck ghebodt sy niet en costen over-treden, sonder buyten schreue te gaen, dat is, sonder te sondighen.

Minutius Felix, Anno 206.

In Octavio.

Nobis homicidium nec videre fas; nec audire; tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum sanguinem in cibis noverimus.

Ten is ons niet gheoorloft/een menschen- doodt-slagh te sien/noch te hoozen: Ende soo seer wachten wy ons van menschen bloedt/ dat wy oock onder onse spijzen / niet en we- ten te spreken van bloet der beesten.

Bemerckt, dat alhoewel *Minutius* hier uytdrucke- lijk niet en seyt, dat sekere spijsse by die oude Chri- stenen verboden waren op sonde; hy gheeft het nochtans ghenoech te kennen, als hy het verghieten van menschen-bloedt, stelt neffens het eten van beesten-bloedt.

Den H. Augustinus Anno 420.

Tractatu 73. in Ioannem.

Non quia malum est carne vesci, cum

Niet dat het quaet is/ vleesch te eten; de- wijle

wijle den Apostel / van dese sake sprekende / sepr: Alle schepsel Godts is goedt &c. Maer den selben Apostel sepr: 't is quaet aen den mensch / die dooz ontstichtinghe eet: ende in dien het quaet is den mensch te ontstichten / hoe veel meer ist Godt te vergrammen. Nu op dat wy souden weten / dat het schepsel Godts gheene schult en heeft / maer ve stijfhalfighe onghemoorsaemheyt / ende de onge-reghelde begeerlijckheyt / den eersten mensch heeft de doot ghebonden niet ter oorzaken van een bercken / maer van eene brucht.

Bemerckt, dat *Augustinus* hier met den H Apostel seydt, dat het ghebruyck van goede spijsen quaet is, als het gheschiet met ontstichtinghe der menschen, ofte vergrammen Godts; en dat Godt can vergramt worden, niet om het eten der spijsen, maer om de ongehoorsaemheyt, 't welck hy bevesticht met het exempel van *Adam*, ende *Eva*: waer uyt blijkt dat *Augustinus*, sprekende vande onthoudinghe van sijnen rijt, opentlijck leert, datmen Godt cost vergrammen met sekere spijsen te eten, ende datmen hem cost onghemoorsaem zijn, even als *Adam*, ende *Eva* hadden ghedaen: Maer daer onghemoorsaemheyt is, daer moet ghebodt zijn; daer Godt vergramt wort, daer moet ghesondicht worden: Ergo ten tijde van *Augustinus* wasser ghebodt van sekere spijsen te derven, in dier voeghen dat hy onghemoorsaem was, ende Godt vergramde die dierghelijcke spijsen nuttede.

Concilium Carthaginense IV. Anno 395.

Capite 85.

Dat de ghene die ghedoopt moeten worden / haeren naem gheben / ende als sy nu langh dooz het onthouden van wijn / ende vleesch zijn gheproeft gheweest / dat sy het Doopsel ontfanghen.

Baptizandi nomen suum dent, & diu sub abstinentia vini & carnum examina, baptismum percipiant.

H E T

DERDE TRACTAET.

Vande verdiensten, ende voldoeninghe
van't Vasten.

HET EERSTE CAP.

Wordt bethoont datmen door het vasten
kan verdienen by Godt.

§. I.

Bewijzen uyt de H. Schriftuere.

Deuteronomij Cap. 9.

V. 9. **A**Ls ick op den bergh geclommen was, om te ontfanghen de steenen tafelen des verbonts, dat de Heere met u lieden ghemaect hadde, doe bleef ick viertigh daghen, ende viertigh nachten op den bergh, ick en at gheen broodt, ende en dronck gheen water.

V. 11. Soo gheschieddet ten eynde van viertigh daghen, ende viertigh nachten, als my de Heere de twee steenen tafelen, de tafelen des verbonts gaf.

Siet ghy hier wel dat Moyses verdient heeft het aenschijn Godts te sien / ende de twee steenen tafelen te ontfanghen uyt sijne handt? wanneer? als hy nu vierdigh daghen ende vierdigh nachten ghebast hadde. Dat my Partye nu eens bewijse / dat Moyses dit soo groot / ende wonderlijck weldaet niet verdient en heeft door het vasten.

3. ofte I. Regum Capite 19.

V. 8. Elias stont op, ende at, ende dronck: Ende hy ginck door

door de kracht der selver spijsse viertigh daghen, ende vier-
tigh nachten, tot aen den bergh Godts Horeb.

V II. Ende siet, de Heere seyde tot hem: Gaet uyt, ende
staet op desen bergh voor het aenghesichte des Heeren, en-
de siet de Heere ginck voorby.

Aenghesien dat hier nae dit vasten van viertigh
daghen/terstont wordt gheseyt/dat Elias den Heere
ghesien heeft / soo segghe ick dat hy dit weldaet
heeft verdient dooz het vasten: dat my Partye, in
dien sy kan/ uyt desen text contrarie bewijse.

Matthai Capite 6. v. 17. 18.

Maer ghy als ghy vast, salft u hoeft, ende wascht u aen-
ghesicht.

Op dat het vande menschen niet ghesien en werde als
ghy vast, maer uw' Vader, die in't verborghen is: ende uw'
Vader die in't verborghen siet, sal't u in't openbaer vergel-
den.

Hoe kunnen claerder spreken? waer isser ver-
geldinghe daer geene verdienste en is? Ende Chri-
stus seght hier met clacere woorzen / dat Godt het
vasten sal verghelden: Ergo soo moeter noot sake-
lijck centghe verdiensten zijn in het vasten.

Dit bewijse ick noch boozder met 't ghene
Christus te bozen gheseydt hadde vande aelmoesse
v. 3, ende v. 4. Als ghy aelmoesse doet, seydt hy / soo en
laet uwe slincke handt niet weten, wat uwe rechte doet,
op dat uwe aelmoesse in't verborghen zy: ende uwe Va-
der, die in't verborghen siet, die sal u in't openbaer ver-
ghelden. Hoe sal hy't verghelden? Den Dordrecht-
schen Bybel antwoort Num. 5. Dickwils hier, maer in-
sonderheyt hier naermaels in't uytterste oordeel, te we-
ten (soo als *Matth. 25. 34.* gheseyt wordt) met het
eeuwigh leven. Hier spreekt nu Christus van't va-
sten op de selve mantere / ende met de selve woor-
zen/ ghelijck hy te bozen hadde ghesproken vande
aelmoessen: Waer Partye bekennt dat Godt de ael-
moessen sal verghelden met het eeuwighe leven:
Ergo soo moet sy oock bekennen / dat de selve

bergheldinghe toegheschickt aen het vasten.

§. II.

Het voorgaende wort bewesen uyt de Out-
Vaders vande eerste 400. Jaeren.

Den H. Basilius Anno 370.

Oratione 1. de Iejunio.

*Iejunium ad ventu-
ri saeculi mala fugien-
da & assequenda bona
uile est.*

Het vasten is profijtig tot het ontvluch-
ten der quaden / ende tot het bekomen der
goederen van het toekomende leven.

Den H. Ambrosius Anno 374.

Epistola 82. ad Ecclesiam Vercellensem.

*Qui sunt hi. Prae-
ceptores novi, qui meri-
tū excludunt Iejunij?*

Wie zijn dese nientwe Leeraers / de welke
uyt-slypten de verdiensten van't vasten?

Den selven

Sermone 29. Dominica 1. Quadragesima.

*Elias quadraginta
dierum, ac noctium
curriculo, continuato
Iejunio, totius mundi
longam ac nimiam fleci-
tate, meruit imbrum
rore restinguere, &c.
V. reliqua Ibidem.*

Als Elias veertigh daeghen ende veertigh
nachten gebast hadde / heeft hy verdient door
den reghen wegh te nemen / de groote / ende
langhe drooghte des werelts : 't welck wy
bekennen gheschiet te zyn tot een boozbeeld
van ons / op dat wy oock veertigh daeghen
vastende / mogen verdienen den geestelijken
regen des Doops. Door het vasten van veer-
tigh dagen heeft Moyses mede verdient met
Godt te spreken / ende de Wet te ontfanghen
uyt sijne hant. Maect ons wy oock van / Bree-
ders / op desen tijt goddijchtelijken / en gedue-
righlijck vastē / op dat de Heere ons genadigh
zij / op dat de hemelen ons gheopent worden /
ende de helle teghen ons uet en verinoghe.

Den

Den selven

Libro de Eliâ, & jejunio Capite 2.

Van heeft Elias meest verdienst / als hy
meest heeft ghevast.

Tunc plus meruit,
quando plus jejunavit.

Den selven.

Sermone 36. Feria 5 post Dom. i. Quadrag.

Den Salighmaker seght banden dupbel/
dat hy niet uytgesacght en wort / als dooz het
vasten / en ghebeden hy seyt / dat den besetene
niet ghe'upbert en kan worden als dooz het
vasten. Dier dan / hoe groot de kracht is van
't vasten, wat eene gratie het by-brenght aen
den mensch selve die vast / aenghesien dat het
sulck een medecijne by brenght aen es ander.
Hoe dat het de mensch selve heplicht die vast /
aenghesien dat het een ander soo supbert.
Laet ons dan sonder ophouden het beertigh-
daeghsche vasten onderhouden.

Ait Salvator de dia-
bolo. Hoc genus non
ejicitur nisi jejunio, &
orationibus Dicit uti-
que à diabolo energu-
menum non jejunijs
posse purgari. Videte
ergo quæ jejunijs vir-
tus sit, quantum ho-
mini suo præstat gratiã
quod tantum alteri
præster medicinam:
quemadmodum pro-
prium sanctificet ho-
minem, quod ita pu-
rificet alienum, ergo
40 dierum jejunia
sine intermissione cu-
remus.

Den H. Hieronymus Anno 390.

Libro 2. adversus Iovinianum.

Daniel, ende dyp kinderen / verdienen dooz
het vasten eene openbaringhe. Daniel, naer
dat hy ghevast hadde / is inden kluyl schzicke-
lijck geweest aen de Leeuwen / wat eene schoo-
ne sake is het vasten / 't welck Godt versoent /
de leeuwē remt / de dupbelen doet schzoomen!

Daniel, & tres pueri
revelationem meren-
tur jejunio, Daniel
post jejuniũ leonibus
in lacu fuit horribilis:
Quam pulchra res!
quæ placat Deum, leo-
nes mitigat, dæmones
terret.

Den H. Joannes Chrystomus Anno 398.

Sermone 1. de Jejunio.

Vast / om dat ghy ghesondicht hebt : vast /
op dat ghy niet en sondicht. Vast / op dat gy
verkrenght : vast / op dat ghy mooght behou-
den / dat ghy vercreghen hebt.

Jejuna quia pecca-
sti : jejuna ut non pec-
ces : jejuna ut acci-
pias, jejuna ut perma-
neant quæ accepisti.

Q 4

Chro-

Chromatius Anno 400.

In Caput 6. Matthæi.

Illi, pro devotione
humilitatis, meritum
gloriæ in futuro ser-
vatur.

Den de ghene die vast/nae de devotie van de
ootmoedigheyt/wort in het toekomende le-
ben bewaert de verdienste der glozie.

Auctor de Eccles. Dogmatib. Anno 420.

Capite 68.

Pro amore castigan-
ti corporis abstin-
tibus a vino vel carni-
tibus, nihil credere me-
riti accrescere, non
hoc Christiani, sed
Joviniani est.

De ghene die geloost/dat sy geene verdien-
sten en hebben/de welke/wyl liefde van't lie-
haem te castijde/haer onthouden van wijn/
ende bleesch/die en ziju gheene Christenen/
maer hondent met den ketter Jovinianus.

Den H. Leo Anno 440.

Sermone 1. de Ieiunio Septimi mensis.

Ut per humilitatem
ieiunij contra omnes
hostes nostros divinū
mcreanur auxilium.

Laet ons vaste/op dat wy door de veroot-
moedinghe des vastens/de goddelijcke hulpe
mogen verdienen teghen alle onse vyanden.

Den H. Petrus Chrysologus, Anno 440.

Sermone 8.

Ieiunium est schola
meritorum.

Het vasten is de schole der verdiensten.

W A E R S C H O U W I N G H E.

Die van dese materie hreeder wilt onder-
richt zyn/die moet lesen de Sermoenen van
den H. Basilius, ende vanden H. Ambrosius, die
sy gedaen hebben van't vasten; daer by oock
het tweede boeck/'t welck den H. Hieronymus
heeft

heeft gheschreben teghen den Ketter Jovinianum. elwaer dese **HH. Vaders** in 'r lanck / ende breecht / met menighbuldighen exempelen ghebrocken upt de **HH. Schriften** / bewijzen dat het vasten / ende onthouden van sekere spijzen / verdienstigh by **Gode** is / welke bewijzen soo bondigh zijn / dat onse Partye openlijck bekennt / dat sy dese boozsepde **Vaders** in de leeringhen verwerpt : want soo spreect Kemnitius 4. parte examinis pag. 490. & seqq.

Als de Papisten, seyt hy / ons pramen met diergelijcke spreuken vande Oudt-vaders , wy worden bedwonghen (behoudens nochtans het respect, het welck wy aen soo groote mannen schuldigh zijn) die te verwerpen , op dat wy het fundament der saligheyt, in sijn gheheel moghen behouden.

Wederom een weynigh daer na seyt hy : Als de Papisten soodanighe te verre-loopende spreuken der Oudt-vaders voortbrenghen, om te bedecken, ende bevestighen de supersticieuse opinien van't vasten; wy worden bedwonghen die teghen te spreken, ende af te wijcken vande voetstappen der vaderen, die buyten spoor zijn, op dat wy, volghens den Reghel vande Schrifture, den rechten wegh moghen wandelen, tot de waerheyt des Euangeliums.

Wat dunckt u hier van beminden Lesen ? Siet ghy wel dat Kemnitius sich obertuyghet bindt dooz de leeringhe vande oude rechtsinnighe Kercke / aengaende de verdiensten van't vasten ? Soo dat hy ghenootsaect is die te verwerpen / ende openlijck te bekennen / dat sy in dit stuck ghestreden hebben teghen Schrifstuer ? Jae dat sy superstiteus zijn gheweest / ende buyten den wegh der waerheyt ? Ick braghe noch eens / wat dunckt u hier van ? Is dat niet wat schoons / dat een Kemnitius ende sijn ghelijcke / die Oudt-Vaders willen veroordeelen / als superstiteus / als afghedwaelt vanden rechten wegh / als strydende teghen Schrifsture / daer niemant nochtans vande oude Kercke / in dit stuck haer en heeft teghenghesproken / als eenen Jovinianus ende weynighe andere / de welke daerom van de rechtsinnighe

kercke / zijn ghehouden gheweest booz ketters?
 Is dat nu t wat schoons / dat Kemnitius en zijns
 ghelijcke / beter willen verstaen wat Schriftruer
 is / als die groote mannen (soose Kemnitius noemt)
 de welke soo na hebben geleest aen de tijden van
 de Apostelen / ende diegvolghende beter kosten we-
 ten hoe de Apostelen de Schriftruer verstaen / ende
 verklaert hadden / als die van onse Partye, de wel-
 ke vijftien hondert jaren daer nae zijn gecomen.

HET II. CAPITTEL.

Wort bethoont datmen door het Vasten
 kan voldoen voor de sonden, Godt
 versoenen, &c.

§ I.

bewijsen uyt de H. Schriftruer.

3. of 1. Regum Capite 21.

V. 27. **H**Et geschiedde nu, als Achab dese woorden hoor-
 de, dat hy sijne kleederen scheurde, ende eenen
 sack om sijn vleesch leyde, ende vastede: Hy lach oock ne-
 der in den sack, ende ginck lancksaem.

V. 28: Ende het Woordt des Heeren gheschiedde tot
 Eliam den Thesbiter, segghende :

V. 29. Hebt ghy ghesien, dat Achab sich vernedert voor
 mijn aenghesichte, soo en sal ick dat quaet in sijne daghen
 niet brenghen, in de daghen sijns Soons sal ick dat quaet
 over sijnen huyl brenghen.

BEMERCKINGHE.

Onse Weder Partye, soude hier gheerne hon-
 den staen / dat dese vernederinghe / ende vasten
 van Achab alleen gheschiet is uyt ghebepastheyt
 des

des herten / 't welck sy tracht te bewijfen upt het volghende Capittel / alwaer gheseyt wordt / dat Achab wederom ghevallen is in sijn oude hoogheden: maer hoe wepnigh dit sluyt / blijckt upt verschepden omstandigheden / de welck dies-aengaende aenghereeckent worden in dese twee voorgesghemelde Capittelen / te weten 21. ende 22. de eerste omstandigheyt is / dat Achab dyp jaren naer dese vernederinghe wederom de Propheeten vervolght heeft / siet *Cap. 22. v. 1. & 2.* Hoe volght hier upt dat dit vasten / ofte vernederinghe niet gheschiet en is met oprechter / maer met ghebeygder herten: Waer 't saecken dat hy terstont / ofte een wepnigh daer nae/wederom hadde komen te vallen / dan soudemen met recht eenigh naedencken kunnen hebben van eenighe ghebepustheyt / maer de wijle dit soo lanck daer nae gheschiet is / dat en heeft de minste schijnbaerheyt niet / van hier upt te besluyten / dat dit vasten / ende vernederinghe ghesproten zijn upt een dobbel hert.

De tweede omstandigheyt gheeft aen de eerste noch meerder ghewicht; dese staet upt-ghedruckt *Cap. 21. v. 29.* met dese woorden: Om dat Achab seyt Godt / om mijnent wille sich heeft vernedert, te weten / met vasten / ende andersintz / daerom en sal ick gheen quaet brenghen in sijne daghen: Want soo heeft dese plaetse upt het Hebreus overgheset den H. Hieronymus. Wel aen / hoe kan dit samen staen dat Achab soude g. vast hebben upt ghebepustheyt / ende dat nochtans ghedaen hebben om Godts wille? Dit strijdt teghen inalkanderen: ofte wel / soo Partye haer wil houden aen haren Text / den welcken aldus luydt; dat Achab sich vernedert heeft voor het aenghesichte Godts, daer sal sy bevinden in hare eyghen bemerckinghe *Num 3.* dat het te segghen is / sonder gheveynsdigheyt, ende met een oprecht hert.

De derde omstandigheyt en is van gheen minder ghewicht / als de twee eerste: te weten / dat Godt de welberdiende straffe soude upt-ghestelt heb-

hebben / om eene ghebepnsde vernederlinghe : hoe kan dit wesen / aenghestien de ghebepnsde eenen groutwel hoor Godt zijn ? *Iob. 8. 13. Iſaia 9. 16. &c.* Godt seyt / dat hy daerom de straffe / die Achab verdient hadde / uptghestelt heeft / om dat hy sich vernedert hadde met vasten. Ergo indien Achab niet ghebepnsder herten ghebast heeft / soo is dan een ghebepnst werck de beweegh-reden ghetweest / waerom dat Godt Achab ghespaert heeft. Ergo Godt heeft een werck / t welck nieuwe straffe verdienende / met een besonder weldaet vergolden : dat strydt teghen de goetheyt Godts / dat hy soo een hoog werck soude verghelden. Ergo upt dese ende hoorgaende omstandigheden / blyckt claer dat Achab niet ghebast en heeft met ghebepnsder maer oprechter herten / ende ter eeren Godts / ofte om Godts wille, ofte hoor het aengesichte Godts, maer hoor dit vasten / soo Godt selve seyt / heeft Achab verdient de upstellinghe van sijne straffe / ende Godt versoent. Ergo upt Schylsture blyckt dat het vasten Godt kan versoenen.

Iona Capite 3.

V.7. Ende hy liet uytroepen, ende men sprack te Ninive uyt bevel des Koninckx ende sijner Grooren, segghende : En laet mensch noch beest, runt, noch schaep, jet wat smaecten, ende en laetse niet weyden, noch water drincken.

V.8. Maer mensch ende beest sullen met sacken bedeckt zijn, ende sullen sterckelijck tot Godt roepen, ende sy sullen haer bekeeren, een jeghelijck van sijnen boosen wegh, en van het ghewelt dat in haere handen is.

V.9. Wie weet, Godt mochte sich wenden, ende berouwen hebben, ende hy mochte sich wenden vande hittricheydt sijns toorns, dat wy niet en verghinghen.

V.10. Ende Godt sagh hare wercken, dat sy haer bekeerden van hare boosen wegh: Ende het berouwde Godt over het quaet dat hy ghesproken hadde hen te sullen doen, en endedet niet.

BEMERCKINGHE.

'T blijkt clær uyt dese Schrifstuer-plaetse dat Godt niet die van Niouwe is versoent gheweest/ende de ober-sulckx dat sy aen Godt boldoeninge hebben ghegheben dooz haere boogsheden: de questie is nu/waer dooz sy dit ghedaen hebben? Partye wilt dit alleen toegheschreuen hebben aen haer gheloobe: maer dit wort gesept sonder eenigh fondament in Schrifsture: want behaluen dat de Schrifsture gheen gewach en maect van haer geloobe/maer van hare wercken in't ghemeyn (onder de welck het vasten een was) en dat sy daer by seght/dat Godt haer ghespaert heeft/ om hare wercken, soo moet hy haer dan oock gespaert hebben om't vasten: Ergo wederom uyt dese Schrifstuer-plaetse blijkt dat men/ dooz het vasten/ Godt kan versoenen/ ende boldoen dooz de sonden.

Esther Cap. 4.

V. 15. Doe seyde Esther datmen Mardocheus wederom aensegghen soude.

V. 16. Gaet, vergadert alle de Joden, die te Susa gevonden worden, ende vastet voor my, ende en eet, noch en drincke niet in dry daghen, 's nachts, noch des daeghs, ick en mijne jonghe dochters sullen oock alsoo vasten, ende alsoo sal ick tot den Coninck ingaen.

BEMERCKINGHE.

De berclaringe van den Dordrechtchen Bybel op dese Schrifstuer-plaetse / is de volghende Num 42. Esther wil segghen, in u vasten, ende bidden sult ghy mijner by Gods ghedencken, dat hy sijnen segghen wil gheuen tot de voorbede, die ick den Coninck doen sal.

Siet nu eens / beminde Leser / hoe Partye de Schrifsture naer haeren sin draeyt: want sy seght hier / dat Esther soude doen segghen hebben aen

Mar.

Mardocheus, datmen vooz haer soude bidden daer nochtans den text van Partye in dat heel Capittel/ noch in de volgende/ niet een enkel woort en heeft van bidden, maer alleen mentie maect van vasten: noch Esther en seyt niet (volgens de text van Partye) Bidt vooz my; maer alleenlijck vast voor my, te weten/ op dat Godt de gestelde plage van ons magh afwenden/ 't welck doock metter daet soo geschiet is/ niet upt kracht van het bidden: want daer van en maect de Schryfuer gheen ghewach (volgens den text van Partye) maer upt kracht van het vasten alleen; ergo/ volghens Schryfure/ soo sp leyt/ heeft het vasten kracht om Godt te verwillighen tot het afkeeren der plaeghen.

§. II.

Het voorgaende wordt bewesen uyt de HH.
Oudt Vaders.

Den H. Clemens Romanus, Anno 80.

Constitution. Apostol. Lib. 5. Cap. 19.

Ninivite facto jejuni-
o trium dierum, &
toridem noctium, im-
pendens divina ira
periculum effugerunt.
Item Esther & Mardo-
cheus, & Judith jeju-
nio facto, malū, quod
impij Holofernes, &
Aman Judæis molie-
bantur, declinarunt.

Als de borghers van Ninive dry daghen/ en
soo veel nachten ghevast hadden/ hebben sp
ontblucht het aenstaende perijckel vande
goddelijcke gramschay. Item Esther, en Mar-
docheus, en Judith, als sp ghevast hadden/ zyn
het quaet ontkomen / 't welck de goddeloose
Holofernes, ende Aman haer bereypt maecten.

Tertullianus Anno 200.

Libro ad Scapulam Capite 4.

Marcus Aurelius, in
Germanicæ expeditione
Christianorum mili-
tium orationibus ad
Deum factis, imbres
in eam illa impetravit.
Quando non genicu-

Marcus Aurelius, in den aentocht van Duyt-
lant, heeft dooz de ghebeden der Christene sol-
daten/ als sp doost leden / regen verkreghen:
en wanneer en zyn de drooghten niet wegh-
gheno

van het Vasten. 255
ghenomen dooz ons kintelen en vasten /

Origenes Anno 226.

Homiliã 4. in Diversos.

Als ghy-lieden vast / vastet upt de liefde
Godts / vastet om hem Rijck der Hemelen.
Als ghy-lieden vast / Alderlieffste / ghy wort
bekeert tot het gheestelijck / ende ghy wort
verheben tot de hemelsche dinghen. Als ghy-
lieden vast / ghy verwint de duyvelen / ende
verjaeght de quade begheerten.

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Sermone de Ieiunio, & tentationibus Christi.

Dooz het vasten wort aen Daniel geopent,
haert de uptlegginge der droomen; en de dyp
kinderen komen ongehindert upt den Babi-
lonischen bzant. Moyse holherdende veertigh
daeghen / op den Bergh / met den Heere / ver-
diert dooz het vasten de ghemeynsame aen-
sprake Godts / ende het bedienen der Wet.

Den H. Athanasius, Anno 340.

Exhortatione ad Monachos.

Dooz het vasten hebben die van Ninive de
dreyghementen dooz Jonas boozsept / veran-
dert in een sacht bouwtisse.

Den selven.

Libro de Virginitate.

Ghelijck Adam upt het Paradijs is ghe-
jaeght om de spijs / ende onghewoont-
heyt / alsoo die begheert / sal wederom tot
het Paradijs komen / dooz het vasten / ende
ghewoontheyt.

lationibus, & jejuna-
tionibus nostris etiã
siccitates sunt depulse.

Cum jejunatis ex
dilectione Dei jejuna-
te, propter regnum
calorum jejunate. Cum
autem jejunatis cha-
rissimi, ad spiritualia
convertimini ad cœ-
lestia elevamini. Cum
jejunatis demones
vincitis, mala deside-
ria fugatis.

Daniel interpretatio
somniae revelatur
ieiunio, & tres pueri
de Babylonio illasi e-
grediuntur incendio.
Moyse in monte qua-
draginta diebus cum
Domino perseverans,
& Dei familiare collo-
quium, & legis mini-
sterium ieiunio pro-
meretur.

His prædictas per
Jonam, Ninivite mi-
nas in placidam rursus
flexere sententiam.

Ut ob escam, & in-
obedientiam protur-
batus est Adam ex Pa-
radiso, ita rursus per
ieiunium, & obedien-
tiam, in Paradisum,
qui volet, redibit.

Den

Den H. Basilius Anno 370.

Oratione 1. de Ieiunio.

In morbum incidimus per peccatum, famemur per poenitentiam sine Ieiunio otiosa, & infrugifera est, per Ieiunium satisfacito Deo.

Wy zijn in sieckte gheballen dooz de sonde / laet ons ghenesen worden dooz de boetberdigheyt: maer de boetberdigheyt sonder vasten is ledich / ende ontzuchtbaer; vol doet aen Godt dooz het vasten.

Den H. Ambrosius Anno 374.

De Eliâ, & Ieiunio Capite 3.

Quid est Ieiunium nisi vitæ imago celestis: Ieiunium refectio animæ, cibus mentis est. Ieiunium est vita Angelorum, Ieiunium culpæ mors, excidium delictorum, remediū salutis, radix gratiæ, fundamentum est Castitatis, hoc gradu ad deū citius pervenitur.

Wat is het vasten anders / als een beelt van't eeuwigh leven: Het vasten is het vermaeck der siele / de spijse des ghemoets. Het vasten is het leven der Enghelen / het is de doot vande schult / het uproepsel der sonden / de medecijne der saligheyt / den wortel der ghenade / het fundament vande supberheyt: Dooz desen trap kommen eerder tot Godt.

Den selven.

Ibidem Capite 9.

Est ergo Ieiunium reconciliationis Sacrificium, virtutis incrementum, quod fecit etiam feminas fortiores augmento gratiæ.

Ieiunium culpe interfectorium est.

Profundum animæ virtus ingressa Ieiunij, culpam latentem interficat.

Het vasten dan / is een Sacrifice van versoeninghe / en vermeerderinghe der dencht; 't welck oock de vrouwen heeft stercker ghemaeckt dooz de vermeerderinghe der gratie.

Item Cap 10. Het vasten doot de schult.

Item Cap 11. Als de kracht van het vasten ghecomen is in het diepste der siele / sp doot de schult die daer verborghen is.

Den selven.

Epistola 82. ad Ecclesiam Vercellensem.

Quæ nobis salus esse potest, nisi Ieiunio eluerimus pec-

Wat saligheyt kander vooz ons wesen / ten 3p dat wy / dooz het vasten / sullen upghe-

ghewasschen hebben onse sonden / aengesien
de Schrifture seyt : Het vasten / ende de ael-
moesse verlost van sonde : Wie zijn dan dese
nieuwe Leeraers de welke de verdiensten
van 't vasten upstuptene

cata nostra, cum
Scriptura dicat: Ieju-
nium, & Eleemosi-
na à peccato liberat?
Qui sunt ergo hi
præceptores novi,
qui meritum exclu-
dunt jejuniij?

Den H. Epiphanius, Anno 380.

In Compend. Doctrina, alias, Serm. I. de jejunio.

Wy vasten / niet om eentgh weldaet te
doen aen de ghene / die vooz ons heeft gele-
den / maer op dat wy het liden des Heeren /
't welck hy vooz ons aenghenomen heeft /
tot onser Zaelighejdt sonden belijden ; ende
op dat het vasten by ons Godt werde toe-
gherekent vooz onse sonden.

Iejunamus, non ut
beneficium aliquod
ei, qui pro nobis
passus est, exhibea-
mus, sed ut Domini
passionem quam pro
nobis ipse suscepit,
ad salutem nostram
confiteamur, & ut
pro peccatis nostris
jejunia nobis, apud
deum suppentur.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

In Caput 6. Danielis.

Ist saken dat eenen Coninck / die Godt
niet en kende / vooz dien vastede / den welc-
ken hy van 't perijckel wilde verlost hebben
Hoe veel te meer moeten wy vooz onse ep-
ghen sonden / dooz vasten / dooz waecken /
Godt tot goederterentheydt bugghen?

Si Rex nesciens
Deum ; je unat pro
altero, quem vult de
discrimine liberari:
Quanto magis nos
pro peccatis propriis
mediâ & vigiliis de-
bemus Deum ad cle-
mentiam flectere?

Den H. Ioannes Chrysostronus, Anno 394.

Sermone 1. de Iejunio.

Siet eens wat een goet dat by-brenghen
het vasten / ende onthoudinghe van 't ghene
gheoozloft is : want soo haest als Adam an-
gheraecht heeft 't ghene ongheoozloft was /
by is gheballen : In teghendeel de onthou-
dinghe

Cognosce quan-
tum bonum jejuniū
& abstinentia ab his
quæ licita sunt af-
ferant : nam ubi et-
tigit Adam quod
non licebat, cecidit;

contra abstinentia
ab his quæ licent, suâ
beneficentiâ ruinam
reparat.

dinghe van 't gene gheoozloft is hermaect
den val dooz haere weldoentighejdt.

Den selven.

Sermone 2. de Iejunto.

Cum in Paradiso
jejunium pro magnâ
commoditate indicit-
tur, multo magis
extra Paradisum ne-
cessarium postulatur.
Et cum ante plagam
remedium utiliter
demonstratum est,
multo magis faucia-
tis appetendum est
ut præstet vulneribus
sanitatem.

De wijle het vasten tot een groote breucht
wozt verkondight / veel meer bereyscht het
noot sakelijck te wesen byten het Paradys:
Ende de wijle het een profijtigh remedie ge-
thoont wozt te wesen / eer de wonde ghege-
ben was / veel meer moet het vande ghe-
querste begheert wozen / op dat het de won-
den ghenese.

Den H. Augustinus Anno 429.

Tractatu de utilitate Iejunij Cap. 3.

Deo ergo placet,
quia te crucias? ergo
crudelis est qui de-
lectatur panis tuis,
Responde hujusmo-
di tentatori: Exer-
cio me plane ut ille
pâcat, do de me pâ-
nas ut ille subveniat,
ut placeam oculis
ejus.

Juden den dupbel u komt segghen: Be-
haeght het dan Godt / dat ghy u pijnicht
met vasten? Soo is hy dan wzeet / de wijle
hy ghenoechte neemt in uwe pijnlijckheden.
Antwoort aen soodaentigen tenceerder: Jae/
ick pijnighe my / op dat Godt my spaere/
ick kastijde my / op dat hy my helpe / op dat
ick aen hem magh behaeghen.

Den H. Leo, Anno 440.

Sermone 3. de Iejunio septimi mensis.

Ad exorandam
misericordiam Dei,
& ad renovandum
statum fragilitatis
humanae, quantum
valeant religiosa je-
junia, sanctorum
Prophetarum prædi-
catione cognoscimus
qui divina justitia
comunionem,

Hoe krachtigh dat het Godts-dienstigh va-
sten is om te verbidden de bermhertighejdt
Godts / ende om te vernieuwen den staet
vande menschelijcke swackhejt / leeren wy
uyt het segghen vande H. Propheten / de
welcke openlijck segghen / dat de Godde-
lijcke Rechtheerdighejt / de welcke het volck
van

van Israel diechtwilg dooz de sonde verdient hadde / niet en kan versoent worden als dooz het vasten.

quam frequenter populus Israel merito iniquitatis incidit, non nisi jejuniis protestantur posse placari.

Den selven.

Sermone 4. de Quadragesima.

'T is dooz de Goddelijcke instellinghe seer wel voorszien / dat het veertigh-daeghsche vasten ons een medecijne sou wesen / om te herstellen de supberhepdt der ghemoedeten / op weleke daeghen de segulden van voorzleden tijden dooz de goede wercken souden geraisonneert / ende dooz een supber vasten souden verteert worden.

Magnâ divinæ institutionis salubritate provisum est, ut ad reparandam mentium puritatem, quadraginta nobis dierum exercitatio maderetur, in quibus aliorum temporum culpas, & pia opera redimerent, & jejunia casta decoquerent.

B E S L U Y T.

In dit Tractaet hebb' ick voor eerst uyt de H. Schryfture / ende Out-baders betwisen / datmen dooz het vasten kan verdienen by Godt; ten tweeden, datmen dooz het selve kan holdoen vooz syne sonden / ende Godt daer mede versoenen; niet ghelijck onse Kemnitius valschehlyck toeschryft / *ex opere operato*, uyt kracht van het werck selve / ghelijck als wy leeren vande H. Sacramenten / maer *ex opere operantis*, dat is / uyt kracht vande debotie / ofte deught der ghenet die vasten: Waer uyt wy seer wel besluyten / dat het vasten eene sekere soorte van Godts-dienstighepdt is / de wyle het een

werck is/ npt debotte/ deught / ofte gehoorzaam-
hepdt ghedaen wesende / 't welck aen Godt be-
haeght / ende aenghenaem is. Doch op dat wy
dese slot-reden niet en souden schijnen te maecten
sonder eenigh fondament / wy steunen hier in op
de Schysfure / ende Out-vadersg.

Op de Schysfure / want *Luca. 2. v. 37.* wordt ge-
sepdt van Anna de weduwe / dat sy niet en weeck uyt
den Tempel, met vasten ende bidden, Godt dienende nacht
ende dagh.

Merckt hier datter ghesepdt wordt / dat sy
Godt diende : waer mede? met vasten ende bidden:
Ergo de Schysfure sepdt updruckelijck / datmen
dienst doet aen Godt niet alleen met bidden /
maer oock met vasten.

Item *Rom. 2. v. 1.* Ick bidde u dan, Broeders, door
de ontferminghen Godts, dat ghy uwe Lichaemen stelt
tot een levende, Heylighe, ende Gode wel-behaghen-
de offerhande, welcke is uwen redelijcken Godts
dienst.

Waer van spreekt hier den Apostel den Dor-
drechtschen Bijbel antwoozdt *Num. 5.* Van de doodin-
ghe der begheerlijckheden.

Du moet my Partye bekennen / dat het vasten
een vande bequaemste middelen is om de begheer-
lijckheden te dooden; ende dit dooden der begheer-
lijckheden noemt Paulus, eene levende, heylighe, ende
Gode wel-behagende offerhande, ende redelijcken Godts-
dienst : Ergo het vasten / dooz het welck naeme-
lijck de begheerlijckheden ghedoodt worden / en
kan niet anders wesen / als / eene levende, heylighe,
ende Gode wel-behagende offerhande, ende redelijcken
Godts-dienst.

Soo spreken oock mede de Out-vadersg.

Ten eersten, *Concil. Nican. I. Can. 5.* Op datmen een suy-
ver ende solemneel vasten aen Godt magh op offeren.

Ten tweeden, den ouden Tertullianus *Lib. de resurrect.*
carnis: Ick segghe dat het vasten, ende eten van drooghe
spijzen Gode aenghenaeme offerhanden zijn.

Ten derden, den H. Cyprianus *Sermom de Ieiunio, & ten-*
tat.

eat. Christi, sprekende vande ghene die vasten / ende haere lichaemen kastyden / seyd aldus: Aen haer en heeft gheen vrucht ontbroken, als wanneer dat de nederigheydt offerende een Sacrificie van een rouwich hert, haer heeft gheworpen voor de voeten Godts.

Ten vierden, den H. Ambrosius *de Helia, & Ieiunio Cap. 9.* Het vasten, seyd hy / is een Sacrificie van versoeninghe.

Ten vijften, Prudentius *Hymno 7 Ieiunantium*: O Christe, seyd hy / staet ons by inde suyvere maetigheyt, ende siet onsen Feestdagh aen met een bly ghelact, de wijle wy offeren de slagh-offerande van vasten.

Ten seften, den H. Leo *Serm. 2. de Ieiunio decimi mensis*, voor het volkomen ghenieten van alle vruchten, wordt aen Godt, den ghever van al, seer weerdelijck op-ghe-offert, de offerande vande onthoudinghe.

Ten sevensten, den H. Eligius *Homilia 3. de Ieiunio*: Het vasten, seyd hy / is een Sacrificie van versoeninghe.

H E T

VIERDE TRACTAET

De voornaemste op-worpinghen van Partije worden beantwoordt.

HET I. CAPITTEL.

Op-worpinghen uyt Schrifture.

Eerste op-worpinghe.

Matthai Capite 15. v. II.

Het gene ten monde ingaet, en ontreyngt den mensch niet, maer het gene ten monde uytgaet, dat ontreyngt den mensch.

Antwoorde.

Ick antwoorde met de woorden van Christus selve v. 20. daer hy beduydelijck seyt/wat hy hier door verstaet/te weten: Het eten met ongewaschen handen en ontreyngt den mensche niet. Wat doet dit teghen ons valzen? Christus berispt de Joden/om dat sy haer inbeelden dat sy besmet wierden / soo wanneer sy aten met onghewasschene handen: Ergo hy berispt de Chzistenen / om dat sy haer onthouden van sekere spijsen. Hoe volght dat? De Joden lieten haer voor-staen / dat haere Zie-len besmet wierden / als sy aten met besmette handen: Christus seyd dat ontwaerachtigh is / ende wy houden dat mede booz ontwaerachtigh: wat is hier teghen ons? waer seyd hier Christus dat

dat de spijzen / als sy verboden zijn / de zielen niet
en besmetten?

Tweede op-worpinghe.

I. Corinth. Capite 10.

V. 25. Eet al dat in't Vleesch-huys verkocht wort, niets
ondervraghende om der conscientie wille.

V. 26. Want de aerde is des Heeren, ende de volheydt
der selve.

V. 27. Ende indien u jemandt vande ongheloovighe
noodt, ende ghy daer gaen wilt, eet al wat u lieden voor-
ghestelt wordt, niets ondervraghende om der conscientie
wille.

Antwoorde.

Wie sal ons hier beter kunnen antwoorden/
als Paulus selve? Hoozt wat hy seydte terstonde
naer dese hoven-ghemelde woorden: Maer soo je-
mandt tot u. l. seght: Dat is afgoden-offer; en eet het niet
om des ghenen wille die u dat te kennen ghegheven heeft,
ende om der conscientie wille. V. 28.

Overweeght eens alle de omstandigheden die
hier upt-ghedrukt worden:

De eerste is / dat Paulus hier uptdrukelijck seght/
dat hy te voren ghesproken heeft van spijzen die
de afgoden gheoffert waeren / hier van / seydte hy /
dat sy soo scrupulens niet en moesten zijn / dat sy
op publycke maeltijden / oft inde vleesch-huysen
moesten vraghen: Is dese / ofte dese spijse gheen
afgoden-offer? Waerom en was het niet van
noode dat te vraghen? om der conscientie wille, seght
Paulus. Wat is dit anders te segghen / als / op dat
ghy wetende dat het afgoden-offer is / ende daer
van etende utwe conscientie niet en besmet / dat
blijckt klaer upt de

Tweede omstandigheyt / daer hy seydte: Indien u
jemandt seyde: Dat is afgoden-offer; en etet niet. Waer-
om?

om te weten / om dat ghy nu weet dat het afgoden-offer is / ende dies-bolghende / dat etende met soodanige wetenschap / uwe consciencie daer door soudt beswaeren / want (ghelijck als Paulus daer by boeght) ghy en mooght niet eten / om der consciencie wille.

Soo verre is 't van daer / dan / dat dese Schrif-
ture soude stryden teghen het onderschept dat wy
maecken van sekere spijzen / dat sy gantschelijck
is tot ons hoordeel; want

Ten eersten, hier ghebiedt Paulus, dat de Chri-
stenen haer souden onthouden van sekere spijzen:
wanneer; als sy weten datse den afgoden gheof-
fert zijn: waerom? om dat sy *Aktor. 15. v. 29.* van
het Concilie der Apostelen verboden waren. Hier
upt beslypt ick. Ergo 't is de Christenen gheoor-
loft sekere spijzen niet te eten / ofte te derben / om
dat sy verboden zijn.

Ten tweeden, seyd Paulus, dat de consciencie der
Christenen wel kan beswaert worden / door het
eten van sekere spijzen / die verboden zijn; dat seg-
ghen wy oock: Ergo wy komen hier in over een
met Paulus.

Derde op-worpinghe.

1. Timoth. Capite 4.

V. 5. Doch den Gheest seght duydelyck, dat inde laetste
tijden sommighe sullen af-vallen van het gheloove, haer
beghevende tot verleydende gheesten, ende leeringhen
der duyvelen.

V. 2. Door gheveynstheydt der leughen-sprekers, heb-
bende haere eyghen consciencie als met een brandt-yser
toe-gheschroeyt,

V. 3. Verbiedende te houwelijken, ghebiedende van
spijzen te onthouden, die Godt gheschapen heeft tot nut-
tinghe, met danck-segghinghe, voor de gheloovighe,
ende die de waerheydt bekent hebben.

Op dese leste woorden stelt den Dordrechtschen
Bijbel

Bijbel dese volghende bemerckinghe *Num. 10.* Ten tijden des nieuwen Testaments is het onderscheydt der spijzen wegh-ghenomen. Ende den boozsejden Bijbel wyft ons aen / het *10. Capittel Actor. v. 15.* daer aen Petro ghesepdt wordt: Het ghene Godt ghereynight, heeft, en sult ghy niet ghemeyn maecken.

Antwoorde.

Voor eerst aengaende dese bemerckinghe / te weten / dat het onderscheydt der spijzen soude wegh-ghenomen zijn in het nieuwe Testament / dit strijft teghen *Actor. 15. v. 29.* alwaer de Christenen belast wort vande Apostelen selve / dat sy haer souden onthouden van 't ghene de afgoden ghecoffert was, ende van bloedt, ende van het verstickte. Dese selve ordonnan- tie heeft oock Paulus *Actor. 16. v. 4.* overghegheben om t'onderhouden aen de Ghemeynten daer hy doozreysden; van ghelijcken oock heeft hy aen die van Corinthien) soo als boven ghesepdt is) belast dat sy niet en souden eten van 't ghene de afgoden ghecoffert was: Ergo 't is valsch / in 't ghemeyn ghesproken / dat het onderscheydt van sekere spijzen in 't nieuwe Testament wegh-ghenomen is.

Ten tweeden, wat aengaet de aentwijssinghe op *Actor. 10. v. 15.* Daer aen Petro ghesepdt wordt: Het gene Godt gereynight heeft, en sult ghy niet gemeyn maecken, en doet niet ter saecke / dit bewijse ick uyt de eygghen woorden Petri, *v. 14.* daer Petrus sejt / Dat hy noyt ghegeten en heeft dat onreyn was, wat waren dit van booz spijzen? Den Dordrechtchen Bijbel antwoort: *Num. 14* De welcke Godt in 't oude Testament verboden hadde, te weten: Conynen / Haesen / Berckens *Levit. 11. 4.* Arenden / Habicken / Zee-arenden / Kraepen / Raeden / Strups-voghels / Opvaers / Krepghers / &c. *Deut. 14.* Dit waren oock naemelyck de ghedierten / de welke aen Petro verhoont werden in een groot lynen laecken afdaelende vanden Hemel op d'aerde / ende van dese

se spijfen seght Petrus (soo Partije mede bekent) dat hy noyt gegeten heeft om dat sy onreyn waren/ ghelijck als sy by de Joden oock nactrer daet waren; wat doet dit nu ten propooste / om te bewijfen dat wy gheen onderschepdt en moghen maerken van sekere andere spijfen / de welke wy niet en houden booz onreyn (want wy segghen dat alle spijfen in haer selben reyn / ende goet zijn) maer booz verboden?

Derhalven soo is het seker dat Godt hier aen Petro niet ghesproken en heeft van de spijfen selve/ maer van't gene dooz die spijfen beteeckent wiert/ te weten de Heydenen / de welke de Joden booz onreyn hielden / ende soo Godt Petrum wilde senden tot den Heydenschen Bevel-hebber Cornelium, om hem te onderwijfen in't Chystelijck geloobe; op dat Petrus sich niet en soude excuseren van te handelen met een heydensch mensch / die hy booz onreyn hielt / soo heeft hy hem dooz het verthoouen van dese spijfen / willen verthoouen dat hy de Heydenen nu niet meer en moest houden booz onreyn / maer oock bequaem vande beloften Godts / die hy aen de Joden ghedaen hadde / om mede deelachtigh te worden van sijne ghenaden. Godt dan heeft hier / onder ghelijckenisse / van gheen onderschepdt te maerken tusschen Heydenen / en Joden / soo veel aengact de beloften Godts; ende Partije neemt dit op / om te bestrijden het onderschepdt dat wy maecken van sekere spijfen. Wie hoorde opt soo-daenigh ghevolgh? Ergo dan / noch de bemerckinghe van den Dordrechtschen Bijbel, noch de aentwijsinghe / en doen hier niet een siet ten propooste.

Laet ons nu komen tot de Schyftuer-plaetse selve / daer Paulus seyt / datter in de laerste tijden sullen komen eenighe verleydende Gheesten / de welke sullen booz-stellen / leeringhen der duybelen / naemelijck als sy sullen gebieden te onthouden van spijfen die Godt gheschapien heeft. Hier upt besluyt onse Partije alsoo : Maer de Roomsche ghebieden
te

te onthouden van spijzen / die Godt gheschaepen heeft ; Ergo sy zijn die verleydende gheesten / de welke boorzstellen leeringhen der dupvelen.

Ick antworde wederom niet een hayz tot ons propoost ; want wy moeten sien / wat menschen Paulus hier verstaet dooz dese verleydende geesten. Wie kunnen wy hier beter te rade gaen / als die mannen / de welke narder hebben gheleest aen de tijden der Apostelen ? Hoozt die dan spreken.

Ten eersten, Den ouden Tertullianus ober heerthien-hondert jaeren : *Lib. de Ieiunio Cap. 15* Den Apostel / seyt hy / veroorzdeelt van doen af / de Ketters / de welke souden ghebieden eene onthoudinghe booz alijt / ende dat / om te niet te doen / ende te versnaden de wercken des Scheppers / hoedanighe te vinden zijn hy Marcion ende Tarianus.

Ten tweeden, Den H Hieronymus ober twelf hondert en sestig jaeren *Lib. 2. advers. Iovin.* Den Apostel / seyt hy / wijst ons hier aen / Marcion ende Tatianus, ende andere Ketters / de welke belasten eene ghestadighe onthoudinghe booz alijt / ende dat / om te niet te doen / ende te versnaden / ende te schroomen de wercken des Scheppers.

Ten derden, den H. Augustinus ober twaelf hondert jaeren. *Libro contra Adimant. Manich. Cap. 14.* Den Apostel / seyt hy / seght dat ter inde laetste tijden sommighe sullen wesen / die verbieden sullen te houwelijcken / haer onthoudende van spijzen / die Godt gheschaepen heeft. Hy wijst ons hier eygentlijck op de Manichéen, de welke haer onthouden van soedanighe spijzen / niet om haere begheerlijckhepdt te temmen / ofte op dat sy de swachhepdt van een ander souden boozkomen ; maer om dat sy meynen dat alle bleesch onreyn is / ende loochenen dat Godt den Schepper daer van is.

Doch op dat Partye hier / naer gewoonte / niet

Prædamnans jam hæreticos abstinentiam perpetuam præcepturos, ad destruenda, & despicienda opera Creatoris, quales inveniam apud Marcionem, & Tatianum.

Marcionem designat, & Tatianum, & ceteros hæreticos, qui abstinentiam indicunt perpetuam ad destruenda, & despicienda, & abominanda opera Creatoris.

In novissimis temporibus futuros dicit quosdam prohibentes nubere, abstinentes a cibis, quos Deus creavit. Hos enim (Manichæos) proprie designat, qui non propterea temperant a talibus cibis ut aut concupiscentiam suam refrænent, aut infirmitati alterius parcant; sed quia ipsas carnes immundas putant earum creatorem Deum esse negantes.

niet en segghe / dat de Oudt-baders haer gheen reghel en moeten wesen (al-hoe-wel dit een soozte van vermetentheydt is / de verklaringhen te verwerten van die groote mannen / de welke / als naerder wesende aen de tijden der Apostelen / ende meer verlicht vanden Gheest Godts / in het verstaen van Schysruer / als Partije (soo thoone sek van upt de woorden vanden H. Paulus selve dat dit soo moet verstaen worden / ghelijck die booznoemde Oud-baders dat upt legghen.

Merckt op die woorden Pauli: Spijsen die Godt gheschapien heeft tot nuttinghe; wederom boeghter Paulus dese woorden by / Die Godt gheschapien heeft tot nuttinghe? Was het niet ghenoech te segghen: Daer sullen sommighe komen / die gebleden sullen te onthouden van spijsen? waerom dan boozder gheseyt / die Godt gheschapien heeft tot nuttinghe? Hier hebt ghy in dese woorden precis de wederlegginge van Marcion en Tatianus, ende de Manichéen, ende andere dierghelycke ketters. Want dese leerden / soo blijkt upt de Oudt-baders / die op die selve tijden gheleef hebben.

Ten eersten, dat men sich most onthouden ghesdelyck, ende voor altydt, van sekere spijsen / naemelijck alle vleesch. Hier op seyt Paulus: Ten is niet soo / want de spijsen sijn ghegheben tot nuttinghe, Ergo niet om die te verbieden voor altyt.

Ten tweeden, leerden sy / dat die spijsen vande welke sy haer onthielven / in haer eygen selven quaet waeren / ende onreyn; waerom? Om dat sy meynen dat sy van Godt niet gheschapien en waeren / maer vanden Duybel / ghelijck Augustinus, ghetuyght *Lib. 30. contra Faust. Capite 5.* Hier op seyt Paulus 't is onwacachtigh; want alle de spijsen sijn van Godt gheschapien. Seght my nu eens; wat is hier teghen ons? Waer is hier het minste ghewach van onse onthoudinghe van sekere spijsen? hebben wy opt aen de Christenen gheboden haer te onthouden van alle vleesch, ende dat voor altyt, sonder opt dat te moghen nutten? hebben wy

wy opt gheleert / dat de spijfen / oock als sy verboden worden van ons / in haer selben quaet / ende onreyn zijn : hebben wy opt gheleert / datter eentghe spijfen van Godt niet gheschapen en zijn / maer banden dupbel : Soo niet / ghelijck de heele werelt wel weet / wat doet dan dese Schyftuer-plaetse Pauli teghen ons : De Ondtvaders getuyghen dat het Paulus hier heeft teghen Marcion, Tattianus, de Manichéen, ende andere Ketterg ; den Text selve gheeft dat oock upt / ende soo verre ist van daer / dat wy met dese Ketterg / rakende de onthoudinghe / jets soude ghemeyn hebben / dat wy haer in hare onthoudinghe / veroordeelen als Ketterg. Ergo dese Schyftuer-plaetse Pauli en kan ons in het minste niet hinderen.

Indien my Partije boozder wilt pramen met de woorden Pauli, daer hy seyt / dat dese berlepende gheesten sullen komen in de laetste tijden, oversulck dat dit niet en kan verstaen worden bande oude Ketterg / nae welcker tijden de werelt noch beerthien-hondert jaren daer naer geduert heeft / maer dat dit moet verstaen worden van onse tijden / de welcke de laetste zijn.

Ich antwoorde / dat de Apostelen de laetste tijden noemen / op de welcke Christus in de werelt ghekomen is / ofte alle de eeuwen de welcke daer zijn van Christus gheboorte af tot het eynde des wereltdg / ick neme tot ghetuyghe :

Eerst den selven H. Paulus *i. Cor. 10. 11.* Daer hy desen tijdt noemt : De eynden der eeuwen.

Ten tweeden, Den H. Petrus, *Actor. 2. V. 17.* Daer hy desen tijdt noemt : De laetste daghen. Dit bevestigt den Dordrechtschen Bijbel, met dese bemerckinghe *Num. 39.* segghende : Soo worden ghenacmt de tijden des Rijkx Christi nae sijne komste.

Ten derden, den selven H. Petrus *Epist. 1. Cap. 1. V. 20.* daer hy seyt / dat Christus gheopenbaert is geweest op de laetste tijden.

Ten vierden, den H. Joannes *Epist. 1. Cap. 1. V. 18.* daer hy seyt ; datter vele Antichyristen waren t'sijnen

nen

nen tijde / waer uyt wy kennen, seyt hy / dat het de laetste ure is.

Wat wilt ghy noch meer / ofte klaerder? Indien de Apostelen (oock volgens de bekenenisse van Partije) haere tijden ghenaeemt hebben de laetste tijden, hoe veel te meer dan moghen alsoo ghe-noemt worden de tijden / op de welke Marcion, Tatianus, de Manichéén, ende dierghelycke Ketters gheweest zijn / aenghesien dat sy lanck daer nae zijn geweest? Oversulcx en is hier wederom niet teghen ons / maer alles tot ons voordeel. Doch Partije praemt dese Schrifstuer-plaetse noch boozder / als sy ons op werpt dat Paulus de onthoudinghe van sekere spijzen / hout booz hypocrisie / ofte ghebepustheydt.

Ick stemme Partije dat geerne toe / doch in dien sin / in den welcken Paulus hier spreekt / te weten bande onthoudinghe der Marcionisten, Tatianen, en Manichéén, de welke op pretext van heyligheydt / haer booz altyt onthielden van vleesch / om dat sy meynen dat het van der Duppel ghemaect was / ende niet van Godt: diesvolghende meynen hier mede Godt dienst te doen / soo wanneer sy dierghelycke spijzen niet aen en raecten: maer dierghelyck booznemen en heeft noyt de Roomsche Kercke ghehadt in hare onthoudinghe / ergo wederom niet een siet teghen ons.

Vierde Op-worpinghe.

Ad Titum Cap. I. v. 15.

Alle dinghen zijn reyn, aenden reynen,

Dat is / seght den Dordrechtschen Bijbel *Num. 44. 49.* Allerley spijzen, sijn gheoorloft te eten.

Antwoorde.

¶ Is een ander dinghen / te seggen dat de spijzen onreyn zijn / ende wat anders is / te segghen / dat

dat sp ongheoorloft zijn. Wy houden staende met den H. Apostel Paulus, dat alle schepsel Godt's npt der natuere goet is / ende alle spijzen in haer selben reyn: maer wy leeren dat alle spijzen niet geoorloft en zijn. want het verbodt / al-hoe-wel het de spijzen niet onreyn en maectt / maecttse nochtans ongheoorloft; dat blyckt aen de vrucht de welke Godt aen Adam, en Eva verboden heeft / sp bleef goet / ende reyn / aengaende haere natuere / maer sp was ongheoorloft / soo haest als sp van Godt was verboden.

Ten tweeden, wat doet dese hooznoemde Schryftuer-plaetse wederom teghen ons / aenghestien dat den Apostel (soo Partije selve bekent *Num. 44.*) hier handelt van het onderscheydt der spijzen in den ouden Testamente bevolen? Waer hebben wy opt dierghelijcke spijzen / booz alijt / ende op de selve maniere / ende tot den selben eynde verboden / ghehlyck het aen de Joden verboden was?

Vijfde opworpinghe,

Colossens. capite 2.

V. 20. Indien ghy dan met Christo, de eerste beghinselfen der werelt zyt af-ghestorven, wat wort ghy, gelijk of ghy in de werelt leefde, met insetringhen belast?

V. 21. Naemlijck, en raectt niet, noch en smaectt niet, noch en roert niet aen.

Antwoorde.

Oyt de woorden Pauli blyckt soo claer als den middagh / dat de Colossensen soo superstiteus waeren / dat sp sommighe spijzen niet alleen niet en wilden smaecten / maer oock selve niet raecten / noch aen roeren; waer npt men wettelijck besluyt; dat sp haer inbeelden dat dese spijzen onreyn waeren; Niet sulckx en doen wy / ergo niet teghen ons.

Doch wat ist van noode dat ick hier op antwoorde /

woorde / aenghesien dat de bemerckinghen vanden Dordrechtschen Bijbel de saecke uytwysen dooz ons? laet ons die hoozen:

Op dese woorden Pauli: Dat u niemant en veroordeele &c. stelt hy dese bemerckinghe Num. 61. Hier mede besluyt den Apostel den voorgaenden handel, ende eerst teghen de Ceremonien, daer naer teghen de Platonische Philosophie, ende eyndelijck teghen de in-settinghe der menschen.

Dan wat Ceremonien spreekt hier den H. Apostel? te weten / vande Ceremonien der Wet van Godt inghestelt in 't oude Testament / aengaende het onderscheydt van sekere spijssen / ende dranck; soo seyd den selven Dordrechtschen Bijbel Num. 63. ende 64. ende 79. Ergo niet een zier teghen ons; want die ceremonien aengaende de onthoudinghe van spijssen in 't oude Testament verboden / en ghebruycken wy niet.

Doorder / van wat in-settinghen der menschen spreekt hier den Apostel? sonder twijffel / van in-settinghen raeckende het onthouden van sekere spijse / ende dranck / dat blijkt klaer uyt v. 16. ende 21. Maer van hoedanighe onthoudinghe spreekt Paulus? oft gelijck nu by ons ghebruyckt wordt / oft ghelijck by de Joden ghebruyckelijck was? Den Dordrechtschen Bijbel antwoydt Num. 64. Ghelijck de Joden in 't oude Testament in sekeren gevalle bevolen was, oock in dranck onderscheydt te maecten. Item Num. 63. Dat ghy sulck onderscheyt der spijse ofte dranck, niet meer en onderhoudt, als Godt in 't oude Testament hadde inghestelt. Spreekt Paulus van die in-settinghen? Ergo niet teghen ons / want wy en onderhouden die niet.

Maer wat wilt Paulus segghen met dese woorden: Dat u niemant en veroordeele in spijse, ofte in dranck? Den Dordrechtschen Bijbel antwoydt Num. 62. Dat is te segghen: Dat u niemant en veroordeele als onreyn, ende overtreders der Wet, ghelijck de Joden plachten te doen. Is dit den sin van Paulus? Ergo niet een hooz teghen ons; want / noch wy
en

en onderhouden die Joodtsche onthoudinghe /
noch wy en oordeelense niet als onreyn die raec-
ken, die aenroeren, die smaecten, als oft sy door het
enckel raecken, roeren, oft smaecten van sekere spij-
sen onreyn werden ghelijck als de Joden / die
meynden / dat sy oock lichamelijck onreyn wer-
den / door het raecken alleen van sekere spijzen.
Maer / ghelijck Adam ende Eva hare siele ontrep-
nigh hebben met het eten van sekere spijse / niet
om dat sy quaedt was / maer om dat sy verboden
was ; alsoo segghen wy mede vande ghene die
verboden spijzen eten.

HET II. CAPITTEL.

Op-worpinghen van *Partije* uyt de Oudt- Vaders.

Eerste Opworpinghe.

Montanus is by de oude Kercke booz eenen ket-
ter ghehouden / om dat hy de eerste gheweest
is die werten ghemaect heeft van't vasten / ende
het onderschept van spijzen in-ghevoert heeft.

Antwoorde.

Voor eerst: 't is onwaerachtigh dat Montanus
den ketter / den eersten gheweest is die werten
ghemaect heeft van't vasten: want by Eusebius
lib 5, cap. 17 wiens ghetuyghentisse van Partije wordt
byghebrach / en staet niet anders in't Griec / als
dat hy * werten heeft ghestelt aen het vasten; sonder
eenigh ghewach te maecten dat hy den eersten is
gheweest. Maer dit woordcken (eersten) isser van
onse Partije, teghen den Griec'chen text by ghe-
voeght / namelijck van die van Basel in't jaer 1538.

* ο υνετας
υποστητους.

Anderz heeft de *Editte* van Robertus Stephanus, te Parijs in't jaer 1544.

Ten tweeden, 't is onwaerachtigh / dat hy het onderscheyt van spijzen heeft ingheboert: want ten eersten Eusebius en maecht hier van de minste mentie niet: ten tweeden/contrarie blyckt upt de ghetuyghenissen der *Qudt-baderen*/die ick boven booz-ghestelt hebbe *Tract. 2. Cap. 1. § 2.* alwaer oock die *Qudt-baders*/de welke Montanum hebben ghehouden booz ketter / het onderscheydt van sekere spijzen aen-nemen / ende booz goet houden: Hoe kan dit wesen / dat sy Montanum souden stellen onder de ketterz / om dat hy ingheboert hadde het onderscheydt van spijzen / ende dat die selve nochtang dat onderscheydt souden pzyisen / ende booz goedt houden?

Tweede Opworpinge.

Sozomenus, *libro 1. Cap. 12.* verhaelt dat den *Bischof Spiridion* vleesch heeft boozghestelt / ten tijde van't *biertigh-daeghsche vasten* / aen eenen *Gast* die ober-ghekomen was.

Antwoorde.

Laet ons Sozomenum selbe hoozen spzeken: Hoe heelefdelijck / ende goedertierlijck / sepdit hy / dat *Spiridion* de *Gasten* placht te ontfanghen / sullen wy hier upt verstaen: Als nu het *biertigh-daeghsche vasten* aenstaende was / daer is iemandt bande repse / op die daghen / tot hem ghekomen / op de welke hy ghewoon was saemen met de sijne te vasten / ende op eenen sekren ghestelden dagh te eten / naer dat hy eenighe daghen sonder eten oberghebzacht hadde. Soo *Spiridion* dan sagh dat sijnen *Gast* heel bande repse vermoept was: Wel aen / sepdit hy / *Dochter* / wascht eerst de voeten

ten van desen man / ende stelt hem daer naer spij-
sen voor. Maer soo de Maghet gheantwoordt
hadde / datter noch broodt in hups en was / noch
gheroost koozn (want het bereydtel van dese
saecken soude noodeloos geweest hebben ter oorz-
saecke van 't vasten) Spiridion, naer dat hy Godt
aengheroepen hadde / ende vergiffnisse gebeden/
heeft aen de Dochter belast dat sy vercken-bleesch
soude koken / het welck hy in hups hadde / ghes-
souten : 't welck ghekockt wesende / hy doet den
Gast met hem sitten aen taesel / ende heeft begost
van het boozghestelt bleesch te eten: hy berweckte
den Gast om saemen met hem te doen: Het welck
soo hy wepgherde te doen / seggende dat hy Chri-
sten was : Om dese oorzaecke / septe Spiridion,
soudet min moeren wepgheren ; want de Schrif-
ture sepdit dat alles repn is aen den repnen.

Daer hebt ghy het heel verhael van Sozomenus,
soo het leght.

Bemerckt hier ten eersten, dat Sozomenus sepdit/
dat het viertigh daeghsche vasten aenstaende was: Ergo
soo en heeft Spiridion het bleesch niet booz-gestelt/
als her nu metter daer het viertigh-daeghsche
vasten was : wanneer dan ? te weten op die da-
ghen / de welcke booz dit vasten gingen / op de
welcke Spiridion met de sijne (ofte uyt besondere
deborre / ofte uyt kracht bande werten / die hy aen
de sijne besonderlijck ghestelt hadde / ghelijcker-
wijs nu ter tijdt noch gheschiedt hy verscheyden
Religieusen) ghewoon was te vasten. Wat doet
dit ter saecke / om te bescreyden de onthoudinghe
van bleesch in ons viertigh-daeghsche vasten:
Doch ghenomen dit waer in 't viertigh-daegh-
sche vasten gheschiedt /

Bemerckt ten tweeden, datter in het gantsch
hups van Spiridion gheene andere spijse en is te
binden gheweest als ghesouten vercken-bleesch:
Ergo dat Spiridion dit boozgestelt heeft / en is niet
gheweest uyt eenighe bynhepdt van dat te eten /
S 2 ofte

ofte te laeten / maer upt nootsaeckelijckheydt /
 oversulckig en soude dat niet boozghestelt hebben /
 indien hy in sijn huys andere spijse hadde ghe-
 hadt.

Bemerckt ten derden, dat Spiridion, eer hy het
 bleesch boozstelde / verghiffenisse gevraeght heeft van
 Godt. Waer toe dit gevraeght / indien het onder-
 scheydt van sekere spijzen / in het viertrigh-daegh-
 sche vasten / by Godt gheene verbintnisse en
 maecte?

Bemerckt ten vierden, dat den Gast ghewep-
 gert heeft bleesch te eten / alleen om die oorsae-
 ke dat hy Christen was: Dies-volghende en moet
 Partije haer niet verwonderen / als wy segghen/
 dat sy gheene oprechte Christenen en sijn/de welc-
 ke bleesch eten ten tijde van 't viertrigh-daeghsche
 vasten.

Bemerckt ten vijfden, dat Sozomenus dit verhaelt /
 als wesende wat besonders / dat Spiridion aen sijn-
 nen Gast bleesch boozstelde inden vasten: Ergo
 soo en was het niet ghemeyn/bleesch te eten: Er-
 go het derben van bleesch inden vasten/ volghens
 dit verhael/en is niet nieuws/noch superstiteus/
 aenghesien die oude Christenen dat hebben ghe-
 pleeght / jae soo ghepleeght / dat sy wepgherden
 bleesch te eten / om dat sy Christenen waeren.
 Waer mede oock te ntere ghedaen wordt de booz-
 gaende eerste op-worpinghe van Partije, daer sy seyt/
 dat Montanus den Ketter het onderscheydt van
 spijzen ingheboert heeft.

Maer Partye meynt dat dese mijne boozgaende
 antwoorden wederlept worden met 't ghene Spiri-
 dion op 't leste daer hy boeght/ seggende: De Schrif-
 ture seyt dat alles reyn is, aen den reynen: Ergo Spiri-
 dion gheeft hier klaer te kennen / dat het gheooz-
 loft was bleesch te eten / ende niet teghen de wet-
 ten van 't vasten. Doch in dese woorden en is de
 minste kracht niet, want soo en soude hy te bozen
 gheene vergiffenisse ghebeden hebben van Godt/
 waer

waer 't saken dat hy niet ghebreest en hadde booz
eenighe schuldt: want daer de minste schult niet
en is/ ofte ghebreest wordt/ daer en is gheene ver-
ghiffentisse van noode: vreesde hy van schult/ ergo
soo moester jet ongheozloft wesen teghen de wet-
ten van 't vasten.

Waerom dan / sal jemant segghen / heeft Spiri-
dion aen desen Gast ghesepdt: Om dat ghy Christen
zijt, soudt ghy niet moeten weygheren vleesch t'eten?
want alles is reyn aen den reynen? de omstandigheden
selve wijsen de saecke uyt: want desen Christen
bermoept zijnde vanden wegh / ende wel weten-
de datter gheene andere spijsse in hups was / be-
halben het vercken-bleesch: soo merckte hy wel/
dat Spiridion dooz noodtsaeckelijckheyt ghedwou-
ghen was dat booz te stellen: ende soo de noodt-
saeckelijckheyt gheene wet en heeft / soo gaf hy/
met het weygheren van bleesch t'eten/ ghenoegh-
saem te kennen / dat hy dit niet en dede / om dat
het verboden was/ maer om dat het bleesch in sp-
selben onreyn was: Spiridion dan willende dese
verkeerde opinte hem afnemen / heeft ghesepdt:
'T en is gheene Christelijcke leeringhe / te seg-
ghen / dat eenighe spijsse in haer selben onreyn is:
want alles is reyn aen den reynen / naemelijck/
die ghestelt zijn in gheval van noodtsaeckelijck-
heyt / ghelijck wy nu teghentwoordelijck zijn/ de
wijle wy gheene andere spijsse en hebben als
bleesch.

Derde Opworpinghe.

Theodoretus *Lib 5. Hæretic. fabul. Cap. 9. de Abstinentiâ.*
sepdt / dat de Kercke niet en ghebiedt aengaen-
de de onthoudinghe van bleesch/ ofte andere seke-
re spijsen; maer dat dit de ghewoonte is der Ket-
teren.

Antwoorde.

De eyghen woorden van Theodoretus, zijn dese naer-bolghende: De Kercke en omhelst de onthoudinghe van wijn ende vleesch, ende andere spijsen niet, op de selve maniere ghelijck de Kettters dat doen: want de Kettters ghebieden van dese spijsen t'onthouden, als grouwelijck wesende. Maer de Kercke en ghebiet van dese niet: want sy en verbiet het ghebruyck niet daer van: Ende daerom andere ghenieten gherustelijck de toe-ghelaten ghenoechten, andere onthouden haer: ende niemant die rechtsinnigh is, veroordeelt dien die eet: want het onthouden, ende niet onthouden is inde vryheydt des ghe-
moets.

Daer naer besluyt hy met dese woorden: Soo overtuighen dan de heylighe Schriften de dwaelinghe vande Enkratiten, ofte die ghenoecht worden, Onthoudende.

Het is klaer / ende seker / dat Theodoretus hier spreekt vande Enkratiten; soo moeten wy dan ondersoeken wat haere leeringhe eyghentlijck was / verckende het onthouden van sekere spijsen.

Wat gheruyght eerst, hier boven / Theodoretus selve / als hy seyd / dat dese kettters gheboden de onthoudinghe van sekere spijsen / om dat sy meyn-
den dat sekere spijsen onreyn waeren / ofte grouwelijck.

Ten tweeden, den H. Augustinus *Heresi* 25. Sy en eten gheen vleesch / seyd hy / ende hebben eenen grouwel van alle vleesch.

Ten derden, den H. Epiphanius *Heresi* 47. Sy verble-
den al dat leven on-fanghen heeft / daer van een grouwel hebbende / niet upt liefde tot de onthou-
dinghe / ofte van een heerlijck leven / maer upt byese / ende tubeldinghe / op dat sy door het eten van saken die leven / niet en souden verdoemt wor-
den.

Ten

Ten vierden, Anastasius Sinaita *Lib. 11.* Sp onthou-
den haer oock bande vruchten der boomen / als
wesende oorzaecke van sonde / om den boom die
ghenoemt wordt / den boom der onghehoorzae-
hepde

Doeght nu eens dese gherupghenissen by de bo-
ven-ghemelde woorden van Theodoretus, ende ghy
sult klaer sien vooz de oogh / datter niet een
enckel woordt en is / dat teghen ons strydt:
Want

Theodoretus seyd / dat de Kercke de onthoudsu-
ghe van wijn / bleesch / ende andere sekere spijzen
niet en omhelst / ghelijck als de Encratiten deden;
want dese hadden een groutwel van alle dat
bleesch was / soo Augustinus gherupghet: sy hielden
het bleesch ende wijn vooz onreyn / soo Theodore-
tus gherupghet: sy hadden een groutwel van al dat
leven ontfanghen hadde / soo Epiphanius gherupghet
oversulckx sy onthielden haer van dierghe-
lijke spijzen vooz altydt: sy onthielden haer niet
uyt liefde van marigheyt / maer uyt vrese van
verdoemenisse / haer inbeeldende / dat de vruchten
der boomen in haer selven quaet ghetworden wa-
ren / r'sedert dat Adam, ende Eva ghesondicht had-
den / soo Anastasius gherupghet. Alsoo en doet de
rechtstuntghe Kercke niet / seyd *Theodoretus*, want sy
en verbiedt het ghebruyck niet van dese spijzen, als oft
sy onreyn / quaet / ofte groutwelijcke waeren: noch
sy en verbiedt niet sulckx vooz altydt; ende daer-
om is het inde vryheyt des ghemoets te onthouden, ofte
niet te onthouden. Merckt dat Theodoretus hier niet
een enckel woordt en heeft van het vasten / maer
dat hy alleenlijck handelt bande onthoudinghe
van sekere spijzen in't ghemeen: ende soo hy de
waere Kercke stelt teghen de Encratiten, segghende
dat de Kercke niet en doet soo als de Encratiten de-
den; soo en seyt hy anders niet / als / dat de Kercke
gheene altydt-duerende onthoudinghe en gebodt
van wijn / van alle bleesch / van al wat leven ont-

fanghen heeft / van vruchten / &c. hebbende daer
van een groutwel als van onreynne / ende quaede
dinghen/ghelijck als de Enkratiten deden. Wat doet
dit altemael teghen ons / aenghesien dat wy het
houden in dit stuck met de oude waere Kercke/
ende niet met de Enkratiten?

Vierde Opworpinge.

Chrysofomus *Homil. 10. in Genesim*: Sepdt opent-
lijck aen syne toe-hoorders / dat sy / oock op
de Vasten-daghen / soo sy niet vasten en kosten /
souden eten eer sy gaemen tot de Predicatie / er-
go soo stont het een ieder by te eten / of niet te
eten.

Antwoorde.

¶ **T**is waer dat Chrysofomus seyt / dat de ghene
niet en kosten vasten / souden eten / eer sy quae-
men naer de Predicatie / maer van hoedanighe
spreekt hy hier? Hoozt syne eyghen woor-
den: Alder-liefste / seydte hy / indien ghy ter
oorsaecke van de krankheyt uws lichaems/den
heelen dagh niet en kont vasten/niemant die wijs
is en sal u daerom berispen: want wy hebben ee-
nen sachtmoedighen ende barmhertighen Heere/
die niets van ons en verpsecht / 't welck hoven
ouwe krachten sy. Indien hier eenighe tegenwoor-
digh zijn / de welke door de krankheyt van't
lichaem niet en kunnen vasten / en nachter blij-
uen / ick rade haer dat sy door haere krankheyt
souden besozght wesen / ende dat sy alsoo niet al-
leen en worden berooft van dese gheestelijcke lee-
ringhe / maer dat sy ghe-eten hebbende meerdere
necessigheyt by brenghen: want daer zijn in der
waerheyt weghen / door de welke / meer als
door de onthandinghe/de deuren des betrouwens
tot

tot Godt konnen gheopent worden. Die dan spijse neemt / ende niet en can vasten / dat hy inldere aelmoessen ghebe / dat hy byertigher zy inde gheboden / dat hy meerdere blytighheyt hebbe om te hoozen de Goddelijcke uytspreecken / de welke door de kranckheyt des lichaems niet belet en worden : dat hy sich versoene met sijne byanden / dat hy berghete de injurien : Die dit sal ghe daen hebben / sal vasten een waerachtigh vasten / 't welck Godt van ons vereyscht : want daerom ghebidt hy dese onthoudinghe / op dat wy remmende de dertelheden des vleeschs dat souden ghehoorsaem maecten / ende bequaem om de gheboden Godts te volghen. Tot noch toe Chrysofostomus.

Ik en can hier niet een woort binden teghen ons / maer alles tot ons boozdeel : want

Ten eersten, seyt Chrysofostomus : Dat de ghene die niet en connen vasten / ter oorsake van hare kranckheyt / niet ghehouden en zijn te vasten ; dat seggen wy mede.

Ten tweeden, seyt hy / dat de ghene die ter oorsake van hare lichamelijcke kranckheyt ghercuseert zijn van vasten / souden dat ghebreck vervullen met aelmoessen te gheben / met bidden / met het Woort Godts te hoozen / &c. So segghen wy oock.

Ten derden seyd Chrysofostomus , Dat het een oprecht / ende waerachtigh vasten is / het welck met dierghelijcke goede wercken ghemenghelt wordt ; andersints en is het niet oprecht ; dat segghen wy al mede ; naemelijck als onse Predicanten in het veertigh-daeghsche vasten niet alleenlijck en berwecken tot onthoudinghe van sekere spijzen / maer naemelijck tot onthoudinghe van sonden / ende het doen van besondere goede wercken.

Ten vierden seyt Chrysofostomus dat de onthoudinghe van Godt gheboden is / ende dat / om te temmen

de dertelheben des vleesch; dat is mede ons eyghen leere.

Daer is altemael dat Chrysoftomus hier seydte / ende dat altemael doet booz ons / ergo te verghes; komt Partye ons met dese plaetse bestrijden.

Vijfde Opworpinge.

Augustinus *Lib. 30. contra Faustum Cap. 5.* seydte / dat de Christenen van synen tijdt bycans allegaer sich onthielden / naemelijck in't vierthigh-daeghsche vasten / niet alleen van vleesch / maer oock van sekere vzychten / min of meer als jemandt wilde / ofte kost.

Merckt / seght Partye dat de Christenen ten tijde van Augustinus niet allegaer heertigh dagen en vasteden / maer soo Augustinus seyt / bycans allegaer. Ergo soo en was het aen allegaer niet gheboden te vasten: Verhalben seyt Augustinus, dat sy haer onthielden van vleesch / ende van vzychten: maer soo een seder begheerde / of koste: Ergo het stont haer by / sulckx te doen / of te laeten.

Antwoorde.

Wat konnen wy meer wenschen tot ons booz deel / als dat de Christenen ten tijde van Augustinus vierthigh daghen hebben ghevast / ende op dien tijdt haer onthouden van vleesch / ende andere spijzen?

Doch dat Augustinus seydte / dat sy niet allegaer en vasteden / dat gheschiet by ons mede? want siecken / en krancken worden by ons ontslaghen van't vasten. Nu / dat Augustinus hier spreeckt van siecken en krancken / blijkt hier uyt / als hy seyt dat sommighe vasteden / dan soo veel als sy kosten, wat is dit anders te segghen / dan soo veel als
de

de swackheyt haerz lichaems toellet/eben als wy
hier bozen hebben ghehoort uyt den H. Chryso-
stomus.

Maer Augustinus boeghter by / dat sy haer ont-
hielden van spijsen / soo veel als sy begheerden :
dat is waer : Doch Augustinus spreekt hier van
tweederley soorten van spijsen / te weten / van
vleesch , ende van sekere vruchten der aerden : van't
vleesch en seyd hy niet dat de Christenen haer ont-
hielden / soo sy begheerden , maer wel van vruch-
ten , in dier boeghen / dat den eenen meer soorten
van vruchten dersde / als den anderen : Dit ghe-
schiedt mede by ons : want daer en is gheen se-
ker ghebodt van. Ergo hier en is wederom niet
teghen ons / maer alleg ter contrarien tot ons
voordeel.

Sesde Opworinghe.

Kernitius 4. *Parte Exam.* pag. 460. soude gheerne
aen de eenboudighe wijs maecten / dat de Room-
sche Kercke in het onthouden van sulcke spijsen
over-een-komt met de oude Ketterz / namelijk
Tatianen, Manichéen, Priscillianisten, &c. De welke
haer oock van sekere spijsen onthielden.

Antwoorde.

Wat de Tatianen, ofte de Encratiten aengaet (de
welcke Discipelen waren van Tacianus:) Wy moe-
ten hier van hoozen spreken den H. Epiphanius *Here-
si de Encratitis* : Sy verbieden / seyd hy / al dat leven
ontfanghen heeft / om dat sy daer van een grou-
wel hebben / niet uyt liefde van onthoudinghe /
ofte van een heerlijk leven / maer om de vreesse /
ende verbeeldinghe die sy hebben van niet herooz-
deelt te worden door het eten van't ghene dat le-
ven heeft.

Heel

Heel contrarste doen wy; want wy onthouden ons van sekere spijzen / niet om dat wy daer van een groutwel hebben / ofte upt breefe / ende inbeeldinghe dat die spijzen onreyn zijn / ende diegvolghende ons upt haer selven kunnen besmetten / maer upt liefde van onthoudinghe / ende van een eerlijck leven.

Wat nu de Manichéen raeckt / ende haere discipelen / hier van spreekt den H. Augustinus aldus *Lib. de Hares. Cap. 46.* Sy en eten gheen vleesch / als of van de doode / ofte gheslachte Schepselen de Goddelijcke substantie gheblucht ware / ende niet anders ober ghebleven en waere / hel welcke niet weerdigh en sy in den buyck der uptberkozene ghesupbert te worden: Sy eten oock geen eperen / ghelijck als of die oock sterben / als sy ghebroken worden / segghende datmen gheene doode lichamen en moet eten. Sy en drincken gheenen wijn / segghende dat het de galle is vanden Prince der duyternissen.

Wengaende de Priscillianisten, soo spreekt hier van den H. Augustinus *Suprà Cap. 70.* Dese ketterij / seyde hy / vlucht het vleesch / als wesende onsupbere spijse.

Niet van al dit en doet noch en leert de Roomsche Kercke / soo heeft van Kemnitius groot ongelijck van ons te stellen in't ghetal van dese boozseyde ketterij.

B E S L U Y T.

Ick en kan dit Tractaet niet beter / noch bequamer besluypen / als met de eyghen woorden vanden hoogh-gheleerden Hugo Grotius *In Appendice ad Antichrist. Pag. 84.* Ende luyt aldus:

Het vasten op ghewoonelycke tijden, is oock ten tijde van *Iranus* onder de Christenen in't ghebruyck gheweest: *Hieronimus* oordeelt het noch ouder te wesen. Heel Oosten hout die nu strengher als die van't Westen, die van de

de Roomsche Kercke niet afgheweken en zijn. Den Paus, ende de Bisschoppen die in eene ghemeynschap met hem zijn, en verwerpen die swaere vastens van heele daeghen niet; maer om dat de ghesontheydt, ofte oeffeninghen, ofte maniere van vele, het selve niet en verdrighen; soo is inde plaetse van't vasten eene onthoudinghe inghestelt van vleeschachtighe, ende al te voedtsamen kost: Soo dat oock van dese ghematighden reghel, ofte wet ontslaghen worden den ghenen, welcker ghesondtheyt, 't selve niet toe en laet. Den tijt inde welcke dese onthoudinghe geschiedt, is de lente, als wanneer het bloedt aldermeest tot de onkuyscheydt ontsteken wort. Wat is hier tyrannigh? Wat strijdt hier teghen den Apostel? Wat is hier niet prijsbaer? Wat eene groote duyvelrije ist, dese soo voor-sichtighe ende maetighe instellinghe, als duyvelsche te verdoemen?

Tot meerdere eere Godts.

F I N I S.

Facul-

Facultas R. P. Provincialis.

EGo *infrascriptus* *Præpositus* *Provincialis* *Societatis* *IESV*, per *Provinciam* *Flandro-Belgicam* *Potestate* *ad hoc mihi facta* *ab Admodum Reverendo* *Patre nostro* *Goswino Nickel*, *facultatem* *do Michaëli* *Cnobbaert*, *Typographo* *Antverpiensi* *typis mandandi* *Librum* *qui inscribitur*: *Ceremonien vanden Beelden-dienst ende Vasten &c.* *Auctore* *P. Cornelio Hazart* *Societatis nostre* *Sacerdote*. *In quorum fidem* *has manu propriâ* *subscriptas* *& solito officij mei sigillo* *munitas dedi.* *Antverpia* *20. Majj* *1660.*

Joannes Renterghem.

A P P R O B A T I E.

DIt *Boecxken*, *gheintituleert* *Ceremonien van* *den Beelden-dienst ende Vasten &c.* *Bevesticht* *uyt de H. Schrifture*, *ende H. Oudt-vaders* *door den Eerw. P. Cornelius Hazart*, *Priester der Societeyt* *JESU*, *niet inhoudende* *dat strijdt teghen* *het Catholijck Gheloove*, *is daerom* *weerdigh* *door den druck* *in't licht te komen.* *Actum* *den 23. Meert.* *1660.*

Vidit *G. B. Canon.* *&*
Lib. Cens. Antv.

